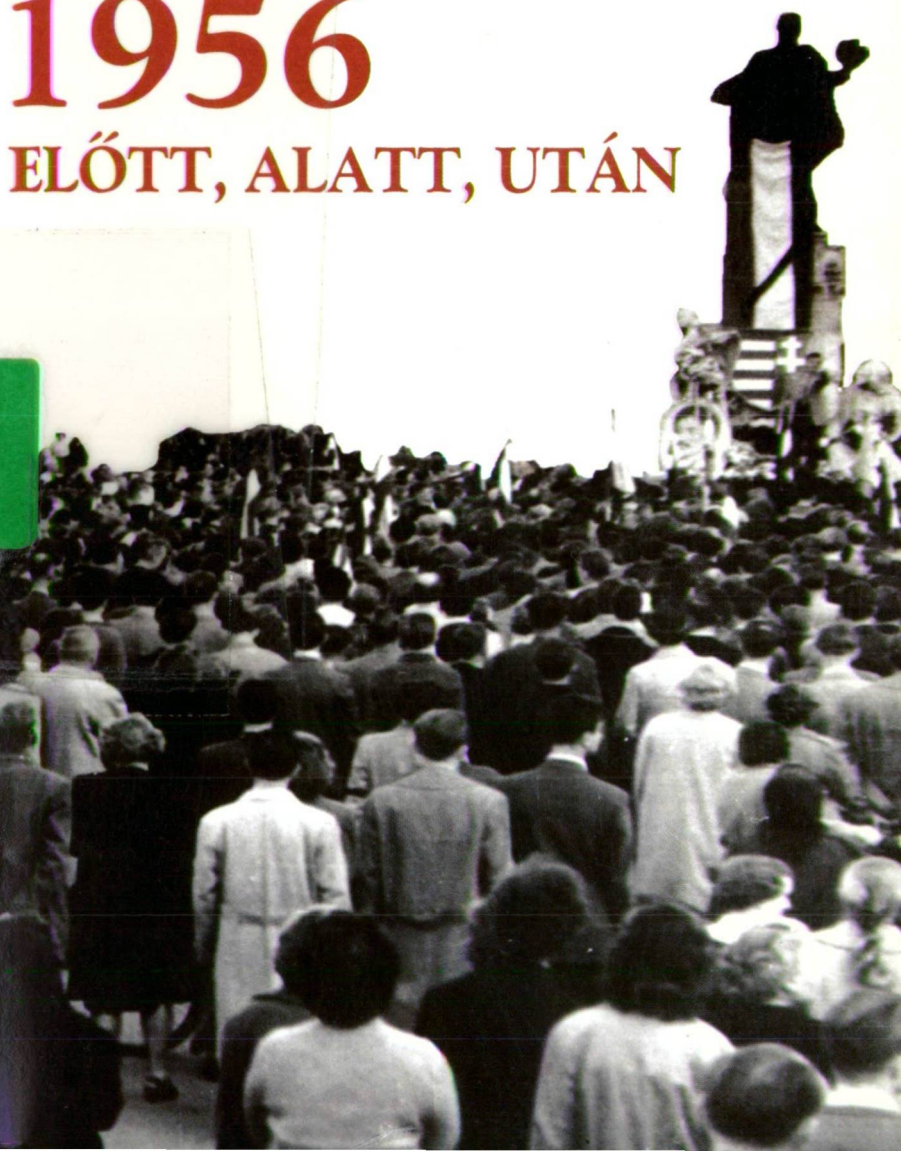

Péter László

1956

ELŐTT, ALATT, UTÁN

1956
ELŐTT, ALATT, UTÁN

X 9775

PÉTER LÁSZLÓ

1956

ELŐTT, ALATT, UTÁN

BELVEDERE
AMERICAN SALE

Szeged, 2006

A kötet megjelenését támogatta:

Fiatal Szegedi Írók Köre
Szegedi Tudományegyetem
SZTE Polgáriért Alapítvány
SZTE 1956 Emlékbizottság

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000448449

Borítóterv:
MAJZIK ANDREA

X 9775

ISBN 963 9573 20 5

© Péter László, 2006

© Belvedere Meridionale, 2006

TARTALOM

ELŐTTE

<i>A szegedi örökség ápolása</i>	9
<i>A József Attila Kör vitái elé</i>	14
<i>„A dogmatikus történetírás csődje”</i>	17

ALATTA

<i>Humanizmust, demokráciát!</i>	23
<i>Nevezetes cikkem története</i>	25
<i>56 Szegeden</i>	29
<i>A Szegedi Tudományegyetem az 1956-i forradalomban</i>	35

UTÁNA

<i>Szkillák és Kharüdiszek között</i>	75
<i>Politikai eszmefüggések</i>	80
<i>Jelentés a Történeti és a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ideológiai és politikai helyzetéről</i>	83
<i>A Jegyzőkönyv az MSZMP Szeged Városi Bizottságának 1957. július 18-i akkordjára</i>	91
<i>A szegedi október emlékezete</i>	121
<i>Ötvanhat Szőregen</i>	125
<i>Izgatás, 1957</i>	131
<i>A Petőfi-párt meg én</i>	149
<i>A Délmagyarország és én</i>	154
<i>Az én pufajkásom</i>	157
<i>A vértanúság értelme</i>	163
<i>Még egyszer a sortűzről</i>	167
<i>Danner János</i>	169
<i>Földesi Tibor</i>	172
<i>Brusznai Árpád</i>	175
<i>Lakos Endre</i>	188
<i>Heiman Pál</i>	190
<i>Szeles József</i>	191
<i>Megtagadott versek</i>	192
<i>Még egyszer Tamási Lajosról</i>	195
<i>A magyar Hérosztratosz</i>	197
<i>56 forrásai</i>	198
<i>A Város mostohagyereke</i>	200
<i>Diszpolgári beszéd</i>	212
<i>Önéletrajzom</i>	215
<i>Ezredfordulói gondolatok</i>	219
<i>Névmutató</i>	223

ELÓTTE

A SZEGEDI ÖRÖKSÉG ÁPOLÁSA

1

Az elmúlt években bebizonyosodott, hogy az a szektás szűkkeblűség, rideg dogmatizmus, amely nemzeti hagyományaink iránti érzéketlenségével kérkedett, nemcsak országos művelődéspolitikánkban okozott mérhetetlen károkat, de a helyi tradíciók ápolását, a szülőföld kulturális kincseinek megóvását is bűnösen elhanyagolta, sőt rosszhiszeműen, rágalmazóan el is riasztotta e szent feladattól mindazokat, akikben még élt a nemzeti örökség, a helyi szellem iránti megbecsülés érzése. „Múltba fordulással”, „a jelen feladataitól való elszakadással” vádolták azt, aki szót emelt a feledésbe merült tradíciók föllevenítéséért, a város nevezetességeit gazdagító elképzelésekért, a gondozatlan szobrokkal való törődésért, műemlékeink nevelőerejének kibontakoztatásáért: *a szegedi örökség ápolásáért*. S azok, akik „múltba fordulástól” óvták a szegedi értelmiséget, mit sem tettek, hogy jelene olyan legyen, amely a kultúrát nem luxusnak, de éltető légkörnek valló értelmiség kedvére való lett volna, amint erre az értelmiségi párthatározat szó szerint is utal. *A „múltba fordulástól” való görcsös óvakodás szomorú eredménye a múlt értékeinek pusztulni hagyása, minden szép tradíció iránti vétkes közöny lett.* Azok, akik szeretnek városunk szépségével dicsekedni az itt megforduló vendégek, főként külföldiek előtt, mit sem tettek azért, hogy védjék, óvják, sőt fejlesszék városunk értékeit, nevezetességeit. Így jutottak műemlékeink, szobraink – köztük a Nemzeti Emlékcsarnok alkotásai is –, emléktábláink a vendégek előtt szégyellni való, gondozatlan állapotba, így mennek feledésbe történelmi és irodalmi nevezetességű utcák és házak, ezért nem szaporodik évek óta a város egyetlen köztéri szoborral sem (sőt, a meglévők is megfogyatkoztak), s folytathatnánk még a felsorolást. De ne a negatívumokat lássuk itt elsősorban, hanem *a tennivalók pozitívumait*, hiszen ma már, amikor a levitézlett dogmatikus merevség által letaposott vetés újra sarjad, s frissen zöldül a szegedi kulturális élet flórája is, múlhatatlanul szükséges

számot vetni az e téren is még előttünk álló feladatokkal. Itt-ott megismételve korábbi javaslatainkat, összefoglalóan vázoljuk a szerintünk való szegedi művelődéspolitikai teendőit a helyi hagyományok gondozásában. Mindjárt hozzátesszük, hogy tapasztalatunk szerint a tanács szervezetében nincs tisztázva terület illetékessége: egy részükre a népművelési osztály, más részükre a város- és községgazdálkodási osztály látszik illetékesnek, de az a baj, hogy *egyik sem érzi kezdeményező, a másikat is magával ragadó szerepét*. Éppen ezért volt már két évvel ezelőtt javaslatunk, hogy a tanács végrehajtó bizottsága mellett, javaslattevő, szakértő szervként *Városfejlesztési Bizottságot kell létrehozni*, a népművelési és építési osztály szakemberein kívül a város művészeti, történelmi és irodalmi múltját jól ismerő múzeumi, levéltári, könyvtári szakemberek, helytörténeti kutatók bevonásával. A Hazafias Népfront szegedi programtervezete számára adott javaslataink – a népfrontpolitika szektás eltorzítása következtében – falra hányt borsóként hullottak vissza. De talán most!

A Városfejlesztési Bizottság nagyjából azt a szerepét töltené be Szegeden, mint a fővárosban az Emlékműfelügyelőség, talán kissé még tágabb hatáskörrel. Hivatása, hogy gondoskodjék a város műemlékeinek óvásáról, karbantartásáról, emlékműveinek, (szobrainak, emléktábláinak, díszéptményeinek stb.) fejlesztéséről, rendezze és tervszerűen fejlessze az utcaneveket, öröködjék a városképi jellegzetességek fölött, egyszóval föladata mindaz, amit a továbbiakban a szegedi hagyományok ápolására kissé részletesebben javasolnánk.

2

SZOBRAINK. Az első modern köztéri szegedi szobor Dugonics Andrásé volt (1876), ezt követte Kossuth Lajosé (1902), majd utána egymás után – elsősorban Lázár György polgármester, az Adytól „legszeretetre méltóbb literary gentleman”-nek nevezett, ambíciós podeszta buzgólkodásának eredményeként – a Széchenyi téri szobrok születtek meg néhány másutt elhelyezettel (Rákóczi, Dankó stb.) együtt – úgyszólván valamennyi az első világháború előtti években. A Horthy-rendszer e téren is visszaesést jelentett. Pásztor János szimbolikus szobrai a tanácsháza előtt és Tömörkény meg Móra lassan már kicserélésre szoruló kőalakjai – ez minden, amivel a harmincas években a város gazdagodott, nem számítva az 1931-ben létesített Nemzeti Emlécsarnokot, mely nem a város benső szükségleteinek nyomán, hanem Klebesberg Kunó jóvoltából jutott Szegedre.

Ám, ha megvan, illő lenne törődni vele. Hiszen a Nemzeti Emlécsarnok mégiscsak nemzeti nagyjainak panteonja, s ha e szoborkollekció hibájáról beszélünk, nem elsősorban az a baj, ami ott van, hanem ami mindmáig hiányzik. A fölszabadulás után – kissé toldozó-foldozó módra – el is kezdődött a régi mulasztások pótlása, s odakerült Móra Ferenc, József Attila és Radnóti Miklós szobra, domborműve, de persze ez nem elég. Nem lehet elég, hiszen nincs emléke Ady Endrének, Juhász Gyulának, s még másoknak, kiknek helye szintén a magyar nagyok csarnokában van. Tervbe kellene venni néhány gyöngébb mű (Bethlen Gábor, Arany János, Eötvös József, Vörösmarty Mihály, Brassai Sámuel, sőt József Attila másainak) kicserélését is. De ami máris, sürgetően kötelességünk: gondoskodni kell – akár a városnak, akár az egyetemnek; ha ez eddig nem tisztázódott, tessék eldönteni – a panteon tisztántartásáról, hogy ne kelljen szégyenkezniük vendégeink előtt. Nem kell más hozzá, csak annyi, hogy megfelelő oldattal rendszeresen lemossák a szobrokat, emléktáblákat, domborműveket. Ez egyébként a köztéri emlékművekre is vonatkozik, mert olykor siralmas, némelyik szobrunk hogyan fest. A madaraknak nem tudunk parancsolni, de rendszeres takarítással meg lehet óvni szobraink tisztaságát. Némely szobraink, így például a Vásárhelyi Pál- és a Tisza Lajos-szobrok mellalakjai, sajnálatosan pusztulnak. Ezeknek szakértő restaurálása és állandó karbantartása elengedhetetlen, hacsak nem akarjuk az utókor vádját ránk vonni, amiért nemcsak hogy nem gazdagítottuk szobrokkal városunkat, de még a meglévőket is hagytuk pusztulni.

Természetesen szükséges, hogy amint már többször és többen is szóvátettük, az eltűnt szobrok visszakerüljenek helyükre. Nem csupán a Szent György szobor, amely kitűnően ékesítheti az egyetemi Béke épület előtti kis teret a régi helyén, vagy a Klauzál-szobor, amelynek új helyéül a róla elnevezett térnek a Kossuth-szoborral szemben lévő sarka kínálkoznék, de a neves folyamszabályozó mérnöknek, Rapaics Radónak és a gyorsírás jeles magyar úttörőjének, Markovics Ivánnak mellszobrai is újra szolgálják a közművelődést. A színház előcsarnokában állott fél évszázadig a nagy színész és érdemes színigazgató, Makó Lajos mellszobra; a belső tatarozáskor ismeretlen helyre került. Annak is vagy régi helyén, vagy valahol a színház tövében kellene újra helyet kapnia. Túlbugzóságból eltávolították a panteonból Henszlmann Imrének, a műemlékvédelem nagy magyar apostolának mellszobrát. Azt hisszük, miután a fővárosban éppen a közelmúltban neveztek el róla utcát, talán megkívánhatjuk, hogy az ő szobra is napfényre kerüljön újból a múzeum alagsorából – vissza eredeti helyére! S ne tartson senki Habsburg-pártinak, royalistának, ha azt is fölvetem:

Erzsébet királyné szép márványszobra is megférne valahol az újszegedi liget egy intim szögletében. Hiszen elsősorban is a szobor sikerült műalkotás (Ligeti Miklós, 1907), másrészt pedig Erzsébet maga nem volt a gyűlölt Habsburgok fajtájából való, sőt, a magyarság iránti őszinte vonzódása (Eötvös József volt nevelője, ő tanította magyar nyelvre; tanítómesteréhez írott magyar nyelvű leveleit az Eötvös-unkák, Návayék hagyatékából éppen a szegedi levéltár őrzi) bizonyos fókig a magyarok szemében is rokonszenvéssé tette alakját. De ismétlem, nem királynő kultuszt kívánunk, csupán egy hangulatos, szép műalkotás jussát az emberek gyönyörködtetésére. Márpedig ha ezt megcsinálhatjuk egyházi jellegű alkotások esetében, megtehetjük itt is, aminthogy nem látnak ebben veszedelmet sehol a világon, még a Szovjetunióban sem. Csehszlovákiában például, a nyáron volt alkalmam látni, gondosan őrzik a gyűlölt Metternich kancellár kingswarti kastélyát minden bennevalóval, a kancellár számos arcképével, szobrával együtt, s múzeumként mutogatják.

Alapelvként kellene végre már leszögezni, hogy Szeged minden évben egy új szoborral gazdagodjék! A városnak is nyilván elkészült az öt éves terve, de fogadom, kultúrpolitikusaink eszébe sem jutott, hogy szoborfejlesztési tervet is kellene készítenünk. Nem várhatunk mindent sültgalambként az államtól, mint ahogyan a Juhász Gyula-szobrot kapjuk. A főváros évente tucatnyi alkotással gyarapszik, a vidéknek csak ötletszerűen jut, szobrászművészeink foglalkoztatásának mintegy melléktermékeként. A helyi kezdeményezések hiánya vezetett arra is, hogy nem Szeged kapta Pátzay Pál Hunyadi-szobrát is, pedig, mint annak idején rámutattam, sehol az országban több joggal nem állhatott volna, mint éppen Szegeden.

Tekintsük úgy, hogy a Juhász Gyula-szobor, melyet jövő áprilisban avatunk föl, az idei év eredménye, aminthogy valóban a szobor készen is van. (A Tiszatáj új száma címlapján közli fényképét, már csak azért is, hogy vita induljon: jó-e a szobor, és hol álljon?) 1957 decemberére József Attila szobrát kell megszereznie a városnak, s ugyancsak a költő halálának huszadik évfordulóján lelepleznie. 1958-ban elkészülhet a javasolt Dózsa-Petőfi emlékmű az újszegedi liget bejáratánál; 1959-ben, halála 40. évfordulójára állhatna a Szeged vidéki népköltészet klasszikus gyűjtőjének Kálmány Lajosnak már Móra Ferentől kívánt, azóta is többször tervezett szobra, s 1960-ban méltó emléket kaphatna városunk „Széchenyiye”, a híres polihisztor mérnökzseni: Vedres István is.

Úgy tudjuk, készül a szegedi munkásmozgalom mártírjainak hősi emlékműve is. Azt hisszük, méltóbb helyen, mint a szegedi munkás-

ság május elsejei hagyományos találkozóhelyén, az újszegedi liget egy tágas, szép terén nem is állhatna. De általában fölvehetjük a kérdést: az újszegedi ligetet vagy legalábbis egy részét, nem tehetnénk olyan jellegűvé, mint a budapesti Művész sétányt? Balázs Béla elképzelése szabadtéri szoborkiállítás megrendezésére az újszegedi ligetben – állandósítható lenne: szép szobrokkal lehetne kultúrálttá, a természeti szépet a művészivel párosítóvá tenni a szegediek és az idegenek által egyaránt kedvelt ligetet.

Démagyarország, 1956. október 19., 24.

A JÓZSEF ATTILA KÖR VITÁI ELÉ

Ami késik, nem múlik. Sokan türelmetlenül várták már, hogy a szegedi párt-végrehajtóbizottság határozata a *József Attila Kör* megalakításáról valóra váljék. A június 30-i határozat után, amely még a Rákosi-féle sztálinista erőik restaurációs, késleltető mentőakciója volt, különös hangsúlyt kapott a szegedi vitafórum megteremtését célzó határozat, s hozzájárult ahhoz, hogy Szeged valamennyire is kedvezőbb színben tűnjék fel az ország közvéleménye előtt. Egy ideig a pusztá határozat még segítette is a *megoldásra érett szegedi problémák elodázását*, hiszen a város értelmisége is, a szegedi „kiskirályokra” fölfigyelő országos érdeklődés is a „megalakított” József Attila Kör leendő vitáira hagyatkozott, bízva a tisztító viták tüzeinek erejében. Így történt, hogy „a második szegedi gondolat”, az 1955-i balos-szektás túllicítálások szegedi légköre *a fővárosi sajtóban sem kaphatta a kellő visszhangot*, hiszen a figyelmet a Szegednél is elmaradottabbnak látszó Sopron, Miskolc kulturális élete vonta magára.

Igaz, a nyári hónapok nem voltak alkalmasak a József Attila Kör munkájának megindításához, így sokáig bele kellett nyugodnunk a „van is, nincs is” állapotába. *Ám a késlekedés kevésbé volt indokolt szeptemberben*, amikor már Szeged értelmisége várta az indulást, s amikor a példaadó Petőfi Kör is újból elkezdte őszi vitasorozatát. Csak október 2-án jelent meg a Délmagyarországon a Kör működésének programja, s a megindulás kései dátuma még mindig óvatosságot sejtetett.

Ám az idő halad, az események napról napra érlelik a kongresszus, a júliusi határozatok és a magyar írók nagyszerű mozgalma nyomán kibontakozott új szellemi légkört Szegeden is. A Délmagyarország október 7-i szerkesztőségi cikke, a Tiszatáj új számának több mondanivalója mutatja, hogy a légkör városunkban is kedvezőbbé vált *a meggyőzés emberi módszerét: a viták számára. A demokrácia – diszkusszió*, mondta Masaryk, s ha a polgári demokrácia „igazsága” fél igazság is csupán, annyi bizonyos, hogy *szabad vita nélkül nincs demokrácia a szocializmus viszonyai közepett sem*. Az elmúlt évben sajnos tanúi voltunk olyan „viták-

nak”, amelyekben az egyik fél egyoldalú nézeteit a másik – egzisztenciális okokból – kénytelen volt szó nélkül tűrni, hiszen Vajda László példája – aki, amint a Délmagyarország említett cikke helyesen állapította meg a „Vajtai-ügy” lényegét: egyedül merte fölemelni szavát a „vezényszavas” pártirányítás ellen – elrettentett mindenkit attól, hogy becsületes szókimondással, az igazság nyílt vállalásával vélje elérni állásfoglalásának győzelmét.

Most – és reméljük, mindörökké – nincs más gátja a szókimondásnak, csak az igazság. Az egyetlen, az objektív igazság, amely a lenini ismeretelmélet szerint nem lehet más igazság, mint a dolgozók igazsága, tehát szükségképpen „pártos igazság”. Ennek jegyében kell a József Attila Kör vitáinak megindulniuk.

A programalkalmak kitűnőnek ígérkeznek. Október 19-én *Az értelmiség helyzete Szegeden és az értelmiségi politikáról szóló párthatározat* vitája nyilván jó kezdet lesz. Utána *Irodalmunk időszerű kérdései; Oktatásügyünk és ifjúságunk nevelésének kérdései Szegeden; Vita a szegedi sajtóról; A szocialista törvényesség; A szegedi várospolitikai időszerű kérdései* címmel szaporodnak a vitaalkalmak. Úgy gondoljuk, helyes lesz a témakört néhány újjal is kiegészíteni. Nemzetközi látóköreinket tágítaná, ha külön vitaestet szánának a József Attila Kör vezetői *a szocialista demokrácia és a szocializmus nemzeti útjai* időszerű kérdéseinek megbeszélésére, főként olyan nemzetközi dokumentumok tükrében, mint amilyenek a Togliattinak és Kardeljnek a Szabad Nép hasábjain megjelent cikkei. Úgy hisszük, érkezett az idő a *Rajk-pör* még mindig érthetetlenül homályban tartott háttérének nyílt megvitatására is, hiszen föltárása nélkül nem értékelhetjük kellőképpen fölszabadulásunk utáni történelmünk eseményeit – amelyet pedig tanáraink tanítanak az iskolában! Hasonlóan külön vitát érdemel a *helytörténeti kutatás* problematikája, a szegedi történészek eddigi munkásságának és sürgető feladatainak számba vétele, amelyet a Történelmi Társulat egyébként termékeny vitaülése éppen csak érintett, de jellegénél fogva nem elemezhetette kellően. Ilyen vita szükséges a szegedi *irodalomtörténeti munkálkodás* tetteit-terveit illetően is, annál is inkább, mert az Irodalomtörténeti Társaság dél-alföldi csoportja két év óta ismét hamvába holt.

Bizonyára sokakban, s nemcsak a dogmatizmus előjogainak féltékeny őrizőiben, de a demokratikus légkör őszinte híveiben is fölmerülnek kételyek: mi a *biztosíték* arra, hogy e vitákon nem hangzanak el túlzó, káros kijelentések is, s ezzel nem hajtjuk-e a szocializmus kétségtelenül meglévő ellenségeinek malmára a vizet? Azt hiszem, a kérdést ketté kell bontani: arra, hogy elhamarkodott, netán ellenséges kijelenté-

sek nem hangzanak el, nincs semmi biztosíték: de hogy ez ne a népi demokrácia és a szocializmus ellen izgatók ügyét szolgálja, erre van: *éppen a szabad vita egészséges légköre, amelyben parancsszó és „szervezett hozzászólások” nélkül is akad majd – aki ebben nem hisz, nem hisz politikánk népszerűségében – nem egy olyan, aki vitában gyűri le a rágalmazót, torzítót, s nem egzisztenciális fenyegetőzésekkel, de az okos érvekkel némitja el.*

A József Attila Kör persze, hisszük, *nem lehet egyetlen fóruma városunkban a szabad szónak; a sajtó megújult hangja, a Tiszatáj új levegője, a remélhetően megszülető kulturális hetilap s a szellemi élet számos más tere mellett jelent új szint Szeged életében. Valamennyitől azt várjuk; hogy a kongresszus szellemét valóra váltsa városunkban.*

Szegedi Egyetem, 1956. október 21.

VITA A SZEGEDI MUNKÁSMOZGALOM KÉRDÉSEIRŐL

„A dogmatikus történetírás csődje”

Hozzászólás Gaál Endre könyvének vitájához

Egy éve múlt, hogy a szegedi ellenforradalom értékelésének kérdésében e hasábokon szót emeltem a dogmatikus történelemferdítés ellen. Cikkemre írott válaszában Gaál Endre tovább csűrte-csavarta a szektás történelemfölfogás nevetséges, rabulisztikus állításait. Most Végh Joachim jóindulatú – túlságosan is jóindulatú – bírálata *alkalmat adott volna neki őszinte önkritikára nemcsak könyve, de akkori dogmatikus-szektiás, a „jobboldali elhajlást” s az „antimarxista” jelzőt oly magabiztosan osztogató cikke miatt is*. Ehelyett szemét dörgölheti az olvasó – még, ha magamfajta, egyszerű történelemtanár is –, hogy a XX. kongresszus után *semmi mondanivalója nincs saját történetírói munkásságáról, felelősségéről*. Még annyi sincs, amennyit a magyar történetírás képviselői általában kimondottak már; annyi sincs, amennyit Karácsonyi Béla a tanárok történetészvitáján elismert. Hogy-hogy: *mindenki dogmatikus lett volna történetészeink között, csak Gaál Endre nem?* Mert a bírálatot oly foghegyről visszautasító magamentségének modorából erre kellene következtetnünk, noha tudjuk, hogy Gaál Endre és történetési mintaképe, Székely Lajos – még az országos történetési dogmatizmust is „tüllíhegte” az elmúlt években. Azt vártuk volna, hogy önbírálatuk – a történetírás általánosan dogmatikus légkörére való hivatkozáson túl – *mélyebb, egyénibb, konkrétabb lesz*. Ehelyett Gaál válaszcikke a dogmatizmus utolsó hazai mohikánjaként *védelmezi a levitézlett szektás történelemszemléletet!*

A Délmagyarország szerkesztőségi cikke szerintem bátran, tömören a lényegét mondotta, amikor megállapította, hogy Gaál Endre könyve a „a dogmatikus történetírás csődjét mutatja”. A XX. kongresszus előtt bizonyára úgy értékelték volna munkáját, hogy „hibái ellenére alapvető munka” – mert *még a dogmatikus történettudomány is talált volna benne kivetnivalót, túlzást, tárgyi tévedést, mulasztást*. Ám a XX. kong-

resszusnak a sztálini dogmákat sutba dobó szelleme már lehetővé tette a fölismerést: Gaál Endre könyve *alapjában hibás, mert egész szemlélete, amelyből a tényeket magyarázza – tömény dogmatizmus, szektás torzítás.*

Mi ennek a sztálinista szemléletnek az alapja? Éppen az a fehér-fekete ábrázolásmód, melyet most oly sietve elítél Gaál, de amely egész munkáján vörös fonalként húzódik végig. A kommunisták minden, a többi semmi. Teljesen történetietlenül és a való tényeket meghamisítva néhány ember művének tünteti föl a forradalmi eseményeket, s velük *szembeállítja* a két forradalom többi erejét, a szociáldemokrata tömegeket, a polgári radikális értelmiséget, a haladó, s a forradalmi láz tüzeiben a proletáriátussal tartó kispolgárságot. Ezek a dogmatizmus szemében (mint az elmúlt években is tapasztalhattuk) lényegében ellenséges elemek voltak, akik – Gaál szemlélete szerint – csak azért tartottak a forradalommal, hogy „álnok módon elárulhassák”, „kifoghassák a szelet a vitorlából”, „leszerelhessék a munkásságot” stb. Ilyen frázisokból csokrot lehetne kötni Gaál könyve alapján.

Mindebből az az abszurd következtetés a kézenfekvő – s ez a könyv lapjain végigvonul –, hogy *az ellenforradalmároknál is veszedelmesebb ellenségei a munkáságnak a szociáldemokraták és a polgári radikálisok, mert az ellenforradalmárok nyíltan azok, míg emezek raffinált, sunyi módon árulók, elvetemült álnoksággal törekednek a munkások hátbatámadására. Ilyen ostobaságot szül a dogmatizmus!*

Ebből az alapjaiban helytelen, szektás szemléleti módból következik Székely Lajos és Gaál Endre történeti munkáinak *minden további hibája*. Ebben gyökerezik a periodizációs melléfogás is. Az *eredendő szektás nézőponthoz* ugyanis hozzájárul *a másik, szintén sztálinista dogma: a proletárdiktatúra merev egysíkú elképzelése*. Ám, ha ezzel szembeállítjuk a proletárhatalom megvalósításának változatos, sokszínű módszereiről szóló lenini tanítást, nyilvánvalóvá válik, hogy a *szegeci események specifikus, semmiféle szemináriumi füzetben nem található jellege is csak a dogmatizmustól mentesen érthető meg*. Március 14-től 22-ig bizonyos fajta különleges; március 22-től 27-ig másfajta; végül március 28-tól április végéig ismét másfajta, sajátságos módon – *de lényege szerint proletárhatalom volt Szegeden!* A különbségek e periódusokon belül persze nem jelentéktelenek, de hiszen a franciák jelenléte miatt meglehetősen nagy eltérés mutatkozott az országos helyzethez képest a hozzá leginkább hasonló március 22-től 27-ig tartó szakaszban is. Gaál Endre azt veti Végh szemére, hogy március 14 után csak *formai* változás következett be, hiszen „a hatalom szervezete teljes egészében a régi maradt”. Megállapításából *pont az ellenkezője következik: a forma*

ugyanaz maradt, de megváltozott a hatalom tartalma, amelyek a forradalmi erők nyomására március 14-ével – amint ezt még Rákosi is elismer- te – békés úton átvette a hatalmat. Békés úton – ismétlem –, ami Gaál Endrének dogmatikus előítéletei következtében nem tetszett, mert ennek illuzórius voltát emlegeti Wallisch Kálmánnal kapcsolatban (könyvének 96. lapján), noha pár lappal később (gondolom a XX. kongresszus friss „értéyesítésére”) maga is elismeri, hogy március 21-én a hatalom békés úton „siklott” a proletariátus kezébe (99. l.) Március 21-én országosan lehet (mert erről már cikket írt a Szabad Népből Nemes Dezső), de március 14-én Szegeden – ez szociáldemokrata illúzió (Wallischnál, akik még sem lehet árulónak nevezni, mert 1934-ben mint kom- munistát végezték ki az osztrák fasiszták), vagy éppen gyalázatos oportuniz- mus (annál, aki később is szociáldemokrata maradt, vesztére.) Ez aztán törté- netírói mérték!

Gaál Endre ahelyett, hogy gondosan mérlegelné a forradalmak jelentősebb szereplőinek tetteit, cselekedeteik objektív-szubjektív ru- góit, (mert ez a történetírás feladata, nem pedig eleve elkészített sémák- ba gyömöszölni a múlt tényeit, s ami kilóg belőlük, levagdოსni, figyel- men kívül hagyni!), sommásan árulással vádol meg mindenkit, aki nem a szerinte való helyes lépéseket tette. Fekete-fehér ábrázolásában például ilyen aljas árulóvá lesz Dettre János vagy Tabódy Zsolt, de még Hollós József is (róla ugyanis a szerző nem tudta, hogy később Pesten az egészségügyi népbiztosságon dolgozott, aztán emigrált, s a 30-as években az amerikai magyarok kommunista szervezeteinek egyik kimagasló vezetője volt!), ugyanolyan, mint, mondjuk, a valóban köpönyegforgató Somogyi Szilveszter! Ez valójában megrágalmazása ezeknek a szubjektíve őszinte, becsületes polgári demokratáknak, akik a franciák kényszere alatt s a szegedi munkástanács beleegyezésével vállalták a nehéz feladatot: két tűz között vezetni a város robbanó- anyaggal telt hajóját. Dettre is, Tabódy is bátor, a maguk polgári radi- kális módján haladó gondolkodású emberek voltak. (Tabódyhoz mint a magyar katona példaképéhez verset is írt Juhász Gyula, s arra is van adatunk, hogy Tabódyt katonai parancsnoknak Kun Béla és Rákosi Mátyás javasolták! Tragikusan felőrlődtek a franciák és az ellenforra- dalmárok, valamint a munkásság között. (Amit később az ellenforra- dalmi bíróság előtt kényszerűen vallottak, tarthatjuk megalkuvásnak, de semmiképpen sem – igazságnak!) Mi sem bizonyítja jobban Gaál Endre merev skatulyázásának hamisságát, mint az, hogy Juhász Gyu- la és Móra Ferenc, Szeged legnagyobb fiai, a szegedi forradalmi ese- ményeknek is legkimagaslóbb képviselői (akiknek szerepéről a könyv

csak nagyon halvány képet ad!) éppen ezekkel az emberekkel voltak egy politikai platformon, sőt barátaik voltak (Juhász Gyula Dettrének gyerekkori, utcabeli barátja, s később is az!). Őket azonban mégsem mer-
te Gaál Endre hitvány árulóknak bélyegezni, inkább tehát hallgatott róluk. Pedig az ő forradalmi föllángolásuk (amely csodák csodája, szintén nem a Gaál szerint való szegedi proletárhatalom időszaka alatt, március 22–27 között, hanem a szerinte már ellenforradalmi szakasznak számító április folyamán volt a legprogresszívabb!) és csalódott visszahanyatlásuk (az igazi fordulópont: május 7-e után!) a leghitelesebben, legemberibben mutatja a haladó polgári értelmiség útját a forradalom és ellenforradalom útvesztőiben. Persze ezt meglátni, s árnyaltan, humanusan megmutatni, ingadozásaikat, megtorpanásaikat megmagyarázni – s nem mindjárt az „áruló” címkét rájuk ragasztani – *csak a nem dogmatikus történetírás lesz majd képes!*

Ismétlem, az alapszabványtalan dogmatikus szemléletből fakad a könyv minden – Végh Joachim, Giday Kálmán által és most szóvátett, és számtalan még említetlenül maradt – hibája, tucatnyi rabulisztikus csűrő-csavaró kimagyarázkodása, hamis, a szegedi helyzet sajátosságával nem számoló periodizációja, a forrásanyag önkényes szelektálása stb. *A hibák sorban való kiigazítása ugyanilyen terjedelmű külön könyvet igényel. Ezért nem túlzás a Délmagyarország szerkesztőségi cikkének summázó megálgapítása: a könyv teljesen hibás, alkalmatlan arra, hogy helyesen mutassa meg a forradalmak szegedi történetét, a munkásosztály különféle forradalmi erőinek igaz szerepét. Nem arról van tehát szó, hogy kisebb-nagyobb hibáit toldozva-foldozva kijavítva jó a könyv; nem, teljesen újat kell írni, minden dogmatizmustól menteset!*

Délmagyarország, 1956. október 24.

Márta Mihály barátom adta a nevét írásomhoz.

ALATTA

HUMANIZMUST, DEMOKRÁCIÁT!

A rugó, minél mélyebbre szorítják le, annál magasabbra pattan vissza a nyomás megszűntével. A fizika akció-reakció törvénye érvényes a társadalmi életre is. Szükségszerű, hogy a sztálinista-rákosista terror évei után az emberekben fölhalmozott keserűség is heves kirobbanásokat idézett elő az elmúlt napokban. Elkerülhetetlen, hogy némelyek jogos haragja a közelmúlt szégyenteljes törvénysértései miatt ne forrósítsa meg napjaink közéletét.

Szegeden is vannak olyan jelenségek, amelyek a nemzeti érzés és a haladás híveiben aggályokat keltenek az iránt, vajon némelyek, visszaélve a budapesti szabadságharcos ifjúságunk által kivívott győzelemmel, most a maguk képére és hasonlatosságára óhajtanák formálni új, szabad társadalmunkat. Megnyergelve a tömegek jogos szembefordulását a sztálini korszak bűneivel, az 1944-ben megnyílt demokratikus fejlődésünk eredményeit is vissza akarják csinálni; úgy gondolják, valamiféle új 1919-et lehet újra csinálni, kapitalista-feudalista restaurációt. Valamennyi demokratikus párt vezető személyisége – közte Kovács Béla a Kisgazdapárt, Németh László a Petőfi-párt és Varga Endre a Katolikus Néppárt nevében – kifejezte véleményét: az időt nem lehet megállítani, a földreformot, a nagyipar államosítását s egy sor más demokratikus és szocialista vívmányt nem lehet visszacsinálni. Azt hiszem, ezt a gondolatot napjainkban és városunkban nem lehet eléggé hangoztatni, hiszen itt és most egyre aggasztóbbá válik egyes ellenforradalmi hangok megerősödése. Nemcsak a tragikussá válható »árvós« üldözésekre gondolok, amikor a személyi bosszú ártatlan emberek testi épségét, sőt életét is veszélyeztetheti, de más figyelmeztető jelek is a józanságra, mérsékletre intik az új, emberibb társadalmi rend kibontakozásáért fáradozókat. Sajnos városunkban is, a nemzeti bizottság gyűlésén akadt demagóg, meddően antikommunista hang, amely nem építő, nem szolgálja a nemzeti összefogás ma mindennél fontosabb ügyét, hanem csupán negatív, a múltat öncélúan cseplő. Könnyű siker, olcsó fogás ma – miután mások vére megvál-

tott bennünket a szovjet igától, Rákosi önkényuralmától – hangoskodni; már pedig sajnálatosan tapasztalható, hogy amint néhány éve a rendszert gátlás nélkül dicsérők, tapsolók szelektálódtak vezető posztokra, úgy most is valamiféle sajtóságos kontraszelekció folytán a legszájasabb rendszert szidók részesülnek előnyben.

Tudom, nem népszerű dolog józan mérsékletre inteni a mámoros embereket akár alkohol, akár politikai szenvedély hozta őket e különleges állapotba. Mégis föl kell emelnünk e veszélyes jelenségek ellen szavunkat, mert hovatovább boszorkányüldözésekhez, becsületes, szerény, értékes embereknek demokratikus társadalmunkból való kirekesztéséhez vezethet ez. Meg kell érteni végre: tehetségtelen, rosszindulatú embereknek a mi új világunkban akkor sincs helyük – s kivált vezető munkakörben –, ha leghangosabban szidják is a Rákosi-rendszert! Félreértés ne essék: a zsarnokságot kiszolgáló, embertelenségeket elkövető, sőt »túlteljesítő« embereket a törvényes úton felelősségre lehet és kell vonni. De ez nem jelentheti, hogy becsületes, szintén igaz alatt nyögő, a haladást és a szocializmus ügyét szolgálni vélt embereket, köztük kommunista párttagokat is, akik nemhogy nem ártottak másoknak, de maguk is – különösen 1953 után – mély lelki válságot éltek át, üldözzünk és meghajszoljunk. Ismétlem, tudatában vagyok annak, hogy nem népszerű szerep ma ilyen ügyért szót emelni, de azt hiszem, a szólásszabadság lehetővé, lelkiismeretem, a demokráciába és a társadalmi haladásba vetett hitem pedig kötelezővé teszi számomra, hogy megtegyem. S úgy gondolom, nekem, aki nemcsak hogy nem voltam kommunista, de két ízben is üldözöttje és céltáblája voltam a helyi sztálinista zsarnokoknak, jogom is van e figyelmeztetésre.

Aki ismeri a Horthy-ellenforradalom szomorú történetét, sajnálattal ismeri föl napjaink egynémely jelenségében egy új ellenforradalom apróbb-nagyobb tüneteit. Nem akarom eltúlozni e veszélyt; nem akarom kétségbevonni nemzeti forradalmunk demokratikus jellegét nem akarom lekicsinyelni az elmúlt gyalázatos, hazug évtized lidércnyomása alóli fölszabadulás tudót tágitó, valóban mámorító érzését. De azt sem akarom, hogy méltatlanok legyünk azokhoz a hősközhöz, akik a sztálinista elnyomás ellen, egy igazabb demokráciáért, igaz és magyar szocializmusért adták fiatal életüket. A sztálini reakció és a fasiszta reakció ellen egyaránt küzdenünk kell – a humanista magyar demokráciáért!

Szeged Népe, 1956. november 4.

NEVEZETES CIKKEM TÖRTÉNETE

A másolás lélektanában jól ismert hibafajta, hogy ha a kéziratban egymáshoz közel két azonos szó fordul elő, a gépiró, nyomdai szedő szeme, miután az első ilyen szóról levette, hogy leírja, utána a második azonos szóra ugrik vissza, ezért a két azonos szó közötti szövegrészt kihagyja. A nyomdásznyelv szellemes metaforával *temetésnek* hívja ezt a hibatípust; ritkábban előforduló, de ugyanezen a hibalélektani szabályon alapuló ellenkezőjét, a két azonos szó körötti szöveg megismétlését, megkettőzését, ugyancsak szemléletesen, a bővelkedést idéző képpel, *lakodalomnak*.

Ördögh Szilveszter kis példányszámú folyóiratának, a *Tekintetnek* most megjelent 9. száma közli 1957. évi izgatási pöröm aktáit. Ebben az ötödik tanú – a szövegösszefüggésből egyértelműen kiderül, s nyilván ő sem tagadja, Lődi Ferenc – vallomása így jelent meg:

„Cikket írtam [...] azt akartuk elérni, hogy dr. Pétert magunk mellé állítsuk [...] Ezen cikkemre dr. Péter a szerkesztőségnek címezve levelet írt, amelyben tiltakozik az ellen, hogy az 1956. november 4-i cikkét újból, teljes terjedelemben közölje le a szerkesztőség. Ezen követelését a szerkesztőség elutasította.”

Előzmények

Ez a szöveg – a kihagyás, a temetés miatt – éppen az ellenkezőjét mondja annak, amit Lődi Ferenc fölidézett. Megértéséhez tudni kell, hogy a Szeged Népe (ez volt a Délmagyarország neve november elseje és huszadika között) november 4-i számában *Humanizmust, demokráciát!* címmel megjelent cikkemben köszöntöttem a népfölkelést és nemzeti szabadságharcot, de fölemeltem szavam a vétlen kommunisták, az egyszerű párttagok üldözése és a Horthy-rendszer restaurációjának veszélye ellen. Ebben főként Németh Lászlónak november 2-án megjelent cikkei (*Elmélkedő nemzet* az Irodalmi Újságban; *Pártok és egység* a Petőfi Párt lapjában, az Új Magyarországból) ihlettek, és szegedi tapasztalataim, barátaimmal (így főként Fejér Dénessel) való eszmecsé-

réim ösztönöztek. Mint Giró-Szász Lászlótól még ezekben a hetekben örömmel értesültem, cikkem túljutott a körtöltésen, és Tamási Áron nagy elismeréssel emlegette. Mindig büszke vagyok, hogy Németh László, amikor 1959 augusztusában fölkerestem Sajkódon, szintén emlékezett rá, mint az övével rokon megnyilatkozásra.

Visszaélés nevemmel

Ezt a cikkemet próbálták kiaknázni a Szegedi Néplap (november 20-a és 1957. május elseje között meg ez volt a Délmagyarország neve) szerkesztőségében, amikor december 19-én Lődi Ferenc névtelenül, tehát szerkesztőségi állásfoglalásként megjelent cikkében igen megtisztelően méltatott, ám november 4-i írásomból csak a kommunisták mellett szóló részeket idézte, a szovjet csapatok jelenléte és a sztálinista rendszer ellenieket nem.

Még aznap ajánlott levélben a következő nyilatkozatot küldtem a szerkesztőségnek:

Meglepetéssel olvastam a Szegedi Néplap mai számában „A humanizmus és demokrácia szószólója” című cikket, amely november 4-i állásponthoz foglalkozik. Örömmel is, mivel a címbeli építetn ornans megtisztelő számomra.

Sajnálatos azonban, hogy e mostani cikk csupán egyoldalú idézeteket közöl akkori írásomból, ez pedig nem alkalmas arra, hogy nézeteimről igaz, hamisítatlan képet alkothasson az olvasó, akinek nem áll ma már módjában cikkem teljes szövegét megismerni. Egyébként, bár november 4-i cikkem minden mondatát ma is vallom, meggyőződésemmel, hogy mondanivalója a megírás időpontjában – a november 4-ét megelőző napokban – volt időszerű.

Örülnék, ha a lap úgy tolmácsolná akkori véleményemet, hogy november 4-i cikkem szó szerint, teljes terjedelmében újraköznél. Ha ez bármi okból nem lenne lehetséges, kérem e nyilatkozatom közzétételét.

E nyilatkozatomat – mint az egyetemi könyvtár dolgozója – egyidejűleg megküldtem az egyetemi tanácsnak is, a következő magyarázattal:

Mivel valószínűnek tartom, hogy a szerkesztőség kitér mind november 4-i cikkem, mind e nyilatkozat közlése elől, föltétlenül szükségesnek vélem az ebben a kérdésben elfoglalt álláspontomról a tudományegyetem legilletékesebb szervét tájékoztatni. Elsősorban a közszolgálati etika elveit tartom ebben szem előtt, de azért is szükségesnek látom ezt, mert jelenleg nincs lehető-

ség nem áll rendelkezésiünkre azok tájékoztatására, akiknek állásfoglalását magamra nézve ezekben a kérdésekben is lényegesnek tartom.

Elutasítás

A Szegedi Néplap valóban nem közölte sem cikkemet, sem nyilatkozatomat. December 27-i keltezéssel kaptam Nagy Istvántól, a szerkesztőbizottság vezetőjétől a következő választ:

December 19-én kelt nyilatkozatát megkaptuk, amelyben kifogásolja a Szegedi Néplap december 19-i számában megjelent szerkesztőségi cikket, mondván, hogy „e mostani cikk csupán egyoldalú idézeteket közöl akkori írásomból”. A Szeged Népe november 4-i számában megjelent írása egészét tekintve haladó, pozitív, nemcsak a megírás időpontját tekintve, hanem ma is. Éppen ezért foglalkoztunk vele lapunkban.

Az egész cikket azonban nem állt és nem áll módunkban leköszölni, mivel egyes részek „mondanivalója a megírás időpontjában volt időszerű”. S éppen ez akadályozza meg azt is, hogy hozzánk juttatott nyilatkozatát lapunkban közlétegyük.

Igaz, szerkesztőségi cikkünk egyébként nem foglalkozott dr. Péter László mai – azaz cikkeinek megjelenése napján és után vallott nézeteivel, mivel azokról nincsen tudomásunk. Említett cikkünknek egyébként ez nem is volt feladata, csupán dr. Péter László 1956. november 4-én vallott pozitív nézeteinek taglalása. Ezt pedig megtettük a köztudat tájékoztatására.

Így fordították ellentétére nyilatkozatomnak azt a fő mondatát, amely a november 4-ével megváltozott helyzetre utalt. Holott én azzal azt akartam kifejezésre juttatni, hogy – mint írtam – „a becsületes, szintén az iga alatt nyögő, a haladást és a szocializmus ügyét szolgáló vélt emberek, köztük kommunista párttagokat is” védelmező kijelentéseim a második szovjet támadás után már csak azokra vonatkozhatnak, akik 1953 óta, de főként 1956-ban, „mély lelki válságot éltek át”, október 23-a után valóban megrendültek, mert belátták, hogy rossz ügyet támogattak. De akik most másodszor is a Sztálin nélküli sztálinizmus oldalára állnak, többé már nem mentegethetnek azzal, hogy nem tudják, mit cselekszenek...

A temetés

A Lődi Ferenc vallomásában egymásután kétszer előforduló *hogy* kötőszó volt a szövegcsonkulás oka. A kihagyott szavakat dőlten szedve, a teljes szövegrész ugyanis így szól:

„Ezen cikkemre dr. Péter a szerkesztőségnek címezve levelet írt, amelyben tiltakozik az ellen, hogy *őt a szerkesztőség baloldalinak tüntette fel, és követelte, hogy* az 1956. november 4-i cikkét újból, teljes terjedelemben közölje le a szerkesztőség. Ezen követelését a szerkesztőség elutasította.”

Főntebb közölt nyilatkozatomból az is nyilvánvaló: nem az ellen tiltakoztam, hogy a szerkesztőség „baloldalinak” tüntetett föl, hanem az ellen, mintha állásfoglalással a második szöveget támadást igazolnám.

Délmagyarország, 1990. november 17.

56 SZEGEDEN

*„A népre löni könnyebb, mint a népet
boldogítani. De ez utóbbi mégis szebb dolog.”*

(Juhász Gyula, 1925)

A történészek többsége (Molnár János, Berecz János, Bill Lomax stb.) egyetért abban, hogy az október 23-i népfölkelés előtörténete Szegeden kezdődött. Őrzöm az október 16-i diákgyűlésre hívó, kézzel írott hirdetményt, amelyet a központi egyetem hirdetőtáblájáról vettem le, persze tizenhatodika után, mivel ott, az egyetemi könyvtárban dolgoztam, s megéreztem, hogy egyszer még történelmi dokumentum lesz...

Munkás-diák szövetséget!

Tizenkilencedikén, pénteken este az Ady téri egyetem auditórium maximumában Csákány Béla, a DISZ városi bizottságának agit-prop. titkára (a József Attila Tudományegyetem ez idei rektora) nyitotta meg a Petőfi Kör példájára megteremtett József Attila Kör első – és egyetlen – ülését. Az itt elhangzottak később sok főlshzóáló vádiratába belekerültek. Baróti Dezsőnek, az egyetemi akkori rektorának tárgyalásán tanúként kellett megerősítenem, hogy a Tisza-parti Lenin-Sztálin szobor eltávolítását valóban azzal az érveléssel követelte: Leninhez méltatlan, ahogyan Sztálin aránytalanul megnagyított alakja az ülő Lenin fölé magasodik...

A Délmagyarország október 24-i számában Csontos Magda így kezdte tudósítását: „Nem szervezte senki, nem kellett hosszas előkészítés, csak annyi, amíg leért Budapestről a hír: a pesti ifjúság az utcára tódult, hogy tüntetésével kifejezze együttérzését a lengyelek pár napja megindult harcával a szabadságért, a szocialista demokráciáért.”

Még 23-án, kedden, kora este kétezer egyetemi és főiskolai hallgató indult el a Dóm térről forradalmi dalokat énekelve. A *Marseillaise* dalait jelszavak szakították meg: „Ha magyar vagy, állj közénk!” „Kos-

suth-címert vissza!" Az egyre növekvő tömeg fegyelmezetten, tömör sorokban vonult végig a Tisza-parton, a Széchenyi téren, és az 1848/49-ben meg 1918/19-ben is forradalmi gyűlések színhelyein, a Klauzál téren, a Kossuth-szobornál állapodott meg. A *Himnusz* eléneklése után a MEFESZ egyik tagja ismertette a pesti eseményeket és a tüntetés céljait. Egy másik diák a *Talpra, magyar-t* szavalta. A Kossuth-szobortól a színház elé vonult a tömeg. Az erkélyről Bitskey Károly szavalta el a *Nemzeti dal-t*. A refrén itt is kórusként hangzott föl.

Ezután a tömeg a helyi munkásmozgalom fellelegváraához, a kendergyárhoz indult. Diákküldöttség ment be, de a munka nem állt meg, csak munkásküldöttség jött ki, és fölhangzott a szavalókórus: Munkásdiák szövetséget!"

Tíz óra után a gyárakból is sokan indultak rendezett sorokban, nemzetiszín zászlókkal a belvárosba, a színházhoz. Az erkélyen már fáklyák fényében nagy Kossuth-címer ragyogott. „Helyeslés fogadta a szónok szavait, amikor arról beszélt, hogy mi továbbra is szilárdan szocialista alapon álló rendet akarunk.”

A színháztól újra a Kossuth-szoborhoz indultak. Ismét elhangzott a *Himnusz*, diákszónokok beszéltek, Bitskey Károly, megismételte a *Nemzeti dal-t*. Ezután munkások mondták el követeléseiket, és fejezték ki együttérzésüket a diáksággal. A Kossuth-címert kitűzték a Kossuth-szobor talpazatára, és éjfél tájban „felszabadult hangulatban, fegyelmezetten elvonultak”.

Feszült várakozás

Reggelre eltűnt a Tisza-parti sétatérőről a Lenin-Sztálin szobor. Szerdán, 24-én, vihar előtti csönd volt Szeged gyáraiban, hivatalaiban, iskoláiban. A hatóságok a biztonság kedvéért délután 5 órától kijárási tilalmat rendeltek el. A kendergyár előtt és az Aradi vértanúk terén csoportosuló diákokat tűzoltófecs kendővel, pofonokkal kergették szét. A színházi és mozielőadások elmaradtak.

Csütörtökön, 25-én Szegeden is katonai közigazgatás, statárium lépett életbe. A katonai parancsnokság délután 5-től reggel 6-ig közlekedési tilalmat rendelt el. Az MDP városi bizottsága leváltotta Ladányi Benedeket első titkári, Simon Bélát és Telkes Györgyöt osztályvezetői beosztásából.

A sortűz

Pénteken, 26-án a tilalom ellenére a gyárakból indultak meg a fölvonulók. A Dugonics téren csatlakoztam hozzájuk. Dalolva, jelszavakat kiáltozva elhaladtunk a Somogyi, Oskola, Dózsa utcán, az akkori Sztálin sétányon, a pártbizottság előtt, rátértünk a kiskörútra. A Takaréktár utcához érve az él hirtelen kettészakadt: egyik része ment tovább a körúton, a másik bekanyarodott a Takaréktár utcába, hogy a Széchenyi térre jusson, a városháza elé. Nem elfoglalni, mint utóbb vádoltak bennünket, csak hangot adni a nép szavának.

A tömeg elején megpillantottam Baróti Dezsőt, és oldalt, a járdán gyorsan magam is előre siettem. Baróti sápadtan lépett ki a sorból, s amikor megpillantott, lemondón mondta: „Most már vége!” Ő ugyanis tudta, hogy az utca torkolatában a téren katonai sorfal áll. A tömeg megállíthatatlanul nyomult előre. Baróti megkért, próbáljuk visszatartani a tömeget, míg ő (ha jól emlékszem, Nyíri Antal bölcsészkar és Korpássy Béla orvoskar dékánnal) elmegy tárgyalni a katonaság vezetőivel. Így is lett: az első sorba álltam, arccal a nyomuló tömeg felé, és másokkal együtt kezünket összefogva, mintegy csatárláncban, próbáltuk megállítani a fölvonulókat. Kiabáltuk is, hogy „küldöttség ment”, „állj”, de a zajtól ez alig hallatszott tíz méterre, és a tömeg vége, amely mit sem tudott az elől levőkre váró veszélyről, megállíthatatlanul nyomta előre az előtte levőket, s így minket is. Barótiék már visszatértek, ő éppen kilépett a Takaréktár u. 6. sz. ház első emeleti erkélyére, hogy szóljon a fölvonulókhöz, amikor minket a tömeg már csaknem a sorfalig nyomott, s eldördült a sortűz.

A kiskunmajsai ávéház alakulat katonái Botond őrnagy parancsára valószínűleg fölfele lőttek, mert ha egyenesen tartják a géppisztoly csőveit, én sem éltem volna túl. A szétszaladó vagy földre hasaló tömeg közt valahogyan a sarki gyógyszertár műkölabazatának beugrójába húzódtam, immár biztonságba. (A lábazon évekig láthatók voltak a golyónyomok.) Mikor a menekülő tömeg megritkult, láttam, hogy előttem két lépesre hanyatt fekszik egy fiatalember, sűrű ruhájával csaknem azonos, hamuszín arccal, két kezét védőn, csuklóban megtörve, mint a csecsemő, maga fölé tartva, mozdulatlanul.

Utóbb tudtam meg, hogy ő a sortűz egyetlen halálos áldozata: Schwartz Lajos 18 éves kendergyári munkás. Az igazságügyi orvosi, boncolási szakvélemény szerint a rézköpenyes lövedék háttal, guggoló helyzetben érte, a tüdejébe hatolt, széttronsolta a máját, és medencecsontjában akadt meg. (Berki Mihály a Magyar Nemzet szept. 30-i

számában azt írta, a katonák a betonútba lőttek. Orvos barátaim pedig a boncolási vélemény ellentmondásaira hívták föl a figyelmem. Ezeket további kutatásoknak kell tisztázniuk.) Schwartz Lajos azonnal meghalt. Ezt azért kell hangsúlyoznom, mert később vádként írták le, hogy meg lehetett volna menteni, „nem vérzett volna el”, ha holttestét nem viszik teherautón az Ady téri sportpályára, ahol a szétvert tüntetők újból gyülekeztek. Másrészt olyan legenda is szárnyra kelt, hogy az ifjún munkás virággal ment volna a katonák felé, s így érte, elől, a golyó. Október 31-én katonai gyászpompával temették el.

Az utca másik oldalán egy nőt valaki a vállán vitt be a MÁV orvosi rendelőjébe. (Ma az OTP megyei igazgatósága van ott.) A nő szoknyája hátul merő vér volt. Nemrég tudtam meg nevét: a Szegedi Háziipari Szövetkezet mai nyugdíjasának, Mihály Erzsébetnek fél lábát amputálni kellett. A Szeged Népe november 2-i számának tudósítása szerint a sortűznek tizenhat sebesültje volt.

A katonai közigazgatás parancsnoka röpcédulán 27-án délután 4-től 29-én este 6-ig kijárási tilalmat rendelt el. Ebből azonban semmi sem lett.

A fordulat

A fővárosi események hatására 27-én, szombaton délben Szegeden is fordulat következett be: a városházán a gyárak és intézmények munkástanácsainak küldötteiből megalakult a városi munkástanács, amely 29-étől néptanácsnak, 31-től forradalmi nemzeti bizottságnak nevezte magát. Először ideiglenes intézőbizottságot, 29-en elnökséget választott.

Már az 1918-i őszirózsás forradalomban föltűnt, hogy a véletlen mennyire meghatározza az egyes ember sorsát. Dettre Jánost barátjának, Móra Ferencnek javaslatára a szegedi Nemzeti Tanács terjesztette föl kormánybiztos-főispáni kinevezésére. A Károlyi-kormány természetesen jóváhagyta. Ez sodorta bele a polgári radikális ügyvédet és publicistát a forradalmak helyi főszerepébe, amelynek következtében 1920-tól 1925-ig emigrációba kényszerült, 1944-ben pedig a deportálása ellen a halálba menekült. Perbíró József is a véletlennek köszönhető egész életét meghatározó megválasztását a néptanács elnökévé. Addig Szegeden a nevét sem lehetett hallani. Pécssett egyetemi magántanár volt, Szegeden – tudományos fokozat nélkül, szerény szakirodalmi munkássággal – 1949-ben docens lett a mezőgazdasági és munkajogi tanszéken. *Véletlenül* éppen ősztől a jogi kar dékán-helyettese. *Véletlenül* volt, hogy a dékán, Schulteisz Emil éppen beteg

lett, így az egyetemi tanács őt küldte képviselőjének a városházára. *Véletlenül* ott volt a MÁV-igazgatóság munkástanácsának elnöke, dr. Komócsin Mihály (csak névrokona „Pol-Pot megye” hírhedt diktátorának) is. Ez a Komócsin Mihály javasolta Perbírót elnöknek. Ugyanis *véletlenül* ismerte, mivel megbízott előadóként fuvarjogot adott elő a jogi karon. Ez a sok véletlen életfogytig kimondott ítéletet, hat évi börtönt okozott Perbíró Józsefnek!

Magam az írószövetség szegedi csoportjának megbízottjaként az elnöknek, Madácsy Lászlónak a megbízólevelével, Petrovác Istvánnal és Ertsey Péterrel csak 31-én, szerdán vettem részt a forradalmi nemzeti bizottság ülésén. Fölszólaltam a Délmagyarország nevének megváltoztatása ellen. Azzal érveltem, hogy az újság 1910 óta hagyományos napilapja Szegednek, és Juhász Gyula meg Móra Ferenc neve fémjelzi. Nem a nagy múltú lap nevét kell megváltoztatni, hanem a lap kétségtelen hibáit kell kijavítani. Nagy zúgolódás támadt, amikor leültem. Lehurrogtak. Oltvai Ferenc barátom, a levéltár igazgatója az előttem levő padsorból visszafordult: „Népszerűtlen javaslat!” Elfogadták Perbíró javaslatát: a lap másnap már Szeged Népe címmel jelent meg.

Ezzel meg is elégettem a nemzeti bizottságot. Siettem a parasztpárt – azaz Petőfi Párt – alakuló ülésére. Amikor odaértem, már megkezdtek, sőt a tisztikart is megválasztották. Nekem tartották fenn a szervezőtitkári tiszteletet, ezt azonban nem vállaltam. Erre ezzel Giday Kálmánt bízták meg, nekem a „propagandatitkári” poszt jutott, amely azt a föladatot róta volna rám, hogy cikkekben fejtssem ki a párt politikáját, ahogyan ezt országosan Németh László a párt új lapjában, az Új Magyarországbán már megkezdte.

Erre sem került sor. November 2-án megjelent a Szeged Népe homlokzatán Fábián Ferenc fogalmazásában a fölhívás: „A Forradalmi Nemzeti Bizottság a nemzeti és nemzetközi helyzetre való tekintettel valamennyi párt szervezkedésének fölfüggesztését kéri. Legfontosabb feladatunk a nemzeti erők összefogásának megteremtése. Mindenekelőtt nagy nemzeti forradalmunk győzelme a cél!”

Közben nekem nem tetsző jelenségeknek is szem- vagy fültanúja lettem. Még 26-án, pénteken, amikor bementem a könyvtárba, láttam, amint szedték le a vörös csillagot a központi egyetem tetejéről. Két barátom, Végh Joachim főiskolai tanár és Erdős János adjunktus előtt kifejtettem, hogy ezzel nem értek egyet. Adyt idéztem nekik: „Mióta ember néz az égre, Vörös csillag volt a reménye.” (*A csillagok csillaga.*)

Ott voltam a Délmagyarország szerkesztőségében, amikor önjelölt szerkesztők kezükbe vették a hatalmat, megfélemlítették a régi munkatársakat. Fejér Dénestől hallottam, hogy a Tefunál megjelentek az egykori magánfuvarozók, követelték vissza államosított teherautójukat; a nyomdában hajdani nyomdatulajdonosok, hasonlóan visszakérve nyomdagépeiket...

November 2-án olvastam Kádár János előző esti rádiónyilatkozatát a Népszabadságban, Németh László írásait az Irodalmi Újságban és az Új Magyarországon. Ihletésükre írtam aznap este *Van-e ellenforradalmi veszély?* címmel a magam cikkét. Méltattam a sztálini önkénnyel szemben győzedelmes nemzeti forradalmat, de fölemeltem szavam a Horthy-restauráció veszélye ellen. Szombat este Kövesdi Lajos, aki szerkesztőnek tette meg magát, telefonon kérte, hogy egyezzem bele a cím és egy szó megváltoztatásába. Belementem, csak közölje. November 4-én, a vásárnapi számban jelent meg *Humanizmust, demokráciát!* címmel. Félttem, hogy a nemzetőrök elővesznek, amiért az ellenforradalmi veszély elismerésével érvet, igazolást adtam a Kádár-kormány számára. Kerestek is vasárnap délelőtt telefonon, de szerencsére más ügyben. A bosszú nem tőlük, hanem a sztálinista restaurációtól ért.

A megtorlás

Perbíró, bár mindvégig a mérsékletet képviselte, és november 4-e után kötélnek állt: tovább szolgált a Kádár-kormány alatt, tanácselnök-helyettesnek nevezték ki, mégsem úszta meg a bosszút. Februárban le tartóztatták. Engem márciusban, Barótit áprilisban.

Kováts Józsefet halálra ítélték, és 1958-ban kivégezték. Még 1947-ben mint osztályidegent és izgatót eltávolították az egyetem orvosi karáról, így lélektanilag érthető, ha sérelmeitől fűtve hangos volt a József Attila Körben, heves a forradalmi nemzeti bizottságban, ahova mint – ha jól emlékszem – a röskei gépállomás főkönyvelőjét delegálták. Meggondolatlan intézkedéseit (pl. pénzt vett föl az OTP-tól a nemzeti bizottság számára) Perbíró igyekezett helyrehozni. Ám senkit nem bántott, senkit nem sértett. Mégis életével fizetett.

Nem volt hős. Ahogyan mi többiek – százak, tán ezrek, akik a sztálinista restauráció megtorlását megszenvedtük – sem. Csak igyekeztünk emberségünk és magyarságunk jogaiért szót emelni. *Ötvenhat egész életemet megpecsételte.*

Csongrád Megyei Hírlap, 1989. október 23.

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM AZ 1956-I FORRADALOMBAN

Hencz Aurél (1913–2000) egyetemi könyvtárigazgató (1953–58) 1957 tavaszán magához vette a rektori hivatal iratanyagának azt a részét, amelyről akkor már, a megtorlás kezdetén, sejtette, hogy Baróli Dezsőnek és társainak felelősségre vonásához terhelő adatokat szolgáltatnának ellenségeik kezébe. Ezt valószínűleg az tette lehetővé, hogy Bezerédy Istvánnak (1915–1987) távozásával (1956. május 15-i kinevezésével a Somogyi-könyvtár igazgatójává) nem volt betöltve a rektori titkár, a hivatalvezető helye. A jegyzőkönyveken ezért szerepel a forradalomkor megszűnt személyzeti osztály vezetőjének, Polányi Imrének (1925–1999), a pécsi tanárképző főiskola későbbi tanárának aláírása. Hencz Aurél bizonyára Polányi Imre tudtával és egyetértésével őrizte meg az iratanyagot.

Ezeket az értékes iratokat nemrégiben találta meg apjának hagyatékában fia, Hencz Péter, és mivel az egyikben a nevemet látta, alaposabb tanulmányozás nélkül úgy gondolta, nekem ajándékozza. Érdekes, hogy bár kapcsolatom Hencz Auréllal mindvégig szívélyes, baráti volt, ezekről az iratokról nekem sem beszélt soha. Eleinte bizonyára óvatosságból, utóbb nyilván feledékenységből.

Az iratanyag rendkívül fontos, mondhatnám, nélkülözhetetlen mind az orvostudományi, mind a tudományegyetem 1956. novemberi és decemberi történetének majdani megírásához. Mivel bizonyosan hézagot tölt be, tovább adtam a levéltárnak.

Blazovich László megyei levéltár-igazgató küldeményemet nyugtázó 2001. július 23-i levelében így értékelte: „Bölcsen tette Hencz Aurél, (hogy annak idején magához vette. Elhelyezzük egyetemi fondunkban, bár a jegyzőkönyveket az egyetemnek át kéne adni, mert azokat neki adták le. Ám félek, hogy elvesznek.”

Remélhetőleg ezután már nem vesznek el. Mindenesetre alább közléteszem őket.

Szegedi Tudományegyetem
 Állam- és Jogtudományi Kar
 Dékáni Hivatala.
Biz. 25/ 1956. jk.sz.

Rektor Úr!

A november hó 2-án tartott professzori értekezlet határozata alapján javaslom az Egyetemi Tanácsnak és a Forradalmi Tanácsnak, hogy a törvénysértéssel eltávolított Bibó István¹ egyetemi tanár az állam- és jogelméleti tanszékre visszahelyeztessék, és egyben bízva meg az Egyetemi Tanács és a Forradalmi Tanácsa, az egyetemi tanári teendők ellátásával.

Szeged, 1956. november 3.

Dr. Schultheisz Emil²
 dékán

Dr. Baróti Dezső Úmak³
 a Szegedi Tudományegyetem rektora
Szeged

¹ Bibó István (1911–1979) 1929–33 közt a szegedi egyetem hallgatója, 1940-ben jogbölcselet tárgykörből magántanára, 1946–1950 közt a politika (mai szóval politológia) tanára. E tanszék 1956-ban már nem lévén, az Antalfy György eltávolításával megüresedő állam- és jogelméleti tanszékre akarták visszahelyezni.

² Schultheisz Emil (1899–1983) 1937-ben a debreceni egyetemen katonai büntetőjogból szerzett magántanári képesítést. 1945-ben hadbíró vezérőrnagy, 1947-ben a debreceni, 1949-ben a szegedi egyetemen a büntetőjog tanára lett. 1956/57-ben a jogi kar dékánja volt. 1957. október 1-jével nyugdíjazták.

³ Baróti Dezső (1911–1994) a szegedi egyetem hallgatója (1930–34), magántanára (1943), tanára (1948). 1952–55 közt bölcsészkar dékán, 1955/57-ben az egyetem rektora. 1957. április 26-án letartóztatták. Kiszabadulása után a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos főmunkatársa lett. 1980-ban nyugállományba vonult. 1990-ben professor emeritus, 1991-ben a szegedi egyetem díszdoktora.

Szegedi Tudományegyetem
 Állam- és Jogtudományi Kar
 Dékáni Hivatala.
Biz. 25/1956.jk.sz.

Rektor Úr!

A november hó 2-án tartott professzori értekezlet határozata alapján javasolom az Egyetemi Tanácsnak és a Forradalmi Tanácsnak, hogy a törvénysértéssel eltávolított Ruttkai György⁴ tanszékvezető docens állásába visszahelyeztessék, és egyben bízza meg az Egyetemi Tanács és a Forradalmi Tanács a karon egyetemi docensi teendők ellátásával.

Dr. Schultheisz Emil
 dékán

Szeged, 1956. november 3.

Dr. Baróti Dezső Úrnak
 a Szegedi Tudományegyetem rektora
Szeged

⁴ Ruttkai György (1898–1974) 1922-ben államtudományi, 1928-ban jogtudományi doktorátust szerzett. Közben elvégezte a képzőművészeti főiskolát, és festőművészként is jelentőssé vált. Szerepelt Kassák Lajos *Ma* című folyóiratában, és több kiállítást is rendezett. 1949–51 közt a szegedi egyetemen, tanszéki jogú előadóként jogelméletet tanított. Idő előtti nyugdíjazása után Miskolcra költözött, festett, és művészettelméleti tanulmányokat írt. Vö. Takács Péter: Egy „aktivista” jogfilozófus. A Mi Egyetemünk [Miskolc], 1984. jún. 11. (Ruszoly Józsefnek köszönöm ezt az adatot.) Ruttkay György: Kirakat művészet. Borsodi Szemle, 1965. 1. sz. 38-41. – Uő: Ezerarcú Miskolc. Uő. 3. sz. 1-7. – Uo: Egy aktivista festő vallomása. Uo. 1967. 4. sz. 87-95.

Szegedi Tudományegyetem
 Állam- és Jogtudományi Kar
 Dékáni Hivatala.
Biz. 25/1956.jk.sz.

Rektor Úr!

A november hó 2-án tartott professzori értekezlet határozata alapján javasolom az Egyetemi Tanácsnak és a Forradalmi Tanácsnak, hogy a törvénysértéssel eltávolított Sövényházi Ferenc⁵ nyugalmazott egyetemi tanár állásába visszahelyeztessék, és egyben haladéktalanul bízza meg az Egyetemi Tanács és a Forradalmi Tanács a polgári jogi tanszéken egyetemi tanári teendők ellátásával.

Dr. Schultheisz Emil
 dékán

Szeged, 1956. november 3.

Dr. Baróti Dezső Úrnak
 a Szegedi Tudományegyetem rektora
Szeged

⁵ Sövényházy Ferenc (1899–1980) 1940-ben a kolozsvári egyetem kereskedelmi és váltójogi tanszékének a tanára volt; a szegedi tanszékre 1948-ban nevezték ki, de 1951-ben nyugdíjazták. 1990-ben rehabilitálták.

Szegedi Tudományegyetem
 Állam- és Jogtudományi Kar
 Dékáni Hivatala.
Biz. 25/1956.jk.sz.

Rektor Úr!

A november hó 2-án tartott professzori értekezlet határozata alapján javasolom az Egyetemi Tanácsnak és a Forradalmi Tanácsnak, hogy a törvénysértéssel megfosztott Szabó József^{*} egyetemi tanár az államjogi tanszékvezetői egyetemi tanári állásába visszahelyeztessék, és egyben haladéktalanul bízza meg az Egyetemi Tanács és a Forradalmi Tanács egyetemi tanári teendők ellátásával.

Dr. Schultheisz Emil
 dékán

Szeged, 1956. november 3.

Dr. Baróti Dezső Úrnak
 a Szegedi Tudományegyetem rektora
Szeged

* Szabó József (1909–1992) 1927–31 között a szegedi egyetem hallgatója, 1941-ben Kolozsvárt jogbölcselet tárgykörből magántanári képesítést szerzett, 1947–50 közt a magyar alkotmányjog, 1956–58-ban az összehasonlító alkotmányjog, 1959–60-ban a magyar pénzügyi jog tanára. 1948/49-ben jogi kari dékán, 1960-ban nyugdíjazták. 1990-ben professor emeritus.

Szegedi Tudományegyetem
 Állam- és Jogtudományi
 Kar Dékáni Hivatala.
Biz. 25/1956. jk.sz.

Rektor Úr!

A november hó 2-án tartott professzori értekezlet határozata alapján javaslom az Egyetemi Tanácsnak és a Forradalmi Tanácsnak, hogy Antalffy György⁷ egyetemi tanár egyetemi professzori teendőinek ellátása alól azonnali hatállyal függessze fel, mert sem oktatói, sem tudományos munkássága, sem egyéb vonatkozású magatartása nem nyújt biztosítékot arra, hogy a nemzeti forradalomból folyó új feladatok ellátására képes legyen.

Dr. Schultheisz Emil
 dékán

Szeged, 1956. november 3.

Dr. Baróti Dezső Úrnak
 a Szegedi Tudományegyetem rektora
Szeged

⁷ Antalffy György (1920–1993) a szegedi, majd a kolozsvári egyetem hallgatója (1938–42). 1945–50 közt Szeged polgármester-helyettese. 1950-ben a Bibó István megszűnt politikatanszékének helyébe létesített állam- és jogelméleti tanszék tanárává nevezték ki. Jogi kari dékán volt 1950/51-ben, 1957/58-ban, 1967–73 közt; a tudományegyetem rektora 1958–64 és 1976–82 közt. 1990-ben nyugdíjazták.

Szegedi Tudományegyetem
 Állam- és Jogtudományi Kar
 Dékáni Hivatala.
Biz. 25/1956.jk.sz.

Rektor Úr!

A november hó 2-án tartott professzori értekezlet határozata alapján kérem az Egyetemi Tanácsot és a Forradalmi Bizottságot, hogy a Szegedi Tudományegyetemről tartósan szabadságolt és a Pécsi Tudományegyetemen működő Halász Aladárnak⁸ egyetemünkkel fennálló munkaviszonyát azonnali hatállyal szüntesse meg, mivel oktatói munkájának sikertelensége és tudományos munkájának teljes hiánya folytán nem lenne indokolt, hogy továbbra is olyan helyet töltsön be, amelyre tényleges szolgálatból törvénysértés útján eltávolított és tudományos érdemekkel rendelkező egyetemi professzor jöhet tekintetbe.

Dr. Schultheisz Emil
 dékán

Szeged, 1956. november 3.

Dr. Baróti Dezső Úrnak
 a Szegedi Tudományegyetem rektora
Szeged

⁸ Halász Aladár (1892–1958) 1951-ben lett a szegedi egyetem római jogi tanszékének docense. 1956 után a pécsi egyetem tanára lett.

Szegedi Tudományegyetem
 Állam- és Jogtudományi Kar
 Dékáni Hivatala.
Biz. 25/1956.jk.sz.

Rektor Úr!

A kar Horváth Zsikó László⁹ egyetemi adjunktus kérését, melyben az oktató munkára való alkalmatlanságára tekintettel tanszéki teendői alól való felmentését kéri, az Egyetemi Tanácsnak és a Forradalmi Bizottságnak teljesítésre javasolja és kifejezi azt a készségét, hogy őt a gyakorlati jogi pályán való elhelyezésében teljes erővel támogatja.

Dr. Schultheisz Emil
 dékán

Szeged, 1956. november 3.

Dr. Baróti Dezső Úrnak
 a szegedi Tudományegyetem rektora
Szeged

⁹ Horváth Zsikó László (1920–1986) bírósági jegyzőként kezdte pályáját, majd Antalffy György vette maga mellé állam- és jogelméleti tanszékére. 1956 után ügyvéd lett, de félállásban később is Antalffy tanszékén adjunktusként adott elő. Gépkocsibalesetben hunyt el. (Apró Ferencnek köszönöm ezt az adatot.)

Szegedi Tudományegyetem
 Állam- és Jogtudományi Kar
 Dékáni Hivatala.
 Biz. 25/1956.jk.sz.

Rektor Úr!

A november hó 2-án tartott professzori értekezlet határozata alapján javasolom az Egyetemi Tanácsnak és a Forradalmi Tanácsnak, hogy Kovács István¹⁰ egyetemi tanárt egyetemi professzori teendőinek ellátása alól azonnali hatállyal függessze fel, mivel kétségtelen képességei mellett sem jogirodalmi munkásságának iránya, sem emberi magatartása nem nyújt biztosítékot arra, hogy a nemzeti forradalomból folyó új feladatok ellátására képes legyen.

Dr. Schultheisz Emit
 dékán

Szeged, 1956. november 3.

Dr. Baróti Dezső Úrnak
 a szegedi Tudományegyetem rektora
Szeged

¹⁰ Kovács István (1921–1990) 1954-ben lett a szegedi egyetem államjogi tanszékének tanára. A jogi kar dékánja volt 1954/56-ban. Akadémiai levelező taggá választották 1965-ben, rendes taggá 1976-ban. Vö: Schmidt K. Péter: Kovács István emlékezete. Szegedi Műhely, 1998. 88-94.

Rektor Úr!

Tudományegyetemünk professzorai és docensei 1956. november 1-i ülésükön titkos szavazással, egyhangúan úgy döntöttek, hogy az egyetem „szűkebb” tanácsának: a rektornak, oktatási és tudományos rektorhelyettesnek, valamint a három dékánnak lemondását nem fogadják el: őket bizalmukban részesítik. E bizalmi határozatot a Tudományegyetem Forradalmi Nemzeti Bizottsága is magáévé teszi. Minthogy ezek alapján a Tudományegyetem szűkebb Tanácsa az egyetem dolgozói részéről demokratikus úton megerősítést nyert, a Tudományegyetem Forradalmi Bizottsága a dolgozóktól okt. 30-án nyert, ideiglenes jellegű megbízását befejezettnek tekintti, s feladatkörét a Tudományegyetem Rektorára és szűkebb Tanácsára ruházza át. A Forradalmi Bizottság tagjai, mint az Egyetem dolgozói különböző rétegeinek a legteljesebb demokratikus körülmények közt megválasztott képviselői, kötelességüknek tartják, hogy az Egyetemi Tanács munkáját támogassák és abban a szükséghez képest résztvegyenek.

Szeged, 1956. nov. 6.

Tudományegyetem Forradalmi Nemzeti Bizottsága
Szőkefalvi-Nagy Béla¹¹

¹¹ Szőkefalvi-Nagy Béla (1913–1998) a szegedi egyetem hallgatója (1931–36), magántanára (1940), tanára (1948–1983). Akadémiai levelező tag (1945), rendes tag (1956). A természettudományi és matematikai kar dékánja 1951/52-ben, 1963/66-ban. Kétszeres Kossuth-díjas (1950, 1953), Állami díjas (1978), több külföldi akadémia díszdoktora. Tudományos világhíre miatt került el a megtorlást.

Jegyzőkönyv

Készült 1956. november 8-án a Tudományegyetem rektorának szobájában

Jelen vannak:

Baróti Dezső rektor,
Koch Sándor¹² dékán,
Nyíri Antal¹³ dékán,
Schultheisz Emil dékán,
Pólay Elemér¹⁴ rektorhelyettes,
Halász Előd¹⁵ egyetemi tanár,
Bónis György¹⁶ egyetemi tanár.

Később egyes napirendi pontoknál jelen volt Kovács Béla, az Egyetemi Nemzeti Forradalmi Bizottságban az adminisztratív dolgozókat, és Király Sándor¹⁷ az Egyetemi Nemzeti Forradalmi Bizottságban a fizikai dolgozókat képviselő tagja.

¹² Koch Sándor (1896–1983) 1940-ben lett a szegedi egyetem ásvány- és közettani tanszékének tanára. A természettudományi kar dékánja volt 1947/48-ban, 1954–57 és 1960–63 közt. Kossuth-díjas (1953). 1969-ben ment nyugállományba.

¹³ Nyíri Antal (1907–2000) a szegedi egyetem hallgatója (1926–31), docense (1952), tanára (1956). Bölcsészkar dékán 1955/57-ben; rektorhelyettes 1958–63 közt. 1977-ben ment nyugdíjba.

¹⁴ Pólay Elemér (1915–1988) 1946-ban a debreceni egyetemen szerzett római jogtörténet tárgykörből magántanári képesítést. 1951-ben lett a szegedi egyetem tanára. 1955–57-ben az egyetem rektorhelyettese volt. 1986-ban ment nyugdíjba.

¹⁵ Halász Előd (1920–1997) 1948-ban lett a szegedi egyetem germán filológiai tanszékének tanára. 1957–60 és 1965–69 közt bölcsészkar dékán volt. 1984-ben ment nyugdíjba.

¹⁶ Bónis Györgyöt (1914–1985) az ország legfiatalabb egyetemi tanáraként 1940-ben nevezték ki a kolozsvári egyetem jogtörténeti katedrájára. 1947-ben jött a szegedi egyetemre. 1957-ben elbocsátották. A Fővárosi Levéltár munkatársa tett nyugdíjazásáig, 1975-ig, utána az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos tanácsadója.

¹⁷ Király Sándor az egyetemi könyvtár hivatalsegédje volt; 1954–56 közt kollégám.

I. Az Egyetem vezetésének kérdése

A fenti kérdésben az értekezlet az alábbi határozatot hozta:

1. A Szegedi Tudományegyetem ügyeit a professzori és a docensi kar titkos szavazással és egyhangúan kifejezett bizalma alapján a „szűkebb tanács”, továbbiakban „Egyetemi Tanács” viszi. Tagjai Dr. Baróti Dezső mint rektor, Dr. Schultheisz Emil mint az Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, Dr. Nyíri Antal mint a Bölcsészettudományi Kar dékánja, Dr. Koch Sándor mint a Természettudományi Kar dékánja, Dr. Pólay Elemér mint rektorhelyettes.

2. Az Egyetemi Tanács az ügyeket általában az autonóm Egyetem múltban kialakult szokásainak értelemszerű alkalmazásával viszi, ezzel feladva tehát az ún. egyszemélyes vezetés elvét is. A vitás kérdésekben az Egyetemi Tanács egyszerű szótöbbséggel dönt.

3. Az Egyetemi Tanács üléseire tanácskozási joggal meghívja a Nemzeti Forradalmi Bizottság titkos szavazással választott professzor tagjait, az adminisztratív és fizikai dolgozók ügyeinek tárgyalásakor az említett tanácsban a nevezetteket képviselő személyeket is. Az Egyetemi Tanács ezenfelül alkalmat keres arra, hogy szükség esetén az Egyetem professzorátusa vagy dolgozói, illetőleg a szakszervezet képviselői közül másokat is meghallgasson.

4. A Tudományegyetem gazdasági ügyeit az Egyetemi Tanács irányítja, a gazdasági rektorhelyettes tehát az Egyetemi Tanács intézkedéseinek adminisztratív végrehajtója.

5. Az említettek értelmében az ún. rektori tanács és a szélesebb körű egyetemi tanács egyelőre nem működik.

6. Az Egyetemi Tanács most közölt ügyrendje addig érvényes, ameddig az egyetemek ügyeinek további rendjére törvényes intézkedés nem történik.

II. A munka felvétele

Az Egyetemi Tanács elhatározta, hogy folyó hó 12-én megkezdik a hallgatók foglalkoztatását, ami nem az előadások megkezdését jelenti. A Természettudományi Karon a hallgatókat laboratóriumokban fogják foglalkoztatni, a társadalomtudományi karokon pedig különböző aktuális és általános érdeklődésre számítható előadásokat tartanak.

Határidő: 1956. november 12. Felelősek: dékánok.

III. Fűtés.

Az Egyetemi Tanács felkéri a karok dékánjait, hogy épületeikben maximális takarékossgal biztosítsák a munkát. Főlöszleg egész épületet fűteni. Az asszisztenciát lehetőség szerint egy szobába vagy intézetbe kell összevonni, és csak azokat a helyiségeket fűteni. Ugyanez vonatkozik a Dékáni Hivatalokra is. Az Ady téri épület központi fűtése dolgában a Természettudományi Kar és a Bölcsészettudományi Kar dékánja dönt.

Főlöszleg valamennyi diákothont üzemeltetni, ezért a leányok az Irinyi diákothonban, a fiúk pedig a Bolyai diákothonban helyezendők el, tehát a Juhász Gyula diákothon üzemeltetését egyelőre szüneteltetjük.

IV. Felfüggesztések

Hevesi János¹⁸ a Személyzeti Osztály vezetője állásáról lemondott, az Egyetemi Tanács a lemondást elfogadta.

Antalfy György és Kovács István egyetemi tanárokat, akik a sztálista, rákosista politika megszemélyesítői voltak az Állam- és Jogtudományi Karon. Antalfy Györgynek ezenkívül lényegében tudományos munkássága nincs. Ezenfelül nagy súllyal esik latba náluk emberi, etikai és immoralis magatartásuk. Nevezettek felfüggesztését a munkaviszony érintetlenül hagyásával az Egyetemi Tanács továbbra is fenntartja.

Mérei Gyula¹⁹ egyetemi tanár, Székely Lajos²⁰ és Karácsonyi Béla²¹ egyetemi docensek a kari tanács tanácsára maguk kérték felfüggesztésüket. Az Egyetemi Tanács ezt elfogadja. Ellenben ha Karácso-

¹⁸ Hevesi János (*1925) fizikus, a szegedi egyetem hallgatója (1949–53), doktora (1961), docense (1967). Dékánhelyettes 1968–72 közt, rektorhelyettes 1972–75 közt. 1990-ben ment nyugdíjba.

¹⁹ Mérei Gyula (1911–2002) 1951-ben docensként került a történeti tanszékre; 1952-ben lett professzor. Dékán volt 1960–64 közt. Az MTA levelező tagjává választották 1973-ban, rendes tag lett 1979-ben. 1981-ben ment nyugdíjba.

²⁰ Székely Lajos (1922–2000) történész egyetem tanulmányait Budapesten kezdte, Kolozsvárt folytatta, Szegeden fejezte be (1948). 1956-ban, anélkül, hogy bölcsész-doktori címet szerzett volna, docenssé nevezték ki. Ez is maradt nyugdíjazásáig, 1986-ig.

²¹ Karácsonyi Béla (1919–1995) 1949-ben társszerzőivel Kossuth-díjat kapott gimnáziumi történelemkönyvéért. 1950-ben intézeti tanárként került a szegedi egyetem történeti tanszékére; 1952-ben, anélkül, hogy kandidátusi fokozatot szerzett volna, docenssé nevezték ki. 1973-tól nyugdíjazásáig, 1989-ig az egyetemi könyvtár igazgatója volt.

nyi Béla docens visszavonja lemondását, az Egyetemi Tanács azt elfogadja, és az Egyetemi Könyvtárba osztja be szolgálattételre. A másik kettő visszavonását nem fogadja el.

Nevezettek felfüggesztésére a kialakult forradalmi helyzettől függetlenül is sor került volna. A fentieket hivatali teendőjük ellátása alól az Egyetemi Tanács felmenti, illetményét folyósítja, amíg illetékes felsőbb szerveknél nem véglegződik ügyük.

V.

Az Állam- és Jogtudományi Kar tanácsának nevében a Kar dékánja javaslatot tesz Szabó József volt tanszékvezető egyetemi tanár rehabilitálására. Szabó Józsefet 1950–51-ben miniszteri határozattal, fegyelmi eljárás nélkül törvényellenesen elbocsátották.

Az Egyetemi Tanács javasolja az oktatásügyi miniszternek, hogy a törvénysértő elbocsátó határozatot helyezze hatályon kívül, és nevezett egyetemi tanári állásába helyezze vissza.

Ugyancsak az Állam- és Jogtudományi Kar tanácsa nevében tesz javaslatot a kar dékánja Perbír József²² tanszékvezető docens besorolásának tanszékvezető egyetemi tanári besorolásra való helyesbítésére. Nevezettnek ez a besorolása sérelmes volt, mert az Egri Jogakadémián a 4. fizetési osztály 1. fokozatába sorolt nyilvános rendes tanár volt, amelyik megfelelt az egyetemi nyilvános rendes tanár besorolásának. A sérelem helyesbítését a kar professzorai éveken keresztül indokoltan tartották, s [a kar] több alkalommal elő is terjesztette, de koholt politikai vádak alapján mindezideig elutasították. Az Egyetemi Tanács javaslatot terjeszt az Oktatásügyi Minisztériumhoz a besorolás helyesbítésére.

²² Perbír József (1908–1991) 1946-ban a pécsi egyetemen szerzett magántanári képesítést magyar kereskedelmi jog tárgykörből. 1949-ben docensi kinevezést kapott a szegedi egyetem kereskedelmi és váltójogi, 1950-től gazdasági jogi, 1951-től mezőgazdasági és munkajogi tanszékére. 1956/57-ben dékán-helyettes volt. 1957. február 18-án letartóztatták, életfogytiglan elítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult. 1990-ben professor emeritus lett. Vö. Perbír József: *Ötvenhat Szegeden – emlékeimben*. Szeged, 1989.

VI.

A Tudományegyetem rektora köszönetét fejezi ki az Orvostudományi Egyetem dékánjának,²³ hogy a zavaros időkben segítséget nyújtott a tudományegyetem hallgatóinak azzal, hogy a klinikán lehetőséget biztosított számukra ideiglenes elhelyezésükre.

VII.

Az Egyetemi Tanács helyesnek látja, hogy az 1952-53. tanévben indokolatlanul elbocsátott Szentirmai László²⁴ pénzügyi osztályvezetőt az egyetem helyezze vissza állásába. Kinevezhető a Személyzeti Osztály megszűnésével felszabaduló osztályvezető-helyettesi állásra.

K.m.f.t.²⁵

Pólay Elemér
okt. rektorhelyettes

Polányi Imre
osztályvezető

²³ Korpássy Béla (1907–1961) a szegedi egyetem hallgatója (1924–31), magántanára (1939), nyilvános rendkívüli tanára (1947), rendes tanára (1951). A Kórbonctani és Kórszövettani Intézet igazgatója. Dékán 1951/52-ben és 1956/57-ben.

²⁴ Szentirmai László (1910–1979) a rehabilitálása után a gazdasági főigazgató helyettese lett. 1970-ben ment nyugállományba.

²⁵ Kelt, mint fönt.

Jegyzőkönyv

az Egyetemi Tanács 1956. november 15-én tartott üléséről.

Jelen vannak:

Baróti Dezső rektor,
Koch Sándor dékán,
Nyíri Antal dékán,
Schultheisz Emil dékán,
Pólay Elemér rektorhelyettes,
Fodor Gábor²⁶ egyetemi tanár,
Szökefalvi-Nagy Béla,
Bónis György egyetemi tanárok.

Fodor Gábor: A maga részéről, amikor a forradalom eredményes volt, úgy érezte, helyes, ha politikailag passzivitást tanúsít. A jelen helyzet azonban minden magyart állásfoglalásra kell, hogy kényszerítse, és ez feltétlenül szükséges is különösen az oroszok ortvámádása után. El kell dönteni mindenkinek, hogy egyetért-e a magyar nép szabadságával és azt támogatja-e. A Vörös Hadsereg katonai győzelme egyenlő a politikai csóddal. Tehát mindenkinek véleményt kell nyilvánítani politikailag, így a magyar nép kifejezésre juttatja, hogy milyen módon óhajtja a kibontakozást. Akaratunkat egy delegáción keresztül kell nyilvánítani a kormány és az oroszok felé, és kifejezni, hogy milyen tippekkel akarjuk a népet szolgálni. Veszteni valónk nincs, bár katonailag minden elveszett, politikailag nem. Több orvosprofesszor kollega ugyanezen a véleményen van. Olyan formában, ahogyan ma lehetséges, módot kell találnunk véleményünk kifejtésére. Természetesen nem forró fejjel, nem Don Quijote módon kell keresni az utat, de keresni kell, mert a magyar nemzettel egyek vagyunk.

²⁶ Fodor Gábor (1915–2000), miután Grazban 1934-ben mérnöki diplomát szerzett, vegyészi tanulmányait Szegeden fejezte be (1937). 1945-ben magántanári képesítést szerzett. 1948-tól intézeti tanár, 1950-től nyilvános rendes tanár a szerves kémiai tanszéken. 1951–54 közt rektor volt. Akadémiai levelező tag lett 1951-ben, rendes tag 1955-ben. 1957-ben Pestre, 1965-ben az Egyesült Államokba távozott. 1990-ben a szegedi egyetem professor emeritusa lett.

Szőkefalvi-Nagy Béla: Küldöttség küldését három szempontból nem tartaná helyesnek: 1. Túlságosan kapcsolódik a kormány elismeréséhez. 2. A Város egységes magatartásától elszeparálódna. 3. A tárgyalásból esetleg lesz egy rádióközlemény, amelynek beállítását nem lehet előre látni. Szerinte a városi egységes állásfoglalással együtt kellene ténykedni.

Fodor Gábor: Ezt helyesnek tartja, de félő, hogy ha a munkás-paraszt tanácsot megspékelik „megbízható” elemekkel, és már meg is spékelték, így maga a munkásság nem ismeri már el.

Bónis György: Fodor Gábor javaslata a hazafiúi lelkiismeretből fakad, és mi is töprengünk, mit kellene tenni, még ha ez kockázattal jár is. A rádió ma ígér, megnyugtat, és Kádár ma már nyilatkozatokat ad. Természetesen a helyzet kulcsa a Szovjetunió kezében van. Javasolja, hogy tudományos kapcsolat útján fejezzük ki akaratomat, nyilvánítva azt, hogy a jövőben is lehet barátságban stb. élni a Szovjetunióval, de a legbiztosabb garancia számunkra és számukra is a semleges Magyarország.

Baróti Dezső: Mi történne, ha egy hazafias vonalú táviratot küldenénk az orosz Tudományos Akadémiának és a Lomonoszov egyetemnek. Javasolnánk, hogy küldjön valakit Magyarországra, aki megismerkednék a magyar értelmiség állásfoglalásával, és segítséget nyújtana a Szovjetunió felé a kibontakozás elősegítésére. Természetesen felvetődik, hogy egyáltalán eljut-e odáig a távirat. Esetleg a szovjet követségen keresztül lehetne elküldeni.

Koch Sándor: Felveti, hogy itt most katonai diktatúra van, ahol civileknek nincs semmibe beleszólása, és van-e értelme civileket felkérni, mégha azok szovjet egyetemi tanárok is. Esetleg nem lehetne-e a pedagógus szakszervezeten keresztül.

Fodor Gábor: Szakszervezet de facto nincs, ugyanúgy, mint párt sincs. „Szabad” szakszervezet nincs, éppúgy, mint nincs más ember vagy szervezet szabad. Szerinte tárgyalni csak az oroszokkal kell és lehet, mint de facto hatalommal. A kormányt nem létezőnek tekintve a szovjet hatalomhoz kellene eljuttatni, hogy milyen javaslatunk van a kibontakozásra, milyen módon lehet a magyar népet munkára bírni.

Baróti Dezső: Nem lebecsülése a Szegedi Egyetemnek, de nem valószínű, hogy annak az országnak a katonai vezetői, akik a határozatokat nem hajtják végre, leülnek velünk országos politikáról tárgyalni. Megdöbbenőnek tartja, és a Szovjetunióval inkább érdeke egy semleges zóna, mint egy hangulatilag ellenséges nép, mely esetleg a népet elsöpörve szembefordul a Szovjetunióval.

Koch Sándor: Lehetetlen, hogy az oroszokkal tárgyaljunk, mert valószínű, hogy nem is adnak módot rá. Ha nagyjára tárgyalnak a kormánnyal, úgy sem tehetünk mást.

Baróti Dezső: Az Egyetemi Tanács esetleg olyan módon csatlakozhat az országos sztrájkhoz, hogy lemond, és átadja a helyét az adminisztratív vezetőknek, ez azonban veszélyes lehet, mert azt jelenti, hogy a gyepőlőt a lovak közé dobjuk. Azt is meg kell jegyezni, hogy amíg az egyetem kénytelen legálisan működni, addig nem adhat ki röpiratokat. Tehát marad a kormányhoz küldendő küldöttség, ez látszik a legkisebb rossznak, de meggondolandó az esetleges rádiókommentárok miatt.

Schultheisz Emil: Nevetségeseknek tartja Kádár nyilatkozatait a jelen helyzetben, pl. az, hogy az üzemi pártszervezetekre szükség van, hogy az urán ércet eladni a Szovjetunióknak stb. Ezek olyan baklövések, amelyek a jelen helyzetben csak felhergelik a népet.

Baróti Dezső: Maga részéről nem helyesli a kormányküldöttséget, de ebben a kérdésben döntsene a professzorok.

Fodor Gábor: Röpiratot ő nem helyesli ebben a kiéheztetési kampányban, mert a kormány játéka arra megy, hogy kiéheztesse a népet.

Kovács Béla: Talán a szovjet hatóságok azért zárkóznak el, mert minden ügyben követeléssel lép fel. Meg kellene nekik sügni, hogy igyekezzenek úgy elmenni, mintha győztek volna.

Fodor Gábor: A Szovjetunió azt nem látja be, hogy a párt tekintélyét nem lehet most már jobb útra terelni, mert a párt kétszer árulta el az embereket.

Bónis György: A katonai parancsnokságon keresztül kellene a szovjet nagykövetséghez fordulni, hogy velünk a kibontakozásról tárgyaljon.

Baróti Dezső: Nem tartja valószínűnek, hogy a követség velünk tárgyalásokat folytasson, legfeljebb azt lehetne megpróbálni, hogy felhívásunkat továbbítsa a Lomonoszov egyetem felé, de legokosabb megoldásnak azt tartaná, hogy az egyetem Kónya Albert²⁷ oktatásügyi kormánybiztoshoz forduljon a memorandum továbbítása végett.

Fodor Gábor: Kónya Albert nem tagja a kabinetnek, amely önmagát nevezte ki, és nem tudna kellő súllyal képviselni minket.

Koch Sándor: Helyesli, hogy Kónyán keresztül intézzék, elhatárolva magunkat a szolgálati úttól, s ezzel a Kádár-kormánytól.

²⁷ Kónya Albert (1917–1988) atomfizikus, 1958-tól akadémikus; oklevelét 1939-ben Szegeden szerezte, 1950-től a miskolci nehézipari egyetem tanára, 1952-től oktatásügyi miniszterhelyettes, 1954-től a pártközpont oktatási osztályának helyettes vezetője. 1956. november 4-e után oktatásügyi kormánybiztos.

Baróti Dezső: Javasolja, hogy a délután folyamán hívják össze a professzorok kollégiumát, és terjesszék elő az új memorandum szövegét. A memorandum szövege a következő:

1. A forradalmi munkássággal, parasztsággal és ifjúsággal sorsközösséget vállalunk.

A memorandum további szövegét lásd a mellékleten.

K.m.f t.

Pólay Elemér
okt. rektorhelyettes

Polányi Imre
osztályvezető

12.

A szegedi egyetemek tanári karát mély aggodalom tölti el hazánk jelenlegi állapota miatt.

Sorsközösséget vállalva a forradalmi munkássággal, parasztsággal és ifjúsággal, a kibontakozás előmozdítására az alábbiakat javasoljuk. Javaslatainkat abban a meggyőződésben tesszük, hogy teljesítésük biztosítékot nyújt a rend helyreállítására és a munka megindulására.

1. Alakuljon meg haladéktalanul a nép széles rétegeinek bizalmát bíró kormány.

2. Személyeknek az országból való kiszállítása szűnjék meg, s az országból elhurcoltakat azonnal hozzák vissza. Minden olyan letartóztatás, mely nem közönséges bűncselekmény miatt történt, haladéktalanul szűnjék meg, a letartóztatottakat bocsássák szabadon.

3. A kormány kérje a szovjet kormánytól a megszálló csapatoknak a varsói szerződés alapján kijelölt támaszpontokra történő mielőbbi visszavonását.

4. Az ÁVH²⁸ volt tagjai rekesztessenek ki mindennemű fegyveres, közbiztonsági alakulatból és az igazságügyi szervekből.

5. Biztosíttassék politikai amnesztia a forradalom minden résztvevője számára.

²⁸ Államvédelmi Hatóság.

A későbbiekre nézve az alábbiakat kívánjuk leszögezni:

a. Ragaszkodunk a szocializmus vívmányaihoz, így elsősorban az 1945-ös földreformhoz, a gyárak, nagyüzemek, bányák és bankok társadalmi tulajdonának fenntartásához.

b. A Szovjetunió és Magyarország viszonya a két nép érdekeinek megfelelően, a teljes egyenjogúság alapján rendeztessék: ennek egyik alapfeltétele a szovjet csapatok kivonása az ország területéről.

c. Biztosíttassanak mindenki számára az emberi szabadságjogok a maguk teljességében.

d. Magyarország vállalja az ENSZ tagságával járó összes kötelezettségeket és éljen annak jogaival.

e. Magyarország a szomszéd népekkel és a világ valamennyi népével békében és barátságban kíván élni. Ennek biztosítékát abban látjuk, hogy hazánk minden idegen hatalomtól független, semleges állam legyen.²⁹

Szeged, 1956. november 16-án.

Baróti Dezső
Hetényi Géza
Ivánovics György
Rávnay Tamás
Waltner Károly
Ábrahám Ambrus
Schultheisz Emil

Korpássy Béla
Batizfalvy János
Karády István
Rédei László
Huszák István
Martonyi János
Láng Imre

²⁹ E nyilatkozat jelentőségét az adja, hogy az orvosegyetem professzorai is aláírták.

Feljegyzés

A Szegedi Tudományegyetem és Orvostudományi Egyetem professzorainak és docenseinek négytagú küldöttsége f. hó 17-én délelőtt két és félórás tárgyalást folytatott Kállai Gyulával³⁰, aki a Kádár-kormánynak ez idő szerinti kulturális ügyintézője. A tanári kar írásban átnyújtott memorandumára Kállai Gyula a következő választ, illetve felvilágosítást adta:

1. A széles tömegek bizalmát élvező kormány megalakítására a tárgyalások folynak, kb. 8-10 napon belül remélnék eredményt. Kül- és belföldi küldöttségek fogadása hátráltatja e tárgyalások gyors lebonyolítását, amellet a végleges kormányalakításig meg kell oldani a minisztériumok összevonásának kérdését is. Az az elgondolás, hogy a jelenlegi kabinetet egészítik ki más pártbeli, ill. pártonkívüli politikusokkal, szakemberekkel. A demokratikus platformot elfogadó pártok – az újjáélesztendő népfront keretén belül – olyan mértékben működhetnek, amennyire képesek. Nagy Imre részvétele a kormányban csak tőle függ; ha elhagyja menedékhelyét, és tárgyalásokba bocsátkozik, szakminiszterként szívesen látják.

2. Deportálások szórványosan történtek, de a deportáltak nem hagyták még el az ország területét. Kállai szerint két vonat áll a határon, ezeket vissza fogják hozni. A kormány erőlyesen fellép a deportálások ellen, s ebben megértésre talál a szovjet parancsnokságnál. A le tartóztatások kérdésében egyetért velünk.

3. A szovjet csapatok támaszpontjaikra való visszavonulásának, majd végleges kivonásának feltétele a rend helyreállta, a munka felvétele és a néphatalom megszilárdulása. A Szovjetunióknak is ez az intenciója, és Kállai szerint minden garancia megvan arra, hogy a csapatok kivonása meg is fog történni. Amilyen mértékben a demokratikus karhatalom megszerveződik, olyan mértékben veszi át ez a szerv a rendfenntartás feladatait a szovjet egységektől.

4. Az ÁVH volt tagjaival kapcsolatban egyéni elbírálásnak kell érvényesülnie. Az utóbbi esztendőknben, éppen a törvényesség megszilárdításával kapcsolatban sok becsületes munkást és parasztot irányítottak az ÁVH-ba. A forradalom során sok ilyen elemet is kivégeztek.

³⁰ Kállai Gyula (1910–1996) újságíró, politikus. 1951–54 közt börtönt ült, de 1956 után lelkesen állt Kádár mellé, 1957-ben művelődésügyi miniszter, 1965–67-ben miniszterelnök stb.

Kérte, hogy egyes ÁVH-sok további aktivitására Szegedről is hívják fel a kormány figyelmét.

5. A politikai amnesztia kérdésében kívánságunkkal egyetért.

6. A további teendőkre nézve kívánságainkkal egyetért, ezeket általában pozitívnak tekinti. Külön kitért a magyar-szovjet viszony kérdésére. Ez a mindennapos feladatok ellátása során máris az egyenjogúság szerint alakul. Heteken belül általános rendezés fog bekövetkezni, mely a Szovjetunióhoz az összes népi demokráciákhoz való viszonyára vonatkozik majd. A varsói szerződésnek Nagy Imre részéről való felmondása nem volt helyes; az összes érdekelt államok tárgyalása során kell kialakulni a megoldásnak, mely ennek a szerződésnek további fennmaradásáról vagy felbontásáról határoz. Az ilyen általános rendezés figyelembe fogja venni az egyes népi demokráciák sajátosságait, és lehetőséget nyújt nekik politikájuk önálló meghatározására. Ez vonatkozik a semlegesség kérdésére is.

7. A vita során Kállai kijelentette, hogy az ENSZ főtitkárának magyarországi utazását a kormány szívesen látja, ha a segélyek kérdésében kíván tárgyalni; ENSZ megfigyelőket azonban nem bocsát be. A nyugati segélyszállítmányokat köszönettel veszi, és beküldésüket nem akadályozza, ez már most is folyik.

8. Kállai Gyula szívesen látta volna, ha a küldöttség nyilatkozik a rádióban, erre azonban nem vállalkoztunk. Felajánlottuk, hogy a pontokat szó szerint olvassák be, ha kívánják; ez nem valósult meg.

Jegyzőkönyv

a Szegedi Tudományegyetem Tanácsának 1956. november 20-i üléséről

Jelen vannak:

Baróti Dezső rektor,

Pólay Elemér rektorhelyettes,

Koch Sándor [a] Természettudományi Kar dékánja,

Nyíri Antal, a Bölcsészettudományi Kar dékánja,

Schultheisz Emil, az Állam- és Jogtudományi Kar dékánja,

Szőkefalvi-Nagy Béla egyetemi tanár,

Halász Előd egyetemi tanár,

Bónis György egyetemi tanár.

I.

Az Egyetemi Tanács 1956. évi november hó 2-án tartott ülésén foglalkozott a leváltások kérdésével. Most újból napirendre tűzik, hogy higgadtabb légkörben újból megvitassák és kialakítsák végleges álláspontjukat.

Anatlfy György egyetemi tanárral kapcsolatban az Állam- és Jogtudományi Kar tanszékvezetőinek túlnyomó többsége bizalmatlanságot fejezett ki. Nevezettnek éveken keresztül tanúsított elítélendő emberi magatartása, sok kívánnivalót maga után vonó oktatási tevékenysége, valamint tudományos munkásságának hiánya. Az Egyetemi Tanács a fentiek alapján fenntartja nevezett felfüggesztését munkaviszonyának érintetlenül hagyásával.

Kovács István egyetemi tanárral kapcsolatban is bizalmatlanságot fejeztek ki. Nevezettet kétségtelen képességei mellett is tudományos munkásságának iránya, valamint elítélendő emberi magatartása miatt függesztették fel.

Az Egyetemi Tanács továbbra is fenntartja felfüggesztését munkaviszonyának érintetlenül hagyásával.

Mérei Gyula egyetemi tanár iránt a Bölcsészettudományi Kar tagjai fejeztek ki bizalmatlanságot. Tudományos eredményei ellenére súlyosan vétett a tudományos etika ellen (plágium), melynek kivizsgálása már kinevezésekor indokolt lett volna. Ezek mellett súlyosan kifogásolható emberi magatartása is, amely magatartás

egyik megnyilvánulásaért 1953-ban az MDP³¹ szigorú megrovásban részesítette.

Karácsonyi Béla docens kinevezése óta semmiféle tudományos munkát nem végzett, kinevezése annakidején nem volt tudományosan megalapozva. Emberi magatartása is elítélendő (1953-ban szintén szigorú megrovást kapott), bár az utóbbi időben javulás volt tapasztalható.

Székel Lajos mb. docens megbízatását a rektor kifejezetten az MDP PVB³² követelésére terjesztette elő. Nevezett 3 évig Gerőné aspiránsa volt, disszertációját nem készítette el, egyébként semmilyen említésre méltó publikációja nincs. Emberi magatartása is súlyosan kifogásolható. (1953-ban ugyancsak szigorú megrovásban részesült.)

Meg kell említeni, hogy kinevezésüket annak idején mindhárman Gerőné közbelépésének köszönhatték, a kar álláspontja nem volt kényszerítően mentes.

Hevesi János a személyzeti osztály vezetője. Nevezettet a tanács a személyzeti osztály működésének megszűntével munkaviszonyának érintetlenül hagyásával felfüggesztette, majd Hevesi János lemondott állásáról. November 4-én tudomásul vette. Azonban a további években az MDP Városi Bizottság Köznevelési Osztályán tanúsított erősen szektáns politikai magatartása miatt az egyetemen nem maradhatott. Kísérletünkre, hogy általános iskolához helyezzük el, az oktatási osztály azt válaszolta, hogy fent említett magatartása miatt elhelyezése a város területén nem kívánatos. Hevesi megtevesztette korábban a tanácsot, mert nem közölte, hogy az MDP városi pártbizottságról is szektáns magatartása miatt bocsátották el.

Tekintve, hogy nevezettek az OM³³ kinevezési hatáskörébe tartoznak, a tanács megbízza a rektort, hogy nevezettek ügyét megvizsgálás és döntés végett terjessze fel.

II.

Az Állam- és Jogtudományi Kar előterjesztést tesz Szabó József volt egyetemi tanárnak állásába való visszahelyezésére. Nevezettet 1950–51. tanév elején miniszteri határozattal minden eljárás mellőzésével törvényellenesen rendelkezési állományba helyezték, és minden ellátás nélkül elbocsátották. Miután elhelyezkedési kísérletei sikertelenek voltak,

³¹ Magyar Dolgozók Pártja (a kommunista párt neve 1948 óta).

³² párt végrehajtó bizottság.

³³ Oktatásügyi Minisztérium.

el akarta hagyni az országot, mely nem sikerült. A bűnvádi eljárás során 2 ½ évre ítélték. Nevezett rehabilitációjával kapcsolatban az egyetem vezetősége 1956. október 17-én igenlő álláspontot foglalt el. Mindezek alapján indokolt elbocsátásának hatályon kívül helyezése és állásába visszahelyezése.

Az Állam- és Jogtudományi Kar előterjesztést tesz Perbíró József tanszékvezető docens besorolásának egyetemi tanári besorolásra történő módosítására. Nevezett az egri jogakadémia IV/1. fiz[etési] osztályba sorolt nyilvános rendes tanára volt, majd a szegedi Állam- és Jogtudományi Karon a státusrendezéskor tanszékvezető docensnek nevezték ki. Ez sérelmes, mert a IV/1. fizetési osztály az egyetemi ny. r. tanárok számára volt fenntartva. A kar e jogsértő besorolás módosítását több esetben kérte, de nem valósult meg, mert egyes elemek 1952-ben koholt vádak alapján politikai hajsztát indítottak ellene. Számos publikációja jelent meg, melyekben komoly tudományos elmélyültségről tett bizonyosságot. A gyakorlati élettel állandó kapcsolatot tartott. Oktató munkáját a hallgatókkal való elmélyült foglalkozás jellemzi. Az egyetemi diákjóléti intézmények irányítása terén elismerésre méltó érdemeket szerzett.

A Bölcsészettudományi Kar előterjesztést tesz Bálint Sándor egyetemi tanár részére a „venia legendi”³⁴ visszaadására, melyet tőle 1950-ben jogtalanul és indokolatlanul megvontak.

Az Egyetemi Tanács felkéri a rektort, hogy a fenti javaslatokat megvalósítás végett az OM-be terjessze fel.

m.f.t.

Pólay Elemér
rektorhelyettes

Polányi Imre
osztályvezető

³⁴ Előadói jog; engedély tanításhoz.

Támogatjuk a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány minden ténykedését, mely a béke helyreállítására, a munka feltételeinek biztosítására és népünk szociális jólétének emelésére irányul. Ismételten a leghatározottabban leszögezzük, hogy elítélünk minden fasiszta vagy egyéb reakciós törekvést, ugyanekkor ellenzünk bármiféle sztálinista restaurációs kísérletet is. Egyetemünk továbbra is legfőbb feladatának a tudomány művelését és tanítását tekinti, és a jövőben is erősíteni óhajtja az általunk mindig becsült szomszéd népekkel és a világ valamennyi népével való kapcsolatát.³⁵

Baróti Dezső
Nyíri Antal
Bartucz Lajos
Ábrahám Ambrus
Martonyi János
Kolozsvári Gábor
Szádeczky-Kardoss Samu
Kalmár László
Szalay László
Mezősi József
Kovács Ödön
Pauncz Rezső
Budó Ágoston
Greguss Pál

Schultheisz Emil
Koch Sándor
Buza László
Rédei László
Pólay Elemér
Fodor Gábor
Miháltz István
Szőkefalvi-Nagy Béla
Bónis György
Grasselly Gyula
Híres József
Horváth János
Halász Előd

³⁵ Ezt más forrásból idézi Bálint László (1956. A forradalom Szegeden. Szeged, 2000. 234.), de az aláírók névsora némileg eltér.

Jegyzőkönyv

készült az Egyetemi Tanács 1956. december 15. napján tartott üléséről

Jelen vannak:

Dr. Baróti Dezső rektor,

Dr. Koch Sándor,

Dr. Nyíri Antal,

Dr. Schultheisz Emil dékánok,

Dr. Pólay Elemér rektorhelyettes.

I.

Schultheisz Emil jogi kari dékán ismerteti a jogi kar által kiküldött bizottságnak Dr. Perbíró József tanszékvezető egyetemi docens egyetemi tanárként való meghívása tárgyában előterjesztett és a kar által egyhangúan elfogadott javaslatát.

Az Egyetemi Tanács a jogi kar azon javaslatát, hogy Perbíró József a munkajogi és mezőgazdasági jogi tanszékre tanszékvezető egyetemi tanárként meghívassék, egyhangúlag magáévá teszi, és előterjesztést tesz az oktatásügyi kormánybiztoshoz az e kérdésben szükséges további lépések megtétele iránt.

II.

Schultheisz Emil jogi kari dékán ismerteti Dr. Sövényházi Ferenc nyugalmazott egyetemi tanár kérvényét, amelyben a nevezett panasz tárgyává teszi azt, hogy őt 1950. évben jogsértő módon fegyelmi eljárás lefolytatása nélkül nyugdíjazták, s ezért kéri egyetemi tanári állásba való visszahelyezését. Egyben a jogi kar dékánja előadja, hogy a kar e kérdéssel foglalkozott, s javasolja azt, hogy az Egyetemi Tanács terjessze fel az oktatásügyi kormánybiztoshoz pártolólág Sövényházi Ferenc kérelmét. Megjegyzi, hogy a nevezett kérelmét azért adta be a szegedi jogi karnál, mert a nevezett illetményeit 1950-ig a Szegedi Tudományegyetem Gazdasági Hivatalán keresztül folyósították.

Az Egyetemi Tanács a jogi kar felterjesztését tudomásul veszi, és a kérvényt pártolólág terjeszti tovább az oktatásügyi kormánybiztoshoz.

III.

Schultheisz Emil jogi kari dékán előterjeszti indokolt egyetemi indítványát Antalfy György és Kovács István egyetemi tanárok ellen a terhükre fennforogni látszó, Antalfy György vonatkozásában a MT³⁶ 112. §. 3.4. pontjába, Kovács István ellen a MT 112. §. 3. pontjába ütköző fegyelmi vétség miatt, s kéri, hogy az Egyetemi Tanács e javaslatot magáévá téve tegyen előterjesztést a nevezettek ellen a fegyelmi eljárásnak az Oktatásügyi Minisztérium által leendő megindítása s egyben a nevezetteknek szabadságolása iránt.

Az Egyetemi Tanács a javaslatot magáévá teszi, és előterjesztést tesz az oktatásügyi kormánybiztoshoz Antalfy György és Kovács István egyetemi tanárok ellen a fent hivatkozott törvényszakaszokba ütköző és terhükre fennforogni látszó fegyelmi vétségek miatt. Egyben javasolja a nevezettek szabadságolásár az eljárás lefolytatásáig.

IV.

Nyíri Antal, a Bölcsészettudományi Kar dékánja bejelenti, hogy tekintettel arra, hogy az ókor-történettudományi tanszék kivételével a Történeti Intézet keretében működő tanszékek munkája ellen hosszabb ideje úgy a dolgozók, mint a hallgatók részéről több irányú panasz merült fel, a kar szükségesnek látja azt, hogy az Egyetemi Tanács tegyen lépéseket az iránt, hogy a Történeti Intézet működését vizsgálja felül egy megfelelő szakbizottság. A kar maga erre azért nem tud vállalkozni, mert saját kebeléből megfelelő szakbizottságot kiküldeni nem tud.

Az Egyetemi Tanács a javaslatot magáévá teszi, és megteszi a szükséges lépéseket a vonatkozó bizottság kiküldése iránt az Oktatásügyi Minisztérium felé.

Baróti Dezső
rektor

Polányi Imre
osztályvezető

³⁶ A munka törvénykönyve.

Tisztelt Barátom,³⁷

szeretnék, ha nem veszed rossznéven, félhivatalos formában visszatérni legutóbbi beszélgetésünkre. A Mérei-Karácsonyi-Székely ügyben nem látok okot felfogásunk módosítására, a jogi kar problémáit a Te nagyon figyelemreméltó megjegyzéseid után azonban újra végiggondoltam, s megbeszéltem a jogi kari kollegákkal is. Ők a kar békéjét féltik Kováctól, s leginkább viszolyognak, hogy Kovács Szegedre kerüljön vissza. Felvetették azt is, hogy mivel Szabó József rehabilitációja folyik, Kovács tanszéke tulajdonképp felesleges lesz Szegeden, s így Kovács elmehetne Pécsre, ahol úgyis kevesen vannak professzorok. Pécssett az államjogot, Kovács stúdiumát jelenleg egy Bihari Ottó³⁸ nevű tanszékvezető docens adja elő, Kovács esetleg odakerülhetne egy amúgy is szükséges összehasonlító államjogi tanszékre, de ha Bihari eljönne Szegedre, itt is szívesen látnák. Ez azért sem lenne rossz, mert Bihari párttag, s idekerülése azt is dokumentálná, hogy nem a párttagok „kiűzéséről” van szó. Úgy hiszem, egy ilyen megoldás Kovácsnak is kedvezőbb lenne, mert Szegedre való visszakerülése esetén az egészségügyi kar, sőt az egész egyetem előtt kínos helyzetben maradna, a jogi kar dékánja pedig azonnal lemondana. Persze, én jól tudom, hogy Kovács Pécsre kerüléséhez pályázat vagy meghívás kell, s ez időbe kerül. A kérdést egyelőre áthidalná az, ha egy fél évre alkotó szabadságra menne, úgyis nagyon nehéz lesz neki mostanában, aki Pesten lakik, a Szegedre való lejárással, s az alatt talán sikerül a dolgot véglegesen lezárni.

A minap átadott fegyelmi javaslatokat egyetemünk azonban nem vonja vissza, a minisztériumnak azonban mindig joga van arra, hogy egy-egy javaslatot ne fogadjon el. Amennyiben Kovács esetében ezt tenné, sem a jogi kar, sem jómagam nem tekintenénk úgy, hogy a minisztérium nem foglalkozik kellő körültekintéssel javaslatainkkal. Úgy hiszem azonban, hogy Antalfy esetében feltétlenül indokolt és szükséges az ügy fegyelmi kivizsgálása.

³⁷ A címzett föltehetően Kónya Albert.

³⁸ Bihari Ottó (1921–1983) egyetemi tanár, a Dunántúli Tudományos Intézet igazgatója (1973), akadémikus (1973), Állami-díjas (1975).

Végül engedd meg, hogy ismét szíves figyelmedbe ajánljam Szabó József jogi kari professzor rehabilitációs ügyét is. Ebben az ügyben levelemmel egyidőben hivatalos felterjesztést küldtem.

Elnézésetet kérem, hogy sokat fárasztalak a szegedi ügyekkel. Szeretném azonban elérni azt, hogy az új félétet viszonylagos nyugalomban s a rég húzódó ügyek valamilyen rendezésével kezdjük.

Szeged, 1956. évi december 20.

Szíves üdvözlettel
Baróti Dezső

18

Feljegyzés

Írásban is megismétlem a Szegedi Tudományegyetem részéről előszóban megtett előterjesztetteket.

A Szegedi Tudományegyetem és Orvostudományi Egyetem professzorait és ifjúságát egyre nagyobb nyugtalansággal tölti el, hogy a rendőrség és a polgárőrség egyes tagjai felelőtlen, sőt uszító kijelentéseket tesznek az egyetemek professzorairól és ifjúságáról, holott közismert, hogy épp az egyetemek higgadtságának köszönhető, hogy az október 23. utáni napokban a városban komoly incidens nem fordult elő. Olyan benyomásunk van, hogy a múlt hibáiban bűnös személyek állandó aknamunkát folytatnak ellenünk. Különösen megdöbbentő, hogy a városi rendőrség vezetője, Mogyorósy³⁹ őrnagy is beállt a rágalmazók közé, s attól sem riadt vissza, hogy a szocialista törvényesség durva megsértésével letartóztatott egyetemi hallgatókat bántalmazzon. (Magatartását a csatolt két jegyzőkönyv tárja fel.) Ezek után nem meglepő, hogy a rendőrség alárendelt közegei állandóan fenyegetik az ifjúságot, s emiatt sok,

³⁹ Mogyorósi István (1913–?) rendőr őrnagy, a szegedi városi és járási rendőrkapitányság vezetője. 1956-ban látszólag átállt a forradalom oldalára, de utóbb a megtorlást szolgálta. Mégis leváltották.

az eddigi foglalkozásokban résztvett hallgató elment Szegedről. Csak fokozta a hallgatók nyugtalanságát, hogy f. hó 16-án az Irinyi Egyetemi Leánydiákotthont, ahol jelenleg kb. 35 egyetemi hallgató tartózkodik, a törvényes formák mellőzésével kb. 40 rendőrségi személy röpiratokat keresve tapintatlanul átkutatott, a távollevők szekrényeit feltörte, a leányokra sértő megjegyzéseket tett. Röpiratot egyébként nem találtak. A házkutatás ügyét egyébként egyelőre lezártnak tekintjük, mert tiltakozásunkra a megyei rendőrség vezetője, Vörös-Balogh⁴⁰ alezredes azzal válaszolt, hogy az egyetemtől bocsánatot kért, s a felelőtlenül intézkedő rendőrtiszt megbüntetését helyezte kilátásba. Bár Vörös-Balogh alezredes jószándékait nincs okunk kétségbevonni, mégis szükségesnek tartom elmondani, hogy amíg az egyetem garanciát nem kap arra, hogy a kétségtelenül felzaklatott ifjúságunk megnyugtatót az arra illetékes pedagógusokra bízzák, az esetleg mégis szükséges rendőri intézkedéseket pedig a szocialista törvényesség jegyében teszik meg, nem látunk lehetőséget az oktatás megkezdésére. Az egyetemet sértő, felelőtlen kijelentések sorozata, sőt kiplakátolása, falra festése sem alkalmas arra, hogy az oktató munka felvételéhez szükséges nyugodt légkört biztosítsa.

Szeged, 1956. évi december 20.

Baróti Dezső
rektor

⁴⁰ Vörös Balogh István (1918–?) a megtorlás idején a megyei rendőrfőkapitányság vezetője.

Jegyzőkönyv

Készült a Szegedi Tudományegyetem Szerves Kémiai Intézetében,
1956. dec. 27-én délelőtt, az intézetben dolgozó Kocsis György Ferenc
vegyész-hallgató személyesen tett bejelentése alapján.

Kocsis György vegyészhallgató a következőket mondja el Fodor Gábor egyetemi tanárnak, tanúk jelenlétében:

„1956. dec. 21-én du. ½ 3-kor egy leányismerőssel sétáltam a szegedi megyei bíróság épülete előtt (Széchenyi tér). Egyszerre megállt mellettünk egy katonai autó, s abból egy piros parolis főhadnagy szállt ki, majd felszólított, hogy szálljak be az autóba. Vonakodásomra igazoltatott, majd az autóval a szegedi kiegészítő parancsnokság épületének egyik helyiségébe vitt. Itt személyi adataim felvétele után, amikor megtudta, hogy apám és anyám állami tisztviselő, a burzsoázia felső rétegébe tartozó ellenforradalmárnak nyilvánított. Ezután egyórás megbeszélést folytatott velem, minek a lényege az volt, hogy mondjak neveket, kik terjesztik a szakállviselést. Ekkor tudtam meg, hogy engem is az államon lévő kb. 10 cm² terjedelmű és maximum 8 mm hosszú szakállamért hozott be. Válaszolni erre nem tudtam. Ezután szakállamnak egy részét borotvakéssel szárazon lehúzták, majd átadtak a rendőrségnek, ahonnan kb. 1 óra múlva szabadon engedtek.

Meg kell jegyeznem, hogy a főhadnagy elvtárs a kihallgatás során, melyen rajtam kívül még 4 személy vett részt, felelőtlen és gyalázó kifejezésekkel illetett. Ezeket nem vettem figyelembe, de szó szerint megjegyeztem azokat, melyeket professzori karunkról tett. Ilyen volt pl. egyik kérdése (szó szerint): „Ismered-e azt a strici Perbíró komádat?” Vagy: „Azok a rühes professzoraitok növesszenek szakállt, és jöjjenek ki az utcára tihelytetetek!” Vagy: „Csak jöjjön le X elvtárs (a nevét nem tudtam megjegyezni), majd a körmére nézünk az igen tisztelt professzoroknak.”

Szeged, 1956. dec. 27.

Dr. Fodor Gábor
egyetemi tanár

Kocsis György
Vegyészhallgató

Tanúk:
[hiányoznak]

Feljegyzés

Ma reggel Dirner⁴¹ professzor úr, a gyógyszerész kar dékánja megbeszélést tartott Nagy Imre⁴² I.B⁴³ taggal a MEFESZ⁴⁴ helyiségében tanügyi vonatkozású kérdésekről. Mivel Nagy Imre a MEFESZ-ben a gyógyszerészeket képviseli, ezért a következő pontok megbeszélését és elfogadását tartotta szükségesnek:

1./ A negyedéves hallgatók államvizsgálja maradjon el. Ennek indoka az, hogy a tanügyi reformok után a mellék kollégiumok elhagyása, ill. óraszámainak csökkentése a fő kollégiumok anyagának részletesebb tanulmányozását teszi lehetővé. Mivel a negyedik év végén az eddigieknél jóval nagyobb felkészülés lesz várható a szigorlatokon, ennélfogva az államvizsga – mivel felerészben úgyszólván ideológiai vizsga lenne – szükségtelenné válik. Ezenkívül lehetővé válna, hogy a végzett gyógyszerészek azonnal a rendes fizetéssel kapcsolódhassanak be a termelő munkába.

2./ A honvédelmi ismeretek oktatása csak a férfi hallgatók részére és csak önkéntes jelentkezés alapján történjék. A katonai tanszék a felkészültséget a saját részére minősítse, és tartsa nyilván, és a tanulmányok befejezése után a tényleges szolgálatra való bevonuláskor a rangsorolásnál a minősítés átlagértékét vegye figyelembe. A minősítés érdemjegyei a tanulmányi átlagba ne számítsanak bele.

Itt említendő meg, hogy az egyetem autonómiáját sérti az, hogy falain belül fegyveres testület székeljen, ezért szükségesnek látszik a katonai tanszék áttelepítése valamelyik katonai épületbe.

3./ Az átlag műveltség és az egyetemi oktatás színvonalának biztosítása végett a hallgatók által önkéntesen választott egy idegen nyelv oktatása legyen kötelező szabályszerű osztályozással, az érdemjegy azonban a tanulmányi átlagba ne számítson bele.

4./ Az 1956/57-es tanulmányi év első felében lezárandó tantár-

⁴¹ Dinser Zoltán (1903–1988) gyógyszerész egyetemi tanulmányait Szegeden fejezte be (1927), itt szerzett 1938-ban magántanári habilitációt. Intézeti tanár lett 1948-ban, docens 1952-ben, professzor 1959-ben. A gyógyszerészkar dékánja volt 1956–61 közt. 1974-ben ment nyugdíjba.

⁴² Nagy Imre (1919–?) a MEFESZ egyik vezetője volt. Tíz évre ítélték!

⁴³ intézőbizottsági

⁴⁴ Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége.

gyakat az előadók külön vizsga nélkül „megfelelt – nem felelt meg” bejegyzéssel igazolják. Ezen tantárgyak vizsgáinak az év végi szigorlatokhoz való hozzáadása a felkészülést rendkívül megnehezítené, esetleg lehetetlenné tenné. Ez annál is inkább indokolatlan, mert a kérdéses tantárgyaknak csak mintegy 1/3 része lett az órákon leadva.

5./ A vizsgaidőszakon belül (jún. 1–30. és szept. 1–15.) a vizsgáztatás időpontját a hallgatók tetszőlegesen választhassák meg, ezenkívül a fő kollégiumokból ne legyen kötelező a júniusi időszakban való vizsgázás, hanem ez tetszőlegesen szeptemberre is áttehető legyen. Elégtelen vizsga esetén a kar dékánja döntsön afelett, hogy a hallgató későbbi időpontban vizsgázhasson, ill. évet ismételjen.

6./ A fő kollégiumok tehermentesítése érdekében a második félévben az ideológiai és honvédelmi oktatások, valamint a II-od éves gyógyszerészhallgatók fiziko-kémiai gyakorlatai maradjanak el. Az így felszabaduló órákat a fő kollégiumok részletesebb ismertetésére lehetne fordítani.

7./ A köz- és személybiztonság megóvása érdekében jelentse ki a professzorátus azt, hogy az előadásokat mindaddig nem kezdi meg, míg a szegedi rendőrkapitányság vezetője (Mogyorósi őmágy) és a köréje csoportosult túlnyomórészt ÁVH-sokból álló brutális tettegességeket és sorozatos törvénysértéseket elkövető személyek leváltása meg nem történik. Ezek a hallgatókat nyíltan ellenforradalmároknak, a professzorokat pedig fasisztáknak nevezik, és mondvacsinált ürügyekkel, esetleg igazoltatás címén kis és nagy diákokat és egyéb személyeket a legdurvábban bántalmazták. Az egyetemnek ez a magatartása nem zárja ki a mulasztást vagy egyéb, a törvénybe ütköző cselekményt elkövető személyek törvény szerinti felelősségre vonását, de tiltakozást jelent bárkinek a bántalmazása ellen.

Hasonló magatartás a főosztály és a tisztii csoport részéről ezideig még nem volt tapasztalható.

Szeged, 1956. dec. 30.

Nagy Imre
I. B. h.

Feljegyzés

a Szegedi Tudományegyetem rektorának

Folyó hó 17-én délelőtt felkerestem dr. Milassin László⁴⁵ ügyészt, aki dr. Péter László, a Néprajzi Intézet⁴⁶ kutatója ügyében a következő felvilágosítást adta:

Nevezett 1957. március 14-én⁴⁷ a következő indokok alapján vétett közbiztonsági őrizetbe. Az ellenforradalom ideje alatt az ún. Szegedi Forradalmi Néptanács tagja volt. Résztvett a szegedi parasztpárt megalakításában. Tevékenységet fejtett ki annak érdekében, hogy a szegedi írók csatlakozzanak a budapesti írókhoz, és ne ismerjék el a forradalmi munkás-paraszt kormányt. A Tiszatáj folyóiratban kormány- és szovjetellenes cikkeket akart közzétenni. A kormány megalkulásakor hozzákezdett a kormány intézkedéseinek bojkottálásához. A rendszerről kijelentette: „vörös fasizmus – kommunista fasizmus”. A szegedi MSZMP⁴⁸ székház bejárata fölé elhelyezte a nemzeti parasztpárt festett tábláját.⁴⁹ Dr. Péter László ügyét – mint minden közbiztonsági őrizetbe vett személy ügyét – a Legfelsőbb Ügyészség fölülvizsgálja. E vizsgálat még nem fejeződött be.

A fentiek alapján és a Csongrád Megyei Ügyészség 1957. Ig. I. 1/27. sz. alatt kiadott tájékoztatója alapján javaslom dr. Péter László állásából való azonnali felfüggesztését, és ellene fegyelmi eljárás megindítását. Minthogy a MT 116. §. értelmében a dolgozónak módot kell adni arra, hogy védekezését előterjeszthesse, javaslom a fegyelmi eljárás felfüggesztését a közbiztonsági őrizet megszűntéig.⁵⁰

⁴⁵ Milassin László (1920–1994) később megyei főügyészhelyettes volt.

⁴⁶ 1954-től az egyetemi könyvtár dolgozója voltam. 1957. január elsejével Baróti Dezső rektor áthelyezett a néprajzi tanszék éppen üres státusára, de valójában az irodalomtörténeti tanszéken Juhász Gyula verseinek kritikai kiadásán dolgoztam Ilia Mihállyal.

⁴⁷ Helyesen: 12-én.

⁴⁸ Magyar Szocialista Munkáspárt. (A kommunista párt neve 1956. november 4-e után.)

⁴⁹ Ez képtelenség! L. Péter László: Mindenkor csak feléd nézek, Szeged. Szeged, 2001. 353–358.

⁵⁰ E figyelmeztetés ellenére 1957. július 27-én meghallgatásom nélkül, távollétemben (akkor már Tökölön voltam) bocsátott el az egyetem, immár másodszor.

(Közbiztonsági őrizet időtartama alatt a dolgozó munkaviszonya szünetel; munkabért számára folyósítani nem szabad.)

Szeged, 1957. évi április hó 17.

Csákány Béla⁵¹
rektori titkár

22

004/1957.

Dr. Péter László önálló tudományos kutató⁵²
Szeged

Ön ellen a Mt. 112. §. 2. pontja alapján a fegyelmi eljárást elrendelem, és állásából azonnali hatállyal felfüggesztem. A fegyelmi eljárás elrendelésére azért került sor, mert alapos gyanú van arra, hogy olyan magatartást tanúsított, amelyből a népi demokrácia állami és társadalmi rendjével való szembenállása tűnik ki.

Közlöm, hogy vizsgálóbiztosul dr. Martonyi János egyetemi tanárt jelöltem ki. Felhívom, hogy a vizsgálóbiztosnak álljon rendelkezésére.

Kml.⁵³

⁵¹ Csákány Béla (*1932) 1955-ben végzett a szegedi egyetemen. 1956. október 20-án a József Attila Kör titkára volt. 1964-ben docens, 1976-ban egyetemi tanár lett. 1969–72 költ rektorhelyettes, 1985–90 közt rektor. 1990-ben rehabilitációképpen ő nevezett ki mb. egyetemi tanárrá, majd 1992-ben Göncz Árpád rendes tanárrá.

⁵² Ezt a levelet sohasem kaptam meg; most láttam – eredeti példányát! – először.

⁵³ Kelt mint lent.

Bölcsészettudományi kar dékánjának
Szeged

Értesítem, hogy a néprajzi tanszéken szolgálatot teljesítő dr. Péter László önálló tudományos kutató ellen a Mt. 112. §-ának 2. pontjában foglaltak alapján fegyelmi eljárást rendeltem el, és állásából azonnali hatállyal felfüggesztettem.

Tájékoztatásul közlöm, hogy vizsgálóbiztosul dr. Martonyi János⁵⁴ egyetemi tanárt jelöltem ki. Kérem, hogy a vizsgálat lefolytatásában a vizsgálóbiztosnak legyen segítségére.

Kml.

⁵⁴ Martonyi János (1910–1981) 1940-ben a kolozsvári egyetem államigazgatási és pénzügyi jogi tanszékére kapott kinevezést. 1945-ben jött Szegedre. Dékán volt 1947/48-ban és 1958–60 közt. Rektorhelyettes 1952–55 közt. Bónis György baráti köréhez tartozva már 1945 óta pertuban voltunk, kölcsönösen tiszteltük egymás. (Pl. ő idézte egyetemtörténeti írásomat.) Itteni szerepéről sem tudtam máig, de nem is rogom föl neki, hiszen nem ártott nekem.

Dr. Martonyi János egyetemi tanárnak
Szeged

Megbízom, hogy a dr. Péter László önálló tudományos kutató ellen elrendelt fegyelmi eljárást vizsgálóbiztosként folytassa le.

A lefolytatott eljárás eredményéről f. évi május hó 15. napjáig tegyen jelentést.

A tényállás kérdésében eligazítást nyújtó 1957. április hó 17-én kelt feljegyzés másolatát mellékelten rendelkezésére bocsátom.

Szeged, 1957. évi április hó 18-án.

Bólya Lajos⁵⁵
Rektor

Szegedi Műhely, 2001. 34. sz. 149–174

⁵⁵ Bólya Lajos (1905–1978) egyetemi tanulmányait Prágában és Pozsonyban, mint a Sarló mozgalom alapító tagja, végezte (1925–29). Vizsgálóbíró volt Nyitrán. Kassák Lajos ihlette expresszionista verseket írt; három verseskötete jelent meg (1930–38). Megbízott tanárként került a szegedi egyetem büntető és polgári eljárásjogi tanszékére 1953-ban. Docensi kinevezést kapott 1956-ban. Egyetemi tanárit csak miután megszolgált, mert tudományos fokozatot nem szerzett, 1957. október 31-én. Dékán volt 1957-ben, megbízott rektor 1957-ben, rektorhelyettes 1957/58-ban. 1966-ban ment nyugdíjba.

UTÁNA

SZKÜLLÁK ÉS KHARÜBDISZEK KÖZÖTT

A kibontakozás útja

Kutyaharapást nem lehet a szőrével gyógyítani. A magyarság nemzeti függetlenségét, szabadságát nem lehet szovjet tankokkal biztosítani.

A szicíliai tengerszorosban állott egykoron a Scylla nevű szirt, s vele szemben elnyeléssel fenyegette az ókori hajósokat a rettenetes örvény, a Charybdis. A kormányos legnagyobb próbatétele volt: elkormányozni hajóját az örvény és a szirt, Charybdis és Scylla között.

A sztálini terror szirtje és a horthysta ellenforradalom örvénye között hanyódott az elmúlt napokban, hetekben a magyarság hajója, a messinai szoros tájékozásánál is nagyobb viharban. *Ó hajó*, kiálthattuk Horatiusszal, *hová sodornak az őrjöngő habok?* Előbb a történelmi orkán odacsapta a kegyetlen sztálini zsarnokság szirtjéhez, majd onnan visszatántorodva az ellenforradalom örvénye kezdte a mélybe lehúzni. A kevesek közé tartozva, akiknek nemcsak szemük volt az ellenforradalmi tünetek fölismerésére, de módjuk is ennek még a második szovjet támadás előtti kifejezésére, megismételhetem most is, hogy volt ilyen ellenforradalmi veszély. De amit akkor nem hangoztattam eléggé, s csak a mélyre lenyomott, nagy erővel visszaugró rugó hasonlatával érzékeltettem, most, bár az ellenforradalom mentegetésének tűnhet, ki kell mondani. Ki kell egészítenem a „rugóelméletet”: az ellenforradalmat nemcsak az elmúlt évtized bűnei táplálták, nemcsak az idei nyár és ősz huzavonája szította, de legnagyobbra a szovjet beavatkozás dagasztotta. A szovjet csapatok bevetése, utóbb fenyegető és idegesítő taktikázása, majd újabb, hitszegő fölvonulása – mindez megmérgezte az ország levegőjét, gátolta az október végi demokratikus kibontakozást, összekuszálta a politikai irányzatok arcvonalait, tápot adott a lehangosabban szovjetellenes, kommunistaellenes elemek kiemelkedésének, pozícionyerésének, elősegítette a társadalmi haladás szemszögéből is veszedelmes ellenforradalmárok tényleges hatalomhoz jutását, ugyan-akkor tétlenségre, sőt hallgatásra kényszerítette a mérsékelt, józan, a szovjet csapatok békés kivonulásában jóhiszeműen bizakodó, s távozásuk után a demokrácia és szocializmus

vívmányainak megőrzésére készülő haladó erőket. A dialektika alaptörvénye szerint az ellentétek éleződése, a polarizáció napról napra gyorsulva haladt előre: a szovjet csapatok s az ávosok „óráról órára szülték” – az ellenforradalmárokat! S amit ma a szabadságharc szemére vetnek, hogy a fölkelők soraiban összekeveredtek a nemzeti kommunisták, demokratikus forradalmárok – és fasiszták, ezt éppen ez a sajátságos helyzet, a szovjet részről állandósult fenyegetettség okozta. *A politikában alapvető törvényszerűség: az ellenségem ellensége – szövetségese.* Amíg a helyzet tragikus sajátossága révén a közös ellenség a nemzeti függetlenséget veszélyeztető szovjet haderő, addig a nemzet nem kutathatja, hogy az ellenük fegyvert fogó mit akar a győzelem után, s ha horthysta vagy fasiszta, álljon ki a sorból. Ha azonban a szovjet diplomácia kétszínűsége s tankjainak fenyegető fölvonulása nem hívja ki maga ellen az egész nemzet ellenállását (egy maroknyi ávos és funkcionáriusréteg kivételével, mely a demokratikus kibontakozásban jó sorsát, karrierjét látta veszélyben, nyilván joggal), akkor a demokratikus erők figyelme az akkor főveszéllyé vált ellenforradalomra irányulhatott volna. Néhányan, mint legtöbb előrelátással Németh László, így is megtették, de akik a sztálinista restaurációtól inkább tartottak, érthetően – s mint bebizonyosodott, okkal – torkolltak le. De ha a sztálinista restauráció – legfőbb támasza, a szovjet hadsereg híján – teljességgel kilátástalanná vált volna, akkor közéleti hangokkal, sőt ha kell, a szabadságharcos ifjúság kezében maradt fegyverrel is, az egész nemzet energiájának összpontosításával fordulhattunk volna az ellenforradalom erői ellen, amelyek meggyőződése szerint a szovjet csapatok távoztával egyébként is kisebbre zsugorodtak volna: azokra, akik régi vagyonuk visszaszerzését várták a nemzeti szabadságharctól. E kis számú s konkrét személyekben érte különben sem népszerű réteget – akkor még – *féken tarthatta volna a fegyverben álló demokratikus őrvédelem*, s ha bizonyára ez is járt volna véráldozattal (hiszen a szabadságharc során fegyverhez jutottak fasiszták és börtönből szabadult bűnözők is, s ezeket jó szóval nyilván nem lehetett volna leszerelni), az ország szimpátiája most már nem fordulhatott volna felénk, mert akkor már a győztes magyar demokrácia, nem pedig a meggyöngyült szovjet imperializmus vívta volna ellenük szimpla, valóban rendészeti jellegű harcát.

Nem így történt. Hogy miért, ma még nem ítéld meg. Kétségtelen azonban, hogy a második szovjet támadás nemhogy egyértelműbbé tette volna a frontokat, de még jobban összekuszálta. Bizonyos, hogy erre nem a magyarságnak, hanem a szovjet presztízsnak, az elkerülendő precedensnek volt szüksége. A kabát már megvolt, a gombot később varrták rá. Kádár János különben érthető aggódása és bizonyára barát-

jának, harcostársának, Mező Imrének halála miatti szubjektív elkeseredése, megtántorodása csak kapóra jött a Nagy Imrében csalódott szovjet vezetők új tervéhez. S megindult, csalárd módon az új offenzíva, amely ezerszer annyi vért és áldozatot követelt a magyarságtól, mint amennyit a fenyegető, s méreteiben utóbb hamisan eltúlzott ellenforradalom okozott vagy okozott volna.

Timeo Danaos et dona ferentes. Félek a „szabadságot” tankokkal ránk tukmáló Szovjetuniótól. Ha láttuk is az október végi, november eleji napok mámorában az anarchia és a szabadosság jeleit, de éreztük az igazi szabadság, demokrácia alapjában egészséges levegőjét. Most egyszerre visszatért a sajtó, rádió hangjában, a hivatalos nyilatkozatokban a keddőzés és hazudozás, a sztálinista frazeológia és rabulisztika, a fehérnek feketére mázolósa, a ködösítés. Mindenki lemérhette a hallgatásból s a szereplők nevéből egyaránt, mit restauráltak a szovjet csapatok.

S most itt vergődünk egy tragikus *circulus vitiosus* kelepcecében. A szovjet csapatok kimennek, mondják a kormánynyilatkozatok, ha rend lesz. Rend lesz, úgymond a nép egyre egyöntetűbb hangja, ha kimennek a szovjet csapatok. Első a szocializmus megvédelmezése, szól a hivatalos nyilatkozat, utána lesz nemzeti függetlenség. Első a nemzeti függetlenség, vallja a nemzet, utána megvédjük mindenkitől a szocializmus alapvető eredményeit.

Hol a kivezető út ebből a körből? Hihet-e a hivatalos ígéretekben a munka megtagadásával, immár egyetlen fegyverével küzdő nép – élén most valóban a magyar munkássággal –, melyet nemcsak az elmúlt tíz esztendőben csaptak be, de az utóbbi hetekben is szeme láttára hazudtolták meg? Nem joggal véli-e, hogyha most az infláció, az éhség, a vicso-
rító tél kétségtelenül fenyegető áldozatától megriadva munkához lát, abból elnyomói a hazug tájékoztatás eszközeivel a *status quó*t elismerő „lelkes helyeslést” viszik a világ elé, majd a munkájuk nyomán megerősödő rendet ismét ellenükre fordítják? „Most ígérjetelek meg mindent, aztán, majd ha helyreáll a rend, meglátják, mit kapnak” – hallottam egy „felsőbb utasítást” az október végi napokban. Nem lehet véletlen, hogy a helyi sztálinisták ilyen „taktikával” dolgoztak s dolgoznak nyilván ma is: csak a többéves „legfelső” gyakorlatot utánozzák.

Nem, erre nem vezet jó út. A nemzet annyiszor csalatkozva érzi, nem mehet újból és újból lépre: vállalnia kell a kockázatot, hogy magának is árt, ha sztrájkol, de kikényszeríti a mostani, tankokkal fönntartott rend bukását. Ha győz, a népek szolidaritása és segítőkészsége megmenti a következő hónapok borzalmaitól, s ha veszít, nyomorúsága csak nagyobb lesz a mostaninál. De mindnyájan érezzük a költő so-

rainak igazát: „Az nem lehet, hogy annyi szív hiába ontá vért...”

De vajon, ha a szovjet csapatok – akár a belső helyzet tarthatatlanságának fölismerése, akár a nemzetközi szorítás kényszere folytán – mégis kimennének, nem fenyegetne-e ismét az ellenforradalom föllülkerekedése és ellenkező előjelű, újabb, tán még szörnyűbb vérengzése? – kérdezhetné a demokrácia és egy nem sztálini módon elképzelt szocializmus aggódó híve. De igen. Sőt: minden valószínűség szerint még erősebb, mint amilyen volt vagy lett volna, hiszen azóta a szovjet csapatok s rájuk támaszkodva az újból hatalmat kapott sztálinisták csak szaporították az elkeseredett, bosszút szenvedett, tönkretett, elhurcolt, rokont vesztett emberek számát. S ha november elején még elegendő lett volna a szovjet tankoktól megtisztult ország rendjének fönntartásához a szabadságharcosok belső karhatalma, nagyon valószínű, hogy az újabb fordulat esetén már kevésnek bizonyulna. A hír már odáig feszült, hogy pattanása nemcsak sújt, de hasít is.

Erre a lehetőségre a demokráciában, szocializmusban hívőknek, a haladás védelmezőinek föl kell készülniök, nehogy, mint az annyiszor megtörtént, s amint veszélye az október végi, november eleji szakaszban fönállott, a vezetés kicsússzék kezükből, az események túlrohanjanak a fejük fölött, s egyszer csak maguk is kiszoruljanak a magyar sors irányításából. „A világ, ha a jók visszahúzódnak, a gonoszok kezére jut” – int Romain Rolland. Biztosítanunk kell országosan is, helyileg is, hogy a vezető posztokra már ideiglenesen is megbízható – a magyar nép szempontjából megbízható – és hozzáértő emberek kerüljenek. Persze, az a veszély is megnőtt, hogy e mérsékelt, a szélsőségektől magukat elhatároló, demokratikus erőket elsöpri a hirtelen, meggondolatlan, szenvedélyes s ezért megnyergelhető tömeghangulat. A föllázított nép leszavazhatja az őt mérsékletre intő vezetőt, s bizalmával a szájasabbat tüntetheti ki. Később ugyan majd csalódik benne, de akkorra már megtörténik a jóvátehetetlen baj...

„Neked egyfelé győzni kellett, nekem harcolni kétfelé” – írta Babits Mihály Ady Endréhez írott versében. Nekünk is kétfelé kell most harcolnunk. Most a szovjet iga ellen, s majd, a fölszabadulás pillanatában rögtön résen kell lennünk az ellenforradalmi erők visszaszorítására. Az ország semlegessége föltétlen követelmény, s egyben biztosíték is, hogy az egyik harci szövetségből ne essünk át a másikba, a tőkés imperializmus táborába, még ha a vonzás erős is lesz. A bel- és külpolitikai szempontból egyaránt reális jobbratolódás veszélye ellen a belső, középpárti erők megszervezésén kívül, a polarizáció előrehaladott volta miatt, sajnos, már szükséges lesz a külső konszolidáló tényezők segítségül hívása is. Ahhoz, hogy a változás forró hevületében a jobbra csapódó tömegelő ne sodor-

ja a belső haladó irányzatokat, szükség lesz az ENSZ alakulatainak átmeneti hazai rendfönntartó tevékenységére is. A mindkét oldali bizalmatlanság elosztatására célszerű lenne máris hangot adni olyan kívánságnak, hogy az ENSZ hazánkba ne a nagyhatalmak, hanem minél több kicsiny, főként semleges és egyenlő arányban a két táborhoz tartozó, de a magyar nép szemében megbecsült ország (így: Svájc, Ausztria, Norvégia, Dánia, Svédország, Finnország, Lengyelország, Jugoszlávia stb.) hadseregéből küldjön rendőri erőket. Ez a semlegesítő fegyveres erő biztosítaná az ország nyugalmát, az átmeneti kilengések megakadályozását, a polarizáltságnak fegyveres „kisülések” helyett, fokozatos enyhülését és parlamentáris formák közé, a választási küzdelembe való transzformálódását. A nemzetközi közvélemény szeme láttára megtartott, tiszta, szabad választás után távozhatnának az ENSZ-csapatok, s a nemzet döntése alapján megindulhatna egy koalíciós vagy egy kormánypárt vezetése mellett, ellenzéki pártok kontrolljával minden újabbfajta diktatúra ellen bebiztosított, népi demokratikus politika.

A *népi demokrácia* így kapja vissza eredeti, a Rákosi-féle „meghatározással” a diktatúra válfajává torzítottal ellentétes értelmét. Demokrácia lesz, a parlamentáris demokrácia által biztosított összes emberi jogok érvényével, ám mégsem „polgári”, hanem plebejus, népi, amely latifundiumok és nagytőke nélkül, a szocializmus alapelvei szerint szervezett gazdasági rendjével biztosítékot nyújt arra, hogy a társadalmi egyenlőség – pontosabban: az egyenlő lehetőség – mindenki számára jog. A sztálinizmus bukásából most már nyilvánvaló, hogy sem szuronyokkal, mint egy évtizeden át, sem tankokkal, mint három hét óta, nem lehet „a szocializmust építeni”. Az a rendszer, amelyet csak idegen hatalom fegyverei tudnak megmenteni a végső széteséstől, nem vállalkozhat a népek életének jobbáttevésére. A szocializmus igazi hívei ma még tán megmenthetik a szocializmus becsületét, ha megszabadulnak a sztálini rögeszmék nyűgjétől, s egy új, szabad légkörű népi demokráciában tettekkel bizonyíthatják egy-egy szocialista megoldás helyességét. *A rosszul gombolt mellényt végig ki kell gombolni, s előlről kezdeni az első gombnál.*

Az újrakezdés első feltétele a szovjet csapatok kivonása az országból, s egyidejűleg az ENSZ-csapatok rendbiztosító beengedése az ország területére. Ez, s csak ez lehet megnyugtató lépés a sztálinista restaurációtól és horthysta restaurációtól egyaránt tartó, a *Scyllák és Charybdisek között* hányódó kis Magyarország számára!

Szőreg, 1956. november 15.

Délmagyarország, 1989. június 24.

POLITIKAI ESZMETÖREDÉKEK

1956 december

A magyar történelem kétszer adta a kommunisták kezébe a nemzet sorsát. Először az idő rövidségére hivatkoztak: 90 nap alatt nem érhetett be munkájuk gyümölcse. Most beért!

Az elmúlt 12 év, de főként a nemzeti demokratikus forradalom hitszegő eltiprása megmutatta a sztálinizmus igazi arcát. Csoda-e, ha bebizonyítottak érzi a nép az ellenforradalmárok „rágalmait”?

*

Ha a sztálinizmus – mindaz, amit a kommunizmus nevében az elmúlt évtizedben tettek – szocializmus, akkor a magyar nép nem akar többé szocializmust. Ez tragikus, s azt hiszem, ezzel ártott tán a legtöbbet a sztálinizmus a szocializmus ügyének. Mert a sztálinizmus: a szocializmus karikatúrája.

*

Marx híres bemutatkozása ismert: „Marx vagyok, de nem marxista.” Meggyőződése, hogy Lenin is tiltakozott volna a „leninizmus” ellen! Nem csak a sztálini eltorzítása miatt, de általában az ellen, hogy az 1917-i orosz viszonyoknak és az ő zseniális helyzetérzékének összhangjából megszületett és sikerült forradalmat mintának, az itt követett stratégia és taktika „általánosítását” egységes, zárt rendszernek tekintsék. Igaz, Lenin maga is gyakran szól arról, hogy forradalmuk valamiképpen mint lehet más országok számára is; ám ő ezt a húszas évek elején mondta, amikor még ő is hitt a közeli világforradalom romantikájában. A kapitalista világ stabilizálódásával egyidejűleg a „leninizmus” is szükségképpen elavult. Voltaképpen erre jött rá a XX. kongresszus is. Csak még nem merte következetesen végigvezetni a gondolatot.

*

A fasizmus: a bolsevizmus reakciója; tükörképe; ellenpólusa. Ezt nem én találtam ki, a szociáldemokraták állítják, s a kommunisták bárhogy is cáfolnák, a tapasztalat rendre igazolja. A fasizmus kétségtelen jele egy államban a kommunista párt illegalitása. Ez lényegében a kommunizmust már átélt társadalmak önvédelme a parlamenten kívüli módszerekkel fenyegető kommunizmussal szemben. Mint ilyen, sajnos, szükségszerűnek látszik.

*

Jellemző ugyanakkor, hogy a kommunisták ott működhetnek legálisan, parlamenti módszerekkel is, ahol még nem sikerült soha, egy időre sem uralomra jutniok. Még nem ismerhették meg módszereiket, nem félnek tőlük, úgy vélik, a parlamentarizmus erős védelmet nyújt bármi erőszakos kisebbség ellen.

*

Van-e igazi szocializmus? Mert eddig még nem volt. Tehetünk-e róla, hogy a magyarság többsége, amely a szocializmus „váfajait” Hitler és Sztálin nevével egybekapcsoltan ismerte meg, most hallani sem akar többé szocializmusról? Elhiszi-e nekem, aki szocializmust akarok, hogy – nincs, de – lehet másmilyen, igazán az ember javát szolgáló is?

*

Miért vetemedtek erre a szörnyű lépésre a Szovjetunió vezetői? Nyilván nem Magyarországért. Nem is csak a szovjet hadsereg presztízse miatt. Tudták, hogy Magyarország, „az erős bástya a béke frontján” – rés lesz. Tudták, hogy a láncreakció menthetetlenül előbb Kelet-Európa leszakadásához, utóbb a Szovjetunió szétrobbanásához vezet. Ezért határozták el magukat a magyarság leigázására: a két rossz lépés közül – gondolták – ez a kisebbik.

*

Tévedtek. Sakk-matt. A magyar beavatkozás csak meggyorsította a világbolsevizmus bomlását. Budapest ostroma számukra – a vég kezdete.

*

S azt hiszem, ebben van a magyar véráldozat világtörténelmi jelentősége. Nem frázis, hogy Európa védőpajzsa voltunk. A kis magyarságon tört meg a tatár, a török, s most a szovjet imperializmus ereje is. Nem csodálatos ez a nem keresett, ám mégis minduntalan, következetesen és kísértetiesen megismétlődő történelmi hivatás?

*

Optimista vagyok. Soha a világ ilyen közel nem volt egy boldog, humánus, demokratikus és szocialista világrend lehetősége előtt, mint most. A Szovjetunió romjain, egy átmeneti ellenforradalmi korszak után – melyet a világ haladó erőinek szolidaritása fékez majd meg –, létrejön számos szabad állam virágzóan induló népi demokráciája. Kína máris megkezdte a megrázkódtatás nélküli átmenetet e felé. India és a közelmúltban szabaddá lett volt gyarmatok hatalmas természeti kincseikkel egy új jólét rendjének és korszakának megalapozói. A gyarmati rendszernek is meg vannak számlálva a napjai. A nyugati országokban parlamenti úton tért hódít a szocializmus. Az amerikai kontinens lesz a kapitalizmus utolsó mohikánja, viszont nyilván ott kell a legkevesebb megrázkódtatás az ipari és banktőke társadalmasításához. A kapitalizmus évszázada s két szörnyszülött kísérlet, a Hitleré és Sztáliné után, eljön az igazi szocializmus korszaka.

Délmagyarország, 1989. július 13.

JELENTÉS A TÖRTÉNETI ÉS A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZET IDEOLÓGIAI ÉS POLITIKAI HELYZETÉRŐL

Bizalmas¹

A bizottság azt a feladatot kapta, hogy a két intézet ideológiai és politikai helyzetét vizsgálja meg. A munka során a bizottság meghallgatta az érdekelt intézet dolgozóit, és beszélgetést folytatott Keserű Bálintné elvtársnővel. A bizottság megállapítja, hogy a két intézetben a politikai helyzet az ellenforradalmi események után rendkívül kedvezőtlenül alakult. Az intézetben dolgozó munkatársak egy része hónapokon keresztül olyan nézeteket képviselt, amelyek szöges ellentétben állanak a szocializmus eszméivel, és magatartásukkal gátolták az egyetemi politikai élet kibontakozását és a pártszervezet munkájának megindítását. Ez utóbbi azért is említésre méltó, mert jórészt olyan oktatókról van szó, akik korábban tagjai voltak az MDP-nek, sőt egyesek jelentős szerepet játszottak a kar politikai életében.

A bizottság megállapítja, hogy a két intézetben levő eszmei politikai zűrzavarnak mély osztálygyökerei vannak, és a helyzet kialakulásához nagymértékben hozzájárult a korábbi évek káderpolitikája is. Úgy véljük, hogy az elmúlt évek során a pártszervezet határozott véleménye ellenére sem folytattak az intézetekben osztályharcos káderpolitikát. Erre vonatkozó észrevételeink a következők:

Történeti Intézet:

Az intézet fejlesztésének időszakában jórészt nem alkalmaztak munkás-paraszt származású oktatókat. 1954-ig csupán Bánkúti Imrét állították be, aki viszont 1953-ban függetlenített aspiráns lett. Bár

¹ Az Új Magyar Központi Levéltárból.

1954 után került az intézetbe munkásparaszt származású oktató is, pl. Sárközi István, aki a Szovjetunióban végzett. Róla azonban Kulcsár és Mérei elvtársak egyéves munkája után megállapították, hogy tehetségtelen. Úgy látjuk, hogy Sárközi elvtársnak időt kellett volna adni képességei kibontakoztatására, annál is inkább, mert Nagy László, volt évfolyamtársa és más elvtársak tehetségesnek tartják. Tudomásunkra jutott az is, hogy 1954 után, amikor már lehetett volna tehetséges fiatalokat oktatóként beállítani, akkor is akadályokat igyekeztek gördíteni, pl. Gulya Károly elvtársnak az intézetbe való beállításánál Mérei elvtárs szerint Kulcsár elvtársnő, Kulcsár elvtársnő szerint Mérei elvtárs ellenezte Gulya Károly alkalmazását, azzal a megjegyzéssel, hogy ezek fogják őket idővel eltávolítani. Ugyanakkor 1952-ben, 1953–54-ben több kispolgári származású, végzett hallgatót vittek az intézetbe, pl. Biró, Giró-Szász, Bánkútiné stb.

Egyébként az MDP egyetemi pártbizottságnak a helyes káderpolitika kialakításában az intézet részéről csupán Karácsonyi és Székely elvtársak segítettek.

Magyar Irodalomtörténeti Intézet:

Káderhelyzete még rosszabb. Baróti Dezső ugyanis szándékosan kispolgári és osztályidegen származású embereket vitt az intézetbe. Ugyanekkor a munkás és paraszt származású fiatal oktatókon igyekezett túladni, így pl. Kiss Lajost átadta a marxizmus-leninizmus tanszéknek. Baróti kiharcolta az osztályidegen származású Péter László és Osváth Béla aspiráns felvételét, amellyel a pártbizottság annak idején nem értett egyet. A pártbizottság kijátszásával hozta be az intézetbe feleségét is.

Az intézetben dolgozó munkatársakról a bizottság a következőket jelenti:

Történeti Intézet:

Kulcsár Zsuzsanna mb. tanszékvezető docens. Hónapokon keresztül olyan nézeteket terjesztett, amelyek szöges ellentétben állnak a marxizmus-leninizmussal. Az ellenforradalom időszakában, saját bevallása szerint, teljesen elvesztette a talajt a lába alól, s politikai nézetei ma is zavarosak, úgyszólván napról napra változnak. A beszélgetés során nem akart emlékezni az általa hirdetett és vallott nézetekre, bár elismerte, hogy azok közül nem egy a revizionizmus vádjával illelhető. Kulcsár

Zsuzsanna a helyzetet azzal próbálta menteni, hogy nagyon félti a nemzetközi munkásmozgalmat, és ő nem politikus, nem is tudja, hogy az adott helyzetben mit kellene tenni. Kulcsárnak azonban rendkívül sok káros nézete volt, amelyekkel befolyást gyakorolt a tanszék dolgozóinak egy részére is (Bánkúti, Bánkútiné, Szekeresné). Disznóságnak minősítette pl. a Magyarországon fennálló viszonyokat, és kijelentette, hogy ez rosszabb, mint a fasiszmus, mert azok nyíltan hirdették nézeteiket, míg Kádárék a demokrácia és a szocializmus leple alatt teszik ugyanazt, mint a fasiszmus. Farkas Mihálynak, ha van bűne, az a legnagyobb, hogy Kádárékat, főleg Kádárt izzé-porrá nem törte stb.

Bár Kulcsár Zsuzsanna előadásait marxista szellemben tartja, a fentiek miatt mégis azt javasoljuk, hogy sürgősen le kell váltani a tanszékvezetésről, és helyette Székely vagy Mérei elvtársat kell megbízni. (A bizottság véleménye e tekintetben nem egységes. Krajkó és Kalocsai elvtársak Székely elvtárs megbízását javasolják; Sipos elvtárs pedig Mérei elvtárs megbízását tartja szükségesnek.) A bizottság helyesnek tartja a tanév végével Kulcsár Zsuzsanna leváltását és kutatóintézetbe való helyezését. Természetesen minderre csak akkor kerülhet sor, ha megfelelő utánpótlásról történik gondoskodás.

Szádeczky-Kardoss Samu korábban a Történeti Intézet vezetője volt. Az ellenforradalom alatt gyorsan aktivizálódott. Korábbi pesszimizmusa a politikai helyzet miatt nagymértékben fokozódott. A kibontakozást nagy aggodalommal nézi. A szovjet tankönyvekkel összefüggésben pl. kijelentette, hogy az ókoriakban vannak jó részletek, de módszertanilag rosszak, most, hogy az oroszok itt vannak, és a szege-di hidat őrzik, nem bántja meg hallgatóinak hazafias érzését azzal, hogy kötelezőnek előírja a tankönyvet, vagy annak alapján adjon elő bizonyos kérdéseket, hanem inkább előveszi 1950-es jegyzeteit, amelyben lehetnek ugyan hibák, de alapjában véve elfogadhatók. Nézeteit nyilvánosság előtt nem hirdette.

Javasoljuk, hogy továbbra is maradjon tanszékén. Egyetemi tanári kinevezését azonban javasoljuk elhalasztani.

Bánkúti Imre adjunktus az októberi események jellegét sokáig nem látta tisztán. Forradalomnak tekintette az ellenforradalmat. A többpártrendszer híve volt. Az ország függetlenségét a Szovjetuniótól való elszakadással képzelte el. A szocializmus építésével kapcsolatban ma is revizionista nézeteket vall, amennyiben szerinte a szocializmus építésének lehetősége a technikai színvonalától függ. Elítélte a Kádár-kormányt,

mondván, magyar ember hogy tehet ilyet, minden becsületét elvesztette. Inkább hisz a polgári történetírónak, mint a marxizmusnak. Munkás származású, azonban eléggé kispolgári környezetben él. Ez tükröződik nézeteiben. Közepes tehetségű, egyébként szorgalmas. A beszélgetés során nem volt őszinte.

Javasoljuk, hogy tanév végén könyvtárba vagy középiskolába kapjon beosztást.

Bánkúti Imréné férjével együtt a legvadabb rémhíreket terjesztette. A Szovjetunió beavatkozását ma sem látja világosan. A magyarországi viszonyokról az volt az elképzelése, hogy itt államkapitalizmus van stb.

Szakmailag gyenge, ezért azt javasoljuk, hogy a tanév, végén középiskolába nyerjen beosztást.

Szekeresné Ormos Mária tehetséges oktató, nézeteiben azonban messze haladt a marxizmus-leninizmustól, és sok tekintetben átcúszott a revizionizmus talajára. Így pl. nem hiszi, hogy ami a Szovjetunióban van, az szocializmus, és ami itt volt október előtt, az sem volt szocializmus, és kételkedett abban, hogy a gazdaságilag elmaradt országokban a szocializmus felépíthető. Nem tudja, mi van az USA-ban, de valószínűleg közelebb áll a szocializmushoz, már a termelőerők fejlettsége folytán is. A gazdasági elmaradottság teszi szükségessé a terrort, mert az embereknek nem tudnak megfelelő életszínvonalat nyújtani, és a demokrácia hiánya akadályozza meg, hogy itt valaha is szocializmus lehessen. Magyarországon 1949–1953 között vörös fasizmus volt. Az ellenforradalom utáni helyzettel kapcsolatban is kijelentette, hogy ami Magyarországon van, az lényegében rosszabb a fasizmusnál. Ezek a tények megerősítenek bennünket abban, hogy a fasizmusról tartott előadásából a hallgatók olyan következtetéseket vonhattak le, hogy tulajdonképpen a mi rendszerünk is azonos a fasizmussal. Bár meg kell jegyezni, hogy ezt ma már nem tudjuk bizonyítani.

Javasoljuk, hogy a tanév végén Szekeresnét helyezték át középiskolába.

*Gaál András*² főleg a hódmezővásárhelyi sztrájk és tüntetés zavarta meg. Amennyiben nézeteit ismerjük, nem távolodott el a szocializmustól. Javasoljuk, hogy Gaál András továbbra is maradjon a tanszéken.

²Gaál Endrét.

*Baróti Dezső*t az intézet káderpolitikájáért súlyos felelősség terheli. Baróti azonban nemcsak az intézetben, hanem tekintélyét felhasználva, a város különböző intézményeiben és intézeteiben – TIT, Somogyi-könyvtár, Pedagógiai Főiskola – osztályidegen és kispolgári származású elemek bekerülését segítette elő (Osváth Béla, Vágvolgyi és felesége, Görgényi Erika).

Az ellenforradalom időszakában szereplése az első napokban pozitív volt. Pl. az egyetemi hallgatók tüntetését igyekezett normális keretek közé szorítani. Az ellenforradalom kibontakozásával az események élére állt. Komoly szerepe volt a városi pártbizottság akcióképességének felbomlasztásában. Megkezdtek az egyetemen is a kommunistaüldözést, azzal a jelszóval, hogy a „tömegnek adjunk koncot” (Kedves Andrásnak tette ezt a kijelentést). Ugyanakkor keresztülvitte, hogy a városi Hangos Híradóban nevüket beolvasták mint sztálinistákat, és így rájuk irányították az ellenforradalmárok figyelmét. Az ellenforradalom alatt többször hivatkozott arra, hogy a „nemzeti forradalom” előrehaladása következtében azokat a kommunistákat, akiknek az elmúlt években az egyetem politikai életében szerepük volt, „Nemzeti Igazoló Bizottság” elé kell állítani.

A marxizmus-leninizmus tanszék felfüggesztésekor súlyosan megbántotta az oktatók önértékét ama kijelentésével, hogy „a marxizmus-leninizmus tanszék munkatársai tartsák távol magukat az egyetemtől, nehogy székek vagy más bútordarabok eltűnjenek”.

Súlyos felelősség terheli Baróti Dezsőt azért a felhívásért is, amelyet Fodor Gáborral együtt szerkesztettek, és a szegedi rádión keresztül Fodor Gábor a világ tudósaihoz intézett.

November 4-e után Baróti magatartása nagymértékben gátolta az egyetemi élet konszolidálódását. Az intézőbizottsággal létrejött meg egyezést nem tartotta be. Ebben az időben tevékenységében a leg súlyosabb volt a március 15-én elmondott bevezetője, amely mind a hallgatók, mind az oktatók körében meglevő jobboldali elemek támogatását szolgálta.

Javasoljuk leváltását és kutatóintézetbe való helyezését.

Pósa Péter docens az ellenforradalom alatt és utána több kérdésben nem látott tisztán, és ezt a hallgatók előtt is kifejezésre juttatta. Kijelentette, hogy az elmúlt évek alatti tevékenységéért legszívesebben szembeköpné magát. Szakmailag gyenge. (Lásd erre vonatkozóan:

Irodalomtörténet 1956.4. sz. 465.)

Javasoljuk a tanév végével középiskolába való elhelyezését.

Nacsády József adjunktus politikai nézetei sokat ingadoztak, különösen felelősség terheli azért, hogy a Budapesten látottakról nem mindig tárgyilagosan informálta az oktatókat, akikkel beszélgetett. A beszélgetés során elmondta, hogy nézeteit jórészt sikerült önmagával tisztáznia.

Javasoljuk, hogy továbbra is maradjon az intézetben.

Kordé Imre tanársegéd zárkózott természetű. Az októberi események tisztánlátását súlyosan elhomályosították, sokáig nem értette meg a Szovjetunió beavatkozásának szükségességét. Problémáiról azonban másokkal keveset beszélt. Szakmailag az intézet vezetője szerint is gyenge, kicserélése már korábban a káderfejlesztési tervben is szerepelt.

Mind ezek alapján javasoljuk, hogy a tanév végével középiskolába kapjon beosztást.

Szekeres László tanársegéd. A beszélgetés során ő volt a legőszintébb. Magatartását önkritikusan szemlélte, és sok vonatkozásban beismerte, hogy november 4-e után sok helytelen nézetet képviselt. A Szovjetunió beavatkozásáról, a szocializmus építéséről anarchista, kispolgári nézeteit széles körben terjesztette. Sok kérdésben ma sem lát tisztán. A Budapestről kapott hírek nagyon felháborították, s mikor Pesten járt, maga is látta, hogy a hírek túlzottak voltak. Sokáig nem fogadta el az ellenforradalomról szóló értékelést, s az volt a véleménye, hogy Nagy Imrével lehetett volna tárgyalni, mert kommunista. Ezekben a kérdésekben ma sem lát tisztán.

Magatartásában már korábban is voltak problémák, ezért azt javasoljuk, hogy az intézetben kutatói státusban kapjon beosztást, s amennyiben magatartásában a jövőben változás következik be, helyezék vissza oktatói állásába.

Péter László tudományos munkatárs, levelező aspiráns. Az ellenforradalmat követő időben tanúsított magatartása miatt a rendőrség letartóztatta. Az igazságszolgáltatási szervek ítéletétől függetlenül is mint politikailag megbízhatatlant, javasoljuk leváltását.

A mellékelt külön véleménnyel
Wagner Richárd
egyetemi tanár,
a bizottság elnöke

Kalocsai Dezső
docens

Krajkó Gyula
tanársegéd

Sipos Aladár
MM. főelőadó

Különvélemény a Történeti és a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ideológiai és politikai helyzetét vizsgáló bizottság jelentéséhez

A jelentés nem tartalmazza azt, hogy a bizottság mely alkalmakkor ült össze.

Lényegbe vágó hiány, hogy nincsen azoknak a neve felsorolva, akik a bizottság előtt megjelentek. Nem tűnik ki a jelentésből, hogy Kulcsár Zsuzsanna mb. tanszékvezető docenst mikor, hol, kik hallgatták meg.

Mint a Szegedi Tudományegyetem Szakszervezeti Bizottságának elnöke összeférhetetlennek tartom azt, hogy a dolgozók büntetésből való áthelyezésére vagy elbocsátására javaslatot tegyek.

Előző véleményem fenntartásával nem érthetek egyet Szádeczky-Kardos Samu tanszékvezető docenssel kapcsolatos javaslattal, ami az egyetemi tanári kinevezésével függ össze. Egyrészt, mert az egyetemi tanári kinevezések a Minisztertanács hatáskörébe tartoznak, másrészt a bizottságnak nincsen egyetemi tanári kinevezésre javaslattételi joga, tehát arra sincsen joga, hogy az egyetemi tanári kinevezésre elhalasztó indítványt tegyen.

A Munka Törvénykönyve szellemének betartása érdekében javasolom, hogy mindazok ellen, akikre a jelentés leváltást vagy egyetemen kívüli áthelyezést hoz javaslatba, fegyelmi vizsgálat indíttassék.

Szeged, 1957. május 8.

Dr. Wagner Richárd egyetemi tanár,
a bizottság elnöke

A dokumentumban szereplők:

Bánkúti Imre (*1927)	Krajkó Gyula (*1929)
Bánkúti Imréné	Kulcsár Zsuzsanna (1912–1990)
Schmidt Janka Katalin (*1930)	Mérei Gyula (1911–2002)
Baróti Dezső (1911–1994)	Nacsády József (1924–1987)
Bíró József (1927–1976)	Nagy László (1931–1994)
Fodor Gábor (1915–2000)	Osváth Béla (1926–1965)
Gaál Endre (*1929)	Pósa Péter (1920–1979)
Gíró-Szász László (1929–1992)	Sárközi István (1930–1984)
Görgényi Erika (*1930)	Sípos Aladár (*1927)
Gulya Károly (1930–1973)	Szádeczky-Kardos Samu (1918–2004)
Kalocsai Dezső (*1924)	Székely Lajos (1922–2000)
Karácsonyi Béla (1919–1995)	Szekeres László (*1927)
Kedves András (?–?)	Szekeres Lászlón Ormos Mária (*1930)
Keserű Bálintné (?–?)	Vágvolgyi András (1930–1995)
Kiss Lajos (*1924)	Vágvolgyi Andrásné Burián Éva (1932–1994)
Kordé Imre (1928–1964)	Wagner Richárd (1905–1972)

Szegedi Műhely, 2001. 1-2. sz. 79-83.

JEGYZŐKÖNYV¹

KÉSZÜLT AZ MSZMP SZEGED VÁROSI BIZOTTSÁGA ÁLTAL 1957. ÉVI JÚLIUS HÓ 18. NAPJÁN DÉLUTÁN 2 ÓRAKOR TARTOTT PÁRTAKTÍVA ÉRTEKEZLETRŐL

Kiss Károly elvtárs²:

Az MSZMP városi pártbizottsága nevében megleget szeretettel üdvözlöm értekezletünk minden tagját. Külön szeretettel üdvözlöm kedves vendégünket, Révai József elvtársat, az MSZMP Központi Bizottságának tagját.³

Értekezletünknek egyetlen napirendi pontja van: Beszámoló az országos pártértekezletről.⁴ Előadó: ifj. Komócsin Mihály.⁵

Felkérem Komócsin elvtársat, tartsa meg beszámolóját.

[A beszámoló szövege hiányzik. A Délmagyarország 1957. július 20-i számában *Egységesen foglalt állást az országos pártértekezlet mellett a szegedi pártaktíva* címmel valószínűleg Nagy István⁶ tollából olvasható tudósítás. Ebből idézem: „Az ellenséggel szemben kemény diktatúrát, a

¹ Az MSZMP központi irattárából a Magyar Országos Levéltárba került kézirat szövegét gondoztam, és jegyzetekkel láttam el. Keserű Bálint emlékeivel nem tudta kiegészíteni. A felszólalások rendjét a tudósítás alapján szerkesztettem át. Péter László.

² Az MSZMP városi ideiglenes intéző bizottságának elnöke, majd a fegyelmi bizottság elnöke.

³ Révai József (1898–1959) 1956 után is a párt, most már az MSZMPKB- tagja maradt.

⁴ Az MSZMP 1957. június 27–29-i országos értekezlete. Vö. Szabó Bálint: Az „ötvenes évek”. Bp., 1986. 378–384.

⁵ Komócsin Mihály (*1925) téglagyári munkás. 1940-től részt vett a munkásmozgalomban; 1945 után pártmunkás, 1948-ban a nagy-szegedi pártbizottság titkára, 1950-től budapesti kerületi titkár, később a Központi Bizottság osztályvezető-helyettese, 1956-ban Heves megyei párttitkár. 1957-től 1961-ig az MSZMP szegedi városi végrehajtó bizottságának titkára, utána Moszkvába küldték pártfőiskolára. 1970-től 1974-ig a megyei tanács elnöke, 1974. április 11-től 1985. március 9-ig az MSZMP megyei bizottságának titkára. 1949–51 és 1971–85 közt országgyűlési képviselő.

⁶ F.[öldeáki] Nagy István (1924–1994) ekkor a Délmagyarország szerkesztőbizottságának vezetője; 1960. október 11-től 1961. december 3-ig, majd 1968. február 16-

dolgozó emberek között pedig maximális demokráciát kell alkalmazni.” Továbbá: a fő veszély a revizionizmus. „Természetesen harcolni kell a szektás, dogmatikus hibák ellen is.”]

[Hozzászólások]

Keserű Bálint (Tudományegyetem):⁷

Mindenekelőtt a Szegedi Tudományegyetem pártszervezete nevében ezt az alkalmat megragadom arra, hogy egyrészt egy adósságnak látszó dolgot, azt, hogy igen sok az elmúlt fél esztendőben jól helytállt elvtársat hívtak meg az aktívára, megköszönjem, másrészt pedig, hogy megköszönjem a tudományegyetemi pártszervezet nevében visszamenőleg az ellenforradalmat követő eszmei zűrzavar időszakára vonatkozóan azt a segítséget, amelyet egyrészt a Pártbizottság[tól], másrészt a munkás pártszervezetekben dolgozó elvtársaktól kaptunk. Véleményem szerint azért is, mert az egyetemen az értelmiségi dolgozók és a hallgatók körében is még a munkásosztály térhódítása, különösen az 1953 utáni huzavona időszakban, nem vált teljessé, azért nálunk a kispolgári befolyás, a nacionalizmus hatása igen erős volt, és ez okból nem volt teljes a mi pártszervezetünk sem. A múlt esztendő végén megmutatkozott abban, hogy igen lassan alakult meg a pártszervezet. Előfordult az, hogy olyanok, akik a pártszervezők voltak, funkciót vállaltak, egy előzetes szervező bizottság tagjai voltak, bejelentették, hogy nem értenek egyet a párttal, és nem lépnek be. Az ilyesmi a kompakt ellenforradalmi vezetéssel rendkívüli mértékben akadályozta a munkánk megindulását, és abban, hogy azután helyes vágányra került kb. ez év februárjában a tudományegyetemi pártszerv munkája, abban oroszlánrésze van az üzemi pártszervezetek és a munkásosztály segítségének.

A pártértekezlet határozatait örömmel fogadtuk azért, mert ígéretét jelentenek arra vonatkozóan, hogy sok évi tervszerűtlenség és kapkodás után átgondolt kultúrpolitikai vezetés fog érvényesülni úgy egyetemi, mint egyéb értelmiségi viszonylatban. A pártértekezletnek az egyetemen, a pártonkívüliek közti visszhangjáról lenne néhány megjegyzésem. A sajtónak rendkívül felületes és gyakran nem helyes

tól a Délmagyarország felelős szerkesztője, 1968. július 9-től 1983. augusztus 5-ig, nyugdíjba vonulásáig, főszerkesztője volt.

⁷ Keserű Bálint (*1927) ny. egyetemi tanár, professor emeritus; ekkor az MSZMP tudományegyetemi bizottságának titkára.

közlésmódja szerint, részben emiatt, mindenféle mende-mondák kap-
tak szárnyra. Így pl. a két diákotthonban ma is tartja magát az a hír,
hogy a pártértekezleten Révai elvtárs Rákosi Mátyás és Gerő elvtársak
hajajövelele és a pártvezetésbe való bekapcsolásuk mellett kardosko-
dott. És mi, minthogy későn jött ki az egész anyag, csak általánosság-
ban tudtuk a pártértekezlet anyagát és szellemét agitációs és propa-
ganda munkánkban érvényesíteni. A munkánk java őszre fog maradni
a nyári szünetre tekintettel a mi munkánkban.

Az ellenforradalom elleni harc kérdéséhez elsősorban szeretnék
hozzászólni. Nálunk a tudományegyetemen szerintem és véleményem
szerint nem azon folyik a harc, hogy helyes-e bizonyos intézkedéseket
életbe léptetni, hanem az – szellemesen jegyezte meg az elvtárs⁸ –, hogy
ki melyik dobozba kerüljön. A nagyon becsütetesekek dobozába igen sokan
bekíváncsoznak. Természetesen valóban igaz az, hogy az egyetem dolgozó-
inak a többsége is tényleg ebbe a dobozba kíváncsozik, ha a három doboz
fennállna. Olyanok, mint Fodor Gábor, aki ma is az Akadémia üdülőjé-
ben van, feleségén és másokon keresztül is utasításokat ad munkatársai-
nak, és úgy tekinti az akadémiai státuszon levő munkatársait, mint az
övéit, meggyőződése, hogy körülötte forog a világ, és a 10 dolgozót azért
fizeti a magyar állam, hogy az ő rendelkezésére álljon.⁹ Az ellenforrada-
lom elleni harcban a mi részünkről bizonyos görcsösség volt tapasztalha-
tó az utóbbi hónapokban, és nem lehetne jobb kifejezést használni; nem
hiszem, hogy túlzásokat követtünk volna el, de bizonyos, hogy görcsösség
és ennek folyamán elhanyagolása a tömegek közötti munkának – abban
jelentős része van annak is, hogy gyakran megzavart bennünket az is,
hogy az olyan szervek, mint a Tudományos Akadémia, nehezen hagyták
magukat meggyőzni, hogy ellenforradalmárokról van szó, minden eset-
ben bátorították és biztatgatták a Baróti,¹⁰ Fodor és egyéb típusú renegát
és ellenforradalmi vezetőket, nem hajtották végre a határozatokat.

⁸ Talán Komócsin Mihály beszámolójára utal. Ez a „dobozelmélet” (beskatulyázás)
nem olvasható sem a jegyzőkönyvben, sem a Délmagyarország tudósításában, de
később id. Komócsin Mihály emlegeti.

⁹ Fodor Gábor (1915–2000) egyetemi tanár, kémikus, 1951–54 közt rektor. 1965-
ben Amerikába távozott. 1990-ben professor emeritus címet kapott, 1994-ben a Jó-
zsef Attila Tudományegyetem díszdoktorává avatta.

¹⁰ Baróti Dezső (1911–1994) egyetemi tanár, irodalomtörténész, 1955–57-ben rektor.
Forradalmi tevékenységéért 1957. április 26-án letartóztatták, előbb másfél, majd egy
évi börtönre ítélték. 1958. október 14-én szabadult. Utána a Petőfi Irodalmi Múzeum
főmunkatársaként dolgozott. 1990-ben professor emeritus, 1991-ben díszdoktor lett.

Másik kérdés, amely szintén ilyen görcsössé, nem egészen átgondolttá teszi az ellenforradalom elleni harcunkat, ha nem teszik lehetővé, hogy érvényesítsük minden területen azt, ami elszántság minden egyetemi dolgozónkban megvan, hogy ne a kicsiken verjük el a port, hanem azokon, akik tényleg megérdemlik azt; akik vezetői voltak az ellenforradalomnak. Ezt az elvet nem tudjuk keresztülvinni, mert pl. Pólay Elemér, aki rektorhelyettes volt, fasiszta ideológusként, szakmailag nem jelentős jogászként megmutatta a maga igazi arcát abban az időszakban, írásbeli megrovással jelenleg is a helyén van, ugyanakkor akik az ő utasításait hajtották csak végre, de egyébként is az ellenforradalom oldalán álltak, azok más elbírálás alá estek.¹¹ Mi magunk részéről következetesen az egyetemről való eltávolítás mellett foglalunk állást. Ez vonatkozik Kulcsár Zsuzsannára, aki írásbeli megrovást kapott, kinek szerepe igen jelentős volt, mert bekapcsolta az itteni nacionalista elemeket az egyes írók által vezetett pártellenes akcióknak a témakörébe.¹² Itt szeretném még megemlíteni azt, hogy az adminisztratív intézkedésekkel szembeni fellebbezések során bizonyos elszemtelenedést tapasztaltunk az utóbbi időben. Így pl. majdnem minden fellebbezés érvül hozza fel azt, hogy 6 hónap után a munka törvénykönyv szerint elévülnek a bűnök. Azok, akik az egyeztető bizottságban dolgoznak, csak azt tudják mondani, javasolják azoknak, akik el akarják fogadni Francia Kiss Mihály ügyét.¹³

Ezekkel a megjegyzésekkel nem kívánom elterelni a figyelmet arról a kritikáról, amellyel Komócsin elvtárs bennünket illetett, hogy az emberek magunk mellé állításában nem áll jól a szénánk. Hadd említsem ezzel kapcsolatban a tömegekhez való viszonyunkat. Sokkal többet kellett tennünk azért, hogy az adminisztratív intézkedések tekintetében is magunk mellé állítsunk embereket. A fizikai dolgozók között meglepetéssel tapasztaltuk, hogy nagy megértésre, együttérzésre találtak az ellenforradalmárookra mért intézkedéseink. Olyanok is, akik[ről] úgy éreztük, hogy tőlünk távol állnak, különösen arra hivatkozva, hogy anyagilag milyen je-

¹¹ Pólay Elemér (1915-1988) egyetemi tanár, jogtudós, 1955-57 közt rektorhelyettes volt. Megtorlás nem érte.

¹² Kulcsár Zsuzsanna (1912-1990) egyetemi docens, történész. 1957-ben fegyelmi-vel elbocsátották. Gimnáziumi tanár, majd a Gondolat Kiadó szerkesztője lett.

¹³ Francia Kiss Mihály (1887-1957) földműves, az első világháborúban altiszt. 1919-ben a kecskeméti tanyavilágban ellenforradalmi szervezkedést vezetett, majd Héjas Iván különítményének tagjaként terrorcselekményekben vett részt. Akkor amnesztiát kapott. 1945 után álnéven bujkált. 1947-ben távollétében halálra ítélték. 1957-ben elfogták, és kivégezték.

lentős segítséget kaptak éveken keresztül ezek az értelmiségi dolgozók, és hogyan álltak az elégedetlenkedők élére, ez óriási felháborodást váltott ki, és most, hogy a politikát jobban megismerték sajtón és rádión keresztül, felzárkóznak mellénk. Az oktatók között nem állunk ilyen jól a kérdéssel, nem mindig őszintén mondják rá az áment intézkedéseinkre. A hallgatók között jobban és rosszabbul is állunk. Jobban olyan szempontból, hogy a túlnyomó többség őszinte. [Rosszabbul] állunk olyan szempontból, hogy a jelentős többség az egyetemen kívülálló reakciós többség befolyása alatt áll. Ez nem egyformán áll a különböző karokon, a TTK-n a hallgatók között a párt munkája igen rosszul áll, itt alig van KISZ-tagunk. A mi munkánk hiányossága is szerepet játszik, de a sok huzavona is szerepet játszik, ami a Fodor és egyéb kérdéseknél is megmutatkozott. Ebben segítséget kérünk. Azzal kapcsolatban, amit Komócsin elvtárs említett, hogy országosan egy ilyen propagandakampány indul egyesek részéről, Szegedet úgy állítják be, hogy itt valami szektáns, dogmatikus fészek van, ennek veszélyességére vonatkozóan szeretnék egy érvet elmondani. A tudományegyetemen lehetetlen rossz helyzetbe került az irodalomtörténet oktatása. Először is azért, mert ott a Baróti vezetésével egy olyan csoport volt, amely szakmailag is igen gyenge volt, és az ellenforradalmi időszakban is élen jártak. Akadt természetesen egy kivétel, akinek segítettünk, hogy kijavítsa hibáit, elhelyezték, eltávolították. Ehhez párosul a kormányzatnak az intézkedése, hogy visszaállították az idegen nyelvű filológiai intézetet. Egy vagy két ember van csak, mind a kettő csak asszisztensi fokon, aki jövőre az irodalomtörténeti oktatást elláthatná a szegedi egyetemen. Ezt idejében jeleztük a kormányzati és pártközponti szervezeteknek, történtek intézkedések, persze kapkodva, amellet, hogy az intézkedések nem voltak átgondoltak, rákapcsol az ellenség is, mert Budapesten több helyen hallottuk már, hogy nincs, aki ide lejöjjön, nem bolond, hogy a Csillagba önként kérje felvételét, és sajnos becsületes, jó elvtársakra is kihatott az ilyen agitáció. Így Király István professzor elvtárrsal beszélgettünk, elmondta, azért is húzódózik, hogy lejöjjön Szegedre, mert tart attól, hogy az irodalomtörténet területén burjánzó reakciós elemek azt mondják, hogy ő tette tönkre Barótit, hogy helyére kerülhessen.¹⁴ Tény az, hogy az ellenség is közrejátszik abban, hogy nehezen tudjuk az ilyen kiéseket betömni, nehezen tudjuk az oktatást ősszel megindítani.

¹⁴ Király István (1921-1989) egyetemi tanár, akadémikus, irodalomtörténész 1957. szeptember 16-tól 1961. január 31-ig járt le Szegedre, vezette Baróti magyar irodalomtörténeti tanszékét. Utána a budapesti egyetem tanára lett.

A szektás megnyilvánulásokkal kapcsolatban szeretnék ehhez egy megjegyzést fűzni. Szegedi viszonylatban súlyos szektáns megnyilvánulásokat a kultúrfront területén nem tapasztalunk. Nekünk az 1950-es évek elejének az értékelését azért jól meg kell gondolnunk. A pártszervezeten belül és kívül is hallottunk már olyan hangokat, legutóbb a szabad pártnapon Ladányi Benedek elvtárs fölszólalásában is volt ilyen hangulat, hogy az 50-es évek elején Szegeden jobboldali hibákat követtek el, mert nem tartóztattak le olyanokat, akik az ellenforradalom idején csúnyán leszerepeltek.¹⁵ Nem kell időt várni, véleményem szerint arra. Az egyik példa Péter László ügye. Péter László szélsőséges nacionalista ellenforradalmár módjára viselkedett az ellenforradalmat követő hónapokban.¹⁶ Azért megkapta méltó büntetését, internálótáborban van, ezt meg is érdemelte.¹⁷ Azonban nem tu-

¹⁵ Ladányi Benedek (1920-1979) 1954. április 20-tól 1956. október 24-ig az MDP szegedi városi bizottságának első titkára volt. Nagy Imre 1955. évi leváltása után "a jobboldali elhajlás" elleni küzdelem zászlóvivőjeként ő irányította a hajsztát Vajtai István és Vajda László ellen, valamint ellenem, mint aki a szegedi értelmiséget hagyományápolás „ürtügyén” eltértem a jelen szocialista építés feladataitól. Óhaját megszimatozva indította meg ellenem Székely Lajos a szervezett támadást *József Attila* Szegeden című tanulmányomért.

¹⁶ Késérű Bálintot 1956-ban ismertem meg munkahelyemen, az egyetemi könyvtárban. Ő akkor Koltay-Kastner Jenő aspiránsaként Dézsi Lajos hagyatékát kutatta. Hencz Aurél igazgató egy szobába helyezett el bennünket, a József Attila emléktáblája melletti ablak mögött. (Vö. cikkemet: József Attila emléktáblája mögül. Délmagyarország, 1956. szept. 13.) A forradalom után fölköltöztünk a megszűnt személyzeti osztályon Polányi Imre szobájába. Feleségem megrémült, amikor telefonon keresett, és Bálint sajtóságos tréfával úgy jelentkezett be neki: „Itt a forradalmi személyzeti osztály!” Novemberben, decemberben sokat vitakoztunk. Bálint elfogadta érvelésemet, hogy a szocializmus dolgában 1917 elé kell visszamennünk. December elején ő már Pesten járt. Tőle hallottam az anekdotát, hogy a nagyállomáson egy árus így hirdette portékáját: „Forint húsz a krumplis lángos / Le van szarva Kádár János!” A Szegedi Néplap 1957. január 13-i számában megjelent Levél magunkról, a szegedi értelmiségről című cikkében még azt ajánlotta elvtársainak figyelmébe: ne feledkezzenek el rólam, „az éveken át üldözött és nem kommunista könyvtári kutatóról, aki bátor cikkben figyelmeztetett az ellenforradalmi veszélyre”. (E cikkem: Humanizmust, demokráciát! Szeged Népe, 1956. nov. 4.) Ekkor még ő sem így gondolta, hogy ne feledkezzenek el rólam! Mert nem feledkeztek el, csak éppen ellenkező előjellel. Bálint keményedő hangját már jelezte Mi lesz a Tudományegyetemen? című cikke (Szegedi Néplap, 1957. ápr. 4.).

¹⁷ 1957. március 12-én tartóztattak le, és november 19-én a leült 8 hónapi börtönrre ítélve szabadultam.

dok egyetérteni azokkal az elvtársakkal, akik ennek következtében azt mondják: akik írtak egy időben Péter László egy bizonyos cikke ellen, azoknak igazuk van. Az a sajtókampány alapján véve elhibázott sajtókampány volt, amely az egész szegedi értelmiségi körben zűrzavart keltett. Akkor is azon az állásponton voltam, hogy nem helyes ez a kampány, és most vannak elvtársak, akik mindenféle célzásokkal úgy próbálják beállítani, hogy leszerepelt novemberben Péter László, tehát nekik volt igazuk akkor. Visszafordítom, amit ők mondtak. Annak idején Péter László sajtócikkével kapcsolatos kampányban szerintem vidékiesen kicsinyes, nem marxista bírálat volt az. Akik ezt képviselték, azoknak jelentős része csúnyán leszerepelt az ellenforradalomban. Akik velem együtt szembenálltak ezzel, megmutatták, hogy miben nincs igaza Péter Lászlónak, tudomásom szerint hűek maradtak a párthoz. Szabolcsi foglalt el szerintem marxista álláspontot Péter László cikkével kapcsolatban.¹⁸ Az a véleményem, arra, hogy az ilyen leszereplésben a régebbi munkamódszerbeli hibákra igazolást találjunk, arra erősen figyelni kell, és abba nem szabad beleesnünk. Bizonyos fokig ez áll a Baróti-Fodor-féle ügyben. Nem olyan egyszerű kérdés, hogy ott csak jobboldali hiba történt, mert „baloldali” hiba, a tömegektől való elszakadás is közrejátszott, hogy Baróti és Fodor ide jutottak. Nem voltam [a] pártvezetőség tagja, de emlékszem, hogy bekapcsoltak egyszer egy felülvizsgálati munkába, és annak során beszélgettem az asszisztenciával, hallgatókkal, fizikai dolgozókkal; senkinek sem volt jó véleménye Baróti Dezsőről mint fölötteséről sem. A felső pártszervek azokra a jelzésekre, amelyeket alulról a fiatal hallgatók, tanársegédek adtak, munkások, nem reagáltak, és továbbra is a Baróti, Fodor – ilyen típusú emberek futtatott emberek voltak Szegeden, nem csak egyetemi viszonylatban, hanem városi viszonylatban, városi pártviszonylatban is.

Mint hogy felszólalásomat a városi pártszervek felé irányuló köszönettel kezdem, azért szeretném némi kritikával zárni, amennyiben a pártértekezlet anyagát tanulmányozva és elgondolkozva az elmúlt időszakon, az a véleményem, hogy alapján véve mindaz a segítség, amit kaptunk, helyes volt. A kisemberekkel való bánásmódban, a kádermunka, pártépítés területén nem mindig tapasztaltunk elég körültekintést, elég emberséget. Nem szeretnék konkrét kérdésekre kitérni, mert azokat említettem többször. Az a véleményem, hogy a kisemberek ügyeinek intézésében nem szabad hosszadalmasan elhúzni az időt, és nem szabad

¹⁸ Szabolcsi Miklós: Hozzászólás az irodalomtörténeti vitához. Délmagyarország, 1955. szept. 29.

sértőn általánosítani jelenségeket. A májusban tömegesen előjövő tag-felvételi visszautasításokon a jellemzések rendkívül sértőn tömörek voltak, hogy enyhén fejezzem ki magam, és nem az illető ismeretében fogalmazta meg a pártbizottság. Azokkal az emberekkel, akiket nem úgy dobtunk el, hogy ellenforradalmárok, nemcsak nekünk, hanem annak a városi pártbizottságnak is el kell beszélgetni, akik róluk jellemzést írnak, arra meg kell találni az időt, mert örökké marad bennük szálka, nem érzik a párt előtt tisztán magukat.

A sajtónak a párt irányításával kapcsolatban arra szeretném felhívni az elvtársak figyelmét, úgy érzem, hogy a sajtó munkájában egyetemi vonatkozásában van egy bizonyos egyenetlenség. Ha az egyetemi pártszervezet febr. 20-án szól a sajtó képviselőjének, hogy a professzorok között van egy rosszállás, hogy csak a rossz professzorokra irányítják a figyelmet, akkor erre a sajtó úgy reagál, hogy egy hét alatt leereszt három pozitív cikket, arra mindenki legyint. Azonban ha éppolyan alaposan, mint az ellenforradalom kérdésével az egyetemen, foglalkoznék az egyetemmel, különösen a TTK-n mutatkozó komoly szakmai eredményekkel és a politikai munka egyes eredményeivel, ha folyamatosan foglalkozna a sajtó munkássága, az eredményesen hatna. Innen is kérem a munkás pártszervezetekben dolgozó kommunis-ták és a városi pártbizottság további segítségét ahhoz, hogy az egyetemen a szocialista konszolidáció továbbra is folyjék, és a kommunisták az egyetemen ne görcsös és magukra maradt harcot folytassanak, hanem a felső és helyi pártszervekkel folytassák, ne csak az ellenforradalom, hanem az oktató munka színvonaláért, a tanulmányi és az oktató munkának is az emeléséért.

Somogyi Aladár, Mezőék:¹⁹

Tisztelt Pártértekezlet! A pártbizottság beszámolója több olyan gondolatot vetett fel, amelyek kihatással lesznek jövőbeni munkánkra, Szeged politikai életére. Néhány olyan nézetet vetek fel, amelyek megvannak, és jelentkeznek a napi politikai munkánkban. Gondolok itt elsősorban arra a véleményem szerint helytelen és hibás nézetre, hogy az osztály-harc vitele, az ellenforradalmierők felszámolása, a reakciós nézetek el-szigetelése az csak a párttitkár vagy a pártvezetőség feladata. Van ilyen

¹⁹ Somogyi Aladár (1923-1982) ekkor a Mezőgazdasági Értékesítő Központ megyei kirendeltségének párttitkára, később a hangszergyár igazgatója, a városi pártbi-zottság tagja volt.

jelenség, lehet vele találkozni a napi munkánkban. Véleményem szerint nem eléggé tudatosodik az osztályharc. Szegeden 5700 párttag van. Szegeden az osztályharcot a reakciós nézetek ellen 5700 párttagnak együtt közösen kell folytatni, nemcsak a párttitkároknak és a vezetőségi tagoknak. Ha egyes munkahelyeken csak három-négyen vívják a harcot, az nem lehet sokáig eredményes. Ezzel szorosan összefügg az a nézet, hogy az ellenforradalmi idők hőzöngőit felszámoltuk, alacsonyabb munkakörbe helyeztük, vagy leváltottuk őket, a kisebb bűnösöknek meg kell bocsátani. Ezek a kisebb hőzöngők nem nagyon hallgattak, amikor a mi jövőnkéről volt szó. Ha ezekkel az emberekkel szemben nem is alkalmazunk keményebb szankciókat, de véleményem szerint éreztetni kell, hogy most nekünk van mondanivalónk, és mondjuk is ki. Éreztetni kell, hogy proletárdiktatúra van, és diktáljunk is. Én ezzel a politikával értek egyet. Üdvözlöm a pártbizottság beszámolójából kiértelt harcos szellemet, amely a Központi Bizottságtól eredő irányvonal. Jól esett a Délmagyarországon olvasni, hogy az ellenforradalom elleni harcban elhunytak hozzátartozói nyugdíjat kapnak, ugyanakkor jól esett hallani azt is, hogy akik fegyvert fogtak a népi demokrácia ellen, nem részesülnek nyugdíjban. Végre Magyarországon nem élvezhetnek anyagi támogatást azok, akik el akarták venni szabadságunkat. Október előtt adtunk ezeknek bizony nyugdíjat, ösztöndíjat. Mi szegedi kommunisták igyekezzünk ezt a rendeletet meg is valósítani munkaterületünkön. Befejezőképpen az a véleményem, hogy a mai pártaktíván fogadjuk meg azt, hogy minden erőnkkel támogatni és segíteni fogjuk a párt politikáját.

Nagy István, [a] Délmagyarország szerkesztősége.

Az országos pártértekezlet határozatai a Délmagyarország munkatársainak is útmutatást adtak a további munkához. Úgy érezzük így 8-9 hónap távlatából, s a pártértekezlet határozatai is igazolnak bennünket, hogy helyes úton járunk. Hogy egy szerkesztőség helyes úton járjon, tükrözze a párt politikáját, rendkívül fontos. Mert a sajtónak nagy ereje van, és ha helyesen politizál, akkor a tömegek nevelésében mutatkozik meg az eredmény. November után hozzáláttunk az eszmei zűrzavar leszereléséhez. Tavaly kaptunk olyan kritikát, hogy szektás politikát folytattunk, később ennek bedőlve, mi is beleestünk abba a hibába, hogy nem láttunk mást szeptember-októberben, csak a hibákat. Október 30. és november 1. között a Délmagyarország szerkesztőségének tagjai is követtünk el olyan hibákat, amelyek az ellenforradalmat támogatták. Nem láttunk tisztán abban a zűrzavarban. Elfogadtuk azt, hogy itt tiszta forradalom van.

Nem bizonyultunk olyan kommunistáknak, akik a legnehezebb időben is megállják a helyüket. Mi azóta ezeket a hibákat nem feledtük el. Mihelyt a munkáshatalom némileg konszolidálódott, hozzáláttunk a hibák kijavításához. Két alkalommal összehívtuk a szerkesztőség tagjait, vitáztunk, de ezek a viták nem hozták meg a kellő eredményt. Nem tudtunk előre menni. Éppen ezért egy héttel ezelőtt a szerkesztőségben 11 óra hosszáig tartott értekezleten vitattuk meg az ellenforradalom időszakában elkövetett hibáinkat, önkritikát gyakoroltunk. Azóta elmondta mindenki, hogy hol követett el hibát. Ez a vita alkalmas volt arra, hogy a továbbiakban kijavítsuk a hibákat. Ezen a vitán ifj. Komócsin Mihály elvtárs is résztvett. Erre szükség volt azért is, hogy ne ingadozzunk, bátran menjünk a párt által mutatott úton. Állandóan szét kell zúzni az ellenforradalom befolyását. Segíteni kell a pártegységet, erősíteni, és ha látunk durva hibákat, az ellen fel kell lépni. Voltak a szerkesztőségben ellenforradalmárok is, ezeket eltávolítottuk, de akik benn maradtak, elvtársak, igyekszünk a hibákat helyrehozni. Ezt bizonyítja, hogy a lap példányszáma 5 ezerrel megnövekedett. Nem magunktól jöttünk rá, hogyan kell dolgozni, hanem a szovjet elvtársak és a pártbizottság segített. A munkások, a dolgozó emberek szabadságáért síkraszállunk. Mindig a dolgozók, a munkásosztály szemszögéből kell vizsgálnunk, hogy kinek van igaza. És azok ellen, akik a népi hatalom ellen törnek, a legkíméletlenebbül harcolunk. Nyilvánvaló, nem lehet mindenkinek igaza.

Különböző elemek ([a] rendőrségtől) bejárnak hozzánk, felelőségre vonnak, ki vállalja a felelősséget azért, hogy egyes dolgokban kiállunk. Gondolok itt a Baróti-ügyre például, vagy a Joszt ügyére.²⁰ Mi már voltunk szektások, de visszafelé többé nem megyünk. A városi pártbizottság segít nekünk. Úgy érzem, hogy a szerkesztőség, miután levonta hibáiból a tanúságot, most már tudunk előre haladni.

A Népszabadság politikai vezetése nem jó. Feltűnően ütoget jobbról balra. Nagyon hangsúlyozzák, hogy a baloldali, szektás hibákra vigyázni kell, és kevés szó esik az ellenforradalmi elemek szétzúzásáról.

Legutóbb Salamon elvtárs lent volt szerkesztőségünkben a Népszabadságtól, és felelőségre vont, miért vagyunk mi olyan türelmetlenek azokkal szemben, akik nem követtek el nagy hibát. Ebben az esetben a kenderfonógyárról, a Josztról van szó. Azt mondta Salamon elvtárs, ho-

²⁰ Joszt István (*1929), a kenderfonógyár művezetője a forradalom alatt a gyári munkástanács elnökhelyettese, majd a városi nemzeti bizottság elnökhelyettese volt. Nyolc évre ítélték, 1956. november 17-től 1962. október 6-ig volt börtönben.

gyan mertük mi bírálni, akik hibát követtünk el. Ez a nézet leszerel sok kommunistát. Mindannyian követtünk el hibát. Azt mondta Salamon elvtárs, hogy írni fognak erről a dologról a Népszabadságban (holott mindenki tudja, milyen ellenforradalmár volt a Joszt). Nem írtak ugyan arról, de írtak egy másik cikket.²¹ Az a véleményem, ha a szege-di pártbizottság tudja instruálni a Délmagyarországot, hogyan dolgoz-zon, akkor bizonyára a Központi Vezetőség is tudja a Népszabadságot, és nekik is úgy kell dolgozni. Ha ők továbbra is ezt csinálják, mi ak-kor sem megyünk vissza.

*Molnár János, Szegedi Gőzmalom:*²²

Komócsin elvtárs előadásával és a többi felszólaló elvtársak hozzászó-lásával egyetértek. Azzal egészítem ki, amit Petőfi Sándor írt egyik versében, hogy „Mit hirdet szám – ne hazudtolja meg tettem”. Azzal kezdem hozzászólásomat, hogy bizony, vannak még hibák, és vannak felső szervek, mint a III. ker. tanács, ahol a tanácselnök-helyettes azt a kijelentést tette, hogy itt az egyes elvtársak túlkapasba mennek, és olyan megbízható elemeket, olyan jó egyéneket akarnak bántani, akik szinte nélkülözhetetlenek.²³ Ilyen az egyik ottani óvónő, Szigeti Jenő-né, aki az ellenforradalom alatt igen nagy hangon viselkedett, és az ő kezdeményezésére megalakult az ottani forradalmi bizottság, utána nekilátott nagy buzgalommal a „budapesti hősöknek” gyűjteni, és ő maga személyesen vitte fel és adta át a mihálytelekiek harcos üdvöz-letét, hogy tovább folytassák a harcot.²⁴ Az ellenforradalom leverése kezdetén, nov. 4-én találkoztam vele, szembeköppött. Azt mondta, hogy piszkos kommunisták, gyilkosok, mit végeztek Budapesten, mit végez a ruszki hadsereg, vele mehetek, ahova akartok, be fognak még az ENSZ csapatok avatkozni. Szalma igazgató úr, aki kérte a pártba való

²¹ [Salamon Pál] Szerény figyelmeztetés egy „kérlelhetetlen” emberhez. Népszabadság, 1957. július 20. A városi pártbizottság megvédte F. Nagy Istvánt: Az MSZMP Szeged Városi Végrehajtó Bizottságának nyilatkozata. Délmagyarország, 1957. július 24.

²² „Kétszer molnár” (ahogy Móra Ferenc nevezné) Szentmihályteleken lakott, a Tisza malomban dolgozott.

²³ A kerületi tanácselnök-helyettes Varga Vince volt.

²⁴ Szigeti Jenőné Mjárt Erzsébet (*1912).

²⁵ Szalma János (1911–2002) 1949–72 közt volt a szentmihályteleki általános isko-la igazgatója.

felvételét, szintén az ellenforradalom előtt, neki is volt sok megnyilvánulása.²⁵ Az ellenforradalom alatt a hangos rádiót, melyen hangszóró is van, éjjel-nappal bömböltette, nov. 4-én elpusztult a rádió, biztosan nem tetszett a szovjet hadsereg bevonulása. Szerdán is nagy veszekedéssel szólaltatta meg, hogy híreket mondott az ottani lakosságnak. Mikor a néma tüntetés volt a Kádár-kormány ellen, bottal hajszoalta a népeket a kapuk alá. A rádiót még ma sem hajlandó megszólaltatni, azt mondja, hogy rossz. Ha Kádár elvtárs mond beszédet, mint a kongresszus alkalmával, nem lehet hallani, mert rossz volt, de mikor operettet adnak, azt elég jól lehet hallani. Ez az ember ma is a Hazafias Népfront elnöke. Mikor mondtam az elvtársaknak, hogy miért bízzák meg, azt mondja, hogy ez még nem is olyan nagy hiba. Mihályteleken megszervezték a tűzszolgálatot a gabona megvédeése érdekében. Több 5-8 holdas gazda nem hajlandó menni, ezzel szemben a III. ker. tanács nem intézkedik, mert azt nem lehet megsérteni, mert arra szükség van. De ha egy kisparaszt nem megy el, azt becitálják, és jól megmosás a fejét, ennek kellene végetvetni. Van itt egy másik egyén, Karsai József, aki azt mondta, csak annyi kommunistát hagyunk meg, akik a lábunkat megmosás.²⁶ Ezt a III. ker. tanács mezőgazdasági osztálya felkarolta. A Szeged városi pártbizottságot kérem, nézze meg, mi van ebben a dologban. Ha segítjük a pártbizottság munkáját, észrevételeinket megmondjuk, Vereska elvtárs²⁷ azt mondta, túl baloldali vagyok. November után fegyvert fogtam, és azt nem is fogom kiadni a kezemből, amíg fel nem bukok.

Szőke István, [Csillag] Börtön:

Az országos pártértekezlet fő feladatként szabta meg az alapszervezetek részére az ellenforradalmárok elleni harcot. Szerintem nem elegendő az, ha a rendőrség, a karhatalom az ellenforradalmárokat összeszedi. A szegedi ügyészségnél előadódik az a hiányosság, hogy azokat a személyeket, akiket a rendőrség előzetes letartóztatásba helyez, hónapokon keresztül

²⁵ Karsai József a századfordulón születhetett. Trianon után Délvidékről került Szentmihálytelekre, és kiváló, újító képességű paprikatermelővé vált. (Nagy István ny. termelősövetkezeti elnök szíves közlése.) „Értelmes, jóképességű ember volt. Ő volt az első föliázó ember. Tőle tanulták meg Szeged környékén a többiek. Parasztember volt, aki szerette az iydonságokat. Tisztelték, megbecsülték.” (Szalma János 1999. ápr. 7-i leveléből.)

²⁷ Vereska András (1911–2004), a városi pártbizottság másodtitkára, a forradalom után a III. kerületi tanács elnöke lett, majd visszatért szakmájába; cipész volt.

nem állítják bíróság elé, és sokan már két hónapja előzetes letartóztatásban vannak. Az ügyészség előtérbe helyezi a köztörvényesek, a gazdasági bűncselekmények tárgyalását, mint pl. az elmúlt héten tárgyalták az Erdős-ügyet. Ugyanakkor fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy előfordul olyan, hogy az ügyészség a politikai ügyet átmenti, és köztörvényesnek minősíti a politikai bűncselekményt elkövetőt. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy bekerül a börtönbe a többi köztörvényes elítélt közé, és megfertőzi azokat. Javaslom a pártbizottság felé, hogy vizsgálja felül az ügyészség munkáját, valamint az ott működő ülnökök munkáját, mert véleményem szerint az ülnökök nem folynak bele aktívan az ügyek kivizsgálásába. Hasson oda, hogy az előzetes letartóztatásba helyezett ellenforradalmárokat állítsák bíróság elé.

Erősné,²⁸ Textilművek:

A pártértekezletet hallgatva, és ahogy Komócsin elvtárs is elmondta, ami az értekezletet jellemzi, az őszinteség, ez újszerű. Ha megnézzük 1953–56-ig a Központi Vezetőség munkáját, az a sok huzavona, amit tettek, nem merítette ki az 1953-as párthatározatot. Ez a huzavona adott talajt a Losonczy- és Nagy Imre-csoportnak, hogy akcióba léphessenek. Ma már látjuk, hogy az októberi ellenforradalmat előkészítették. Főleg, ha a harmadik *Fehér könyvet* olvassuk, akkor látjuk tisztán. Nagy Imréék mozgósították az összes nyugati országokat.

Az a véleményem, hogy Nagy Imre és társai kimerítették a hazaárulás tényét, és helyesen tennénk, ha felelősségre vonnánk ezen a címen. Lássák a magyar dolgozók, hogy nem lehet a magyar dolgozó nép államára kezet emelni. (Taps.)

Miért fordult Nagy Imre éppen az értelmiség felé? Ahol tisztában vannak a marxizmussal, értelmes emberek vannak.

Az elmúlt szabad pártnapon, melyet az egyetemen tartottak meg, egy lépés volt a munkások és az értelmiség közeledéséhez. Nagyon kedvesen fogadtak bennünket ott, és megbeszéltük az ellenforradalom időszakát. A munkásokat most már még úgy sem tudnák felhasználni az ellenforradalmárok. Az ifjúság is ma már tisztán látja, hogy hol a helye.

²⁸ Erős Istvánné Balázs Julianna (1891–1963) háztartásbeli, majd gyári munkás. A munkásmozgalom régi harcosa, 1919-ben a szegedi munkástanács tagja. 1944-ben internálták. 1951-től a Textilművek pártvezetőségében tevékenykedett. 1958-ban ment nyugdíjba.

Komócsin elvtárs beszélt arról, hogy ő a felszabadulás óta a párt minden országos értekezletén, kongresszusán résztvett. Én először vettem részt a pártnak ilyen országos rendezvényén, de hozzá kell tennem, hogy a szegedi egyeteméről első ízben most volt pártfunkcionárius jelen a párt ilyen országos rendezvényén. Az elmúlt években a pártkongresszuson Fodor Gábor volt a küldött, hiszen nyilvánvalóan az akkori káderpolitika értelmében a résztvevők statisztikáját ő jobban javította. Azt is hozzá kell tenni, érthetetlen, hogy országosan és helyileg még nem történtek megfelelő intézkedések arra, hogy ilyen árulók és ehhez hasonló ellenforradalmi magatartású személyek a Népköztársaság magas megtiszteltetéseitől megfosztásra kerüljenek.

Komócsin elvtárs beszámolójában beszélt a pártértekezletről és arról, hogy milyen benyomást tett a pártértekezlet az ott résztvevőkre. Ezt szeretném néhány mondattal kiegészíteni. Azt tudom mondani, hogy rendkívül megkapó volt a résztvevők számára az, hogy [a] Kádár elvtárs által előadott beszámolóban, de általában a vezető elvtársak hozzászólásaiban vagy referátumaiban nem volt felesleges mondat, nem voltak felesleges frázisok; őszinte, emberi, szerény hang jellemezte a beszámolókat, hozzászólásokat. Az én számomra a kongresszuson a legváratlanabb az volt, hogy míg mindenki várta azt, és természetesen tekintette, hogy a párt vezetősége jobbra, Nagy Imréék áruló csoportja felé nagyon élesen elhatározta, hogy elhatárolja magát, addig valahogyan az előző hónapok eseményei után első pillanatban váratlanul jött, de megalapozottan az, hogy sokat foglalkoztak azzal a kérdéssel is, hogy balra a szektás hibáktól a pártot szintén elhatárolják. Ez meggyőződésem szerint azért is helyes, mert ezeket sem lehet elbagatelizálni, hiszen a becsületes dolgozóknak is ezek a hibák, a politikai, gazdaságpolitikai egy és más hibákra nagyon is [helyt] állóak. Hozzáteszem a magam nevében, de az egyetemi pártfunkcionáriusok véleményét is, különösen az első napokban, mikor kezdtek a volt MDP-tag funkcionáriusok visszajönni a pártba, azért vagyunk a párt és kormány jelenlegi vezetői iránt bizalommal, azért fogadtuk el bizalommal, őszinte bizakodással a pártértekezleten elhangzott referátumokat, választ, azt a szellemet, amit a pártértekezlet tükrözött, mert úgy látszik, hogy hosszú évek ide-oda ingadozó politikája után egye-

²⁹ Szilárd János (*1928) ny. egyetemi tanár, professor emeritus, 1978-tól az orvos-egyetem rektorhelyettese, 1986–91 közt rektora.

nes úton haladt a párt és kormányzat, és odaüt, ahova tényleg kell, és nem oda, ahova nagyon sokszor az elmúlt években: a saját, sokszor becsületes elvtársak fejére.

Szegeden nagyon aktuális probléma, hogy szektáns-e Szegeden az értelmiségi politika. Véleményem szerint a következő: nyilvánvalóan és kétségtelenül ez országosan komoly problémát jelent. Hogy mennyire sokfelé okoz problémát; néhány nappal ezelőtt a párt Központi Vezetősége kulturális osztályától lejöttek. Nagyon megörültem, hogy először az októberi ellenforradalmi események óta lejöttek, de kicsit lelohasztotta örömet az, hogy ők kifejezetten arra a kérdésre jöttek le, hogy itt szektás a politika. Csatlakozom Nagy István elvtárshoz, valóban van a vezető szervek egy részénél – ő a Népszabadságot említette, én a párt kulturális osztályát említem – egy bizonyos olyan fékező hiba, hogy aránytalanul nagyobb súlyt fektetnek az ez irányú hibáknak a lefaragására, mint arra, hogy a sokkal erősebb és sokkal szélesebb bázissal rendelkező jobboldali nézetek és megnyilvánulások ellen indítanak a fő harcot. Az nem vitás, hogy az elmúlt években Szegeden az értelmiségi politikában voltak jobbra-balra különböző következtetések, hibák, nem volt az értelmiségi politika az elmúlt években egységes, de ha az októberi-novemberi eseményeknek ezzel kapcsolatban van tanulsága, akkor véleményünk szerint az, hogy amit az ellenség hónapokon és éveken keresztül itt Szegeden is elsősorban szektás hibának kiáltott ki, az tulajdonképpen a proletárdiktatúra megvalósításának alapvető megnyilatkozása volt, a következetes káderpolitika. Nem az szerintem a szektás hiba, mikor fellépünk a hibák ellen, hanem amikor a pártszervezetek később nagyobb hibával igyekeztek keményen képviselni a párt szociális szempontjait. Sokan, akik leginkább követelték a sztalintalanítást, lehangosabban beszéltek az embertelenségről, azok érdemelnek az októberi tények, cselekedeteik alapján, mint ellenforradalmárok felelősségrevonást. Kétségtelenül voltak az elmúlt hetekben, hónapokban is hibák. Nem tettünk meg mindent annak érdekében, hogy az ellenséges elemektől leválasszuk a becsületes, ingadozó, de megnyerhető és jószándékú értelmiségieket. Nem tettünk elegendő különbséget a pártonkívüli értelmiségiek között. Mint ami elhangzott a pártértekezleten, sok esetben a pártonkívüliektől ugyanazt követelik, mint a párttagoktól, elvi kiállást. Annyi pozitív lépést nem tettünk az értelmiség felé, mint kellett volna.

De a másik oldalon ennél sokkal több hiányosság van, a különböző revizionista, oportunista megnyilvánulás. Nyilvánvalóan csak örömmel üdvözölheti minden becsületes kommunista elvtárs az ott elhangzott útmutatását a pártértekezletnek, hogy az értelmiségi politi-

ka elvi politika legyen, abban ne legyenek elvtelenségek, következetesen a párt marxizmus-leninizmus elveire épüljön. Nincs helye olyan sztárrendszernek, primadonnarendszernek, mint Szegeden is ismert. Ha azt mondjuk, hogy elvi legyen az értelmiségi politika, ebből következik, amit a pártértekezlet is kimondott, hogy aki értelmiségi funkcióban, vezető beosztásban van, attól bizonyos mértékig, nem is azt mondom, hogy nagyobb követelményeket kell támasztani vele szemben, de legalább olyan követelményeket, mint más kisebb beosztásban levő emberektől, ők nem lehetnek sérthetetlenek.

Bocsánat a hasonlatért: ha Molotov elvtárs ilyen értelemben nem sérthetetlen, akkor olyan egyetemi tanárok, akikre ez érvényes, azok sem lehetnek sérthetetlenek; nem lehet minden szabad az ellenforradalom után. Nem lehet a becsületes értelmiséget sem megfelelően elvileg megbecsülni. A pártértekezlet nagy örömmel fogadott olyan bejelentéseket, olyan terveket, mint pl. azt, hogy vezető funkcióban nem lehet ellenséges beállítottságú elem. Lehet vezető beosztásban pártonkívüli is, de az, hogy az illető a szocializmus alapvető célkitűzéseit magáévé tegye, az elmaradhatatlan. Elfogadott olyan útmutatást a pártértekezlet, hogy bizonyos foglalkozási ágaktól, bizonyos munkaköröktől el kell tiltani olyan elemeket, akikről bebizonyosodik, hogy szervezői és tevékeny résztvevői a különböző ellenforradalmi megnyilvánulásoknak. A pártértekezlet maga Kádár elvtárs mondta, hogy ilyenek pl. a gépkocsivezetők. Engedjék meg azt a kérdést, hogy egy egyetemi intézetnek a nevelője, aki több száz, ezer hallgatóval foglalkozik, kevesebb egy gépkocsinál? Nem engedhetjük meg azt a luxust, hogy olyanok, akikről az ifjúság is tudja, hogy vezetők voltak, többet ártottak Szegeden a rend, a kedélyek és a fejek megzavarásával, mint akárki más, hogy ezek továbbra is büntetlenül és egyszerű miniszteri figyelmeztetésben vagy hasonló büntetésben részesüljenek.

Közbeszólás

*Id. Komócsin elvtárs:*³⁰ Negyedik dobozba: Csillagba velük...

Szilárd elvtárs:

Az a véleményem, hogy ez a kérdés országosan is azért vert fel nagy port, mert az elmúlt 10 évben elszoktunk attól, és elszokott a közvélemény at-

³⁰ Komócsin Mihály (1895–1978) cserepező, 1912-től a munkásmozgalom résztvevője, 1919-ben és 1945 után kommunista, a Horthy-korszakban szociáldemokrata; mindig híresen balos, értelmiségellenes, sőt antiszemita. Szakszervezeti, majd tanácsi tisztségviselő.

tól, hogy szakmai beosztásra és korábbi érdemekre való tekintet nélkül bírálni és felelősségre lehessen vonni olyan embereket, akik ártnak a párt, a nép ügyének. Pl. művészeknek szabad volt valutát síbolni vagy uszítani a rendszer ellen. Ha egyetemi tanár csinálta, akkor a következő választ kaptuk. Pl. Waltner professzor nevét nem kell közelebből bemutatni, újságból ismerik az elvtársak októberi magatartását.³¹ 1943-ban [1953-ban? 1848-ban?], mikor megkértük, hogy tegyen nyilatkozatot, azt mondta, nem ad nyilatkozatot, egyetért az Amerikai Kommunista Párt betiltásával, azzal, hogy olyan párt, amely erőszakkal akarja felforgatni az amerikai társadalmat, az szerinte be is tiltható, és nem tiltakozik ellene. Amikor ezt a kérdést a pártközpont illetékes munkatársának felvetettük, a válasz az volt, hogy végezzünk jobb politikai munkát. Valóban kell jobb politikai munkát végeznünk, és a bírálat ránk fér, de mikor ezt elmondtuk 1957 júniusában a minisztérium képviselőinek, akkor azt mondták, ez olyan nézet, amivel vitatkozni kell – ez a vélemény szerintünk opportunista vélemény. Ha egy háziasszony mondja a kerületi pártszerv népnevelőjének, azzal vitatkozni kell, de ha egy olyan ember mondja, akire több száz egyetemi hallgató nevelése van bízva, azzal nem vitatkozni kell, különösen, ha az illető 1957 júniusában a fegyelmi során azt mondja, hogy nála elvi kérdés, és most is azt vallja, hogy a pártnak ne legyen beleszólása az egyetem ügyeibe. Kinek van igaza? Azoknak, akik ebben az adott esetben a Dél-magyarország hasábjain feltárják, a nyilvánosság tudomására hozzák, vagy azoknak, akik ezután Budapesten lármát csapnak, és azt mondják, hogy Szegeden tűrhetetlen szektás politika folyik. Az októberi események világosan bebizonyították, hogy az egyetemeknek országosan milyen jelentőségük van, nem véletlen sajnos, hogy minden egyetemi városban az országos átlagnál nagyobb mértékű volt a felfordulás, az sem vitás, hogy ezek a most folyó fegyelmi és egyéb intézkedések, a vezető egyetemi értelmiségiekkel kapcsolatos fegyelmi vizsgálatok és felelősségre vonás, ez egy komoly erőpróbája a pártnak és a reakciónak is, ezt mi is nagyon jól tudjuk, és az ellenség is. Ha keresztül tudják vinni, hogy sértetlenül át tudják vinni a helyi pártszervezet által leplezett kádereiket, akkor nagyobb biztatást kapnak az elkövetkező időszakra. Batizfalvy professzor,³² akinek

³¹ Waltner Károly (1894–1981) egyetemi tanár, a gyermekklinika igazgatója volt. 1960-ban nyugdíjazták. Közismert volt vallásos meggyőződéséről. A Délmagyarország 1957. május 15-i számában Szabolcsi Gábor Szent Kázmér, az inkvizítor címmel gúnyrajzot írt róla.

³² Batizfalvy János (1895–1960) egyetemi tanár, a női klinika igazgatója 1959-ben kényszerült nyugállományba.

szereplését és korábbi magatartását itt megint nem kell különösebben elmondani, maga fejtette ki az intézetben levő asszisztenciának: ő nagyon jól tudja, hogy itt arról van szó, amit a helyi fejesek akarnak, azzal a minisztérium nem ért egyet. Elment szabadságra, és kijelentette, hogy nagyon jól tudja, mire visszajön, addig a felborzolt szőrök lesimulnak. Egyek arról beszélnek, hogy egyre gyűlik a rehabilitálandók névsora. Azért, mert ilyen helyzet állt elő, nemcsak az egyetemen, hanem a széles közvéleményben, ilyen erőpróba előtt állunk a fegyelmi kivizsgálások során, nem lehet másnak, mint elvtelenségnek minősíteni az Egészségügyi Minisztérium álláspontját, mert most előtérbe állítja a kisebb bűnösöket, azokat bedobja, tudomásul veszi azoknak eltávolítását, felfüggeszti állásukat, a nagyobbaknak a felelősségre vonását eddigi tapasztalatok alapján nem nagyon akarja megtenni.

Az ellenség elleni harccal kapcsolatban ezen a területen más problémák is vannak. Az ellenség részéről, az elmúlt év őszére emlékszem vissza, nagyon ügyes propaganda folyt, mellyel elszigetelte a párt és állami élet legfőbb funkcionáriusait. Ezek mellett a jelenségek mellett elmenni életveszélyes próbálkozás volt. Nálunk az a helyzet, hogy lehetőséget adunk és nagyon sok oldalról, úgy látszik; támogatásban részesülnek, sokan bátorításban részesülnek, hogy védjék a különböző ellenforradalmárokat törvényességre és hasonlókra hivatkozva. Azt hozzá kell tenni, hogy valóban igaza van Komócsin elvtársnak, amikor azt hangsúlyozta, hogy még ezen a területen sem, ahol pedig annyira kirívónak látszik, hogy milyen sok probléma van az ellenforradalommal kapcsolatban, még itt sincs helye általánosításnak. Egyik országos értekezleten néhány nappal ezelőtt a Budapesti Orvostudományi Egyetem rektora – egyetemi tanár – bírálta meg rendkívül élesen a szegedi orvosegyetem állami vezetését azzal kapcsolatban, hogy az az álláspont, ahogyan ők át akarják menteni az ellenforradalmárokat, az a *[hiányzik a szöveg]*.

Meggyőződésem az, hogy ezek a hibák, akármennyire nehezek is, akármennyire akarattunkon kívül aránytalanul nagy erőt kötnek le az egyetem és sok esetben a városi pártszervezet erejéből, ezek megoldódnak, hiszen az e téren meglevő visszaességek nem a párt hibái, hanem az ellenséges vagy legjobb esetben opportunisták nézetek képviselőinek a megnyilvánulása, éppen azért remélem, hogy ezt az ütközetet is a párt fogja megnyerni. Kétségtelenül több pozitív cselekedetre kell ezen a területen sort keríteni, pozitív politizálásra kell időt fordítani az értelmiség becsületes része felé. Ezen a területen tettünk is már egyet-mást. Több méltánytalanságnak az orvoslására, több méltánytalanul mellőzött

személynek, köztük egyetemi tanárnak kitüntetésre való felterjesztésére, az arra érdemesek külföldi utazásának elősegítése[re], – ezek olyan kezdeményezések, amelyek az elmúlt hónapokban is számottevők a pozitív politizálásban. Ezen a területen is többre van szükség. Ha ezt a két oldalt összekapcsoljuk, az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ha mi azt akarjuk, hogy a szükséghez és jelentőséghez mértén tudjunk pozitív lépéseket tenni az értelmiség felé, vagy akár más dolgozók felé is, ehhez az is szükséges, hogy ne kössék le a pártszervezetek energiáját olyan szélmalomharcok, amikor hónapokig kell kifejezetten ellenforradalmi személyek elleni fellépéssel, intézkedésekkel foglalkozni. Meggyőződésem, hogy az itt elhangzott észrevételek alapján az ezzel kapcsolatos hibákat a pártszervezetek ki tudják javítani.

*Sándor János elvtárs:*³³

Komócsin elvtárs beszámolójában ismertette a pártértekezlet anyagát. Ezzel kapcsolatban fel szeretném hívni az elvtársak figyelmét arra, hogy bár a mai aktívaértekezleten úgy a beszámoló, mint a hozzászólások igen értékesek voltak, a közeljövőben megjelenő írásos anyagot a pártértekezletről használják fel. Erre azért van szükség, mert a pártértekezlet lényegében egy szép, küzdelmes hat hónapos időszakot zárt le, amely egyrészt tele volt vereséggel – és főként ez jellemezte –, olyan eredményekkel, amelyek szép, komoly eredményeknek könyvelendők el. Az aktívaértekezlet feladata az, hogy megindítsa azt a munkát, amelynek az elkövetkezendő időben jellemezni[e] kell a pártszervezetek életét. Az elvtársak használják fel ezt jól, és a legközelebbi alkalommal a párttagság és a pártön kivüliek széles rétegei között ismertessék a pártértekezlet anyagát. A magunk részéről javasoljuk azt, hogy a most elhangzott beszámoló és viták alapján az elvtársak a legközelebbi kibővített pártvezetőségi ülésen tárgyalják meg alaposan a pártértekezlet anyagát, és az itt elhangzottakat a pártvezetőség beszélje meg, jelölje meg azokat a feladatokat, amely [!] az országos pártértekezlet anyagából adódik a pártszervezeteknek az elkövetkezendő időben. A pártvezetőség alapos előkészítése után tárgyalják meg az elhangzottakat taggyűléseken, és ezekre a taggyűlésekre feltétlenül hívják meg azokat a volt MDP tagokat, akik érdeklődnek a párt poli-

³³ Sándor János 1957 és 1961 közt az MSZMP városi végrehajtó bizottságának munkatársa, majd titkára. 1964-től a Déltext igazgatója; 1971–82 közt a Szegedi Biológiai Központ személyzeti főosztályvezetője.

tikája iránt, és azokat, akik különböző más, esetleg személyi okból kifolyólag maradtak távol a Párttól, akik azonban teljes erővel támogatják a párt politikáját. Ezeken a taggyűléseken vitassák meg a pártértekezlet anyagát, és az ezzel kapcsolatos feladatokat. Ezenkívül munkásgyűléseket kívánunk szervezni, amelyen előadók fogják ismertetni a pártértekezlet anyagát. Ugyanebben az időpontban a kerületi pártszervezetek szabad pártnapon fogják az anyagot tudatosítani. Helyes volna, ha augusztus hó folyamán a párttagsággal való ismertetés és a munkásgyűlések megtartásán túlmenően hivatalokban, intézményekben kisgyűlések és csoportos beszélgetések keretében vitassák meg a pártértekezlet anyagát, nem általánosságban, hanem egy-egy kérdést a pártértekezlet anyagából, és az ezzel kapcsolatos vitás kérdéseket ott tisztázni. A pártbizottság agit.[ációs és propaganda] osztálya azokra a kérdésekre, amelyre [!] az előadók nem tudnak válaszolni, választ fog adni. Ezenkívül a pártértekezlet anyagának ismertetésénél használják fel a faliújság[ot], a hangos híradót és egyéb agit.[ációs] módszereket a helyi viszonyoknak megfelelően. Mi arra kérjük, hogy segítsék elő az elvtársak, hogy minél szélesebb körben ismerjék meg a pártértekezlet anyagát, és azt a határozatot, amely lényegében az elmúlt hónapok eredményeit rögzíti, és határozza meg, hogy a felmerülő problémákban a párt Központi Vezetősége helyesen foglalt állást, másrészt ugyanakkor meghatározza a következő feladatokat. Ez volna lényegében a pártszervezetek előtt álló feladat. Ezenkívül nemcsak ezeken az értekezleteken kell foglalkozni a pártértekezlet anyagával, hanem a mindennapi munkánkban is használjuk fel, valósítsuk meg a gyakorlatban a pártértekezleten elhangzottakat. Ez annál inkább fontos, mert az anyag sok olyan kérdést vet fel, amelyek megvalósítása lényegében döntő feladat. Ezenkívül az oktatásba bevont elvtársaknak három hónap alatt fogják feldolgozni a pártértekezlet anyagát. Azt hiszem, hogy ha az elvtársak odakint az alapszervezetekben ugyanígy állnak neki az anyag feldolgozásának, és azt helyi viszonyokra is konkretizálják, akkor eredményes és jó munkát fogunk végezni a pártmunka területén, és mindazok a hiányosságok, amelyek még a legutóbbi időben is pártszervezési vonalon fennálltak, mind kiküszöbölhetők lesznek.

Ladányi Benedek elvtárs:

Komócsin elvtárs beszámolt az országos pártértekezlet határozatairól, és ennek alapján a szegedi pártbizottság álláspontjáról. Magam részéről is egyetértek az elmondottakkal. Azzal a konzekvenciával, amit a pártértekezlet és a pártbizottság levon a maga számára, ami a revizionizmus el-

leni harcra vonatkozik, abban a vonatkozásban is egyet értek. Nem egyedüli vagyok én ezen az állásponton. Minden kommunista, aki az maradt, aki kisebb vagy nagyobb helyeken végezte a pártmegbízatást, aki a rendszert magáénak vallja, kritikus szemmel vizsgálja az elmúlt rendszert is. Kritikus szemmel kell vizsgálni azt, amit az ellenforradalom előtt, alatt és azóta is elkövettünk. A magam részéről hibát találok, de bűnt nem. Kétségtelen, hogy szektás vonás van [abban], amit én csináltam. Ebben nem egyéni cél van, nem egyéni törekvés vezetett a munkámban. Mentéset nem keresek, azonban ember legyen a talpán, aki 1953 júniusa után 1956 októberig elcsúszás nélkül tudott dolgozni. Az általam képviselt vonal nem ártott a pártnak, hanem a munkás hatalmára volt. Nem csak szektás hibáink voltak, voltak súlyos hibáink is, hogy az ellenségre nem ütöttünk idejében.

Keserű elvtárs hozzászólásában rólam is esett szó. Én akkor nem általában, hanem konkrétan, személyekről beszéltem (Fodor, Osváth³⁴, Baróti). Fodor Gábort 1947 óta ismerem. Az ő kezdeményezésére olyan viszony alakult ki közöttünk, hogy még a családi problémáit is elmondta. Ez alatt az idő alatt Fodor Gábornak sem bizottságokban, sem egyénileg közéleti, párt, kritikai megjegyzése nem volt. Mi sokkal többet tettünk nekik, mint amit meg lehetett volna engedni. Meglepetésszerűen jött októberben a fellépésük, mikor agyon voltak dédelgetve, úgy viselkedtek, mintha agyon volnának sértve.

A Vajtai-Vajda-féle ügy: Baróti maga járt el a minisztériumban, a Központi Vezetőségben a rehabilitálás végett.

A Délmagyarországban folyó József Attila-vitában részt vettek azok az emberek is, akik a nemzeti kommunizmusért vívott harcban elvbarátai voltak Péter Lászlónak, mint például Lódi Ferenc.³⁵ Révai

³⁴ Osváth Béla (1926–1965) irodalomtörténész, dramaturg, akkor a Természet- és Társadalomtudományi Ismeretterjesztő Társulat (TTIT) megyei titkáráként vett részt a város közéletében. A forradalom után mint a megyei irodalmi szakosztály elnöke 1957. január 12-én vele mentem először Budapestre tájékozódni. Többek közt fölkerestük a Parlamentben Hont Ferencet is.

³⁵ Lódi Ferenc (1926–1997) vasesztergályosként került az egyetemre. 1953-ban magyartanári oklevelet szerzett. Szeged koszorús költője lett. 1954-ben a Somogyi-könyvtár igazgatójává nevezték ki, de hamar rájött, hogy e föladat meghaladja tudását, lemondott, s 1955-től a Délmagyarország munkatársa lett, 1981-ig, nyugdíjazásáig. Neheztelt rám, mivel *Különvélemény egy költeményről* (Délmagyarország, 1954. nov. 6.) című cikkemben visszaütöttem Szabolcsi Gábor hízelgő ítéletét, mely szerint Lódi *Hazám* című verse József Attila azonos című versének párja lett volna (uo. nov. 4.). Ezért könnyű volt őt Székely Lajosnak beszerveznie az ellenem

elvtárs is kifejtette, hogy nem tartotta helyesnek azt a vitát. Péter László egy időben szóba jött arról, hogy a Somogyi-könyvtár igazgatója lesz.³⁶ En kifejtettem, hogy nem javasolom. Lehet, hogy azóta vett mindent ellenségesnek.

Kifogásolom, hogy nem elég konkrét az elemzés a szektás kérdés bírálatánál.

Ragaszkodtam ahhoz, hogy az egyetemen legyen képviselte a munkásosztálynak. Lehet, hogy ezt nem mindig jó eszközökkel próbáltuk. Ragaszkodtam ahhoz, hogy a munkásgyerek eljusson az egyetemre, s a kutatásokig is. Ebben véleményem szerint nincs hiba.

Helyi politikánkban igaz, hogy van szektás politika, de arról van szó, hogy nem tudtuk még megtalálni azokat a területeket, ahol pozitív irányban tudnánk tevékenykedni, hogy a tömegeket megnyerjük. Szegeden az összetétel nem csak munkás-paraszt és értelmiségi, hanem kispolgári elemekből is áll, akiket nem lehet ellenségnek nevezni, ellenségnek kezelni. Arra kellett volna törekedni, hogy a párt mellé állítsuk.

Feladatai közé tegye a pártbizottság, hogy Szegeden a szövetségesek megnyerésére dolgozzon ki egy tervet. Akkor a bizalmatlanság csökkenni fog.

Szekszárdi János, DÁV (Dél-magyarországi Áramszolgáltató Vállalat):

Komócsin elvtárs az országos pártértekezletről szóló beszámolójában megemlítette az éberség lanygulásának kérdését. Elmondta, hogy az országos pártértekezlet ezzel a kérdéssel mint súlyos veszéllyel foglalkozott. Több hozzászólásból kitűnt, hogy az éberség szunnyadása általános jellegű szegedi probléma, és meg kell mondani, hogy a vállalat területén is találkozunk ezzel a kérdéssel. Az ellenforradalmi események alatt viselt dolgai miatt elbocsátott dolgozó, aki korábban valamilyen kormánykitüntetésben részesült, az elbocsátás után magával vitte és ma is magával hordja kitüntetését. A hivatalnál időben

indított hajsza hangütőjének (Délmagyarország, 1955. aug. 26.). Viszont ő írta 1956. nov. 4-i cikkemről az egyoldalúan dicsérő méltatást *A humanizmus és a demokrácia szószólója* címmel a Szegedi Néplap 1956. december 19-i számában.

³⁶ Barabási Rezső (1921–1972) a Népművelési Minisztérium könyvtári osztályának vezetője ismerte és méltányolta a Szegedi Könyvtárközi Bizottság elnökeként végzett munkámat, és ezért javasolt. Ladányi Benedeknek a munkáskáder Lódi jobban megfelelt.

észhezértünk, igaz, hogy szabálytalanul jártunk el, de az a véleményünk, hogy jól csináltuk, mert az ellenforradalmi bűncselekmény miatt elbocsátott dolgozótól mi magunk visszavettük a miniszteri kitüntetést. Ehhez a minisztériumnak lett volna joga, utólag felterjesztettük a miniszterhez, hogy vonják vissza a kitüntetést. Javaslom, hogy a városi pártbizottság intézkedjék a pártalapszervek felé, hogy minden területen vizsgálják felül a kitüntetést viselőket, nemcsak azokat, akik elbocsátásra kerültek, olyanokat is, akik érdemtelenül viselik a kitüntetést. Ez a fokozottabb megbecsülés jele, nem mindenkinek jár ki.

Az éberség szunnyadásával kapcsolatban még egy ma adódó problémát szeretnék elmondani. Hogy az ellenség mennyire nem alszik, a mai napon délelőtt 9 óra tájt az igazgató elvtárs szobájában ültünk, hozzánk telefonált valaki a tanács titkárság nevében, és közölte, hogy ma délután 2 órakor a pártértekezlet elmarad a Kálvin téren.

Közbeszólás

*Biczó elvtárs:*³⁷ Hozzánk is telefonáltak.

Szekszárdi elvtárs: Úgy látszik, hogy ez szervezett dolog volt, helyes lenne, ha utánanéznének az elvtársak.

A nevelő értelmiség szerepéről az ellenforradalomban szeretnék szólni. Nem vagyok híve annak, hogy egy serpenyőben mérjünk különböző dolgokat, nem szeretek általánosítani, kijelentem azt is, hogy nem vagyok értelmiségellenes, olyan pártszervezetnek vagyok a titkára, ahol a pártszervezet tagsága, a dolgozók túlnyomó többsége értelmiségi. Meg kell mondani, hogy az értelmiség jelentős részének komoly szerepe volt az ellenforradalomban, nem kényszerítette őket senki pedig, az értelmiség egy jelentős része önként vállalta az ellenforradalomban vitt szerepet. Meg kell mondani, nem mindenben értek egyet azzal, amit Komócsin elvtárs beszámolójában mondott. A beszámolóban általában az értelmiség felé irányuló politikánkban az tűnik ki, hogy eluralkodik a megbocsátás szelleme. Proletárdiktatúra van. Az egyes munkások felé eluralkodik a megbocsátás szelleme, az érthe-

³⁷ Biczó György (*1926) az újszegedi kendergyár technikusa, 1958. január 7-től 1974. augusztus 29-ig a szegedi városi tanács elnöke, 1971-74 közt országgyűlési képviselő, utána a rendszerváltoztatásig hazánk varsói, majd bukaresti nagykövete.

tő, mert sokan nem láttak tisztán, de a kiművelt, csiszolt agyú értelmiség részéről az egyes cselekedetek másként vannak elbírálva, – ahogyan Komócsin elvtárs mondta, az valahogyan nekem nem tetszik. Ahogyan az elvtársak megnyilatkoztak, úgy látszik, többeknek nem tetszik. Hogy van ebben udvarlás az értelmiség felé, az biztos. Révai elvtársnak a tavasszal megjelent cikke³⁸ az opportunizmusra hívta fel a figyelmet; bár mindenben nem értek egyet a cikkel, az opportunizmus mocsarából ki kell kecmeregni, amint cikkében is írja, mert utána nem tudunk kellő ütemben kilábalni a hibákból. A Vörös Hadsereg évfordulója alkalmával rendezett színházi ünnepségen voltak jelen évtizedes munkásmozgalmi múlttal rendelkező elvtársak, akik a színház III., IV. emeletén kaptak helyet, Baróti Dezső még akkor is, bár nyilvánvaló volt októberi magatartása, a földszinti páholy első sorában ült. Mikor ezt felvettem, azt felelték, hogy ez taktika. Február óta sokat mentünk előre, de úgy érzem, hogy még mindig nem kellő ütemben. Ma is érezhető az opportunizmusnak a levegője. Korábban kellett volna a pártbizottságnak foglalkozni az ellenforradalom kérdéseivel, ez a foglalkozás ma is késik. Ha ehhez sohasem akarunk hozzáfogni, akkor sohasem születhet meg emlék az eredménye. Vannak egyetemi tanárok, akiknek főrésze nemhogy nem marxista, hanem enyhén szólva idealista. Katedrát adunk nekik, a marxista szülők gyerekeit nevelik nacionalista, sovíniszta, kozmopolita szellemben. Mikor kikerülnek, természetesen nem válhatnak a szocializmus számára hasznos emberek, hanem elnevelik őket. Meg kell mondani, hogy az egyetemen túlsúlyban vannak az ilyen nevelők.

Az egyik dolgozó, aki valamikor a pártbizottságnak volt dolgozója, most jött hozzánk 2-3 nappal ezelőtt dolgozni, elmondja, hogy még ma is az a helyzet: a műszaki egyetem villamosmérnöki karán összesen 2 párttag van. Akik kijelentették pártba való belépési szándékukat, azoknak a tudományos munkára való alkalmatlansága rögtön szóba került. Ha nem hozunk áldozatot, nem cseréljük ki a professzorokat, ha nem váltjuk le az iskolákban, technikumokban az igazgatókat, pedagógusokat, akkor ebben a kérdésben soha nem jutunk tovább, azok fogják a mi gyerekeinket elnevelni. Egyszer a szocialista nevelésnek teremtsük meg az alapját. Javaslom, hogy ezzel foglalkozzon a párt Központi Bizottsága.

A legnagyobb hibát ott követtük el, amikor 1954-ben leállítottuk a munkáspedagógus-képzést. Meg kell mondani, hogy nyitott szem-

³⁸ Révai József: *Eszmei tisztaság!* Népszabadság, 1957. márc. 7.

mel jártunk, láttuk a pedagógusok jórészenek viselt dolgait. Ha valaki azt mondja, hogy a pedagógusok 100 %-a megfelel, az csukott szemmel jár. Helyes volna, ha a kormányzat gondoskodna arról, hogy a munkások újra lehessenek pedagógusok. Tulajdonképpen elvileg most is lehetnek, gyakorlatban nem. Láttam egy érdekes jelenetet, mely az iskolai nevelői szellemre lényegesen rávilágít. Egyik általános iskola vizsgáján voltam, búcsúztatták a pedagógust, minden második sorban az állt, hogy a jó Isten áldja meg, az Isten segítse meg; ez az egész iskolai tanítás mentalitását tükrözi. A pártbizottság felé az a kérésem, hogy az általam elmondott két javaslatot terjessze tovább.

Révai József elvtárs:

[Hozzászólása hiányzik. A Délmagyarország 1957. július 20-i száma ezt közölte:]

Ezután nagy taps közben Révai József elvtárs emelkedett szólásra. Rámutatott, hogy mennyire fontos feladat az ellenforradalom elleni harc. Teljes megsemmisítéséig nem lehet szó itt megnyugvásról. *A szege-di pártaktíva hangulata az ellenforradalmi erők elleni harcról egészséges, s ez kell hogy legyen az egész pártnak a hangulata. Nem akarjuk, hogy még egyszer október legyen. S hogy ne legyen még egyszer október – ilyen hangulat kell.*

Révai elvtárs ezután arról beszélt, hogy az ellenforradalom elleni harcban előfordulhatnak itt-ott túlkapások. Ez hiba. Képzelmünk el azonban, ha az ellenforradalmárok győznek, milyen túlkapások lettek volna. Révai elvtárs idézte Lenin egyik beszélgetését Gorkijjal az 1917-es forradalom után. Gorkij is bizonyos helyenként előforduló túlkapásokról beszélt. Lenin azt mondta Gorkijnak: osztályharc folyik, „verekedés”. S hol van az a bölcs ember, aki tudja, hogy ennyi ütés igazságos, két ütéssel több már nem. De Lenin – hangsúlyozta Révai elvtárs – nem engedte el a füle mellett Gorkij intó szavát, és mi sem engedhetjük el a fülünk mellett a túlkapásokra figyelmeztető jelzéseket.

A továbbiakban Révai elvtárs egyes értelmiségi csoportok szerepéről beszélt az ellenforradalmi események előkészítésében s az ellenforradalomban. *Óvott azonban attól, hogy az értelmiségieket sommásan elítéljük, ellenforradalmároknak kiáltjuk ki. A párt és az értelmiségiek között levő feszültséget fel kell oldani, közeledni kell az értelmiségiekhez azonban elvi engedmények nélkül.* Az értelmiség munkájára szükség van – az ő munkájuk is kell az előrehaladáshoz. Nem elég az, hogy kinyilvánítjuk: nem vagyunk értelmiségellenesek, hanem cselekedni kell az értelmiséggel való baráti kapcsolatokért. Ez nem azt jelenti, hogy aki bűnt követett el az ellenforradalomban, a bűn nagyságához mértén ne bűnhődjék.

Az értelmiségellenesség Szegeden sem engedhető meg. Szeged ma is egyik kulturális, művelődési központ. Szeged Tömörkény, Móra, Juhász Gyula, József Attila és Radnóti városa is volt. Szegeden van tehát a haladó kultúrából mit ápolni és magasra emelni. Ez is feladatuk a szegedi kommunistáknak. *Révai elvtárs az országos pártértekezletről szólva elmondotta azt is, hogy fontos feladatként jelölte meg az elmaradás megszüntetését a gazdasági és a kulturális munkában.* Folytatnunk kell a szocialista iparosítást, a mezőgazdaság fejlesztését, a szocialista mezőgazdaság kialakítását. A revizionizmus a főveszély, s ez abból is következik, hogy az ellenforradalmi erők még nincsenek megsemmisítve.

Révai elvtárs Erősné elvtársnő felszólalására válaszolva – amelyben a hazaáruló Nagy Imre és társai felelősségre vonását követelte – elmondotta, hogy ezzel egyetért. Ha X vagy Y kisebb bűnös bíróság elé kerül, akkor a legfőbb bűnösök milyen alapon ne kerüljenek a bíróság elé?! Ami késik, nem múlik.

Révai elvtárs felszólalása befejező részében a pártegység jelentőségéről, a párt eszmei, politikai és szervezeti egysége megőrzésének elengedhetetlen fontosságáról szólt.³⁹

Ifj. Komócsin Mihály elvtárs összefoglalója:

Az aktívaértekezlet hozzásegített a pártértekezlet határozatának végrehajtásához, megismertetéséhez. Az aktíva, a vita egyetértését fejezte ki az országos pártértekezlet határozatával. Szelleme megegyezett az országos pártértekezlet szellemével. Sajnálatos azonban, hogy csak 11 elvtárs kért szót. Azonban, mint Révai elvtárs is mondotta, a szellem, amely itt uralkodott, egyetért az országos pártértekezlet szellemével, határozataival, és különösen amely az ellenforradalom elleni harcot illeti. Sok felvetés történt a gyakorlati munkával kapcsolatban, amelyet hasznosítani is kell. A felszólalások egy részét – az volt az érzésem – jellemezte az értelmiség-ellenesség.

Bírálat a pártbizottság felé és önbírálat az elvtársak részéről kevesebb volt most, mint más értekezleten szokott lenni.

³⁹ Feleségem a pártaktíván résztvevő barátomtól, Nagy Sándortól (1922–1990) értesült, hogy Révai – bár ez sem a jegyzőkönyvből, sem a hírlapi tudósításból nem derül ki – rólam név szerint is szólt. József Attiláról folytatott levelezésünk alapján ismerte nézeteimet, és ezért kívánta méltányos megítélésemet. Feleségem a legközelebbi beszélőn lelkesen újságolta, hogy hamarosan szabadulok! Szegeden azonban még Révai pártfogása sem volt elég: itt Komócsin Mihály volt élet-halál ura. (Vö. Péter László: *A szerette Város*. Bp., 1986. 451–456.)

Mint Révai elvtárs is említette, a gazdaságpolitika kérdése, mely olyan fontos tény, alig szerepelt.

Mi a termelés és a termelékenység területén jól állunk, de az önköltségcsökkentés területén baj van.

Helyes lett volna a válasz előtt néhány perc szünetet tartani – mint ahogy Révai elvtárs javasolta – így lett volna idő megbeszélni a dolgokat, s a pártbizottság véleményét is elmondhattuk volna. Révai elvtárs felszólalásával kapcsolatos mendemondákra megválaszolt Révai elvtárs. Azért volt szükséges ezt itt a pártaktíva-értekezleten megbeszélni, nehogy az ellenség azt mondja, hogy a párton belül nincs egység. A pártban egység van, és ezzel egyezett a Révai elvtárs is. Ha vetett is fel kérdéseket, azzal emelte a pártértekezlet színvonalát, elősegítette, hogy komoly vita alakuljon ki.

Keserű és Ladányi elvtársak vitáját nem ismerem, azt egy másik alkalommal meg fogjuk beszélni.

Vigyázni kell, hogy az ellenforradalom elleni harcban ne adjunk igazolást a saját hibáinknak.

Több bíráló észrevétel hangzott el a pártbizottság felé Keserű elvtárstól, amelyekkel egyet kell érteni. Lehet is vitatkozni, a felelőséget is meg kell osztani.

Somogyi elvtárs hozzászólásában számos olyan dolgot vetett fel, amelyek figyelemre méltóak. Somogyi elvtárs azok közé az elvtársak közé tartozik, akik esetenként értesítik a pártbizottságot észrevételeikről. Ez helyes is. Nem értek azonban azzal egyet, amit Somogyi elvtárs úgy fogalmazott, hogy diktáljunk is a kisebb hőzöngők felé is. Ha mi ezt tennénk, nem csinálnánk jót, ezek felé magyarázó érveléssel kell fordulni, mutassuk meg, milyen hibákat követtek el. Nem egészséges, ha ez a revanshangulat a kis embereket, a dolgozókat sújtja, és nem a bűnösöket.

Nem helyes az, hogy üzemekben értekezleten az embereket noszogatni kell, hogy szólaljanak fel, mondják el észrevételeiket. Elbátortalanodtak az emberek. Ezt a félelmet le kell küzdeni.

A Délmagyarországgal kapcsolatosan Nagy István elvtárs elmondotta véleményét, sajnos nem elég részletesen, alaposan, nem elégitette ki az elvtársakat. Erre egyszer még visszatérünk egy pártaktíva előtt. Általában meg vannak elégedve az elvtársakkal, de azért gyanús szemmel nézik őket. Ezt egy kicsit tükrözte is Ladányi elvtárs megjegyzése Lődi elvtársal kapcsolatban. Többször megvitattuk már a szerkesztőség egyes tagjainak dolgait. A szerkesztőségben dolgozó kommunistáknak helyzete most rosszabb, mert ők annak idején leírták nézetüket, s az megmaradt, s ezért most bírálhatják. Nem jó a szerkesztőség tagjainak summás elvetése.

Az sem helyes közbeszólás, amit egyik elvtárs mondott, miért nem tudták a helyüket októberben! Elvtárs! Még november 4. után sem tudtuk, amit ma tudunk. Nem helyes az általában való elítélése a szerkesztőségnek. A legutóbbi értekezlet alkalmával, mely 11 óra hosszúság volt, a szerkesztőségben tisztáztuk ezeket a kérdéseket. Ott az is kiderült, hogy Lődi elvtárs sem egyéni kezdeményezés alapján írta meg a verset,⁴⁰ a cikkeket. Felvetődött ott a többi elvtársak felelőssége is. Helyes, ha bíráljuk, segítjük bírálattal az elvtársakat, de ne verjük agyon őket, adjuk meg a lehetőséget, hogy kijavítsák hibáikat.

Molnár elvtársat nem alaptalanul mondják balosnak. Kiderült a hozzászólásából is. Szőke elvtárs felvetését, hogy a bíróságon késleltetik az ítélelhozatalt, az is késlelteti, hogy még nincsenek feldolgozva az ügyek. Politikailag is fel kell dolgozni. Ha figyeljük a pesti újságokat is, politikai bűnökért még nem ítélték el senkit, csak rablás[ért], gyilkosságokért, amelyeket az ellenforradalom ideje alatt követtek el. Nagyon meg kell vizsgálni az ügyet. Úgy akarjuk felelősségre vonni az ellenforradalmárokat, hogy megértsék a tömegek, hogy milyen bűnt követtek el az ellenforradalom alatt.

Erős elvtársnőnek válaszként: a kormánynak szándéka van felelősségre vonni Nagy Imrééket. Ma már folyik ezzel kapcsolatos vizsgálat, és alkalomadtán nyilvánosságra is kerül majd.

Szektásoknak neveznek bennünket, de ami[n]t a Fodor, Baróti stb. ügyet konkrétan elmondjuk, egyetértenek velünk felsőbb párt-szerveink is. Révai elvtárs is egyetértett velünk, hogy az ellenforradalmi bűnökért Fodort és Barótit is felelősségre kell vonni. Nem lehetünk elnézőek velük szemben sem, nem lehetünk elvtelenek.

Van nálunk szektás balos íz is. Nem akarom megvédeni Benkőt⁴¹, de lehetetlen, hogy ezen verjék el a port, amit Láng⁴², Batizfalvy és Korpássy⁴³ professzor csinált. Ez az ember évekig a párt politikája

⁴⁰ Lődi „ellenforradalmi” verse *Memento mori* címmel, A *Rákosi-önkénti áldozatainak emlékére* alcímmel 1956. november 1-jén jelent meg a Szeged Népe első oldalán.

⁴¹ Benkő Sándor (1912–1971) egyetemi magántanár, a belgyógyászati klinika docense, a forradalom alatt visszaadta párttagsági könyvét.

⁴² Láng Imre (1899–1972) egyetemi tanár, a sebészeti klinika igazgatója volt. Ő beszélt az október 26-i Takaréktár utcai sortűz áldozatának, Schwartz Lajosnak (1938–1956) temetésén.

⁴³ Korpássy Béla (1907–1961) egyetemi tanár, kórboncnok, 1951/52-ben és 1956/57-ben orvostudományi dékán volt. Baróti Dezső rektorral és Nyíri Antal bölcsészeti dékánal az október 26-i tüntetésen az első sorban haladt.

mellett kiállt. Mi azt mondjuk, hogy nem vagyunk értelmiségellensek, azonban van erre példa, a felszólalások, a régebbiek is igazolják ennek ellenkezőjét.

Igaz, hogy nincs kidolgozva tervünk a szövetségesek megnyerésére, de hogy nem folytatunk ez irányban rossz politikát, bizonyítja a Klauzál téren szakadó esőben megtartott gyűlés, amelyen 25 ezer ember vett részt, és a május elsejei nagygyűlés, ahol nagyon sokan voltak.

Az ellenforradalom elleni harcban a mi munkánkat nehezíti az a körülmény, hogy a Népszabadságnál és a pártközpontban és egyes minisztériumokban nem egyeznek a vélemények. Kijelentik ugyan, hogy harcolni kell az ellenforradalmárok ellen, de amint egy konkrét eset van, mindjárt megáll a menet. Nem fordult még elő olyan eset, hogy egy munkásért, akit esetleg jogtalanul bocsátottak el a gyárból – mert sajnos ilyen is van – órák hosszúig telefonáljanak, vagy leutazzanak Budapestről, de a professzor ügyében, vagy más műszaki ember ügyében óra hosszas telefonbeszélgetések vannak, és egymás után jönnek a pesti emberek.

Szekszárdi elvtárs felszólalásában mondotta, hogy a beszámolóban mondtam a megbocsátás szellemét. Kell, hogy legyen megbocsátás a kisebb hőzöngőkkel szemben, de nem az ellenforradalmi bűnösökkel szemben.

Bizonyos feszültség van a munkásemberekben, s ezt a feszültséget fel kell oldanunk. Nincsen arra szükség, hogy általános feszültséget, bizonytalanságot keltsünk az emberekben.

Arra azonban nincsen szükség, hogy azokkal az emberekkel szemben elnézőek legyünk, akik a karhatalommal visszaélve, embereket fenyegettek meg. A megbocsátás szelleme nem szabad, hogy eluralkodjon az aktív ellenforradalmárokkal szemben.

A jövőben is elő fog fordulni, hogy egyetemi professzort megbírálnak, azért egy-egy ünnepségen odaültetjük a földszinti páholy első sorába, mert az általa képviselt rétegnek szól az a tisztelet. Ezért nem szabad, hogy megsértődjenek elvtársak, akik esetleg egy-egy pártünnepélyen nem a legjobb helyekre kapnak jegyet.

A jól megérdemelt munka jutalmát, a kitüntetést adjuk oda, de a törvényeinket ne rúgjuk fel. Sajnos azonban vannak esetek, hogy nem csak azok kaptak nálunk jutalmat, akik megérdemelték. Mi, szegediek nagyon büszkék voltunk Nagy Sándorra, aki kétszeres Kossuth-díjas, Sztálin-díjas, és még más kitüntetései is vannak, és az ellenforradalom alatt és azóta is nagyon disznóul viselkedik.

Fellázította a parasztságot a tsz-ek ellen. Nagy Sándor alig írt valamit, és kapott három nagy díjat. A felfújt nagyságok udvarlása ellen vagyunk mi is, és azt nem tartjuk helyesnek, és kérjük Révai elvtárs segítségét, hogy megszüntessük ezeket.⁴⁴

Feladatunk, hogy az országos pártértekezlet anyagát tovább vigyük, emellett fontos, hogy tovább vigyük az országos pártértekezlet és a szegedi pártértekezlet szellemét is, baloldali túlzások nélkül. Lefaragva azokat a túlzásokat, amelyekért jogos bírálathoz ért bennünket. Most a gazdasági problémát kell előtérbe állítani, a kulturális munka területén mutatkozó lemaradás kiküszöbölését, általában az elhajlás elleni harcot, a revizionizmus elleni harcot. Szegedi viszonylatban a baloldaliság, a szektásság elleni harcot.

Szegedi Műhely, 1999. 1-4. sz. 111-142.

⁴⁴ Mint a 32. jegyzetben írtam, Nagy Sándor jelen volt a pártaktíván!

A SZEGEDI OKTÓBER EMLÉKEZETE

A tizenkilencedik és huszadik századi magyar emigrációra – valószínűleg minden emigrációra – érvényes törvény, hogy a hajdan együtt harcolók utóbb egymást hibáztatják, vádolják, szapulják. A munkásmozgalom történetének kutatói szintén ismerik e szomorú lélektani törvényszerűséget: kevés kivétellel a veteránok is igyekeztek egymás érdemeit kisebbíteni, a magukét növelni, a másik téves emlékezetét cáfolni, egymást meghazudtolni.

Az emlékezet korlátai

Sajnos, úgy látszik, e szabály alól 1956 résztvevői sem kivételek. Tavaly két ízben is fölidéztam a magyar Október helyi eseményeit (a Délmagyarországon július 1-jén, a Csongrád Megyei Hírlapban október 23-án), s nyomatékosan föl hívtam a majdani történetírók figyelmét a forráshiány miatt az átlagosnál nagyobb jelentőségre emelkedő szájhagyomány (*oral history*) szükségességére, ám egyszersmind nélkülözhetetlen kritikai hasznosítására. Juhász Gyula nyomán idéztem az angol historikusnak, Walter Raleigh-nak (1552–1618) nevezetes esetét. 1603-ban I. Jakab király elleni összeszövés vádjával a Towerba zárták. Ott írta világtörténet-et. Egy nap valami jelentéktelen csetepatét látott, hallott. Másnap minden szemtanú másképpen mesélte el a történeteket neki, mint ahogyan ő maga emlékezett. E keserű tapasztalat lelkét kétellyel töltötte el a történeti hitellel szemben, és *Világtörténet*-ének kéziratát kidobta a börtönablakon. Mert mit tudunk mi – mondta keserűen – arról, amit nem láttunk, ha arról, amit tulajdon két szemünkkel néztünk és két fülünkkel hallottunk, sem tudunk semmi bizonyosat...

Sok az emlékező

Azt írtam tavaly: „A következő hetekben, hónapokban meg fognak szaporodni a visszaemlékezések 56-ra, a szegedi eseményekre is. A történeti hitelhez nélkülözhetetlen egyrészt a különféle elemzé-

sek szembesítése, másrészt ellenőrzésük a bármi fogyatékos, de egykorú forrásokkal.”

Amitől tartottam, bekövetkezett. Lazúr Barna visszaemlékezéseinek tévedéseit (nov. 3.) előbb a család cáfolta (nov. 14.), majd harcos-társai, a parancsnoksága alatt működő nemzetőrök (nov. 17.). Részint adatbeli helyesbítéseket jelentettek be, részint szemléletét vitatták. Az természetes, hogy ki-ki a vele történetekre emlékszik a legjobban. Minthogy pedig többnyire nincs módja összevetni mások ugyanarra az időre vonatkozó emlékeivel, ebből a lélektani helyzetből következik, hogy a saját szerepét mindenki kissé eltúlozza, fölnagyítja. Ebben nem kell szükségképpen szándékos nagyzsolást látnunk: az emlékezet kényszerű törvényéből adódik e „szolipszizmus”. Annak azonban, aki e visszaemlékezéseket fölhasználja, közli, kötelessége az ellenőrzés, az előbb említett szembesítés. Nagy kár lenne, ha ezután kritikátlanul elárasztanánk a közvéleményt egymással ellentétes, egymást cáfoló emlékekkel. Főként az 1956 óta született nemzedékeket zavarnánk meg az egymásnak ellentmondó adalékokkal. Joggal kelthetnénk bennük kételetyt még a valóban megtörtént dolgokkal szemben is.

Veres Péter a forradalomban

Különösen bosszantó, ha a helyesbítés is helyesbítésre szorul. Mint a legutóbbi közlemény is. Palotás József október 25-ére teszi a Takaréktár utcai sortűzet, holott eléggé közismert, hogy ez 26-án, pénteken történt Joszt István meg azt állítja, hogy a kormánytól Veres Péter telefonon közölte a néptanáccsal, engedjék szabadon az egy éven aluli börtönre ítélt rabokat. Ez képtelenség. Veres Péter 1948-ban visszavonult a politikától, írói munkásságának élt, csak az írószövetség elnöke volt. Október 23-án e minőségében fölolvasta az írószövetség kiáltványát a Petőfi-szobornál, és megpróbált beszélni a Bem-szobornál, „de nem a legszerencsésebben megfogalmazott szavai – mint Bill Lomax könyvének jegyzetében Krassó György írta – elvesztek az általános lármában”. Október 30-án részt vett a Mezőgazdasági Múzeum udvarán a Petőfi Párt (a hajdani Nemzeti Parasztpárt) újjáalakulásán, de könnyes szemmel vette tudomásul, hogy vezető szerepet nem szánnak neki. „Kollaboránsnak” tekintették. Súlyosan nehezedhetett lelkére a megalkuvás is: az a mondat ott *Helytállás* című novellájának végén, amelyben hősének, Barna Gábornak feje fölött a Sztalin-kép „éles és finom, de bölcs mosolya mintha világított volna a füstös szobában...”

Így hát Veres Péter nem vett részt az október végi napokban a kormány munkájában, s becsületére legyen mondva, utána meg az írószövetségben is csak tagságát tartotta meg. Naplójában pedig 1956. november 11-én ezt írta: „Talán vége van. Tanulságokat levonni még korai... most még sem írni, sem beszélni nem tudok róla. Csodálatos és megrendítő volt: igazi forradalom volt.”

Hogyan halt meg Schwartz Lajos?

Lazúr Barna visszaemlékezésébe meg egy tárgyi tévedés csúszott. A sortűzet adók nem a kiskunhalasi ezred katonái voltak, hanem a kiskunmajsai 17. lövészezred 3. zászlóalja (Berki Mihály: Hadsereg vezetés nélkül. 1989. 77).

Ennél súlyosabb hiba, hogy a sortűzben halálos sebet kapó Schwartz Lajos emléktáblája rossz helyen van. Nem tudom, kik tetették az OTP megyei igazgatóságának bejárata mellé, de a kendergyár ifjú munkása nem ott halt meg, hanem vele kissé ferdén átellenben, a túloldalt. Megírtam ezt is, sajnálom, hogy akár a Tisza futó habjára róttam volna, nem vették figyelembe:

„A szétszaladó vagy földre hasaló tömeg közt valahogyan a sarki gyógyszerár műköltázatának beugrójába húzódtam, immár biztonságba. (A lábazon évekig láthatók voltak a golyónyomok.) Mikor a menekülő tömeg megrikkult, láttam, hogy előttem két lépesre hanyatt fekszik egy fiatalember, sűrű ruhájával csaknem azonos, hamuszín arccal, két kezét védőn, csuklóban megtörve, mint a csecsemő, maga fölé tartva, mozdulatlanul.”

Rám is vonatkozik az emlékezés törvényszerű korlátja, mégis azt hiszem, érthető, ha azóta sem tudtam elfelejteni Schwartz Lajos elszürkült arcát magam előtt a járdán...

Közöltem az igazságügyi orvosi szakvélemény, a boncolási jegyzőkönyv alapján, hogy a rézköpenyes lövedék háttal, guggoló helyzetben érte, a tüdejébe hatolt, szétroncsolta a májat, és a medencecsontjában akadt meg. Berki Mihály szerint a katonák a betonútba lőttek. Ez valószínű, hiszen ha a tömegre céloztak volna, nem egy halott lett volna, hanem száz, s én sem éltem volna túl, minthogy az első sorban álltam, háttal a katonáknak, Baróti Dezsővel, Nyíri Antallal, ismeretlen emberekkel, hogy próbáljuk visszafelé szorítani a bennünket a sorfal felé nyomó tömeget. Természetesen hasztalanul...

A Schwartz Lajos életét kioltó golyó azonban fölülről lefelé haladt testében. Ez azt jelenti, hogy nem a sortűzből jött, hanem föntről:

valamelyik ház emeleti ablakából vagy tetejéről. „Ezeket további kutatásoknak kell tisztázniuk” – írtam a tavalyi évfordulón. Sajnálom, hogy ehhez eddig még senki sem szólt hozzá.

Délmagyarország, 1990. december 1.

Ötvenhat Szőregen

Nem emlékszem már, hogy jutottam hozzá a községi tanács 1959. február 16-án kelt beszámolójának másolatához. Az első példányt Palotás Péter, a községi tanács végrehajtó bizottságának elnöke és a községi párttitkár írta alá. Arra sem emlékszem, ki volt akkor a párttitkár; a másolaton nincs a neve. Az sem derül ki, hogy milyen célra, kinek a számára készült a jelentés. Más forrás híján azonban az a néhány adat, amelyet tartalmaz, nélkülözhetetlen az 1956. október végi, november elejei szőregi események megörökítéséhez.

A beszámoló először a község történetéről ad tömör, elég jó összefoglalást. Közli a falu területének (7326 hold) megoszlását:

<i>Szántó</i>	<i>5327 hold</i>	<i>505 négyszögöl</i>
<i>Rét</i>	<i>215 hold</i>	<i>1117 négyszögöl</i>
<i>Szőlő</i>	<i>2 hold</i>	<i>1385 négyszögöl</i>
<i>Kert</i>	<i>349 hold</i>	<i>231 négyszögöl</i>
<i>Gyümölcsös</i>	<i>88 hold</i>	<i>266 négyszögöl</i>
<i>Legelő</i>	<i>274 hold</i>	<i>1128 négyszögöl</i>
<i>Erdő</i>	<i>439 hold</i>	<i>408 négyszögöl</i>
<i>Nádas</i>	<i>6 hold</i>	<i>1166 négyszögöl</i>
<i>Megműveletlen</i>	<i>622 hold</i>	<i>990 négyszögöl</i>

A szántóterület a következőképpen oszlott meg:

<i>A kertimaggazdaságé</i>	<i>1156 hold</i>
<i>A Petőfi téészé</i>	<i>782 hold</i>
<i>Az aranykalászé</i>	<i>396 hold</i>
<i>Az erdőgazdaságé</i>	<i>439 hold</i>
<i>A Béke téészé</i>	<i>175 hold</i>
<i>A Haladásé</i>	<i>160 hold</i>
<i>Az Új Életé</i>	<i>307 hold</i>
<i>Az Árpád téészé</i>	<i>215 hold</i>
<i>Az újszegedi Haladásé</i>	<i>4 hold</i>
<i>A hagymatermelő csoporté</i>	<i>28 hold</i>
<i>Legelő</i>	<i>274 hold</i>

<i>Pedagógus-házitáji</i>	26 hold
<i>Tartalékföld</i>	294 hold
<i>Tagosított táblán belüli tartalék</i>	70 hold
<i>Egyéni dolgozóké</i>	1895 hold

A lakosság lélekszámát az 1949-i állapotnak megfelelően 4848 főben adja. (A népszámlálás adatai szerint 4639 lakója volt a községnek. 1960-ban 3315, 1970-ben 5174. Azóta, mivel Szegedhez tartozunk, sajnos, nem tartják nyilván Szőreg lakóinak számát.) A jelentés közli a szövetkezeti tagok számát is: Petőfi 84, Aranykalász 55, Szabadság 58, Béke 30, Haladás 43, Új Élet 40, Árpád 48. (A területmegosztás jegyzékében nem szerepelt a Szabadság Tszcs. Hol gazdálkodott? Rejtély.) A községben, így a jelentés, 29 délszláv család lakik. A társadalmi megosztás: téesz tag 139 fő; téeszcsé-tag 219, egyéni gazda 809, értelmiségi 50, kulák 15, munkás 1200.

Milyen ipari objektumok vannak? Két téglagyár; egyik a Téglagyári Egyesülés, a másik a szőregi földműves-szövetkezet része. A malom a Malomipari Egyesüléshez tartozik, a szeszfőzde és a savanyítóüzem a szegedi Mezőgazdasági Értékesítő Központoz. Az állami olajforgalmazó vállaltnak tárolótelepe volt a községben. A „kenyérgyár” (szerényekben pékség) a Szeged Környéki Sütőüzemhez tartozott. A kisipari termelőszövetkezet önálló volt.

Bizonyára valamilyen központilag fölített kérdésre felelt a jelentés, amikor felsorolta, hogy 1945 után milyen pártok működtek a faluban, s kik voltak a vezetőik. Ámde a válasz összekeverte az 1945 utáni pártokat az 1945 előttivel. Hiszen sem a Magyar Élet Pártja, sem a nyilaspárt nem működhetett 1945 után. Viszont 1945 előtt nem volt parasztpárt, s Baróczi Imre sem lehetett szociáldemokrata. Íme tehát e keverék jegyzék:

Kisgazdapárt (Karsai Ferenc, Tóth József)
Szociáldemokrata Párt (Kovács József, Baróczi Imre)
Nemzeti parasztpárt (Makk István)
Magyar Élet Pártja (Szekeres András, Lengyel Mátyás)
Nyilaspárt (Kószó testvérek, Móra Lajos)

A következő kérdés: az 56-i forradalom alatt milyen pártok jöttek létre? A válasz: kisgazdapárt, szociáldemokrata párt, MSZMP. Ez utóbírói valamivel bővebb fölvilágosítást is adtak: „Az ellenforradalom után községünkben megalakult a pártszervezet. Az MDP-nek kb. 160 tagja volt Szőregen az üzemi alapszervezetekkel együtt. Átigazolását

kérte 86 párttag az MSZMP-nek tagjai közé. Ezek számai lassan emelkedtek. Sajnos dolgozó paraszt párttagjaink nincsenek. Mezőgazdasági tsz-einkben üzemi pártszervezet van.”

Az ifjúsági szervezetekről ezt olvassuk: „A felszabadulás előtt községünkben két ifjúsági szervezet volt, a KALOT és a cserkész szervezet. A KALOT vezetője Káity István volt. A felszabadulás után községünkben több ifjúsági szervezet volt: Madisz, Eposz, SZIT, DISZ, KISZ, de ezek az ifjúságot nem fogják össze, hanem csak részlegesen, mert sok fiatal a szegedi munkahelyén tevékenykedik ifjúsági szervezetben. Jelenleg a KISZ-nek 40-50 tagja van.

Az ellenforradalom kihatásai Szőregen fejezet cím alatt ezt írták a beszámoló szerzői:

„Az októberi események október 28-ig nem éreztették hatásukat. A községen ekkor már többen vonultak keresztül, mivel vonatközlekedés nem volt. A vasutasok és az utasok az utcákon követelték, hogy a vörös csillagot és a címereket vegyék le. Október 28-án délelőtt a vidéki és a helyi feltűzelt személyek a kultúrházban ellenforradalmi gyűlést tartottak. A templomból jövő személyeket a kultúrházba irányították. Percek alatt a terem megtelt. A gyűlés szónoka Hajas Mihály volt, a népfront korábban leváltott elnöke. Megválasztották az ellenforradalmi tanácsot. A volt vezetőket Sztálin, Rákosi bérenceinek nevezték. A függetlenített vezetők közül Bessenyi Ferenc vb. titkár hagyta meg, aki később, két-három nap múlva le lett váltva.”

Szó szerint idézem tovább a henyén fogalmazott szöveget: „1956 október 28-án történt a gyűlés alkalmával a vörös zászló, drapériák, könyvek és fényképek elégetése, címerek kidobálása a közforgalmi útra. A szövetkezeti kaput is kidöntötték. Felszabadulásunk 5. évfordulója alkalmából készült márványtáblát széttörték. A pártháznál lévő MDP üvegtáblát a gyűlésről jövők összetörték.

A megválasztottak délután ismét összejöttek a kultúrházban, és megválasztották a megmaradt vb. tagok mellé a megbízottakat. Az ellenforradalmi tanács vezetője Szeles József lett, titkár ifj. Kasza Pál.

A tanácsháza kulcsait du. a leváltott vb. elnöktől elvették, és a hangos híradót bekapcsolták, és Bessenyi Ferenc késő estig, amíg a hangost el nem bontották, mondogatta be, hogy Palotás Pétert az ellenforradalmi tanács leváltotta.

Már a gyűlésen megindult a támadás a tsz-ek ellen, ami folytatódott is. Ilyen körülmények között széthordták a Micsurin és Vörös Róza tsz állatait és összes fölszerelését.

Az új vezetők a hivatalba való belépésük után megkezdték a takarítást a tanácsházán. A szocialista nagyjaink olajfestményeit szétvagdosták, címereket és egyéb szobrokat az utcára dobálták. Tevékenységük 1957. február 1-ig tartott, akkor intézkedett a járási tanács a leváltásukról. Ettől kezdve a községünkben törvényesen választott vezetés vette át az irányítást.”

A szegedi levéltár őrzi a szegedi járási rendőrkapitányság csonka, ezért keltezés nélküli kimutatását. *Azon személyekről, akik a szegedi járási kapitányság területén 1956. év őszén tevékenyen részt vettek az ellenforradalmi cselekményekben.* A terjedelmes gépelt írás 16–17. lapján Szőregről a következőket írja:

1. *Kasza István*, Szőreg, Pacsirta u. 14. sz. a. lakos, kertész az ellenforradalmi események idején aktív szervezője volt, és tagja az ellenforradalmi bizottságnak. Több alkalommal kijelentette, hogy a kommunistákat mindenhol le kell váltani. Kijelentéseit Stirb Mihály szőregi lakos hallotta.
2. *Ökrös István* 34 éves, Szőreg, Kolozsvári u. 9. sz. a. lakos, 5 holdas kisparaszt. Az ellenforradalom idején gyűlésen hangosan kiabálta, hogy „azonnal le kell váltani a tanácsot, és ki kell rúgni a kommunistákat a vezetésből”. „Itt az idő, és intézkedni kell, hogy a kommunisták megsemmisüljenek.” Az egyik alkalommal Varga János volt MDP-tagnak kijelentette, hogy „vért akar látni”.
3. *Tóth József* 35 éves munkás, MÁV alkalmazott, Szőreg, Szegfű u. 10. sz. a. lakos. Az ellenforradalom ideje alatt a szőregi nemzetőrségnek volt parancsnoka. Aktívan közreműködött az ellenforradalmi tanácsban. Szervezte és vezette a termelőszövetkezetek felosztását és vagyonának széthurcolását.
4. *Szántó Sándor* 48 éves munkás származású, cipész-ktsz részleg-vezető. Szőreg, Árpád u. 48. sz. a. lakos. Büntetett előéletű, demokráciaellenes magatartása miatt internálva volt. Az októberi események ideje alatt szervezte az ellenforradalmi gyűléseket, a kommunisták, a SZU ellen izgatott. Tevékenyen részt vett az ellenforradalmi tanács irányításában.
5. *Szigligeti Imre* kb. 60 éves nyugdíja vasutas, Szőreg, Templom tér 1. sz. a. lakos. Nevezett az ellenforradalom ideje alatt ocsmány módon gyalázta a bevonuló szovjet csapatokat és a Szovjetuniót. Nevezett ezen kijelentéseit Kovács József szőregi lakos hallotta.
6. *Szeles József* volt horthysta zászlós, parasztszármazású szőregi lakos. Az ellenforradalmi cselekmények ideje alatt Szőreg községben az ellenforradalmi tanács elnöke volt. Tevékenysége mi-

- att közbiztonsági őrizetbe lett helyezve.
7. *Bosnyák Ferenc* volt malom- és gyártulajdonos szőregi lakos. Az ellenforradalom idején Kovács József szőregi lakost és leányát kommunista meggyőződésük miatt tetteleg bántalmazta, és rájuk nézve lealázó kijelentéseket tett. Tevékenysége miatt közbiztonsági őrizetbe lett helyezve.
 8. *Csonka István* kulák, szőregi lakos. A szegedi ellenforradalmi katonai bizottmánynak volt aktív résztvevője. Uszított a SZU és a kommunisták ellen, tevékenyen vett részt az ÁVH-sok üldözésében, összeszedésében és bebörtönzésében.
 9. *Péter László* szőregi lakos, volt csendőrnek a fia, a szegedi tudományegyetemen végzett ellenforradalmi tevékenységet, diáktüntetések szervezett. A SZU és a Párt ellen rágalmakat kiabált. Cselekményéért közbiztonsági őrizet alá lett helyezve.
 10. *Bakos János* szőregi lakos a szegedi sztrájkbizottság tagja volt. Minden erejével akadályozta a munka megindulását és a normális élet kialakulását. Cselekményéért közbiztonsági őrizet alá lett helyezve.
 11. *Szirovicza József* 10 holdas középparaszt, szőregi lakos. Az októberi ellenforradalmi események idején összeszedték Szőreg községben a párt zászlóit, a vörös drapériákat, és az[oka]t a helyi kultúrházban elégette. Cselekményéért [rendőrei felügyelet] ref alá való helyezése folyamatban.
 12. *Hegyközi Ferenc* 4 holdas kisparaszt, szőregi lakos, Sziroviczával közösen Szőreg községben a pártzászlókat és a vörös drapériákat égették el a szőregi kultúrházban. Ref. alá való helyezése folyamatban.
 13. *Kása Ferenc* munkás származású kőműves, szőregi lakos. Az ellenforradalmi események ideje alatt Szőregen a ktsz műhelyek tábláit, valamint a Szabadság, Rákosi, Sztálin utca névtábláit levette. Ref. alá való helyezése folyamatban.

Meglehetősen hanyag, pontatlan, sablonos összefoglalás. Rólam pl. azt írja, hogy diáktüntetések szerveztem, és a párt meg a Szovjetunió ellen rágalmakat kiabáltam. Ma semmi okom sem volna, hogy tagadjam, de ezeket bizony nem tettem. Az 1956. október 26-i híres, sörtes fölvonuláson ott voltam, s ott én is kiabáltam a *Ruszkik haza!* És hasonló jelszavakat, de mást nem, és diáktüntetést nem hogy szerveztem volna, ott sem voltam egyiken sem. De az is nevetséges, hogy Bos-

nyák Ferenc kis darálóját malomnak meg gyárnak mondták! Csak hogy az osztályellenség címkéjét rá lehessen húzni. Ugyanígy: Csonka István sohasem volt kulák.

*

Tudtommal az 1956-i forradalom szőregi eseményeit e két dokumentumon kívül nem őrzi írás. A község gyöngécske történeti monográfiája (*Szőreg és népe*, 1977) nem merészkedik el 1956-ig, megtorpant 1947-nél. Ezért fontos, hogy akik még élnek, és tanúi voltak az eseményeknek, ne vigyék sírba emlékeiket. Közeledik a forradalom 40. évfordulója. Aki teheti, vesse papírra, amire emlékszik. Őrizzük meg a harmadik évezred számára.

Szőregélő, 1996. október.

IZGATÁS

1957

Az alábbiak nem egyszerű életrajzi dokumentumok, hanem kor- és kórtörténeti források. Megörökítik 1956 őszén ama forrongó napok szegedi irodalmi életének néhány eseményét, de fontosabb, hogy érzékeltetik 1957 őszének légkörét. Ebben tanulságos a mai szóval visszarendeződésnek nevezett folyamat döbbenetes lélektani eredménye, amelyben a megfélemlített barátok is kénytelenek voltak ellenem vallani. Sohasem vettem szemükre: a körülmények számláján könyveltem el. A nevük nem is fontos; vallomásaik az érdekesek, tanulságosak és társadalomtörténeti, társadalomlélektani források. Ezért tartom közérdekűnek közzétételüket.

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv

1

1957. szeptember 10., a rendőrségen. Kiss Lajos (érdektelen):

1949 óta ismerem, akkor tanársegéd volt a nyelvtudományi intézetben. 1949-ben vagy 1950-ben elbocsátották bizonyos politikai okok miatt. Akkor úgy értesültem, hogy titoista nézetekkel szimpatizált. Egy ideig a maki múzeum igazgatója lett, majd az egyetemi könyvtárban mint tudományos kutató dolgozott. Itt a könyvtárban és az írószövetségben ismertem meg közelebbről. 1956 nyaráig csendben és rendesen dolgozott, nem politizált. A különös számomra az volt, hogy ő két olyan költő művével kapcsolatosan folytatott kutatómunkát, akik a munkásosztály költői voltak, Juhász Gyula és József Attila. Ez a munkája országosan is értékes, úgy tudom, Révai Józsefnek is szolgáltatott anyagot.

Péter Lászlóról tudtam, hogy nem kommunista. Politikai felfogásával 1956 augusztusában, a nyári és az őszi hónapokban ismerked-

tem meg közelebbről. Polgári demokratikus nézeteket vallott, ezekben a nézetekben fanatikusan hitt. Ezeket a nézeteit különösen a Nagy Imre-kormány hatalomra jutása után hangoztatta még határozottabban. Véleménye szerint a Nagy Imre-kormány, abban az esetben, ha sikerült volna a hatalmat a kezében tartania, elejét tudta volna venni a fehérterrornak és a kommunistaüldözésnek.

Politikai felfogásának megfelelően a demokratikus társadalmi rendet nem a kommunisták vezetésével képzelte el, hanem a polgári demokratikus erők irányításával. A kommunistákkal való politikai együttműködést nem tagadta meg. Többször kijelentette, hogy a fasizmus és a fehérterrorral nem ért egyet, de ugyanakkor nem sikerült meggyőzni őt arról, hogy az ő polgári demokratikus elképzelései Magyarországon már nem valósíthatók meg. Lényegében ő olyan ügyet szolgált, amely út a fehérterrorhoz és a fasizmushoz.

1956. november 4-e után, amikor a szovjet csapatok leverték az ellenforradalmat Magyarországon, Péter László azt vallotta, hogy a magyar nép elvesztette függetlenségét, és annak a lehetőségét, hogy demokratikus államrendet teremtsen.

1956 nyarán a szegedi írószövetségben viták folytak a politikai és az irodalmi helyzet tisztázása érdekében. Ezeken a vitákon Péter passzív volt, valamint a József Attila-vitán is passzívan viselkedett, mindössze egy-két közbeszólása volt. Arról hallomásból tudok, hogy mint a Tiszatáj szerkesztőbizottságának tagja, olyan Tiszatáj-számot akart szerkeszteni, amelyben politikai nézeteiket akarták kifejezni. Hogy ennek a számnak volt-e konkrét anyaga, azt nem tudom. Emlékezetem szerint a fentiekről Székely [Lajos] és Petrovác [István] beszéltek nekem. 1956. október elején az írószövetségből kiszorították a kommunistákat, az irányítás és a szerkesztés munkájában már nem vettek részt. Azokat, akik kommunista nézeteiket hangoztatták, üldözték és támadták. Engemet is igyekeztek háttérbe szorítani, és felelősségre vonással is megfenyegettek. Feltettem a kérdést Péternek négy szemközti beszélgetés során, hogy egyetért-e ezzel a kommunistaüldözéssel. Kijelentette, hogy nem minden tekintetben ért egyet, és hogy hajlandó engem a sajtó nyilvánossága előtt megvédeni. Meg kell jegyezni, hogy Péterhez sem baráti, sem elvbaráti kapcsolat nem fűz. Péternek ezt az ajánlatát nem fogadtam el, mivel úgy gondoltam, hogy az a vád, amivel engem illettek, többi kommunista elvtársamra is vonatkozik.

Péter László előttem kormány- és szovjetellenes kijelentéseket nem tett. Egy alkalommal beszélgettem vele, 1956. október végén, és ő meglátta, hogy Tolsztojnak egyik művét hordom magamnál. Erre kije-

lentette, hogy neki ebben az időben és idegállapotban nem volna kedve orosz irodalmat olvasni.

Tudomásom szerint József Attila egyik kitételével kapcsolatban, melyben „fasiszta kommunizmusról” van szó, Péternek sajtóvitája volt Szabolcsi Gáborral.¹

Nincs tudomásom arról, hogy konkrétan milyen cikkeket és műveket akartak megjelentetni, hallomásból értesültem, hogy egy ilyen szám készül. Erre a kérdésre legilletékesebb választ adni Petrovác István, aki akkor e lap szerkesztője volt. Arról van tudomásom, hogy a könyvtárban többen felkeresték Pétert, és úgy tudom, hogy egy ideig rendszeresen összejöttek nála Bóday Pál, Molnár István, Ökrös László, Ertsey Péter, Giday Kálmán és Végh Joachim, akkor szegedi lakosok. Úgy értesültem, hogy ezek a személyek a politikai helyzetet vitatták meg. Hogy a lakáson összejöttek-e, arról konkrét tudomásom nincs, jöllehet erről is beszéltek a városban.²

Péterrel történt beszélgetésem alkalmával arról győződtem meg, hogy ő a Kádár-kormányt nem tartja törvényes kormánynak, ellenben úgy látja, hogy a Nagy Imre-kormány a nép bizalmát élvezi, és ezt Péter kis is fejtette.

Az a véleményem Péterről, hogy véleményeit mindig határozottan hangoztatta. Az a politikai szerep, melyre vállalkozott, az adott helyzetben igen veszélyes szerep volt. De ugyanakkor tisztázni kell azt is, hogy ő, mint igen sokan, úgynevezett demokratikus illúziók megszállottja volt. Ezt a tényt azért látom szükségesnek, mert véleményem szerint vele kapcsolatosan nem fasiszta nézetekkel állunk szemben, hanem olyan demokratikus politikai illúziókkal, amelyek végsősoron mégis támogatták a fehérterrort, és végső értelmük a politikai restauráció volt.

2

1957. szeptember 25. Lőkös Zoltán (érdektelen):

Dr. Péter Lászlót gyerekkorom óta ismerem, mivel iskolatársak voltunk. Igen sokat dolgoztam vele együtt az egyetemi diákmozgalmakban a felszabadulás után. Ezekben az időkben dr. Péter az úgynevezett

¹ Szabolcsival Lódi Ferenc *Hazám* című versének túlértékelése miatt szálltam vitába. Péter László: *Különvélemény egy költeményről*. Délmagyarország, 1954. november 6.

² Lakásomon legföljebb a falumbeli Ökrös László fordult meg ezekben a hónapokban.

népi irányzatot képviselte. A társadalommal szembeni szilárdsága különböző szakaszokon ment keresztül, azonban soha nem tudta levetközni bizonyos idealista nézeteit.

A Nagy Imre-kormány megjelenésekor általában a beszélgetések alkalmával egyetértett a Nagy Imre-kormánnyal, annak programjával.

A többpártrendszer megjelenésekor belépett a parasztpártba, a Petőfi-pártba, amelynek szervezőtitkára lett³. Ezen párt szervezésében kisebb agitációba lépett.

1956. november 4-e után, mikor megszűnt a többpártrendszer, dr. Péter továbbra is a többpártrendszer híve volt, és ezt baráti körben hangoztatta is.

1956. november 4-e után azt a nézetet vallotta, hogy a szovjet csapatok beavatkozása helytelen volt, mert megakadályozták Magyarországon a további demokratikus kibontakozást.

Dr. Péter 1956. november 4-e után tett nekem említést arról, hogy jó lenne ismét megindítani a Tiszatáj című folyóiratot, de ezzel kapcsolatban nekem kéziratot nem mutatott.

1956. november 4-e után dr. Péter a Kádár-kormányt nem ismer-te el, és a Nagy Imre-kormányt tartotta törvényes kormánynak. Azt hangoztatta, hogy ez a kormány élvezi a nép bizalmát. Ezen nézeteket 1956. december végéig hangoztatta.

Az ellenforradalom előtt haladó szelleműnek és útítársnak tartottuk és ismertük. Az ellenforradalom leverése után azonban az ellenkezőjét állapítottuk meg, melynek következtében a baráti kapcsolatok is mindinkább lazultak dr. Péter és közöttem, valamint a többi haladó gondolkodásúak között.

3

1957. szeptember 30. Ökrös László (érdektelen):

Dr. Péter Lászlót gyermekkorom óta ismerem, mivel ő is szőregi volt. Édesapja csendőr volt, aki az 1930-as években nyugdíjba ment. Baráti kapcsolatban álltam vele igen régóta. Dr. Péter igen korán megismerkedett a népi írókkal és műveikkel, amelynek alapján mutatkozott már 1945 előtt is nála kisebb baloldali irányzat.

³ Helyesen: propagandatitkára. Vö. Szeged Népe, 1956. november 1. A szervezőtitkár Giday Kálmán lett.

Dr. Péter a felszabadulás után a parasztpártba lépett be, amely pártba kisebb funkciót mint vezető szerepet töltött be 1945-ben⁴, ez egyetemistáknak és főiskolásoknak, a szegedi szövetségnek volt elnöke.

Az ellenforradalom előtti időkben dr. Péter igen sok újságcikket írt, amelyekben kifejtette, hogy a hagyományokat nagyobb megbecsülésben kell részesíteni.

1955 elején Vajtai István főiskolai tanár a Tiszatáj folyóiratban megjelentetett egy cikket, melynek lényege az volt, hogy a felszabadulás utáni időkben a lírai költészet elmaradt a magyar költészet általános színvonalától, a múlttól.⁵ Vajtaik ezen cikkért bírálatok érték, valamint később alacsonyabb beosztásba került. Dr. Péter az ellenforradalom előtti hónapokban nekem elmondotta, hogy Vajtai Istvánt rehabilitálni kell, mivel lényegében Vajtaival egyetértett, és túlzásnak tartotta Vajtai korábban történő elmarasztalását. Dr. Péter beszélt továbbá arról, hogy a Vajtai cikkének kapcsán korábban elbocsátott Vajdát, főiskolai tanszékvezető tanárt, rehabilitálni kell.

Dr. Péter Lászlóval 1956. november 2-án találkoztam, amikor elmondta nekem, hogy az írószövetségben őt is megválasztották forradalmi tanácsstagnak, és egy alkalommal ő is részt vett a forradalmi nemzeti bizottság ülésén a városházán. Ezen az ülésen a szegedi Délmagyarország című napilap nevének megváltoztatása fölött folyt vita, és ő hozzászólásában kifejtette azt, hogy a szegedi napilap maradjon Délmagyarország, arra való hivatkozással, hogy ez már igen régi, és a hagyományokat tiszteletben kell tartani. Továbbá helytelenítette Fábrián Ferencet a szerkesztőség élén.

Dr. Péter nem értett egyet a munkás-paraszt kormánnyal, valamint a szovjet csapatok beavatkozásával. Nekem beszélt arról, hogy ő helyesnek tartja az októberi mozgalmat, és tudja, hogy ezen belül különböző helytelen irányzatok is föllépnek, de ezeket a belső erőkkkel kell megsemmisíteni. A Kádár-kormányról úgy beszélt, hogy ez a kormány a szovjet csapatok beavatkozásával tudott létrejönni, és elítélte a Kádár-kormányt.

⁴ Sokan hitték, de valójában sohasem voltam a Nemzeti Parasztpárt tagja, csak rokonszenvezője, és helyi lapjainak, a Szegedi Szabad Szónak meg a Szegedi Friss Újságnak munkatársa.

⁵ Vajtai István: *A költészet varázsa*. Tiszatáj, 1955. február. Vö. Pósa Péter: Az irodalmi vitáról. Délmagyarország, 1955. április 24. Hermann István: Jegyzetek a „költészet varázsáról”. Irodalmi Újság, 1955. május 7.

Dr. Péter elmondta, hogy mikor megjelent a többpártrendszer, és amikor Budapesten megalakult a parasztpárt, ők is Szegeden megalakították a parasztpártot, amelyben, emlékezetem szerint, valami beosztása volt. Mivel Budapesten 1956. november 4-e előtt megalakult a magyar értelmiség forradalmi tanácsa, és dr. Péter ezt Szegeden is meg akarta alakítani november 4-e után, ebben az ügyben több tanácskozást tartott a munkahelyén, azonban a résztvevők ettől vonakodtak, és ezért dr. Péter, mikor velem beszélt, elítélte őket.

Dr. Péter elmondta nekem, hogy 1956. november elején meg akart jelentetni egy Tiszatáj-számot, amelyre már részben anyaga is volt, a szabályszerűen készülő szám anyaga, amely visszatükrözi az akkori helyzetet.

Tudomásom van arról, hogy dr. Pétert a munkahelyén, az egyetemi könyvtárban többen felkeresték, és politikai vitákat folytattak. Én személyesen is voltam három alkalommal nála, amikor is rajta kívül többen jelen voltak. Ilyen viták alkalmával igyekezett az állításait különböző formában bizonygatni. Így az egyik alkalommal vita közben én azt bizonygattam, hogy Magyarországon ellenforradalom volt, mely a kapitalizmus visszaállítását akarta, és ezt belső erőkkkel felszámolni nem lehetett volna. Dr. Péter ezen állításomat nem ismerte el, és arról beszélt, hogy nem ellenforradalom volt, és a kisebb kilengéseket belső erővel meg lehetett volna szüntetni. Dr. Péternek a politikai vitákban képviselt szerepe káros hatással volt a környezetére, illetve a politikai vitákban résztvevő személyekre.

Dr. Péter 1957 januárjától korábbi magatartását és politikai nézetét megváltoztatta, és nem volt tapasztalható nála, és nem tapasztaltam nála, azokat a kérdéseket, melyek az ellenforradalom alatt és közvetlen utána volt tapasztalható. Tapasztaltam nála, hogy egyre inkább belátta, hogy ellenforradalom volt Magyarországon, és a kapitalizmust akarták visszaállítani.

4

1957. szeptember 30. Székely Lajos (érdektelen):

Dr. Pétert 1945 óta ismerem, mivel az egyetemre együtt jártam vele, és a Nemzeti Parasztpárt szegedi szervezetében együtt voltunk. Megállapításom szerint dr. Péter a felszabadulás után a harmadik utat képviselte. Ez megmutatkozott abban, hogy 1946-ban kivált a Nemzeti Parasztpártból, mivel ekkor látszott, hogy együtt halad az MKP-vel. Ugyanakkor a fasiszta erőkkel szemben voltak megnyilvánulásai.

Dr. Péter 1956 tavaszán kapcsolódott be az írószövetség tevékenységébe ismét, mivel ekkor kezdődött meg szegedi viszonylatban is az írószövetségben a jobboldali revizionista támadás. Kezdetben nem állt a támadók oldalára, azonban hangulati megnyilvánulásai mutatták, hogy egyetért a jobboldali revizionista támadással. nagyobb szerepe az írószövetségben akkor kezdődött, amikor az örségváltás során a Tiszatáj szerkesztését rábízták.

Ez időben az volt a véleménye, hogy a kommunistákat háttérbe kell szorítani a vezetésben, de nem kell eltávolítani az írószövetség munkájából. Ezt dr. Péter az elvhű kommunistákra értette, akik, véleménye szerint, sok sztálinista hibát követtek el.

Dr. Péterrel 1956. november 10-én beszéltem, és elmondta nekem, hogy nem ért egyet a szovjet beavatkozással, és úgy vélte, hogy a jobbratolódás a magyar közvéleményben ennek köszönhető. Valamint azt mondta, hogy a Kádár-kormány nem tudja megoldani a magyar nép nagy problémáit. A többpártrendszer hívének és az úgynevezett szabad választások helyeslőjének vallotta magát. Az volt a véleménye, hogy ha a szovjet csapatokat kivonnák, akkor megnyugodna a közvélemény, és Nagy Imre vezetésével le lehetne számolni a jobboldali igazi fasisztákkal. Dr. Péter ezen nézetét az egyetemen, a munkahelyén, hallomásom szerint, mások előtt is hangoztatta.

1956. december elején Szabolcsi Gábor Lődi Ferencre hivatkozva elmondta, hogy dr. Péter és társai egy olyan Tiszatáj-számot kívánnak kiadni, amely élesen szembefordul a kormány politikájával. Azonban erre nem került sor.

5

1957. október 24. Ugyanott. Lődi Ferenc (érdektelen):

1956 novemberének egyik napján beszéltem Petrovác Istvánnal az írószövetség helyiségében, aki közölte velem, hogy dr. Péterék meg akarnak jelentetni a Tiszatájnak olyan számát, amely Kádár-ellenes szám lesz. A Tiszatáj első oldalán közölnék Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* c. versét ... megbízásából⁶ ... bizonyos pozitív jelenségek feltüntetésével cikket ír[там]⁷ ... azt akartuk elérni, hogy dr. Pétert

⁶ 1969. január 30-án lakástűzben megsérült a jegyzőkönyv bal felső sarka.

⁷ [Lődi Ferenc:] *A humanizmus és a demokrácia szószólója. Dr. Péter László cikke az ellenforradalom tobzódása idején.* Szegedi Néplap, 1956. december 19.

magunk mellé állítsuk,... betöltött szerepe miatt. Ezen cikkemre dr. Péter a szerkesztőségnek címezve levelet írt, amelyben tiltakozik az ellen, hogy őt a szerkesztőség baloldalinak tüntette fel, és követelte, hogy az 1956. november 4-i cikkét újból, teljes terjedelemben közölje le a szerkesztőség. Ezen követelését a szerkesztőség elutasította.

6

1957. október 24-én a rendőrkapitányságon. Szabolcsi Gábor (érdektelen):

1956 decemberében beszélgettem Petrovác Istvánnal, az írócsoport helyi titkárával, aki elmondta, hogy Péter László felkereste őt, és azt mondta, hogy itt az ideje, hogy átvegye a Tiszatáj folyóirat szerkesztését.⁸ Petrovác elmondta nekem továbbá, hogy tudomása van neki arról, hogy a Péter László körüli blokk meg akar jelentetni a Kádár-kormány-nal szembeni állásfoglalással kapcsolatos Tiszatáj-számot.

Petrovác elmondta továbbá, hogy tudomása van arról, hogy dr. Péter László és csoportja a Tiszatáj számában közzé akarják tenni Ilyés Gyulának *Egy mondat a zsarnokságról* c. versét⁹, valamint *Piros vér foly a pesti utcán* kezdetű verset¹⁰ és Németh Lászlónak a parasztpárt lapjában megjelent egyik nagyobb cikkét.¹¹

Az ellenforradalom utáni napokban beszéltem dr. Péterrel, és a beszélgetés alkalmával elmondta, hogy Nagy Imre útja lett volna a magyar szocialista út, amely biztosította volna a helyes konszolidációt. A Kádár-kormányról úgy nyilatkozott, hogy annak nincs tömege, és kilátástalannak tartotta létét. A szovjet csapatok Magyarországra való bejövetelét úgy értékelte, hogy az beavatkozás, és veszélyeztetve van Magyarország függetlensége. Határozottan kiállt amellett, hogy a konszolidáció létrejött volna a szovjet csapatok beavatkozása nélkül is.

Megjegyzem, hogy dr. Péter helyzetében, illetve helyzetéért nagyrészen azok a felelősek, akik őt vezérükként lovalták, és később, a felelőség vállalásában magukra hagyták.

⁸ A Tiszatáj 1956. októberi számának impresszumában olvasható, hogy már akkor a szerkesztőbizottság tagja voltam, sőt ezt a számot valójában én szerkesztettem.

⁹ Ez valóban szándékomban volt. Az 1987. májusi számban valóra is váltottam.

¹⁰ Tamási Lajos *Piros vér a pesti utcán* című verse is az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számában jelent meg. Költője az Élet és Irodalom 1958. szeptember 26-i számában közölt versében (*A csepeli gyorsvasúton*) „önkritikát gyakorolt” érte.

¹¹ Németh László: *Pártok és egység*. Új Magyarország, 1956. november 2.

Vallomásom

A Tiszatáj szerkesztőbizottságában együtt dolgoztam Petrovác István, szegedi lakos, felelős szerkesztővel, Németh Ferenc, szegedi lakos, Nacsády József, szegedi lakos, szerkesztőbizottsági tagokkal, valamint Lőkös Zoltán, szegedi lakos, technikai szerkesztővel.

Munkamegosztás volt a szerkesztőbizottságban. Petrovác István és Németh Ferenc a versanyagot szerkesztette, Nacsády József a szép-irodalmi és prózai részt, én pedig a tudományos és prózai részt. Én ebben a szerkesztőbizottságban egy szám, az 1956. 5. szám szerkesztésében működtem. Ez a szám 1956. október 19-e körül jelent meg.

A szerkesztőbizottságnak egy ülése volt szeptember első felében. Petrovác elnökölt. Az összejövetelt az írócsoport helyiségében, Szeged, Horváth Mihály u. 3. alatt tartottuk. Ezt követően 1956. november végén vagy december elején szintén összejöttünk Petrovác és az én indítványomra az egyetemi könyvtárban, ahova Petrovác István nem jött el. Petrovác távolmaradását azzal indokolta, hogy ugyanabban az időben a tanácsházára hívták, azért nem jelent meg. E szerkesztőbizottsági ülésen az 1956. 6. szám kiadását beszéltük volna meg. Az ülés Petrovác meg nem jelenése miatt elmaradt.

Az összejöveteleket megelőzően arról tárgyaltunk egymással, hogy a lapengedélyt hogyan szerezzük meg, valamint megvan-e az anyagi fedezet a nyomtatás költségeire. Arról nem volt szó, hogy az új számban milyen irányú vonalat képviseljünk. A 6. számhoz befutott anyag már 1956. október 23-a előtt nálam volt, ami politikailag közömbös, irodalomtörténeti stb. írásmű volt.

Célunk az volt, hogy csonka évfolyam ne legyen. Ugyanis a Tiszatáj kéthavonta jelent meg, és ez a 6. szám kiadása tette volna teljessé az évi munkánkat. Ezenkívül vártuk az aradi írók vizontlátogatását december elejére, és mivel hoztunk tőlük verseket azzal, hogy leközzöljük a Tiszatájban, szeretttük volna, ha megérkezésükig ez nyomtatásban megjelent volna. A másik cél pedig az volt, hogy 1957 márciusában a Tiszatáj kiadásának 10. évfordulójára tudjuk megjelentetni az elmaradt számot.

Az ellenforradalom alatt Petrovác Istvánnal találkoztam 1956. október 30-án a szegedi írócsoport helyiségében. Itt történt a megválasztásom az írószövetség részéről a nemzeti bizottságba. Maga Petrovác javasolt küldöttnek. A közgyűlést maga Petrovác István hívta össze, bár a közgyűlésen csak körülbelül 15-en jelentünk meg. E 15 fő közül emlékszem Petrovác, Ertsey Péter könyvtáros, Madácsy László

főiskolai docens, Somfai László általános iskolai tanár nevű személyekre. Ott volt vendégként Vidor Miklós író és felesége. Küldöttként meg lettünk választva: Petrovác István, Ertsey Péter és én. Feladatunk lett volna, hogy az írókat képviseljük a nemzeti bizottságban. Én felszólaltam, hogy annál is inkább be kell menni a nemzeti bizottságba, mert már előzőleg hallottam, hogy erősen jobboldali elemek vannak a nemzeti bizottságban. 1956. november 3-án Petrováctól megtudtam, hogy ő már előzőleg önhatalmúlag dr. Fábián Ferenc újságírónak és Kováts Józsefnek papírt adott arról, hogy dr. Fábiánt és Kováts Józsefet delegálják az írók részéről a nemzeti bizottságba. Én a megbízásom alapján egy ízben voltam jelen a nemzeti bizottság ülésén, 1956. október 31-én délután. E gyűlésen Joszt István beszámolója szerepelt a budapesti helyzetről, majd Halász honvéd főhadnagy számolt be a nemzetőrség szervezéséről. Dr. Perbíró pedig sürgős javaslatként hozta elő, hogy a szegedi újság, a Délmagyarország nevét meg kell változtatni. A javaslatot vita követte. A hozzászólók támogatták a lap nevének megváltoztatását, Délmagyarországról Szeged Népe névre. Én egyedül foglaltam állást a régi név meghagyása mellett, de a jelenlevők lehurrogtak. Ezt követően, a szavazás után elmentem, és én többet a nemzeti bizottságban nem voltam. November 3-án délután telefonon beszélgettem Petrováccsal. Ő hívott föl, és mondta, hogy járt nála egy vidéki pedagógus, aki kijelentette, hogy át akarják venni tőlünk a Tiszatáj szerkesztését. Én mondtam Petrovácnak, hogy erről szó sem lehet. Ugyanezen telefonbeszélgetés alkalmával mondtam, hogy én javasolni fogom, hogy a versszerkesztést Vajtai István kezébe adják, azért, mert nem tartom helyesnek, hogy a versekről két gyakorló író döntsön. Vajtai mint kritikus egyébként is az írószövetség verslektora. Itt említettem, hogy tekintve 1957. januártól helyzetemben kedvező fordulat lesz, mivel az egyetemre kerülhetek¹², el tudom vállalni a felelős szerkesztő beosztást is. E telefonbeszélgetés alkalmával mondta nekem Petrovác, hogy valahonnan felszólítást kapott, hogy a sztálinistákat távolítsák el a szövetségből. Ő hozta javaslatba Karácsonyi Béla egyetemi docenst, Székely Lajos egyetemi docenst, Kiss Lajos tanárt, Kerényi György tanárt, szegedi lakosokat, akik az írószövetség szegedi csoportjának tagjai voltak. Én Kiss Lajos kizárását határozottan elleneztem, míg a többiek kizárásával a magam részéről egyetértettem. Petrovác akkor úgy mondta, hogy ezek nevei holnap meg fognak jelenni a sajtóban. Egyéni beszélgetések folytán tisztázódott, hogy

¹² Az egyetemi könyvtárból a magyar irodalmi tanszékre.

a szerkesztőbizottság valamennyi tagja, így én sem értettem egyet a Kádár-kormány több intézkedésével, ezért úgy határoztunk, szintén egyéni beszélgetéseken, hogy az új számban olyan anyagokat közlünk le, amelyek nem jelentik a kormány támogatását, de ellene sem tesznek semmit. Az én szerkesztésemhez tartozó anyagok semlegesek voltak. A többi szerkesztőtársam anyaga előttem ismeretlen.

A már említett november végi vagy december eleji, sikertelen gyűlésen kívül semmiféle csoportos megbeszélésünk nem volt. Ezt követően a Tiszatájra vonatkozó beszélgetéseink egyénileg történtek. Nem értettem egyet az ellenforradalomnak szovjet erőkkal való leverésével; úgy értem, hogy a magyar munkásság felfegyverzésével kellett volna az ellenforradalmat leverni, még ha esetleg polgárháborúra került volna is a sor. Akkor, abban az időben nem gondoltam arra, hogy ez a polgárháború nagyobb véráldozattal járna, de ma már látom, hogy a szovjet csapatok beavatkozása nélkül a keletkezett véráldozatnál sokkal nagyobb lett volna polgárháború esetén. Nem volt előttem világos a Kádár-kormány létének jogossága. Én a Nagy Imre-kormányt ismertem el törvényesnek. Nem tiltakoztam az ellen, hogy Nagy Imre az ENSZ-csapatokhoz fordult segítségért. Nem értettem azzal sem egyet, hogy a Kádár-kormány az ellenforradalom leverésére szovjet csapatokat vett igénybe. Nem értettem egyet Nagy Imre értékelésével sem, az értékelés fokozataival. Pl. előbb csak megtévedt, gyenge kezű ember, majd aki az ellenforradalom kezére játszik és áruló. Én a kommunista párt azon szárnyával szimpatizáltam, melyet Nagy Imre képviselt. Nem értettem egyet azzal, hogy a többpártrendszer kérdésével visszakozás történt, de azzal sem értettem egyet, hogy a novemberben leváltott sztálinisták visszakerültek funkciójukba, mintegy igazolva a szektás nézetek helyességét. Úgy érzem, ez volt a legdöntőbb abban, hogy a Kádár-kormány politikai vonalvezetésével nem értettem egyet. 1956. november 4-e után e kérdésekről kifejtettem nézeteimet baráti körömhöz tartozó személyekkel és néhány egyetemi könyvtárbeli kartársammal. Így Keserű Bálint aspiránssal, Lőkös Zoltán újságíróval, Ökrös László tanárral, Kiss Lajos tanárral, Székely Lajos egyetemi docenssel, Bóday Pál könyvtárossal, Osváth Béla aspiránssal, Giday Kálmán tanárral, Petrovác Istvánnal, az írócsoport titkárával. Saját magam értékelése szerint nem segítettem elő a fenti témájú beszélgetésekkel, nézetem kifejtésével a konszolidációt és a kormány működését. A felemlített személyeknek nézetei, kivéve Keserű Bálintot, Székely Lajost, Kiss Lajost és Lőkös Zoltánt, többnyire az én nézeteimmel azonos állásponton voltak.

Vádirat

Izgatás büntette miatt dr. Péter László szőregi lakos ellen indított bűnügyben.

Dr. Péter László 1956 októberében a szegedi tudományegyetemen volt alkalmazva mint tudományos kutató. Az ellenforradalom időszakában munkatársaival többször elbeszélgetett, és több személy jelenlétében több alkalommal hangoztatta, hogy az ellenforradalom leverése érdekében a szovjet csapatok katonáit nem szabad lett volna felhasználni. Hangoztatta, hogy a szovjet csapatok ily értelmű beavatkozása meggátolja azt, hogy Magyarországon demokratikus fejlődés tovább fennálljon.

Hangoztatta, hogy a Nagy Imre-kormány törvényes és a Kádár-kormány törvényellenes módon jött létre. Kifejtette, hogy a Kádár-kormány a magyar nép problémáit nem tudja megoldani.

Az írószövetségben többször hangoztatta, hogy az írók közül a kommunistákat a vezető funkciókból le kell váltani, majd az új kormány megalakulása után a leváltott kommunista vezetők eredeti beosztásukba való visszahelyezését ellenezte.

A parasztpárt, illetve a Petőfi-párt megszervezését szorgalmazta az egyetemen, és ő maga is aktívan részt vett ezen szervező munkában.

Kifejtette véleményét a tekintetben, hogy az MSZMP azon értékelésével nem ért egyet, hogy Nagy Imrét és társait ellenforradalmároknak nevezi.

Bizonyítékok: terhelt beismerő vallomása, a tanúk vallomásai.

A fenti tényállás alapján az 1957. augusztus 5-én előzetes letartóztatásba helyezett és jelenleg is előzetes letartóztatásban levő dr. Péter László, 1926. január 21-én, Jánoshalmán született, anyja Cselenák Ágnes, magyar állampolgár, nős, katonai szolgálatot teljesített, büntetlen, szőregi, Szegfű u. 21. szám alatti lakos, terheltet vádolom:

a Bhő 2. pontjának b. alpontjában felvett és a Bhő 11. pontjának 3. bekezdése szerint büntetendő, a népi demokratikus államrend elleni izgatás büntetével, mert 1956 októberében, novemberében, decemberében több személy jelenlétében kijelentette, hogy a szovjet csapatok hazánkban a demokratikus fejlődést elfojtották, törvényellenes volt beavatkozásuk az ellenforradalom leverésébe, a Kádár-kormányt és annak intézkedéseit nem fogadta el.

A Bp. 23. §-a és 24. §-a értelmében az ügyben eljárni a Csongrád megyei bíróságnak van hatásköre és illetékessége.

Indítványozom, hogy a Csongrád megyei bíróság terhelt előzetes le-
tartóztatását hosszabbítsa meg az ügyben hozandó érdemi határozatig.
Közlöm, hogy az ügy tárgyalásán részt kívánok venni.

Szeged, 1957. november 2.
Dobos Ferenc mű.,* dr. Tóth Péter ü.**

Szemponatok védelmemhez

I. Általánosak

1. Megszakítás nélkül őrizetben vagyok 1957. március 12-e óta; május 13-ig a megyei rendőr-főkapitányságon, augusztus 2-ig a tököli közbiztonsági táborban, október 3-ig ismét a főkapitányságon. A vádirat idevonatkozó adatának módosítását kellene kérni, nehogy az eltöltött időm *fele* beszámíthatlan maradjon.

2. Elfogultsági indítványt kellene tenni Szabolcsi Gábor és Lődi Ferenc tanúként való kihallgatása ellen, akiknek vallomása egyébként sem szerepelt a rendőrségen október 2-án általam átnézett vizsgálati dossziében. Mindketten *közismerten* kifejezetten ellenségeim; Szabolcsi hamis vádakkal már 1950-ben eltávolíttatott az egyetemről, 1955-ben plágiumügyben kerültünk vele szembe; Lődi 1954-ben, mikor a somogyi-könyvtár igazgatója lett, riválisának tartva hajsztát kezdett ellenem, s ez 1955-ben a sajtóban is tükröződött. Mindezekről a pör tanúi (főként Keserű Bálint, Lőkös Zoltán, Ökrös László) tudnak és vallanak. Fontos, hogy sem Szabolcsit, sem Lődöt a bíróság *ne hallgassa meg*. (Csapdát sejtek benne!)

3. A tárgyalást megidézettek névsorából hiányzik Székely Lajos, holott a vádirat első oldalán rá is hivatkozás történik. Azt hiszem, előnyös lenne meghívása (Pusztaszeri u. 22.).

II. A vádakhoz

1. *Jogi szempontból*: a baráti – az ország sorsán aggódó, vívódó, kételemekre választ kereső – viták nem „gyűlölet- és megvetéskeltők” voltak, tehát nem merítik ki az államrend elleni izgatás ismérveit. A viták jellegéről főként Keserű Bálint kérdezendő.

* Megyei ügyész.

** Ügyész.

2. *Kronológiai szempontból*: általában nem mindegy, hogy *mikor* mi történt! A vádak többnyire olyanok, amelyek kérdésében a kormány, az MSZMP KB s a Népszabadság is ingadozó, bizonytalan, illetve fokozatosan változó (szigorodó, keményedő) álláspontot foglalt el. Pl. a többpártrendszer *mint lehetőség* a vádban szereplő időpontban (1956. október-december) a sajtóban is helyeslően volt említve (a Népszabadság november végén vagy december elején idézte erről a kínai lapok *pozitív* álláspontját. A kormány november 4-i nyilatkozata, majd Kádár János november 16-i beszéde szintén nyitva hagyta a kérdést, s így tovább). Vagy: Nagy Imre értékelése is fokként változott: november 16-án Kádár még a vele való tárgyalások kilátásait említette, később „gyöngye kezű”, s csak december folyamán minősült ő maga is „árulónak”, „ellenforradalmárnak”. Ennek megfelelően: én a Nagy Imre-kormány törvényességét csak a legelső időkből (körülbelül november végéig) vallottam; a Kádár-kormányt *de facto* elismertem, s ettől kezdve a kormány és a volt koalíciós pártok, valamint a Forradalmi Értelmiségi Bizottság (Akadémia, Írószövetség stb.) *meg egyezésétől* vártam a kibontakozást. Úgy véltem, hogy a Kádár-kormány *e nélkül* nem támaszkodhat széles bázisra. (Ezt egyébként az egyik tanú, Székely Lajos maga is így tartotta még november 13-án, amikor ezekről beszélgettünk. Esetleg meg lehet kérdezni.)

Szintén fontos, hogy a vád által érintett időszak körülbelül *december végéig* tart; azaz a Zsenminzsipao fontos cikke* és a január elején megjelent kormánynyilatkozat után az addig lehetségesnek tartott *kompromisszumos* kibontakozás lehetetlenségét fölismertem, és konzekvenciáit levontam, a baráti vitákat is beszüntettük. (Erre ismét Keszérű Bálint lehet tanú.)

3. *Lélektani szempontból*: Fontos, hogy az én kritikus (s nem igazgató) állásponton nem az ellenforradalmár szembenállása volt a szocializmussal szemben, hanem egy akkor nemzetközi síkon is képviselt és lehetségesnek tartott *másfajta szocialista álláspont*. E ponton szembe kell szállni Kiss Lajossal, aki szerint én nem ellenforradalmár, de „polgári demokrata” vagyok. Szocialistának vallottam és vallom magam (amint azok az ő általa egyébként helyesen megnevezett írói és emberi példaképeim, Németh László és Illyés Gyula is); erről tanúskodnia kell többéves ismeretség alapján Lőkös Zoltánnak, Ökrös Lászlónak, vitáink alapján Keszérű Bálintnak, de tanúskodik november 4-i cikkem is, mely szocializmust követelt akkor is, amikor nem volt éppen opportunus dolog érte szót emelni!

* Népszabadság, 1957. jan. 1., 3.

4. *Másfajta, de szocialista* álláspontot képviselt a nemzetközi munkásmozgalomban Tito, Kardelj; sokáig tartó passzivitásukból ezt olvashattam ki a lengyel és a kínai párt álláspontjaként is; ezt hirdette több külföldi kommunista párt is abban az időben még; erről vitáztak a francia kommunista írók a szovjet írókkal, s így tovább. Ezt az álláspontot képviselte Nehru, akit szintén nem tarthattam az imperializmus szószólójának. Végül, de nem utolsósorban ezt vallotta, határozataiban képviselte a Magyar Írók Szövetsége akkori vezetősége, amely a *legnagyobb hatással volt rám*, éppen azért, mert élükön olyan nagy magyar írók, költők állottak (Veres Péter, Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, Tamási Áron stb.), akik *két évtizede* írói és politikai ideáljaim.

III. Néhány ténykérdés

1. Az Írószövetségben soha nem hangoztattam, hogy bárkit is le kellene váltani. „Kommunisták” leváltását kivált nem követelhettem; ez szöges ellentétben áll november 4-i cikkem szellemével, lényegével: *megvédtem* a kommunistákat. Erről, ha szükséges, Lőkös Zoltán kérdezendő meg.

2. Nem szabatos a vádirat, amikor a leváltott „kommunista” vezetők visszahelyezésének ellenzésével vádol. Baráti beszélgetésben valóban elleneztem az MSZMP november eleji határozataiban a pártbizottságok által leváltott szektás, túlzó, kompromittált vezetők (az akkor úgynevezett „sztálinisták”) december elején történő sietős „rehabilitációját”. E különbségtevés igen lényeges!

3. A Nemzeti Parasztpárt szervezését az egyetemen nem végeztem. A *városi* előkészítő bizottságban vettem részt.

4. Katonai szolgálatot *nem* teljesítettem.

IV. Az ítélethez

1. Enyhítő körülmény:
 - a) beismerő vallomás,
 - b) büntetlen előélet,
 - c) nem gyűlésen, hanem szűk baráti körben történt.
2. Méltánylást érdemel (talán?):
 - a) tudományos munkásságom (József Attila-, Juhász Gyula-kutatósaim; esetleg idézhető lenne Révai József egyik 1954-i levelének elismerő passzusa),

- b) publicisztikai tevékenységem (1946–1956): progresszív, szocialista írások.
- 3. Ha fölfüggesztést nem, akkor megszakítást kérünk, számos függőben levő ügyem befejezésére, így
 - a) a Szépirodalmi Könyvkiadónál március óta kiszedve álló két-kötetes „Juhász Gyula válogatott prózai írásai” c. könyv befejezésére, amely nemcsak kulturális és tudományos, de elsősorban most már *népgazdasági termék*;
 - b) a Juhász Gyula kritikai kiadással kapcsolatos, függőben maradt munkák befejezésére az Akadémia tervei szerint. A Juhász Gyula-kézirati anyag gondos átadása, amelyhez jelenlét szükséges.

Szeged, 1957. november 14.

Péter László

Ítélet

B.I.1113/1957/3.

A Szegedi Megyei Bíróságtól.

A Népköztársaság nevében!

A Szegedi Megyei Bíróság mint büntető bíróság izgatás büntette miatt dr. Péter László vádlott ellen indított bűnügyben Szegeden 1957. évi november hó 19. napján megtartott nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő

ítéletet.

A megyei bíróság az 1957. évi március hó 12. napjától kezdődően előzetes letartóztatásban levő:

dr. Péter László vádlottat, aki 1926. évi január hó 21. napján Jánoshalmán született, Szőreg, Szegfű u. 21. szám alatti lakos, magyar állampolgár és anyanyelvű, a Szegedi Tudományegyetem tudományos kutatója volt, havi 1750 Ft kereset mellett, bölcsészettudományi egyetemet végzett, katona nem volt, nő, Lakatos Arankával, gyermektelen, atyja Gergely, anyja Cselenák Ágnes, büntetve nem volt,

bűnösnek

mondja ki népi demokratikus államrend elleni izgatás büntettében. A megyei bíróság ezért:

Dr. Péter László vádlottat 8 (nyolc) hónapi börtönbüntetésre ítéli. A megyei bíróság vádlottnak az előzetes letartóztatásban eltöltött idejével a kiszabott börtönbüntetést teljes egészében kitöltöttnek veszi. Vádlott köteles a jövőben felmerülő bűnügyi költséget az államnak megfizetni.

Indoklás.

A megyei bíróság a tárgyaláson felvett bizonyítékok alapján bebizonyítottak vette és tényként állapította meg a következő tényállást.

Dr. Péter László vádlott a felszabadulás előtt szülei háztartásában élt, középiskolai tanuló volt. Apja mint csendőr tiszthelyettes az 1936. évben vonult nyugdíjba. Vádlott az 1947. évben végezte el az egyetemet. Az 1948. évben tanári oklevelet nyert, majd 1950. év decemberétől kezdődően először Karcagon, majd a makói múzeumnak lett igazgatója. Az 1954. évtől kezdődően a Szegedi Tudományegyetem könyvtárában dolgozott, kezdetben mint könyvtáros, később mint tudományos munkatárs, havi 1750 Ft kereset mellett.

Vádlott kimagasló eredményt ért el Juhász Gyula és József Attila, a munkásosztály költői kutatásában.

Dr. Péter László vádlott magatartásával kapcsolatosan az ellenforradalom leveréséig semmi különös nem merült fel. Az ellenforradalom leverése után baráti körben, így Szabolcsi Gábor újságírónak, Székely Lajos egyetemi tanársegédnek, továbbá Ökrös László középiskolai tanárnak olyan kijelentést tett, hogy véleménye szerint a szovjet csapatokat nem kellett volna behívni, belső erővel is le lehetett volna verni az ellenforradalmat. Nem lett volna szabad erre a szovjet csapatokat felhasználni. Annak a nézetének adott kifejezést, hogy ennek következtében nincs biztosítva Magyarországon demokratikus fejlődés. A véleménye az volt, hogy Nagy Imre kormánya volt a törvényes kormány, míg a Kádár-kormány nem törvényes módon jött létre. Véleménye az volt továbbá, hogy a Kádár-kormány a magyar nép problémáit nem tudja megoldani. Nem értett egyet az MSZMP Nagy Imrére vonatkozó értékelésével sem.

Vádlott fenti tényállásban írt véleményének az ellenforradalom leverése után közvetlenül adott hangot. Vádlottat barátai és ismerősei egy néphez hű embernek ismerték. Bízott a szocializmus megépítésében. Kijelentéseit nem mint ellenforradalmár, hanem mint egy megtévesztett ember tette meg. Egyébként is ezen véleményével már ő maga sem értett egyet a későbbiek során.

A megyei bíróság a fenti tényállást bebizonyítottak vette vádlott ténybeli beismerése, valamint a tárgyaláson kihallgatott érdektelen tanúk

vallomása és az iratok egyéb tartalma alapján. A megállapított és bebizonyítottak vett cselekményével vádlott megvalósította a BHÖ 2. pont b) alpontjában foglalt, de a BHÖ 11. pont 3. bekezdése szerint büntetendő népi demokratikus államrend elleni izgatás büntetettét.

Vádlott részben bűnösnek érezte magát. Védekezésül előadta, hogy az általa tett kijelentések az ő külön véleménye volt, nem volt szándékában az izgatás büntetettének elkövetése. A kijelentések megtételekor még tisztán nem látott, de később belátta azt, hogy helytelen volt a meggyőződése és a későbbiek során már nem is vallotta ezt.

A megyei bíróság a lefolytatott tárgyalás eredményeképpen vádlott terhére rótt bűncselekmény elkövetését bebizonyítottak találta. Vádlott által tett kijelentések semmi esetre sem segítettek elő a kibontakozást. Figyelemmel azonban a cselekmény elkövetésének időpontjára, és arra, hogy a vádlott kik előtt tette meg a kijelentést, ezért a megyei bíróság vádlottal szemben az enyhítő szakasz alkalmazását indokoltnak találta. Vádlott által tett kijelentések a kijelentésének időpontjában is bűncselekményt képezett. Az, hogy kik előtt ette és mikor, az a büntetés kiszabásánál jöhet figyelembe.

A megyei bíróság a büntetés kiszabásánál súlyosbító körülményt nem észlelt, míg vádlott büntetlen előéletét, továbbá az ellenforradalom leverése előtt tanúsított pozitív magatartását és részbeni megbánást tanúsító beismerését mint enyhítő körülményt vette figyelembe.

A megyei bíróság a rendelkező részben megállapított börtönbüntetést találta arányban állónak vádlott által elkövetett cselekmény súlyával és társadalmi veszélyességével, valamint vádlott személyében rejlő kisebb fokú társadalmi veszélyességével.

A büntetés kiszabása a BHÖ 11. pont 3. bekezdésében felvett rendelkezés szerint történt a Btá. 51. §-a 2. bekezdés d) pontja felhívásával. Az előzetes letartóztatásban töltött idő beszámítása a Btá. 54. §-án, míg a bűnügyi költségek felől való rendelkezés a Bp. 244. §-a 1. bekezdésén alapszik.

Szeged, 1957. november 19.

dr. Bottyán László s. k.
tanácsvezető

Mison Gusztávné s. k.
ülnök

Tamási Imréné s. k.
ülnök

Tekintet, 1990/7.

A PETŐFI-PÁRT MEG ÉN

Engem is meglepett a Szeged 1996. decemberi számában Bálint László dolgozatának (*Újjáalakult politikai pártok 1956-ban Szegeden*) rám vonatkozó néhány megállapítása. A szerzővel régebb óta kapcsolatban vagyok; a Kisteleki Alapítvány kuratóriumának elnökeként én adtam át neki 1994-ben a joggal elnyert pályadíjat; a Szegedi Műhelyben én közöltem először '56 szegedi eseményeiről szóló dolgozatát; én közvetítettem újabb dolgozatait a Szegednek, könyvének kéziratát Fejér Dénesnek; ám erről az írásáról nem tudtam. Bizonyára számomra is meglepetésnek szánta.

Semmi sérelmes nincs ugyan cikkében, mégis a történelmi igazság kedvéért az utókor számára némi helyesbítést kell kérnem. Előre bocsátom, hogy a tévedésekért nem Bálint László tehet, hanem a forrása: az a bizonyos „monográfia”, amelyet a politikai rendőrség készített 1959-ben az 1956. évi forradalom eseményeiről.

Azt helyesen állapították meg a „monográfusok”, hogy a Petőfi-párt néven újjászerveződött Nemzeti Parasztpárt tevékenysége nem volt jelentős. Nem is lehetett, hiszen mindössze megalakult a párt vezetősége október 31-én, de az ég világon semmi lehetősége sem nyílt cselekvésre. Hízelgő rám nézve, hogy a Délmagyarországban 1956. október 19-én *A szegedi örökség ápolása* címmel kezdett (24-én a második darabbal félbe is szakadt) cikksorozatának olyan nagy jelentőséget tulajdonítottak a forradalom előkészítésében, hogy első cikkem bevezető mondatait idézték is. Sajnos, pontatlanul. Kénytelen vagyok itt közölni a hiteles szöveget, mert csak így érthető, s kérni az olvasót, vesse össze a Szeged decemberi számában idézettel. A hibás vagy ki maradt szavakra dőlt szedéssel hívom föl a figyelmet:

„Az elmúlt években bebizonyosodott, hogy az a szektás szűkkeblűség, rideg dogmatizmus, amely nemzeti hagyományaink iránti *érzékletlenségével* kérkedett, nemcsak [nincs az!] országos művelődéspolitikánkban okozott mérhetetlen károkat, de a helyi tradíciók *ápolását*, a szülőföld kulturális kincseinek megóvását is *bűnösen* elhanyagolta, sőt

rosszhiszeműen, rágalmozóan el is riasztotta e szent feladattól mindazokat, akikben még élt a nemzeti örökség, a helyi szellem iránti megbecsülés érzése.”

Utólag hadd áruljam el, hogy az idézet vége Ladányi Benedekre, a városi pártbizottság titkárára vonatkozott. Ő 1955 tavaszán a Szabadság Moziban tartott pártgyűlésen („aktíván”) megbélyegzett azzal, hogy a helyi hagyományok idézésével a szegedi értelmiséget a jelen szocialista tennivalóitól „múltba fordulásra” csábítom... Vajtai István és Vajda László mellett így lettem én a Nagy Imre leváltása utáni szektás politika szegedi illusztrációja és bűnbakja.

Az is igaz, hogy az újjáalakult Petőfi-pártnak propagandatitkára lettem. Elmondom, hogyan. Ott kell kezdenem, hogy minden látszat ellenére én soha nem voltam a *Nemzeti Parasztpárt tagja*. A népi írók ígézetében rokonszenveztem a párttal, de bizonyos főntartásaim miatt sohasem léptem be. Írtam hetilapjukba, a Szegedi Szabad Szóba, sőt belső munkatársa voltam kérészéletű napilapjuknak, a Szegedi Friss Újságnak, anélkül azonban, hogy forma szerint párttag lettem volna. Sokat vitatkoztam az akkori megyei titkárral, Horváth Lajossal (Isten nyugosztalja) éppen a parasztpártnak a kommunista párttal való, szerintem túlzott együttműködése miatt. Megértettem a szegényparasztságnak keserűségét, amely Veres Pétert valamelyik választmányi gyűlésen arra a híres-hírhedt kijelentésre készítette, hogy *ő a parasztság érdekeiért az ördöggel is összefog*... Megértettem, de nem fogadtam el. Sajnos, az idő az én aggályaimat igazolta. Ezt később, amikor *A paraszti jövő* (1948) című könyvéért Veres Pétert is vesszőfutásra kényszerítették, bizonyára ő is belátta.

1956 októberében azonban Giday Kálmán unszolására elmentem a parasztpárt – akkor már Petőfi-párt – ideiglenes vezetőségének alakuló ülésére. 1957. augusztus 27-én a rendőrségen írott vallomásomban az eseményeket még viszonylag frissen így rögzítettem: „Másnap, szerdán [1956. okt. 31.] reggel, nemsokára hogy beértem [munkahelyemre, az egyetemi könyvtárba] fölkeresett Giday Kálmán barátom [...] Vele együtt fölkerestük a Nemzeti Bankban Kovács Antalt, aki a főlsszabadulás után a Nemzeti Parasztpárt bajai főispánja [csak főjegyzője!] volt. Hárman fölmentünk a városházára bejelenteni a parasztpárt szervezésének megkezdését. Helyiségkérésünkre Kovács József, akivel tárgyaltunk, Mogyoróssy rendőr századossal előttünk folytatott telefonbeszélgetése után úgy döntött, menjünk a *parasztpárt volt helyiségébe*, az MDP székházba, s ideiglenesen (mivel oda ők – úgy mond – lakásokat akarnak), kérjünk néhány helyiséget. Így is tettünk:

Vereska András elvtársat fölkerestük, ő rendkívül készséges volt, s Gera [József] elvtárssal kiválasztottunk egy földszinti és egy emeleti szobát. A földszinti szoba ajtajára *egy papírlapra ceruzával* fölírtam: »A Nemzeti Parasztpárt szegedi ideiglenes szervező bizottsága.« Megállapodtunk, hogy szóban értesítünk, akit csak tudunk, s délután 6-kor alakuló ülést tartunk ott.”

Az alakuló ülésről ezt „vallottam”: „Amikor odaértem, már megkezdtek, sőt a tisztikart is megválasztották. Nekem tartották fenn a szervezőtitkári funkciót, ezt azonban nem vállaltam. Erre ezzel Gidayt bízták meg, nekem meg a »propagandatitkári« földadat jutott, ami azt jelentette volna, hogy később majd cikkekben fejtsem ki a parasztpárt politikáját, úgy, amint azt országos viszonylatban Németh László kezdte is a párt új lapjában. A továbbiakban összeadtunk adminisztrációra kb. 150 forintot; megállapodtunk, hogy a régi falusi parasztpártiakkal megteremtjük a kapcsolatot, s szétszózlottunk. A másnapi lapban a két jelenvolt, magát parasztpártinak valló újságíró, Csepi József és Förgeteg Szilveszter jóvoltából, megjelent egy rövid hír a megalakulásról, a tisztikar névsora, s egy közlemény, hogy másnap lehet jelentkezni az ideiglenes helyiségben.”

A Délmagyarország nevét október 31-én a városi „néptanácsnak”, azaz ugyanez naptól kezdve „forradalmi nemzeti bizottságnak” a városháza közgyűlési termében tartott ülésén – tiltakozásom ellenére – megváltoztatták: Szeged Népe lett. Ennek november elsején megjelent első számában a következő közlemény olvasható:

Megválasztották a Nemzeti Parasztpárt ideiglenes vezetését Szegeden

Tegnap az esti órákban a Nemzeti Parasztpárt szegedi szervezete a párt helyiségében (Stefánia sétány 4.) megválasztotta ideiglenes vezetését. Elnök Miklós Pál, titkár dr. Kovács Antal, szervező-titkár Giday Kálmán, propaganda-titkár dr. Péter László, gazdasági vezető pedig Rácz Károly lett.

Betűhíven közöltem, s néhány magyarázatot kell fűznöm hozzá. Nem emlékszem, de most úgy vélem, valószínűleg mi akkor még nem tudtuk, hogy a pártnak új neve Petőfi-párt. (Bibó István Nemzeti Radikális Pártnak szerette volna elnevezni, de lemaradt arról az országos értekezletről, amelyen Németh László javaslatát fogadták el.) A Stefánia sétány 4. a mai sajtóház, akkor a városi pártbizottság székháza volt. Emlékszem, amikor ott jártunk „háztűznézőben”, Fenyvesi István barátom (a pártbizottság légynek sem ártó kulturális munkatársa lévén akkor) éppen a pártbizottság iratait tömködté a lángoló kandallóba...

A „szegedi szervezet” belőlünk állott: magunkat választottuk meg; persze valóban ideiglenesen, azaz voltaképpen csak a tisztségeket osztottuk el egymás között. Az elnök Miklós Pál (Tápé, 1913. szept. 11. – Tápé, 1968. márc. 6.) hét és fél holdon gazdálkodó földműves lett. 1949-ben a Nemzeti Parasztpárt Csongrád megyei titkára volt Szentesen. 1961-től a Tiszatáj termelőszövetkezet elnökhelyettese, a községi tanács végrehajtó bizottságának tagja.

A titkár dr. Kovács Antal (Szeged, 1915. ?, ? – Budapest, 1989. aug. ?) jogász volt. A szegedi piarista gimnáziumban 1935-ben érettségizett, az itteni egyetem jogi karán 1941-ben szerzett doktori oklevelet. 1942-től Csíkszeredában városi jegyző, 1945-től Baján Bács-Bodrog vármegye főjegyzője volt. 1948-tól segédmunkás, 1952-től a Magyar Nemzeti Bank szegedi fiókjában csoportvezető. 1956-ban a bank munkástanácsának elnöke. Ezért elbocsátották. 1957-től a szegedi fodrász szövetkezet főkönyvelője. 1975-ben ment nyugdíjba, és második feleségével a fővárosba költözött.

A szervezőtitkár, mint említettem, dr. Giday Kálmán (Fényeslitke, 1919. ápr. 3. – Szeged, 1989. dec. 27.) tanár lett. A debreceni ref. gimnáziumban 1938-ban érettségizett, az ottani egyetemen szerzett 1942-ben történelem-földrajz szakos tanári oklevelet. 1943-tól a makói gimnázium tanára, 1946-ban a József Attila Népi Kollégium megszervezője és igazgatója. 1948-tól a szegedi Dugonics András Gimnázium, 1949-től a Vedres István Építőipari Technikum tanára, 1953-tól igazgatója. 1955-ben leváltották. 1957-től a budapesti Arany János Általános Iskola és Gimnázium kollégiumának tanára, később igazgatóhelyettese. 1980-ban ment nyugdíjba. Tudományos munkáival Debrecen, Makó, de főként Szeged várostörténeti irodalmát gazdagította.

Rácz Károly (Kiskundorozsma, 1905. máj. 25. – Szeged, 1981. szept. 28.) cipőkereskedő vállalta, mint korábban is, a gazdasági föladatak el látását. Ő Szegeden polgári iskolát végzett. A szegedi cipő-nagykereskedelmi vállalat osztályvezetőjeként ment nyugdíjba.

Azt írta a „monográfia” rólam: „Kapcsolatot tartott a Forradalmi Nemzeti Bizottsággal.” Ez túlzás; mindössze részt vettem az október 31-i városházi ülésen, s felszólaltam a Délmagyarország nevének megtartása mellett. Le is hurrogtak, hiába hivatkoztam Juhász Gyula és Móra Ferenc nevére, örökségére, amely a nagy múltú lapnak igazi hagyományát jelentette.

A „monográfia” ismeretlen szerzője nekem tulajdonítja azt a körlevelet, amely Kovács Tóni barátom aláírásával a birtokukba került. *Én ezt sohasem láttam, tehát nem is írhattam.* Nem tudom elképzelni, ávósaink mi-

ért állították, hogy én írtam; miért nem hitték el, hogy *az írta, akinek a neve alatta áll*. Kovács Tóninak nem volt szüksége, hogy idegen tollakkal ékeskedjék; ilyen szöveget meg tudott fogalmazni maga is. A stílusa is idegen tőlem. Azért is tiltakozom, hogy az utókor nekem tulajdonítsa ezt a rövidke írásművet, mert három olyan nyelvhelyességi szeplő van benne, amelyet nem vállalok. (Cél helyett *célkitűzés*; *annak* munkája: germanizmus; fölösleges, mert a magyar birtokos személyrag elegendő; *biztosít-sa*: divatszó, amelyet nemcsak kerülök, de szerkesztőként irtok is minden elem kerülő kéziratban.)

A „monográfia” Kovács Tónit és engem minősít olyan „jobboldali elemnek”, akik „igyekeztünk jobbra tolni a többi mérsékelt vezetőségi tagot”. Sőt az összegező megállapításukban megismételték: „a Nemzeti Paraszti Párt négynapos működése során jelentősebb ellenforradalmi tevékenységet nem fejtett ki, dr. Péter László és dr. Kovács Antal ugyan megpróbáltak ellenforradalmi aktivitást vinni a párt életébe”. Nem tudom, mire, *kinek a tájékoztatására alapozták* állításukat. Én sosem voltam sem ellenforradalmi, sem jobboldali. „Harmadik oldali” voltam, sőt vagyok. Nem a jobb- és baloldal *között*, hanem *fölött* állok. Cikkemmel (*Humanizmust, demokráciát!* Szeged Népe, 1956. nov. 4.) éppen azt bizonyítottam, hogy azok között a kevesek közt voltam, akik – mint Németh László – mérsékletre hívtam föl a közvéleményt. Ezt a Legfelsőbb Bíróság is méltányolta, amikor 1958. augusztus 4-én éppen erre hivatkozva mentett föl – a már leült – nyolc hónapi börtön alól.

Azt is írták a „monográfus” elvtársak, hogy Lőkös Zoltán „az ellenforradalom alatt felajánlotta tollát az NPP-nek”. Ezt most hallok először. Ha így lett volna, tudnék róla. Lőkös Zoltán 1945-ben valóban parasztpárti volt, de a Délmagyarország pártlappá alakulása után belépett az MKP-ba. 1952-ben mint osztályidegent kizárták, és kirúgták a szerkesztőségből. 1956. november 4-e után visszavették mind az MSZMP-be, mind a Délmagyarország szerkesztőségébe. Nagy Istvánt (a Hazafias Népfront későbbi megyei titkárát, a szentmihályteleki és röszei Új Élet téves elnökét) szintén belekeverték a nyomozók a „monográfiájukba”. Róla csak annyit tudtak megjegyezni, hogy „1948-ban az NPP országgyűlési képviselője volt”. 1956-ban nem vett részt a parasztpárt újjászervezésében. A „monográfiába” úgy került, mint Pilátus a krédóba.

*

Mindennek van általánosítható tanulsága: kritika nélkül nem szabad hinnünk az egyoldalú forrásokban.

Szeged, 1997. február.

A DÉLMAGYARORSZÁG ÉS ÉN

Nem érdem, de talán érdekes: tavaly novembere, Lőkös Zoltán halála óta én vagyok a Délmagyarország legrégebbi élő munkatársa. Első cikkem 1945. szeptember 15-én jelent meg *Műkedvelő előadás Szőregen* címmel. Éppen Lőkös Zoltán jóvoltából, mert ő – osztálytársam nyolc éven át a Baross Gábor Gimnáziumban, évfolyamtársam öt évig az egyetemen – már 1944 novemberétől a lap belső munkatársa volt.

Külső munkatársi szerepem később meg-megszakadt. 1947-48-ban a parasztpárt lapjának, a Szegedi Friss Újságnak belső munkatársa lettem, akkor ott jelentek meg írásaim. Utóbb betegségem, 1950-től politikai okok zártak el a lehetőségtől, hogy írjak a lapba. Egy évig, 1950 decemberéig, állás nélkül voltam. Csak miután karcagi száműzetéséből 1952-ben hazakerültem, s a makói múzeumot igazgattam, jutottam vissza a Délmagyarország hasábjaira. Ekkorra viszont már Lőkös Zoltánt mint osztályidegent is kirúgták a Délmagyar szerkesztőségéből, de a helyzet fonákására jellemző, hogy most Ökrös László falumbéli barátom, akit az én ajánlásomra éppen Lőkös vétégettől a laphoz, helyezte el írásaimat.

Nagy Imre első miniszterelnöksége, „az új szakasz politikája” szabadabb légkört hozott az újságírásba is; gyakrabban szerepelhettem, írhattam a helyi irodalmi és történelmi hagyományok ápolásáról. Ám hamarosan ennek is meglett a bőjtje: amikor Nagy Imrét eltávolították a hatalomból, és Rákosiék újból nyeregbe kerülve hadjáratot indítottak „a revizionizmus”, „a jobboldali elhajlás” ellen, Karácsonyi Béla és Székely Lajos ösztönzésére a városi párttitkár, Ladányi Benedek Vajtai Istvánban, az őt védelmébe vevő Vajda Lászlóban és bennem, az én Délmagyarban megjelent írásaimban látta a helyben üldözendő revizionizmust. A Belvárosi Mozi ezres pártaktívája előtt bélyegzett meg, mint „jobboldali elhajlót”; mint aki a helyi múlt felé fordulva elvonom a szegedi értelmiséget a szocialista építés föladataitól...

Szintén Székely Lajos volt a háttérből irányítója az ellenem indított hajszának 1955 augusztusától 1956 januárjáig a Délmagyarország

hasábjain *József Attila Szegeden* című tanulmányom miatt. Ő maga nem írt egy betűt sem, csak mint a bábjátékos mozgatta a figuráit: fél tucat tőle függő vagy félő írástudót ugrasztott rám.

Éppen az 1956. októberi forradalom előtti napokban indítottam cikksorozatot *A szegedi örökség ápolása* címmel. Az első része 19-én, a második 24-én jelent meg; a többi már soha. De a forradalmi napokban újból támadt írni vágyom. November 2-án, pénteken olvastam az Irodalmi Újságban Németh László *Emelkedő nemzet* című cikkét és Kádár Jánosnak a Népszabadságban megjelent – később elhallgatott – nyilatkozatát „népünk dicsőséges fölkeléséről” és a szocializmusnak a sztálini zsarnokság ellenére elért és megőrzendő vívmányairól. Ezek – párosulva az eltelt napok személyes tapasztalataival – ihlették szombaton, 3-án írott cikkemet.

Mire megjelent, november 4-én, vasárnap, *Humanizmust, demokráciát!* címmel, a helyzet gyökeresen megváltozott.

Írásomban védelmembe vettem azokat a kommunistákat, akik jóhiszeműen ültek föl a sztálinizmus lidércfényének, de nem éltek vissza párttagságuk előnyeivel, nem vétettek embertársaik ellen.

Ezt a cikkemet akarták ellenem kijátszani. December 14-én Lődi Ferenc (aki a József Attila-dolgozatom miatti hajszában ellem nem írt) most *A humanizmus és a demokrácia szószólója* címmel dicsőített meg a Délmagyarban – elhallgatva cikkemből mindazt, ami a forradalom mellett, a szovjet uralom ellen szólt. Tiltakozásomat a szerkesztő, F. Nagy István elutasította: helyreigazításomat nem közölte. Cikkemet Keserű Bálint, az egyetemi pártbizottság titkára 1957 elején még szintén dicsérettel emlegette, de miután március 12-én letartóztattak, egyszeriben föl hagytak az elismeréssel. Lődi még azt írta, hogy az ilyen embert, mint én, nem üldözni, bántani kell, mint addig tették, hanem meg kell becsülni... Megbecsültek: november 19-én nyolc hónapra ítélték izgatás vádjával. Nem a november 4-i cikkemért, hanem nyilatkozataimért, amelyeket a szovjet támadás és a Kádár-kormány ellen szóban tettem szűk baráti körben. Baráti körben, amelyben besúgóm akadt Szabolcsi Gábor személyében. Ő jelentett föl már 1950-ben is...

1958. augusztus 4-én a Legfelsőbb Bíróság mégis a november 4-i cikkem alapján mentett föl a vád alól, kimondva, hogy abban az időben, amikor nálam tájékozottabb politikusok sem tudták helyesen megítélni a helyzetet, az én kis körben tett nyilatkozataim nem voltak a társadalomra oly veszélyesek, hogy azért ezt a büntetést – a már leült nyolc hónapot és öt napot! – megérdemeltem volna.

Ez az ítélet azonban Szegeden akkor nem volt elég arra, hogy ál-lásomba visszakerüljek. Csak félévenként meghosszabbított akadémi-ai szerződéses állásban tudtam a Juhász Gyula kritikai kiadás első há-rom kötetét – a verseket – Ilia Mihállyal sajtó alá rendezni.

Amint ezzel megvoltunk, *a mór megtette a kötelességét*, a mór me-het: az egyetem (1950 és 1957 után 1961-ben) harmadszor is kitesse-kelt. Szauder József tanszékvezető egyetemi tanár, hogy megszabadul-janak tőlem, elment Komócsin Mihályhoz, és tanári állást kért számomra. Erről szó sem lehetett, nehogy megmételtyezzem az ifjúsá-got. A Somogyi-könyvtár lett negyed századra új száműzetésem helye.

A Délmagyarországhoz való kapcsolataimmal kezdtem; hadd fe-jezzem be ezzel. 1956-ban Lókök Zoltánt is visszavették a szerkesztő-ségbe. Megint az ő révén kezdtem én is visszatérni a laphoz: 1958-ban, eleinte álnéven, később saját nevemen is újból megjelenhettek cikke-im. Némelyiknek ugyan dorgálás lett a sorsa, de némi öncenzúrával, az óvatos szerkesztők még nagyobb cenzúrájával, meg tudtam írni, amit akartam. Szent Ágostontól azt tanultam: mindig igazat kell mon-dani, de az igazat nem kell mindig megmondani. Választanom kellett: vagy semmit sem írok, nem szolgálom a Várost értékes szellemi ha-gyományainak föltárásával és közkinccsé tételével, vagy ezt a kis meg-alkuvást, lemondást a minden kimondásáról, vállalom. Az utóbbi mel-lett döntöttem. Nem bántam meg, hiszen életművem így jött létre. Az utókor dönti el, megérte-e.

Életművem jó része a Délmagyarország hasábjain jelent meg. Könyveimbe, gyűjteményes köteteimbe számos újságcikkemet fölvet-tem, mert úgy ítéltm, hogy maradandó értékűek.

Jól esett a minap, amikor egy olvasó a lapból olyan cikkeket hi-ányolt, mint az enyémeek voltak. Csodálkozom is, hogy még emlék-szik rájuk.

Délmagyarország, 2000. május 20.

AZ ÉN PUFÁJKÁSOM

„a gyilkosokat néven nevezni”

Nagy Gáspár (1984)

Hátranéztem, amikor hónom alatt a törülközőbe csavart kis cuccommal a Marx téren át nyolc hónap és öt nap múltával hazaindultam: nem szalad-e valaki utánam a Csillagból, hogy tévedés az egész, jöjjön csak vissza... De nem, buszra szállhattam, s hazatérhettem a hideg lakásba, ahova – bár már november 19-e volt – a feleségem március 12-e, letartóztatásom óta nem gyűjtött be. Különben élém jött, a börtön elé, de elkerültük egymást, mert idő kellett, míg a papírokat kiállították. A folyosón várakozva szokásom szerint le s föl sétálni kezdtem. Egy smasszer – szőregi volt, arcról ismertem – rám szólt, ne sétáljak, álljak a falhoz. Még akkor is! Pedig már szabad voltam, hiszen a megyei bíróság nyolc hónapra ítelt, s ezt már letöltöttem.

Pesti barátaim, amikor szilveszterkor találkozhattunk, mind azt kérdezték, bántottak-e. A szegediek meg sem merték kérdezni: még a tudásától is félték...

Engem csak egyszer ütöttek meg. Megalázni sokszor megaláztak. A vécét, fürdőszobát súrolni – ezt tekinthetjük kötelezőnek, hiszen mi használtuk. A börtönorvos iskolatársam volt, alattam járt a Barossban, de nem akart megismerni. Április végén kötőhártya-gyulladást kaptam, s amikor másodszor mentem rendelésre, panaszkodtam, hogy nem javul a szemem, gúnyosan mondta: „Közép-Európa legjobb gyógyszerét írtam föl magának...” A minap az Anna-kútnál találkoztunk. Nem nézett a szemembe...”¹

Őrizetbe vettek

Pufajkásokkal először letartóztatásomkor volt dolgom. A Somogyi-

¹ Csak most, 1995. október 20-án tudtam meg a nevét: Fodor Ferenc elsős volt, amikor én nyolcadikos.

könyvtár olvasótermében ültem. A Szépirodalmi Könyvkiadó 1956-ban kiadta szerkesztésében Juhász Gyula válogatott verseinek gyűjteményét, s utána megbízott prózai írásainak válogatásával is. Ennek korrek-túráit javítottam, mégpedig a másoláskor, gépeléskor törvényszerűen előadódó olvasási, leütési hibák lehető leggondosabb kiküszöbölésére úgy, hogy a nyomdai levonatot nem a gépelt kézirattal, hanem az eredeti hírlapi szöveggel vettem össze. Míg be voltam csukva, állt a szedés a nyomdában; Juhász Gyula válogatott elbeszéléseinek, cikkeinek, aforizmáinak addig legterjedelmesebb gyűjteménye csak kiszabadulásom után, 1958-ban jelenhetett meg, két kötetben *Örökség* címmel. Kedvező kritikái visszhangja (nem utolsósorban a Népszabadság dicsérő ismertetése hozzájárult a Legfelsőbb Bíróság ítéletéhez, amely a szegedi megyei bírósággal ellentétben – fölmentett).

Telefonhoz hívtak. Munkahelyemről, az egyetemi könyvtárból Molnár István barátom és kollégám suttogetta bele a telefonba:

– Laci, keresnek...

Az első pillanatban nem értettem. Faggattam:

– Ki? Ki keres?

Pista érezhető ijedelemben, halkan, mert a nyomozó nyilván még épp-hogy elhagyta közös dolgozószobánkat, csak azt ismételte:

– Keresnek!...

Letette a kagylót. Ekkor már megértettem. Január óta rendszeresen látogatott Pálinkás őrnagy, az államvédelmi hatóság tisztje, s folyton azt firtatta, mit gondol, mit tervez az egyetemi értelmiség... Rájöttem, besúgót szeretne bennem találni. Ha kezükre járok, elnézik az én „vétkeimet”. Ám tőlem saját nézeteim őszinte megvallásán kívül nem tudott meg semmit. Ha kötélnek állok, nyilván nem az történik velem, ami következett. Talán még egyetemi tanársággal is jutalmazták volna átállásomat. Volt rá példa elég.

Visszaültem a helyemre, s nyugalmat erőltetve magamra, próbáltam tovább olvasni Juhász Gyula szárnyaló publicisztikáját. Ám a betűk elhomályosodtak előttem. Nem is soká kellett várnom, láttam, amint egy idegen férfi beles az olvasóterem üvegajtáján. A könyvtáros fejének ingatásával mutatja neki, hol ülök. Úgy tettem, mintha nem tudnám, ki ő, s mit akar. Megvártam, míg az olvasótermi fölügyelő, Szabó Imre, odajött asztalomhoz:

– Laci, téged keresnek!

Az olvasó melletti kis szobában – később éveken át ez lett a munkahelyem – az ajtóban állva vette elő zsebéből, nyitotta ki és mutatta föl a görnyedtségében szinte púposnak látszó polgári ruhás nyomozó az őri-

zetbe vételéről szóló papirost. Kezembe nem adta, csak meglobogtatta előttem.

– Jöjjön velem – tette hozzá.

Összeszedtem a holmimat, lementünk a Közművelődési Palota elé. Ott várt ránk a szürke Pobjeda, a hátsó ülésen két pufajkás. Maguk köze ültettek. Fegyverük a kocsi padlóján, a lábuk közt.

– Házkutatást tartunk – közölte most a nyomozó. Hazaindulunk, Szőregre. A kocsi Szegfű utcai házunk előtt állt meg. A két pufajkás csak késve követett bennünket, így a feleségem, amint épp az udvari járdát söprögette, csak a nyomozót meg engem látott. Mosolyogva fordult felénk: azt hitte, vendéget, valamely kedves barátomat hoztam, azért jöttem váratlanul korán haza... Rögtön lehervadt mosolya, mihelyt megpillantotta a közben belépő két pufajkást.

Házkutatás

Mindhárman nekiestek a könyveimnek és leveles dobozaimnak. Az az iratmegőrző, amelyben az 56-os dokumentumokat őriztem, szerencsésen elbújt a sok hasonló között, így nem találták meg. Az volt – van máig – ráírva: *Forradalom és ellenforradalom*, 1956. Értsen mindenki forradalmon és ellenforradalmon azt, amit akar. Persze, ha bele is lapoznak, s megtalálják benne azokat a kéziratok fogalmazványaimat, amelyeket 1956 végen írtam, s amelyeket harminchárom év után közölhettem a Délmagyarországon, hiába a furfangos cím, írásaim ellenem vallottak volna.

Néhány kapott levelet és indigós levélmásolatomat kiemelték a lyukasztós levéltartómból. Egyikre emlékszem. Csatkai Endrének, a soproni múzeum Kossuth-díjas igazgatójának írtam január elején. Az ötvenes évek első felében Karcagon, Makón múzeumigazgató voltam, így kerültem kartársi, majd baráti kapcsolatba idősebb kollégámmal. Neki számoltam be Ejszenstein világhírű filmjének, *A jégmezők lovagjának* rám tett hatásáról. Valami olyasmit írtam, hogy nem szeretem a szovjet filmeket, mert sematikus propagandaalkotások, de a történelmi filmjeiket, mint ez is, igen, mert megbecsülük vele történelmüket. Úgy tudom, a nyomozati anyagomat tartalmazó irattartóban most is ott lapul ez a levélmásolatom a Csongrád Megyei Levéltár anyagában. De sem a rendőrség, sem a bíróság nem tette vád tárgyává a benne foglaltakat. A magánlevél nem alkalmas az izgatás tettének bizonyítására...

Már ismét az udvaron voltunk, amikor aggodalmas nejem megkérdezte:

– Pizsamát nem viszel?

A pufajkások hangosan fölnevettek, a nyomozó vészt jósló gúnnnyal felelt:

– Majd kap odabent!

*

A rendőrségi fogdában mindvégig ruhástul aludtunk. A befogadó szobában, ahol elszedtek mindent tőlem, fésűt, cipőzsinórt, nadrágszíjat, összetalálkoztam Pálinkás őrnaggyal. Zavartan fogadta a köszönésemet, s eltűnt Évekkel később Nyíregyházán, ahol már alezredesként szolgált, fölkerestem. Barátságosan elbeszélgettünk, sőt gépkocsiján ő vitt el volt osztálytársamnak, a főiskola matematikatanárának, Szász Gábornak lakásához, mivel én nem ismertem a járást. S még egyszer találkoztunk Gyulán a várfürdőben...

Dobosi őrnaggyal pedig, aki kihallgatásaimon négyévi börtönnel fenyegetett, ma is gyakran találkozunk, hisz ma is szegedi lakos. Nem vagyunk köszönő viszonyban, de látom rajta, megismer...

Magánzárkába kerültem, amíg be nem tettek hozzám egy békési parasztleányt, bizonyos Nagy Imrét. Egy priccsen aludtunk, az én télikabátommal takaróztunk. Csak az volt a baj, hogy Imre álmában úgy csikorgatta a fogait, hogy fölébredtem rá. Sem addig, sem azóta ilyet nem hallottam.

Míg magam voltam, azt latolgattam, hogy bírom ki azt a négy napot, amíg kiengednek. Naivan azt hittem, csak március tizenötödike miatt fogtak be. A MUK miatt, „márciusban újra kezdjük” provokált jelszava miatt. Ha tudtam volna, meddig leszek még fogva!

A rabóban

Május 13-án rabszállító kocsiban vittek hetünket Tökölre. Egy láncra voltunk fölfűzve. Már nem is emlékszem mindegyikükre. De tudom, velünk volt Németh Feri, a Délmagyarország munkatársa (most a Népszabadságé); Heiman Pali, a villamosvasút főmérnöke; Szendrényi Zoltán, a Csongrád Megyei Építőipari Vállalat főrevizora. Most telefonon mindegyiküket megkérdeztem, hátha ők emlékeznek, kik voltak a többiek. De az ő fejükből is kihullottak az arcok, a nevek. Nem úgy a pufajkásé.

Gorombáskodott, káromkodott, kiabált a rabó sofőrje. Civilben volt, de nyilván rendőr ő is. Kíséretül két vagy három pufajkás zárta magunkra az ajtót. Azután az egyikük megkezdte szórakoztatásunkat. Kedélyeskedő fenyegetőzéssel kezdte lóbálni gumibotját:

– „A csehszlovák dolgozó nép baráti adománya – úgymond leple-

zetlen cinizmussal – a magyar népnek.”

Először Heiman Palit szúrta ki magának. Botjával a hátára vágott:

– Magának olyan fasiszta képe van!

Még sanyarúságunkban is alig tudtuk magunkba fojtani nevetésünket.

Éppen Heiman Pali képét látta fasisztának...

Gyulladásos szemem, ha kinyitottam, égő fájdalmat okozott. A könny, s ha lehunytam a szemem, enyhítette. A hetvenkedő pufajkás rám kiabált:

– Nyissa ki a szemét!

Magyarázni próbáltam, hogy fáj, nem tudom nyitva tartani, de ő erőszakoskodott. Majd amint megint a fájdalomtól kénytelen voltam lecsukni pilláimat, botjával a karomra vágott.

Az útra visszaadták holminkat, így a karórám is föl volt csatolva. Éppen fölötte ért az ütés, véletlen, hogy nem tört el. Pufajkásom társai nem csatlakoztak hozzá a durvaságban, ezért szemmel láthatóan ő is zavarba jött. Nyilván észrevette, hogy valóban fáj a szemem, s nem követelheti, hogy ne tarthassam csukva. Zavarát leplezni akarva még tovább kötekedett velem. Hazaárulásunkkal példálódzott, s azt követelte, hogy szavaljam el neki a *Szózatot*. E megalázó szereplésre botjának fenyegető mozdulatai ellenére sem vállalkoztam. Látta, hogy magára marad, nem mert már újra ütni, visszavonulót fűjt...

Fehér asztalnál

Bő év telt el, amikor pedagógusnapon a szőregi tantestület közös ebédjére feleségem révén én is hivatalos voltam. Az ünnepélyen nem vettem részt, csak délre mentem a Rádóhoz. Mint hírhedt ellenforradalmár és másodrendű magyar állampolgár szerényen az asztal végén foglaltam helyet. Egyszer csak megdöbbenve látom, hogy a másik végén készül leülni az én pufajkásom. Természetesen már polgári ruhában. 1958-at írtunk, ő már akkor rendőr nyomozó volt. Láttam, megismert, s ő is meghökkent egy pillanatra. Farkasszemet néztem vele. Szégyennek nyomát sem lehetett látni. Magabiztos volt, hiszen a hatalom öntudatos képviselőjének tudhatta magát, engem pedig az asztal végén megtűrt szegény Lázárnak.

Megfigyelte-e már valaki, hogy kik lettek 1956 után a szegedi általános és középiskolák igazgatói? Csekély kivétellel pártmunkásoknak, tanácsi vezetőknek, rendőröknek és katonáknak feleségei, sógorai, testvérei. Ők voltak a megbízhatók. Nyilván tehát az alkalmasak is.

Az én pufajkásom felesége is igazgató lett. Az máig. Pufajkásó-

mat ugyan közben – úgy hírlett, hatalmaskodás, erőszakoskodás miatt – kirúgták a rendőrségtől, de káder nem vész el, csak átalakul, úgy tudom, rendőrből a Gabonaforgalmi Vállalat valamelyik telepén – rendész lett. Ma már jól megérdemelt nyugdíját élvezi.

Ennyi idő után a gyilkosság is elavul. De az embertelenségek elkövetőit legalább néven kell nevezni.

Az én pufajkásomat Varga Andrásnak hívják.

Csongrád Megyei Hírlap, 1989. december 16.

A VÉRTANÚSÁG ÉRTELME

Akkor is péntek volt, mint ma. Nem a babonák péntekje, hanem – amiért eleink hajdan e napon böjtöltek – Krisztus kínszenvedésének és vértanúhalálának emléknapja. Azon a pénteken, 1956. október 26-án Schwartz Lajos halt vértanúhalált itt.

Ki volt Schwartz Lajos? Tizennyolc éves kenderfonógyári ifjúmunkás az Árvíz utcából; egy a negyvenezerből, aki azon a napsütéses délelőttön csatlakozott a megmozdult szegedi néphez, és menetelt velük együtt a Széchenyi tér felé, hogy kifejezze elégedetlenségét a fönnálló renddel szemben és elszánt akaratát hazájának függetlenségért, nemzetének szabadságáért. A fegyveres karhatalom sorfala útját állta a Takaréktár utcát teljes szélességében előzőnlő fölvonulóknak. Miután a menet zöme mit sem tudott az élen haladókat fenyegető veszedelemről, csak szorította, nyomta előre őket majdnem a sorfalig. A sortűz eldördült. Állítólag a levegőbe lőttek, ám a valahonnét visszapattanó lövedékek a tömeget érték. Schwartz Lajos a hátába kapta a lövést, és – a boncolás megállapítása szerint – azonnal meghalt. Ezt azért kell hangsúlyoznom, mert azokat, akik a gyilkossá vetemült rendszer leleplezése végett Schwartz Lajos élettelen testét teherautón az Ady térre vitték, azzal vádolták, hogy miattuk vérzett el; még meg lehetett volna menteni. Ez nem igaz, ez rágalom volt.

Kívüle még tizenhatan megsebesültek. Közülük Mihály Erzsébetnek egyik lábát amputálni kellett. A korabeli tudósítások név szerint említették Bózsó Péterné háztartásbelit, Dóczi János rókusi postai kézbesítőt, Pajkó Péter volt labdarúgót, Tóth Jánost és Venczel Imre kéziszerszámgyári lakatost.

1956-nak négy szegedi mártírja van. A város szülöttjét, Danner János műegyetemi hallgatót november 1-jén Budán orv golyó ölte meg. Földesi Tibort 1958. január 31-én, Kováts Józsefet október 6-án végezték ki. Azon a napon, amelyen 109 évvel azelőtt az aradi tizenhármat.

Rég marcangol a kérdés: mi értelme volt életüknek és haláluknak? A mai évfordulón és Schwartz Lajos emléktáblája előtt sem kerülhetem meg a kínzó kételyt: miért haltak meg 1848–49 eltiport szabadságharcának honvédei; miért az első és a második világháború

frontharcosai; s mi értelme volt 1956 mártíriumának? Budapesten a harcokban kétezer-kétszázán estek el; tizenhét ezren sebesültek meg. A megtorlás során kétszázhuszonkilenc forradalmi szereplőt fosztottak meg életétől.

Kölcsey Ferenc nagy hatású nemzetnevelő írásában, a *Parainesis-ben* 1834-ben arra tanította unokaöccsét, Kölcsey Kálmánt: „Minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a hazának kívánni joga van.” Kölcsey Kálmán megfogadta nagybátyjának, a *Himnusz* költőjének intelmét: elesett 1849-ben a szabadságharcban. Sokan rámutattak már, milyen sajátosan magyar dolog, hogy nekünk még nemzeti ünnepeink is elbukott forradalmakat idéznek. Himnuszunk sem győzelemről ujjong, hanem balsorsról és a jövőért is megbűnhődő végzetről panaszkodik. Eötvös József, az író és kultuszminister, kevéssel halála előtt, csak 1870. október 6-án járt a mohácsi csataterén. Naplójában följegyezte: „Mohács és október 6-ika hazánk legnagyobb katasztrófáira emlékeztetnek, és mégis mindkettőben van valami megnyugtató, mert hisz a nemzet mindkét esetben dicsőségesen küzdve bukott meg, és szomorúsággal, de öntudattal emlékezhetik mindkét eseményre, és végre bármely súlyos volt a csapás, mely október, mint Mohács után végsőnek tekintetett, nem tartottuk-e fel magunkat mindemellett? És nem tekinthetjük-e ezt egyszersmind nagy tanúságnak a jövőre nézve is? Mert ha e nemzet ily csapások után is fennáll, ezt annak köszöni, mert mind a 16., mind a 19. században egy nagy ügyért küzdve bukott, s mert maga ezen ügy – mely nem más, mint a civilizáció ügye – legyőzhetetlen, habár egyes seregei egy időre leveretnek is.”

Mohács óta csak csatákat nyertünk, a háborúkat mindig elvesztettük. Hasonló történelmi tapasztalatok alapján Illyés Gyula már 1938-ban mintha 1956-ot is előre látta volna. Harcaink – írta – védekező szabadságharcok voltak. „Valamennyi reménytelen. A meglepő az, hogy kitörésük pillanatában a legreménytelenebbek; az ellenség mindannyiszor legalább húszszor erősebb, a józan ész visszatántorodnék ilyen vállalkozástól. A higgadtságról, tárgyilagos szemléletéről híres nemzet látja, hogy nekiugrása csak kudarccal végződhet, s mégis újra és újra nekiugrik a Góliátnak. Balsejtelve mindannyiszor valóra válik, de ebből a leckéből sem okul. Történelmünk nem logikára oktat. Arra oktat, s ez benne a vigasztaló és magasztos, hogy nemzetek életében olyan fogalmaknak is van értelme, mint bátorság, merészség, ideákhoz való ragaszkodás.” Hozzáteszem: áldozatvállalás, önfeláldozás. Erre adtak példát Rákóczi kurucai, 49 hősei és vértanúi, a két világháború kötelességüket teljesítő áldozatai, 1956 harcosai és mártírjai.

Kossuth Lajos emigrációs irataiban így vonta meg az 1848-49-i szabadságharc történelmi értelmét: „Mi bukásunkban is a magyar nemzet életrevalóságát oly vonásokkal írtuk be a történelem könyvébe, melyek hazánk jövődjének alapot szereztek. Ezt nem szabad elpazarolnunk.”

Nemeskürty István 1970-ben bemutatott, nemrég megismételt *Tizennégy vértanú* című televíziós drámájában az egyik aradi tábornokkal mondatta el az áldozatvállalás értelmét legszebben megfogalmazó tanítását. 1848-49-ről mondta, de 1956-ra is értette: „Ezt a forradalmat már nem lehet kitörölni sem a históriából, sem az emberek emlékezetéből. És egyszer még bevégzik azt, amit mi elkezdtünk.”

Így történt. 1956 forradalma nem bukott el, csak 33 évvel később, 1989-ben győzött. *1956 nélkül nem lett volna 1989.* A rendszerváltoztatás – mondotta Orbán Viktor – azért folyhatott le vér nélkül, mert 1956-ban már sok magyar vér elfolyt. Schwartz Lajos látszólag értelmetlen halálának is ez ad történelmi értelmet. Köszönjük neki is, hogy végre független, szabad hazában élünk. Nincs még itt a Kánaán. De a szabad társadalom biztosíték, hogy a 21. században már emberhez méltó életet élhet a magyarság is.

Albert Camus Nobel-díjas francia író és gondolkodó 1957-ben megerősítette Kossuth tételét. Az 1956. évi magyar forradalom első évfordulóján ezt írta: „A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben. Ahhoz, hogy ezt a történelmi leckét megértse a fülét betömő, szemét eltakaró nyugati társadalom, sok magyar vérnek kellett elhullnia...” Hozzátette: „Nehéz minékünk méltónak lenni annyi áldozatra.” A másik Nobel-díjas, az orosz fizikus, Lev Landau, szovjet titkosszolgálati jelentés szerint forradalmunk napjaiban azt mondotta: „Szeretnék térdre borulni Magyarország előtt.”

Az elhullott magyar vér öntözte a földet, hogy belőle évtizedek múltán, a nagy francia forradalom után éppen kétszáz évvel, 1989-ben, kisarjadjon az Elbától Keletre leigázott népek szabadsága. 1956 magyar forradalmának, az érte hullott vérnek ez volt igazi értelme. A láncreakció menthetetlenül előbb Kelet-Európa leszakadásáig, utóbb a Szovjetunió szétrobbanásához vezetett. A magyar forradalom eltiprása csak meggyorsította a világbolsevizmus bomlását. Budapest ostroma számukra – a vég kezdete lett. Ebben van a magyar véráldozat világtörténelmi jelentősége. Nem frázis, hogy ismét Európa védőpajzsa voltunk. A kis magyarságon tört meg a tatár, a török, s most a szovjet imperializmus ereje is. Csodálatos ez a nem keresett, ám

mégis minduntalan, következetesen és kísértetiesen megismétlődő történelmi hivatás.

Nyugat-Európa ma sem túlságosan méltányolja a magyar áldozatot. De a tett jutalma nem mások ítéletében, hanem a mi öntudatunkban, magyarságunk méltóságának, értékének tudatában van.

S így tekintünk mártírjaink nemes alakjára is. Életüket adták szabadságunkért. Legyen áldott emléküik!

Elhangzott 1998. október 23-án Schwartz Lajos emléktáblájánál. Megjelent a Szege 1998. decemberi számában.

MÉG EGYSZER A SORTÚZRÓL

Az 1956. október 26-i sortúzról kétszer írtam már. A Délmagyarország 1989. július 1-jei számában megírtam: „Amikor elhallgattak a fegyverek, és a földön fekvők fölugrálva menekülni kezdtek, két lépésre előttem fekvődt hanyatt, hamuszínű arccal, két kezét melle fölé emelve, öklét összeszorítva Schwartz Lajos. Vért nem láttam, innen tudom, hogy hátába kapta a golyót, s vére csak később szivároghatott ki a teste alól. Én még vártam. Láttam, hogy valaki egy nőt, akinek a szoknyája hátul csupa vér volt, a vállán bevisz a túloldali kapu alá, ahol most az OTP megyei igazgatóságának bejárata van.”

A Csongrád Megyei Hírlap 1989. október 23-i számában megismételtem mindezt, kiegészítve néhány közben kapott adalékkal. Így a boncolási jegyzőkönyv adataival, valamint az említett sebesült nő azonosításával. A Szegedi Háziipari Szövetkezet nyugdíjasának, Mihály Erzsébetnek (Bajcsy-Zsilinszky u. 27.) egyik lábát amputálni kellett.

Mindezt elmondtam az ügyésznek, Borbély Jánosnak, amikor tanúvallomásra invitált. Most a Délmagyarország december 20-i számában mégis azt olvasom: „Meghalt egy ember, Schwartz Lajos kendergyári munkás. Megsebesült három: Pajkó Péter volt labdarúgó, Tóth János és egy ismeretlen.”

A Délmagyarország 1956. október 30-i számában *Fájdalom...* címmel – tudtommal Morvay Sándor tollából – tudósítás jelent meg az áldozatokról. Ő frissen az esemény után ezt írta: „Pénteken géppisztolylövések következtében három könnyebb és egy súlyosabb sebesülés történt.” Tehát már akkor négy (!) sebesülésről tudtak. A Szeged Népe 1956. november 2-i számának *Hősök vagytok...* című – tudomásom szerint Horváth Lászlóné írta – sebészeti klinikai tudósításában 16 sebesültről esik szó, Pajkó Péteren kívül név szerint említve Venczel Imrét, a kéziszerszámgyár lakatosát, Dóczi János rókusi postai kézbesítőt, Bozsó Péterné háztartásbelit.

Ezek után nem értem a megyei főügyész nyilatkozatát a három sebesültről, közte egy ismeretlenről. Jobban hiszünk a korabeli friss

híradásnak, amely szerint a sortűznek tizenhat sebesültje volt, s közülük ötnek (Bozsó Péternének, Dóczi Jánosnak, Mihály Erzsébetnek, Pajkó Péternek és Venczel Imrének) ismerjük a nevét!

A történelem számára hiteles adatokat kell hátrahagynunk.

Délmagyarország, 1994. december 23.

DANNER JÁNOS

(1929–1956)

Nem ismertem őt, de ismertem unokabátyját, Danner Lászlót (1925–1945), mert osztálytársam volt nyolc éven át a Baross Gábor Gyakorlógimnáziumban. Mindketten mártírok: Laci Orelban, hadifogolytáborban pusztult el, Jánost az 1956. évi forradalomban golyó ölte meg.

Nem ismertem őt, de ismertem, sőt ismerem menyasszonyát, Gabit, kartársamat hajdani könyvtárosságomban, és iskolatársamnak, a két osztállyal alattam járó Schilling Lajosnak húgát. Tőle kaptam adataimat is.

A Danner család neves kereskedőfamília volt Szegeden. A dinasztiaalapító Danner Péter (1826–1893) fűszer- és paprika-nagykereskedését 1845-ben létesítette. Van adat, mely szerint 1866-ban Pfann Józseffel bérelte a Várostól a sörházi javadalmat. Fia, id. Danner János (1857–1942) 1890-ben, házasságkötésével egyidejűleg vette át apjától a Danner Péter fia cég vezetését. 1900-ban tagja a városi köztörvényhatósági bizottságnak, a mai önkormányzat elődjének.

Az 1911. évi címtár szerint Danner Péter özvegye és János fia a Tisza Lajos körút 12. sz. házában, Mihály fia a Horváth Mihály u. 7. sz. alatt lakott. Mihálynak a Széchenyi tér 7. sz. alatt, Jánosnak még 1947-ben is Danner Péter fia cégnévvel a Tisza Lajos körúton volt üzlete. Az 1942-i címtár szerint itt dolgozott id. Danner János fiával, Danner Sándorral (1884–1984), s itt lakott még a díjnoknak föltüntetett ifj. Danner János (?–1984) is. Danner Mihály fia, Danner László (1901–1960), az osztálytársam apja, ekkor már a Teleki u. 1. alatt lakott.

Az említett ifj. Danner Jánosnak volt egyetlen fia a legifjabb Danner János, akinek emlékezetét most megidézem. Szegeden született 1929. május 12-én. Szülei korán elváltak, János az apjánál maradt, nagyanyja nevelte. Édesanyjának második férje, Deér József (1905–1972) lett; 1933-tól a szegedi egyetem magántanára, 1936-tól nyilvános rendkívüli tanára, a középkori magyar történelem kiváló kutatója. Kitűnően megírt könyve, a *Pogány magyarság, keresztény magyarság* (1938) könyvritkaság, könyvtáram féltett kincse.

Deér professzor Pestről járt le előadásokra; Isten tudja, mint akadtak egymásra Danner Jánosnéval. Mindenesetre feleségével Pesten laktak; János gyermek- és ifjúkorában, főként a nyári szünetben, gyakran járt látogatóban édesanyjánál. Deért egyébként 1940-ben kinevezték a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanárává. 1944-ben visszatért Pestre, 1948-ban Svájcba távozott, Bernben hunyt el. Felesége, János anyja, nem követte férjét az emigrációba. Budapesten hunyt el 1970-ben.

Danner Jánost tehát jómódú polgári, értelmiségi környezet nevelte, s örökölt képességein kívül ez is hozzájárult átlagon fölüli műveltségéhez, olvasottságához. Érdekelte az irodalom, a filozófia, a zene, a film; erősen foglalkoztatta a modern gondolkodás, elsősorban Ortega munkássága, a modern lélektan, főként Jung irányzata. Nagyon szerette Márai Sándort; az *Egy polgár vallomása*nak hőse, Garren Péter kicsit az ő eszményképe is volt. Költői alkatából következett, hogy szeretett verseket nem csak olvasni, de mondani is. Menyasszonyához írt levelei, amelyekből szemelvényeket ismerek, mélyen gondolkodó és mélyen érző fiatalembert mutatnak.

Vallásához hű volt, ez, magyarázza, hogy menyasszonya szerint az 1947. március 19-i diáktüntetésnek, amely a hitoktatás fakultatívva tétele ellen tiltakozott, egyik szervezője volt. Még sokan emlékeznek, hogy e napon tizenegy középiskola mintegy ezer diákja vonult a Dóm térről a rendőrség elé, „Le a vallásellenes köztársasággal” s hasonló jelszavakat skandálva. A tüntetés másnap folytatódott, ám ekkor már a kommunista párt rájuk uszította a gyári munkásokat, s ők kerékpárlánccal és botokkal estek a diákoknak. Végül a párt irányította rendőrség is beavatkozott, sok diákot letartóztatott.

Köztük Danner Jánost. Vágás István, aki ismerte őt, azt állítja, hogy nem volt ugyan szervezője a tüntetésnek, de csaknem kétméteres alakja kimagaslott a diákok közül, és a köztük elvegyülő polgári ruhás nyomozók egykettőre „kiemelték”. Rendőri felügyelet alá helyezték; két éven át hetenként jelentkeznie kellett a rendőrségen. Vágás István szerint csak ezután mélyed el jobban a katolikus bölcseletben, a tomista filozófiában. Közben 1948-ban érettségit tett. A rendőri felügyelet miatt egyetemi fölvétele szóba sem jöhetett, de sikerült fölvetetnie magát a kereskedelmi főiskolára. Befejezése után 1951-ben a Technoimpex szállítmányozási osztályán lett exportreferens. Ekkor már fölvezték a műszaki egyetemre, előbb az esti, majd nappali tagozatra. 1956 őszén ötödéves építészmérnök-hallgató volt.

Október 23-án részt vett a Rádió ostromában, 24-én hajnalban ő jelentette telefonon a Rádió elfoglalását Marián Istvánnak, a műszaki

egyetem katonai tanszéke vezetőjének, a műegyetemista nemzetőrök parancsnokának.

Danner János Mariánnak személyi titkára lett a halála előtti utolsó napokban. Részt vett a Corvin közti harcokban.

November 1-jén Danner János, Marián István és Varga Sándor műegyetemi hallgató értekezleten vett részt a Honvédelmi Minisztériumban. Marián és Varga hamarabb elment egy másik megbeszélésre a műegyetemre, gépkocsijukat hátrahagyva Dannerra. Amikor késő este a gépkocsival négyesben (a gépkocsivezető mellett Danner János, hátul két társuk) elindultak a HM-ből a műegyetemre, egy ismeretlen gépkocsi űzőbe vette az övékét. S amikor kocsijuk megállt a műegyetem Duna felőli főbejáratánál, üldözőik sortűzet zúdítottak rájuk. Danner János azonnal meghalt, ketten megsebesültek. A gyilkosok kocsijukon elszáguldtak.

Menyasszonya előtt nem kétséges, hogy ávósok voltak. Vágás István kételkedik ebben. Bár azokban a napokban az ávéhások voltak „az ellenség”, de november elsején már ők támadó, üldöző vállalkozásba aligha mertek fogni. Vágás szerint vetélkedő fölkelő csoportok, talán Dudás Józsefnek a fegyverviselést monopóliumuknak tartó, anarchista emberei lőttek rájuk.

Pontosan ezt már aligha fogjuk megtudni. Ám Danner János éppoly hőse az 56-os forradalomnak, mint azok, akik ellenség golyójától estek el.

Szegednek Schwartz Lajos és Kovács József mellett ő a harmadik 56-os mártírja. Ne feledkezzünk el róla sem.

Szegedi Napló, 1991. április 24.

FÖLDESI TIBOR (1923–1958)

Október 23-án márványtáblát avatunk a szőregi hősi emlékművön. „Életét adta szabadságunkért” – szól a rövid fölirat és alatta a név meg a rövid életet meghatározó két évszám: *Földesi Tibor* 1923–1958. Alig száz méterre esik innen az egykori cserkészotthon, amelyben mindannyian, akik odajártunk, hazaszeretetet tanultunk. Földesi Tibi is. A szőregi cserkészcsapat utolsó parancsnoka, Almási Mihály őrizte meg Földesi Tibor őrsvezető arcképét. Jelképesnek érzem, hogy a róla fennmaradt egyetlen arcképen, amely egyedül ábrázolja, cserkészruhát visel.

Pályája

Szegeden a szülészeti klinikán született 1923. július 9-én, de Szőregen az Árpád (ma Magyar) utca 184. sz. családi házukban töltötte gyermek- és ifjúkorát. Édesapja, Földesi József (1895–1984) pénzügyőr volt, de betegsége már 1929-ben nyugállományba kényszerítette, s nyugdíjának kiegészítésére az Országos Társadalombiztosítási Intézet pénzbeszedőjeként dolgozott. Családi neve Hornyák volt; mindhárom fia, Tibor után Ernő (*1925) és Gusztáv (*1929) e nevet viselte a harmincas évek elejéig; amikor Tibor iskolába kezdett, magyarította meg a család vezetéknévét.

Az elemi iskola után, 1934–1938 közt Tibor a Szent Imre polgári iskola piros sapkáját viselte. Utána a villanyszerelő szakmát tanulta ki. 1938-ban már tagja volt a szőregi 585. sz. báró Tallián Béla cserkészcsapatnak. Szép sorjában minkét öccse a nyomába lépett: cserkész lett. Sok közös élmény fűz össze mindhármmal.

1943-ban a budapesti Gammában kezdett dolgozni. Ez hadiüzem lévén, fölmentették a katonaság alól, de 1944-ben a nyilasok mégis bevonultatták. Az orosz fogságba vívó tehervagon aljának kifűrészelésével a lassuló vonatról valahol Kecskemét környékén sikerült megszöknie.

Hazajött Szőregre, egy ideig kátránygyári segédmunkás lett. Dolgozott Ernő öccsénél Győrött, rövid ideig Esztergomban is. Végül szakmájában, a Szegedi Vas- és Fémipari Ktsz elektromos részlegében talált munkát. 1956-ban már részlegvezető volt. Szőregi gyermekkori barátja, ekkor és itt beosztottja, Lajos Ferenc nagy elismeréssel emlékezik szakmai jártasságára, hozzáértésére. A hangszóróktól az áramfejlesztőkön át a rádióig mindenhez kiválóan értett. Guszti öccse szerint rendszeresen jártak környékszerte ünnepélyek, sőt lakodalmak hangosítására. 1949-ben megnősült, feleségül vette a kübekházi Hág Katalint, és gyermekei születtek: Tibor (*1950) és Katalin (*1953). Kecskéstelepen családi házukban laktak.

56-ban

Meglepő, hogy 1956 szegedi eseményeinek krónikájában nem olvassuk nevét. Nem említi emlékirataiban Perbíró József sem, holott Földesi Tibor mellette tevékenykedett. Amíg pöranyaga nem került nyilvánosságra, csak annyit tudunk, hogy a kisipari szövetkezetek dolgozóinak küldöttként tagja lett az október 27-én alakult munkástanácsnak, amelyet 29-től néptanácsnak, 31-étől Forradalmi Nemzeti Bizottságnak neveztek. November 1-jén Perbíró javaslatára az elnökségnek is tagja lett. Az elnökség többi tagjától eltérően ügyköre nem volt, mivel ezeket korábban már szétesztették. Afféle mindenés lett Perbíró mellett. Például ő tudta, hogy az öthalmi ávéhás laktanyában rádióberendezés van, és a katonatanácstól kapott teherautóval be is szállította a városházára. Bevitte ugyanekkor Perbírónak a laktanyában talált különféle pénzügyi dokumentumokat, csekkeket is.

November 4-e után visszament munkahelyére, de amikor kétszer is csak szökve tudta lerázni az őt kereső nyomozókat, Ernő öccséhez utazott Győrbe, majd onnét Bécsbe és Münchenbe. 1957-ben kétszer is hazajött, hogy pénzt hozzon családjának, ámde a második alkalommal elfogták a határon, és Pestre vitték. Talán megúsza volna a tiltott határátlépésért járó kisebb büntetéssel, ha egy kevéssel előbb Szegedről Pestre került nyomozó föl nem ismeri.

Ügynék nyomozását így kiterjesztették a forradalom napjaira is, s miután – nyilván az öthalmi laktanyában tett „kirándulása” miatt – fegyveres szervezkedésben való részvétellel, sőt vezetésével vádolták, nyugati tartózkodását *hűtlenségnek* – kémkedésnek – tüntették föl. Ügynébe most már bevonták Gusztáv öccsét is, és a katonai bíróság elé állították őket. Mivel Jáger hadbíró alezredes, akit Tibor 56-ban meg-

védett, mellette tanúskodott, első fokon 15 évre ítélték. Az ügyész főlebbvezése után a Fő utcában a Legfelső Bíróság ezt halálra súlyosbította. A gyűjtőfogház, hivatalos nevén Budapesti Fegyház és Börtön udvarán 1958. január 31-én az ítéletet végrehajtották. Ott nyugszik a 301. parcellában. Öccse két és fél évet raboskodott.

Négy szegedi mártír

Schwartz Lajos (1938–1956) az október 26-i sortűz áldozata volt; Kovács Józsefet (1926–1958) kivégezték. Szegediként kell számon tartanunk Danner Jánost (1929–1956) is, akit november 1-jén máig tisztázatlan körülmények közt a fővárosban lőttek le. Sokáig nem tudtunk Földesi Tibor sorsáról sem. Most, emléktáblájának leleplezése fölhívta rá a figyelmet: ő Szeged negyedik 56-os mártírja. Ezután együtt kell róluk mindig emlékeznünk.

Mindannyian életüket adták szabadságunkért.

Szörégélő, 1997. január.

BRUSZNYAI ÁRPÁD (1924–1958)

Pár éve a szentesi Horváth Mihály Gimnázium falán emléktáblát fedeztem föl. Ebből tudtam meg, hogy Brusznai Árpád, akiről korábban mint veszprémi tanárról, '56 vértanújáról hallottam, olvastam, 1934 és 1942 között itt végezte középiskolai tanulmányait. Iskolatársai állították, 1992. január 9-i leleplezésén ott volt rabtársa, Göncz Árpád köztársasági elnök is.

Most, Sebő Józsefnek, a veszprémi katolikus gimnázium fiatal tanárának könyvét olvasva jöttem rá, hogy gyermekkorunkban mennyire közel voltunk egymáshoz. Az ő édesapja, akár az enyém, csendőrtiszt helyettes volt. Így nevezték akkor az altiszti rendfokozatok egyikét. A könyv ugyan a 28. lapon tévesen őrmesternek, a 241. lapon a rágalmazók fogalmazásában „csendőrtisztként” (!) említi: később sok helyt főtörzsőrmesternek mondja. Valójában ez utóbbi történetietlen, mert csak nyugdíjazása (1934) után jóval lett az *altiszti* karból *tiszt helyettesi* kar (őrmester, törzsőrmester, főtörzsőrmester, alhadnagy), s a három ezüst csillagos tiszt helyettesi rangból főtörzsőrmester. Ugyanakkor Brusznai József is, Péter Gergely is beosztása szerint őrsparancsnok volt. Az előbbi Derekegyházon (nem Derekegyházán!), Hódmezővásárhelyen, Pusztamérgesen, Kiskunhalason, majd Szentesen; az utóbbi Jánoshalmán, Mindszenten, Szőregen.

Ezért született Brusznai Árpád Lajos Attila Derekegyházon a központi majorban (ma Kossuth u. 26.) 1924. június 27-én. Hallatlan erkölcsi erejét mutatja, hogy amikor kivégzése előtt, hibásan Derekegyházának olvasták föl születési helyét, kijavította... 2004. június 27-én Madl Ferenc köztársasági elnök leplezte le emléktábláját a szülőháza helyén álló épületen.

Apáink biztosan ismerték egymást, mert amikor Brusznai József Derekegyházon, Vásárhelyen *szolgált*, apám Mindszenten volt őrsparancsnok. A Tisza nekem is, Brusznai Árpádnak is gyermekkorunk nagy élményét nyújtotta. Brusznai Árpád hadifogságban elpusztult Ferenc bátyámmal volt egyidős. Brusznai József 1934-ben, apám 1936-

ban ment nyugdíjba. Brusznai Árpád 1934-ben, én 1935-ben léptem be a gimnázium kapuján: ő Szentesen, én Szegeden. A cserkészmozgalom mindkettőnk számára sokat jelentett. Ő 1942-ben érettségizett, én 1943-ban. Mind a ketten színjeles osztályzattal, *kitüntetéssel*. Ő a pesti egyetemre iratkozott be, csonttuberkulózisa miatt két évet késve, én a szegedire, egy évvel korábban, mint évfolyamtársaim, mert az elemít előbb kezdtem. Ő magyar, latin, görög szakra; én magyar, latin, filozófiára. Ő Eötvös-kollégista lett; én mint gimnazista koromban, kerékpárral, vonattal bejáró diák. Ő csak 1949-ben doktorált görögből; én 1947-ben magyar nyelvészetből. Az egyik vizsgáztató professzora, Marót Károly, nekem négy éven át volt tanárom.

A párhuzam még annyiban folytatható, hogy én is éreztem több mint negyven éven át azt a hátrányt, másodrendű állampolgárságot, amelyet Brusznai Árpád is. Az én apámtól is megvonták a nyugdíjat, holott semmi szerepe nem volt sem a szegényparasztság, sem a zsidóság elleni erőszakban, amely a csendőrségre szegényt hozott, s amely miatt Erdei Ferenc belügyminiszter a fegyveres testületek közül egyedül rájuk a kollektív büntetésnek ezt a kegyetlen módját találta ki. Mi a postai alkalmazott testvérném fizetéséből tisztességes szegénységben élhettünk; én elvégezhettem az egyetemet, de Brusznaiakat további megtorlás is érte. Apját 1949-ben besúgó följelentése nyomán izgatás vádjával egy évre a szegedi Csillagbörtönbe zárták, szentesi házát elvették. Nevét viselő elsőszülött fia, Brusznai József (*1922) a papi pályát választotta. A bécsi Pázmáneumban végzett teológiai tanulmányai után fölszentelve a váci püspök titkára, a szeminárium tanára lett. Őt meg 1950-1953 közt Kistarcsára internálta a rendszer. 1990-ben, amikor a 301. parcellában Brusznai Árpád nyughelyét is sikerült megtalálni, az újratemetés szertartását Brusznai József esperes végezte.

A megtorlás sok gyalázatos eljárása között is különleges volt Brusznai Árpádé. „Élt harminchárom évet.” Nem véletlen tehát, hogy sorsa fölkelte a történészek figyelmét. A rendszerváltoztatás után Veszprémben kiadták kéziratban maradt antik tanulmányait (*A Homérosz-kérdés*. 1991.). Kahler Frigyes, a Kádár-rendszer jogtörténész kutatója, terjedelmes kötetben tárta föl porének részleteit (*A Brusznai-per*. Bp., 1998.). Szentesi diáktársa, 1956-ban veszprémi harcostársa, Mészáros Gyula cikkben (*Az 1956-os forradalom eseményei a megyeházán*. Megyeházi Tudósítások, 1996. okt. 2.) és kéziratban maradt írásaiban örökölte meg emlékeit és a megszerzett dokumentumokat (*Személyes emlékek dr. Brusznai Árpádról*. 1999. – *Szabadságharc Veszprémben*. 2000. – *A veszprémi tanár*. 2000.). Sebő József mindezek és az 1956-i forradalom országos

szakirodalmának biztos ismeretében, Brusznai Árpád özvegyének és más kortársaknak megszólaltatásával, leveleik fölhasználásával írta meg alapos könyvét. Célszerű lett volna, ha forrásait és könyvészetét könyve végén külön is jegyzékbe foglalja, mint ahogyan sajnálattal nélkülözzük a későbbi keresést lehetővé tévő névmutatót is. Szerzői, szerkesztői ügyetlenség, hogy a lapalji jegyzetekben az ismétlődő hivatkozásokat a teljes, sokszor hosszadalmas címek folytonos újraközlésével adja, helyett, hogy takarékosan rövidítésekkel vagy a szokásos *i. m., uo.* utalásokkal élne.

A József Attiláról szóló írásokban vált szokássá, hogy a 32 évesen elhunyt költőt boldog-boldogtalan csak Attilának emlegeti. Ennek magyarázata lehet, hogy eleinte az ifjú költő barátai írtak így róla, s ez ragadt rá a későbbi irodalomtörténészekre is, holott ők már nem ismerhették. Ez a fonák gyakorlat szeplősziti Sebő József stílusát is, amikor szintén fiatal hősről csak Árpádként beszél.

A könyv címe, *a görög végzet*, találó, s a párhuzam, amelyet Sebő József időről időre klasszikus idézetekkel, Homérosz, Vergilius sorai-val rendre érzékeltet, csak néha hat erőltetettnek. Hiszen a fiatal tudós, katolikus hitével összeegyeztetve, valóban a görög-római eszmévilágban élt. Megható, hogy tanára, Moravcsik Gyula nem csak bátor levelet írt a halálra kijelölt tanítványa védelmére, de föl is kereste a bíróság elnökét, hogy megmentse ígéretes tehetségű munkatársát.

Brusznai Árpád már a gimnáziumban tanújelét adta átlagon fölüli képességeinek. A *Fekete kolostor* egykori lakójának, osztályfőnökének, Soltész Gyulának (1884–1959) hatása mutatkozhatott meg abban, hogy ő is a görög, latin, történelem szakos tanári pályát választotta. Mindkettejüket jellemzi a történet: „Görögórán a tanár úr egy igealakot magyarázott, rosszul, s Árpád udvariasan megkérdezte: nem téved-e a tanár úr, mert szerintem ezt a szót nem így kell képezni. Ő fellapozta a könyvet, elismerte tévedését, s megköszönte az észrevételt. Ettől a diákság szemében mindketten még nagyobbak lettek.”

A nyomtatott értesítők sok helyütt említik a többnyire jeles tanuló Brusznai Árpádot: pénzt kapott „kiváló magyar stílusáért jutalmazásul és buzdításul”; a Mária-kongregáció prefektusaként végzett munkájáért is jutalom járt neki. Zenei képességéről és tudásáról is bizonyosságot tett; zongorázni tanult, zenekart szervezett, iskolai énekkart vezetett. Az önképzőkör elnökévé 1941-ben a későbbi író, újságíró, humorista Novobáczky Sándort (1924–1989), főtítkárává Brusznai Árpádot választották. Egyaránt jeleskedett szavalóversenyen, labdarúgó-pályán és a 275. sz. Pusztaszeri Cserkészcsapat nyári táboraiban. (A csapat neve nem a vérszerződésre utal, mint olvassuk, mert ez nem

Pusztaszeren, hanem Etelközben volt. Bruszniai Árpád sem *tiszthelyes*, hanem cserkész *segéd*tiszt lett.)

Természetes volt, hogy a kiváló diák Eötvös-kollégista lett. A fölvételi bizottság – benne Moravcsik professzor – döntése 1942-ben így szólt: „A tanári kar első sorban ajánlja.” Betegsége miatt azonban csak 1944-ben költözhetett a Ménesi útra. „A nagy testű, vörös hajú, nagyhangú, kissé bicegő fiút csoporttársai rendkívül jó kedélyű, túl hangos, teli szájjal nevető társnak ismerték meg...” Félelmetes vitatkozó hírében állt. „Maró gúnnyal tudott beszélni tudományos művekről.” Az effajta „nehéz embereknek” nem kedvezett a kor. Átéltte, mint én is, Budapest ostromát, részt vett a megsérült épület helyreállításban. Szenvedő alanya lett a sztalinizmus ottani térfoglalásának. Erről Fodor András naplója, Szász Imre regénye, az Eötvös-kollégium irattára, kollégiumi társainak (Rusvay Tibornak, Lator Lászlónak, Vekerdi Józsefnek, Szepessy Tibornak stb.) emlékezései alapján hiteles képet ad a szerző. Az öngyilkosságba menekülő Falus (akkor Frankl) Róbert (1925–1983), az 56-ban disszidáló Lakatos (Lifsic) Imre (1922–1974) és az ismeretlenségbe süllyedt Lám Leó támadásainak eredményeként 1948 nyarán kilenc társával együtt is távozni kényszerült a kollégiumból. Egyetemi tanulmányait befejezhette, 1949-ben bölcsészdoktorrá avatták. Sebő József azt írja: „A nagy sietségben úgy tett doktori vizsgát, hogy egyetemi tanulmányait be sem fejezte.” Nem tudhatja, hogy abban az időben a doktorátus és a tanári diploma nem függött egymástól. Doktorálni nyolc félév elvégzése, abszolutórium után lehetett, tanári oklevelet csak az ötödik év végén, pedagógiai vizsga (Sebő szerint képesítővizsga) és tanári gyakorlat után szerezhettünk. Én is 1947-ben doktoráltam, s 1948-ban kaptam diplomát. Bruszniai csak 1950. január 24-én. Én 1946 őszétől Klemm Antal mellett, a szegedi egyetem nyelvtudományi tanszékén, Bruszniai 1948. szeptember 1-jétől Moravcsik Gyula görög tanszékén fizetéssel járó „könyvtárkezelő”, majd demonstrátor lett. Ez nem „afféle tanársegéd”, mint Sebő véli; annál egy grádicsal kevesebb.

1950-ben őt is, engem is kirúgtak. Engem titoizmus vádjával, őt internált pap bátyja miatt. Érdekes, hogy a kollégiumból szobatársával, Rusvay Tiborral együtt őt is ezzel vádolták. Bátyjának püspöke, Pétery József kántorságot adott neki Mendén, majd a papi szemináriumban alkalmazta. Ezt Sebő két helyen is említi, de csak a harmadik helyen tudjuk meg tőle, hogy mit tanított: latint, görögöt, éneket, összhangzattant, és vezette a kispapok énekkarát.

Ekkor ismerte meg jövődöbelijét, Honti Ilonát, akinek apja szintén „osztályidegen” volt: egykori honvéd főhadnagy; másutt száza-

dosként említik. 1945 után internálták, jövedelem nélkül maradt, kántorságból élt, s így ismerte meg Bruszniai Árpádot. Elhívta magukhoz sakkozni, s a két ifjú így került össze. 1953. július 4-én a váci székesegyházban esküdtek meg. Azon a napon, amelyen Nagy Imre meghirdette „az új kormányprogramot”...

Közben Bruszniai Árpád pályázat révén 1952 őszétől a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban tanított latint, történelmet és németet. 1953 tavaszától menyasszonya is ott kapott állást: asszisztens lett a Nehézvegyipari Kutatóintézet laboratóriumában. Sebő József a tanártársak és tanítványok emlékezései mellett az iskola irattárát, a tanári értekezleti jegyzőkönyveket is áttanulmányozta. Bruszniai Árpád szaktárgyainak oktatásán kívül az iskola és a város zenei életében is jelentős szerepet töltött be. 1953 tavaszán a veszprémi Kodály-napon Kodály Zoltán gratulált neki.

Moravcsik Gyulához és Marót Károlyhoz küldött levelei mutatják, hogy tudományos terveit nem temette el; Homérosz-kutatásaihoz könyveket, kölönnyomatokat kért, s tanácsaikért fölkereste tanárait. Ezeknek az éveknek a termése idézett posztumusz tanulmánykötete.

Az 1956. október 6-i Rajk-temetés adta neki a lökést, hogy bekapcsolódjék a város fölpezsdülő közéletébe. Az október 15-i értelmiségi vitaesten fejtegette ki véleményét, s hívta föl vele magára a közfigyelmet. 23-án a MEFESZ nagygyűlésén ismét szót kért. A megyei pártbizottságnak Sebő szerint „harmadtitkára”, az 1992-i *Ki kicsoda* szerint csak ipari és közlekedési osztályának vezetője, Pap János (1925–1994) közbekiabált. Bruszniai Árpád leintette: „Maradjon csöndben, a maguk ideje már lejárt!”

Ez megpecsételte Bruszniai Árpád sorsát. A megtorlás idején Pap János lett a megyei pártbizottság első titkára, e minőségében élet-halál ura. (1961-től belügyminiszter, 1963–65 közt miniszterelnök-helyettes. Öngyilkos lett.) Ő nem nyugodott bele Bruszniai Árpád első fokon hozott életfogytiglani ítéletébe, amelyből az 1963. évi közkegyelemig hat-hét év börtön lett volna, hanem 1957. november 2-án nem volt rest levelet írni a Legfelsőbb Bíróság elnökének, Domokos Józsefnek, s a megye kommunistái, „becsületes dolgozói” nevében „a leg súlyosabb ítéletet” követelte. Hányszor hallottuk, olvastuk akkor ezt a stereotip jelzőt: „becsületes dolgozók” – kommunisták. Hányszor éltek vissza a hatalom birtokosai a nép nevével...

Bruszniai Árpád iskolájának képviselőjeként részt vett és fölszólalt az október 26-i városi küldöttgyűlésen. Népszerűsége alapján, barátjának, Szöllősy Pálnak javaslatára beválasztották a forradalmi ta-

nácsba. 56 sok harcosának, vértanújának sorsán megfigyelhettem a véletlennek ezt a végzetté váló szerepét. Szegeden pl. Perbíró Józsefén (1908–1991). Őt is sorozatos véletlenek juttatták életfogytiglani ítéletre; de ő legalább túlélte.

A forradalmi tanács az egykori munkaszolgálatost, a megtorlás idején „jobboldali szociáldemokratának” minősített Lóránd Imrét választotta elnökévé. Ő kérte meg 29-én Bruszn yait helyettesének, majd amikor 31-én lemondott (joggal sértődött meg, mert egy hangoskodó kifogásolta, hogy az elnök zsidó), november 1-jén – a közben elnökösködő Horváth Ferenc fogorvos után – Bruszn yait választották helyére. „A moirája így akarta.”

Az 1956-i események ismerői talán sokallják, amikor Sebő József Bruszn yai forradalmi tevékenységének fölvázolása közben részletesen tárgyalja az országos, sőt a nemzetközi eseményeket is. Ám a mai olvasók többsége számára szükségesek ezek a háttérül szolgáló mozzanatok, mert magyarázatul szolgálnak a napról napra változó helyi eseményekhez. Így Hruscsov és Kádár pálfordulásai nem csak az ország, hanem Bruszn yai sorsát is meghatározták.

Már november 5-én letartóztatták, és Debrecenbe vitték. Ott orosz tiszt hallgatta ki, s hazaengedte. Többen figyelmeztették, meneküljön, hagyja el az országot. Jóhiszemű volt: úgy ítélte, nem tett semmi olyat, amiért büntetés járna. December 12-én ismét elvitték, de másnap megint elbocsátották. A karácsonyt testvérénél, a Heves megyei Nagykö-kényes plébánosánál töltötte édesapja társaságában. Az ő kérésükre annyit engedett, hogy áthelyezését kérte: 1957. január 15-étől a váci gimnáziumban tanított. Február 6-án és 7-én újból elvitték: kihallgatták.

Pap János utánanyúlt. Április 9-én ismét letartóztatták. 19-én, húsvétra, érthetetlenül, hazaengedték. Bruszn yai Árpádot ez megtévesztette: azt mondta otthon, hogy most már vége, nem lesz több kihallgatás... 25-én reggel újból teherautóra rakták, s többé már nem szabadult. „Egy szál pulóverben vitték el, olyan megjegyzés kíséretében, hogy ahová kerül, ott nem lesz szükség ruhára!” Értsd: adnak neki!

A könyvben sok az ismétlés: az események időrendi tárgyalásakor már elmondottakat a szerző újból és újból megírja a két tárgyalás bemutatásakor, a vádakkal és Bruszn yai védekezésével együtt. Sok eseményről nem időrendi helyén, hanem vagy előtte, vagy utána értesülünk. Ez az ide-oda ugrálás megnehezíti az életrajz követhetőségét. Tanulságos, hogy a bíróság előtt nem csak ellenségei, hanem megfélemlített harcostársai is Bruszn yai ellen vallottak. Részben a maguk bőrét akarták menteni, részben a megtorlás légkörében nem mertek

Bruszniai védelmére jó szót szólni. Az is 56 általános tanulságai közül való, hogy a mérsékelteket, amilyen Bruszniai is volt az októberi napokban, hogyan vádolták meg éppen azokkal a szélsőséges tettekkel, amelyek ellen szót emeltek a forradalom alatt. Mások elvakult kijelentéseit, szándékait, tetteit is az ő nyakába varrták. Őt tették meg a Veszprém megyei „ellenforradalmi mozgalom” „eszmei irányítójának” s „egyben gyakorlati szervezőjének”.

Jellemző vád volt ellene például, hogy november 3-án a Jutasi úti laktanyában elmondott szavait hogyan forgatták ki. Azt vetette föl, hogy meg kellene fontolni az 1945-ben a régi hadseregből átvett, 1949-ben és 1950-ben elbocsátott tisztek rehabilitálását, és hasznosítani kellene a Ludovikát végzetek katonai szakértelmét. Ebből a későbbi vádakban csak az lett, hogy Bruszniai „kezdeményezte”, hogy „horthysta tiszteket visszavegyenek a hadseregbe”. Tehát mintha 1945 előtt szolgáló tisztekről lett volna szó, holott Bruszniai csak olyanokról beszélt, akik már a demokratikus hadseregben szolgáltak, s csak a sztalinista diktatúra zavarta el őket.

Amit vallomásként a jegyzőkönyvek készítői szájába adtak, hitelnek, már csak sajátos terminológiájuk miatt is, hiszen ez a kommunista nyomozók jellegzetes fordulatait („ellenforradalom”; „a proletárdiktatúra megdöntésében azért vettem részt...”; „döntöttük meg Veszprém városában a proletárdiktatúrát...”) tartalmazza. Magyarázatul szolgál mindezekre: Bruszniai az 1957. október 10-i tárgyaláson elmondta: „kényszerítő eszközöket alkalmaztak velem szemben”; „a proletárdiktatúrával kapcsolatos véleményem nem az én véleményem, és a jegyzőkönyvben foglaltakkal a véleményem ellenkezik”. Éhezttették, beteg lábát ütötték, állkapcsát eltörték, fogairól leverték a koronát. A másodfokú tárgyaláson megismételte: „akaratom ellenére írtatták velem alá”; „az aláírásakor meg voltam félemlítve”.

Jellemző az is, hogy a Veszprém megyében elesettek számát a források, az ügyészi és bírói iratok összevissza határozták meg. Azt ismételtették, hogy „kb. 50 szovjet katona”; „csak Veszprém városban (!) az ellenforradalom tombolása következtében 250 halott volt, s ezek közül 180 szovjet katona halt meg...” Az ügyész 240 halotról beszélt. A végző ítélet szerint a megyében (!) „kb. 180” szovjet katona vesztette életét, a polgári áldozatok száma pedig „kb. 70” lett. De ezt sem bizonyította senki. Azt sem tisztázták, hogy a száz géppisztoly, amelynek kiosztásával Bruszniait vádolták, a forradalom alatt be volt zárva az egyetemen egy terembe, s a szovjet katonák ott találták meg. Azzal sem foglalkoztak, hogy a szovjet katonák egy része úgy esett el, hogy

a várost nem ismerő szovjet csapatok november 4-én a hajnali ködben egymást lötték. Bruszniai védőiratában ezt írta: „a Várpalotán elesett tizenhárom szovjet katona és a Veszprém megyében történt ötven haláleset nincs összefüggésben a forradalmi tanács működésével; fegyvert sem tőlük, sem utasításaik alapján nem szerezhettek”.

Súlyosbító körülménynek szánták, hogy Bruszniai szakállt viselt: ez akkor az ellenállás jelének számított. Hiába hozta föl, hogy 1949 óta viselt szakállt. Nyilván, hogy elkerülje zaklatást, januárban vágatta le. Pap János tanúvallomásában azt is Bruszniai terhére rótta, hogy elnökként, „amint gépkocsihoz jutott, első útja a templomba vezetett”.

Az elsőfokú tárgyalást 1957. október 10-étől „tetteiknek helyszínén”, Veszprémben tartották. A korábban Veszprémből Győrbe vitt foglyokat a megyei bíróság börtönébe hozták vissza. A vád ismertetésekor Bruszniai azt mondotta: „nem érzem magam bűnösnek, azonban vannak cselekedeteim, melyben bűnösnek érzem magam”. 1957. november 19-én én is bíró előtt álltam, így megértem, hogy az életéért küzdő, testi-lelki gyötretésen átment vádlott, hogy megnyerje a fölötte ítélezők jóindulatát, ennyi engedményt tett. Engem csak négy év börtönnel fenyegetett Dobosi Imre őrnagy. (Nyolc hónap, amennyit már leültem, lett belőle.)

Voltak dolgok, amelyben Bruszniai még ekkor sem alkudott meg. „A hittan beíratási rendelettel egyetértettem, ha most szabadlábban lennék, én is beíratnám a gyermekemet, és járatnám hittanra.” Ezt a mondatot is megértem: „az októberi eseményeket én az akkori eszemmel forradalomnak, felkelésnek tartottam”. Utolsó szó jogán már azt mondta: „Bűnösnek érzem magam, amire az eljárás során jöttem rá.” Az vesse rá ezért a mondatért az első követ, aki a halálbüntetés árnyékában vállalná a tagadást. Erre csak Nagy Imre volt képes. Talán a keresztény bűntudat, hogy akaratán kívül emberek haltak meg a forradalom leverésekor, hozzájárult e vallomásához.

Bruszniai Árpád az ellen tiltakozott, hogy készült volna forradalmi szereplésére. „Származásom és családi viszonyaim valóban arra mutatnak, hogy tipikus ellenforradalmár vagyok. Apám vállán ötagú család volt. Nekem a Horthy-korszak semmit sem nyújtott, magánúton, saját erőmből tanultam. 1947-ben Nyugaton ösztöndíjas voltam, és visszajöttem... 1956 októberében elmehettem volna, magammal vive a roppant értékes urándokumentációt. Ez eszem ágában sem volt... A végső katasztrófát nem tudtam meggátolni. Bűnös vagyok, de igyekeztem pozitív eredményeket kiharcolni.”

A könyv adósunk marad két magyarázattal. Azt, hogy „magánúton” tanult, Bruszniai csak úgy érthette, hogy a maga erejéből, hi-

szen öttagú családja 1945 előtt is apjának szerény, havi 145 pengős nyugdíjából élt (ahogy mi is, szintén öten), 1945 után pedig még ez sem maradt, tehát magának kellett tehetségével, szorgalmával ösztöndíjat, tandíjmentességet szereznie. Az uránügy is bővebb nyomozást kívánt volna. Később Brusznai még ennyit mondott róla: „1956. november 3-án közvetett úton hozzám került a szinte felbecsülhetetlen értékű urándokumentum. Ha tudatos ellenség lennék, elvihettem volna külföldre, és talán egész életemre gondtalanul élhetnék.”

Az ítéletet 19-én a megyeháza dísztermében hirdették ki. „Ott, ahol Brusznai Árpádot elnökké választották.” „Bent ugyanaz a vespérmű népfoglalt helyet, amely a vádlottakat megválasztotta.” Pár nap híján egy évvel azelőtt. A bibliai példázat jut eszünkbe a virágvasárnap-i pálmaágakról és a nagypénteki *feszítsd meg!*-ről...

A megfélemlítésnek abban a korszakában, amikor Kéri József győri bírót, mert nem volt hajlandó ártatlan embereket elítélni, hét évre ítélték, bátorságra vall, hogy Vetési Béla hadbíró Nagy Andor ügyésznek „a legszigorúbb büntetését kiszabását” követelő indítványát mellőzve, Brusznai Árpádot életben hagyta: „csak” életfogytiglanra ítélte.

Pap János az asztalt verte: „Veszprém megye sem maradhat halálos ítélet nélkül!” Az ügyész föllebezett. Pap János, akit újból földühített, hogy a tárgyaláson szembesítéskor Brusznai Árpád meghazudtolta, ekkor írta levelét a Legfelsőbb Bíróság elnökének. Ekkor kereste föl a bíróság elnökét levelével és személyesen is Moravcsik profesször. Brusznait és társait visszavitték Győrbe, majd december végén a budapesti Gyűjtőfogházba szállították. 1958. január 6-án a Fő utcában kezdődött a föllebbviteli tárgyalás. Brusznai itt sem tagadott. Védekezése főként arra irányult, hogy arról győzze meg bírót: ő a szélsőségesekkel szemben mérsékelt álláspontot foglalt el, és a rendet őrző magatartást tanúsított, s míg a szélsőségesek jórészt szabadon vannak, őt sújtja a rá hárított felelősség. Kérte, vegyék figyelembe betegségét. „Bízom abban, hogy lehetőséget biztosítanak számomra, hogy kiutat lássak valaha is az életbe.” Utolsó szó jogán már nem tehetett mást, ismét elismerte bűnösségét, s csak enyhítő körülményekkel próbálta méltányosabb ítéletre rávenni bírót.

Szimler János hadbíró alezredes azonban január 7-én halált szabott ki rá. Ehhez hozzájárulhatott, hogy kevéssel előbb, az MSZMP Politikai Bizottságának 1957. december 10-i (nem 31-i!) ülésén Biszku Béla (*1921) belügyminiszter *Büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről* című előterjesztésében kifogásolta, hogy sok az enyhe ítéletet, és „viszonylag

kevés a fizikai megsemmisítések száma”. Kádár is azt követelte: „kevesebb börtönbüntetést kiosztani, és több halálos büntetést kiszabni”.

A kegyelmi tanácsá átalakult katonai különtanács két honvédtiszt tagja, Dapsi Károly ezredes és Liszt Vilmos ezredes kegyelemre ajánlotta; a két ávóból rendőrré átvedlett tiszt, Török Sándor ezredes és Orbán Vilmos ezredes, az elnök Szimler Jánossal együtt nem. Így a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a kegyelmi kérvényt elutasította. Az ítéletet 9-én reggel végrehajtották.

Megrendítő dokumentumok Brusznynak feleségéhez írott levelei és Brusznynénak a tárgyalások idejében vezetett naplójából közölt részletek. Börtönben írt *Számvetéséből* ismerhetjük meg igazi nézeteit, amelyekkel – sokakkal együtt – én is tökéletesen azonosultam azokban a forradalmas napokban: „Elutasítva a földbirtokos-tőkés restauráció s a Horthy-rendszer visszacsempészésének minden kísérletét, meggátolva az elmúlt idők súlyos hibáinak megismétlődését, küzdeni és dolgozni népünk hatalmának erősítésért, anyagi és szellemi felemeléséért, a magyar szocializmusért.”

Kicsit több hozzáértéssel és gondossággal ki lehetett volna szűrni a könyv élvezetét zavaró tárgyi, nyelvi és technikai hibákat. Hiányolom Brusznai főbb társainak (Lóránd Imrének, Horváth Ferencnek, Mézsáros Gyulának stb.), főként tizenkét vádlott-társának, „bandájának” legalább lexikális tömörségű bemutatását. Ez utóbbiakról szinte semmit sem tudunk, még a pörök tárgyalásából sem. A nevüket sem. Csak tanúvallomásuk idézésekor derül ki, hogy pl. Ferenczi László, Dormány László, M. Miklós szintén vádlott volt.

Célszerű lett volna, ha jelentek meg Brusznai Homérosz-könyvéről szakmai méltatások, idézni fogadtatásából. Cím szerint említeni Marót Károly könyvét (*Homeros. „A legrégibb és legjobb”*. Bp., 1948.), melyről Sebő azt állítja, hogy Brusznai továbbfejlesztette tanárának nézetét. Dedikált példányát őrzöm: „Péter László kedves tanítványomnak igaz barátsággal MK.” Tóth Sándor könyvét (*A latin humanitas poétikája*) nem Budapesten, hanem Szegeden adta ki a Gradus ad Parnasum Könyvkiadó. Hungaricus említésekor lehetetlen nem tájékoztatni az olvasót, hogy ez Fekete Sándor (1927–2001) álneve volt. Kilenc évet kapott érte; 1963-ban ő is közkegyelemmel szabadult. Ormos Mária 1956-ban Szegeden nem egyetemi hallgató volt, hanem a történeti tanészék adjunktusa. Nem kapunk magyarázatot, ki volt az a bizonyos Földesi, és milyen minőségben zárta be a géppisztolyokat az egyetemen. Miért nem szerepelt mint tanú? Csak elírás lehet, hogy Brusznai *szülfővárosában utcát* neveztek el róla. Szülőfalujában, Derekegyházon nincs

utca, mely nevét viselné (Felszabadulás utca még van!); Szentesen, ahol gimnáziumba járt, sétány viseli nevét.

Érthetetlen, miért kellett némelyek nevét elhallgatni, másokét csak monogrammal megadni. Miért nem lehet nevén nevezni azt az ülnököt, aki az elsőfokú ítélet előtti éjszakán bekopogott Brusznayné ablakán, s megnyugtatta: nem lesz halálos ítélet? Miért csak K. P. a Sztálin-díjas poéta? Miért nem lehet 2002-ben megadni V. Gy. vizsgálati osztályvezető vagy a Legfelsőbb Bíróság tárgyalásán a vádat előterjesztő főügyész helyettes nevét? Ráadásul olyanokét is, akiknek nevét előző lapokon már teljesen megadta. Pl. S. Károlyról sokszor szó esett már előbb mint Sánta Károly. F. László: Ferenczi László. (Így a 266. lapon. De már a 268-on ismét Ferenczi László!) D. László: Dormány László. K. Lőrinc a 278. lap közepén így szerepel, a lap alján már Kána Lőrinc. (Vezérőrnagy, de a 298. lapon csak őrnagy.) S így tovább. Többhelyt előbb csak a vezetéknevet közli (193. lapon Péntek), jóval később a keresztnévét is (a 251. lapon derül ki, hogy Péntek Károly), holott fordítva logikus. Előbb írja le a korabeli gúnyos mondatot: *Kádár apró dögei*, s néhány lappal később, amikor megismétli, magyarázza meg, hogy Kádár minisztereiről, Apró Antalról és Dögei Imréről szól. A szerző a nyelvi divatoktól nem tudta magát függetleníteni; sok *a sor kerül, ezt követően* (helyesen *ezután*), március 15-ét *megelőzően* (március 15-e *előtt*), *érdekében* (a sajnos kiveszőben lévő szép névutóval: *végett*), *megkérdőjelez* (= *kétségbe von*), *ily módon* (= *így*), *kezdetét vette* (= *kezdődött*), *kölcsönzött* (*adott* értelemben), *úgy tűnt* (*tűnt föl* vagy *úgy látszott*), *amennyiben* (helyesen: *ha*); *elsődleges* (= *első, fő*). Fölcsereéli az okhatározó *miatt* és a célhatározó *végett* névutót („villanytakarékoság miatt”; „a legitimitás látszata miatt”), a tőszámnevet a sorszámnévvel (1942-es; helyesen 1942-i vagy 1942. évi). Pongyolaság Péter Pál *nevű*, Kádár István *nevű*, kivált egy Novobáczky Sándor *nevű* osztálytársról, egy Ugyan Mihály nevezetű honvédről beszélni. Sok a fölösleges határozatlan névelő, és germanizmus a birtokos személynévmás kitétele, hiszen nyelvünk sajátága, a birtokos személyrag egyértelművé teszi a fogalmazást: „ott élő széke-lyekkel *egy* nagy tábortüzet raktak, s *annak* elhamvadásáig...” „Pozsgay Imrének, a párt második emberének vezetésével *megalakult egy bizottság...*” Helyesen és röviden: bizottság alakult. Germanizmus a terpeszkedő kifejezés is: egy-két kivételtől *eltekinve*; magyarul egy-két *kivétellel*. Fölösleges sok helyt a vonatkozó névmás is; pl. : „Kádár Attila kapott szót, *aki* ismertette...” Magyarul: és ismertette... Másutt: „Felszólalt Árpád is, *aki* nagyon mértéktartóan szólt...” „Kádár 1957 márciusában Moszkvába látogatott, *ahol* megegyezett a tömeges megtorlás gyorsításá-

ban.” Itt is helyesebb a mellérendelő kötőszó: és megegyezett. Élőbeszédben az *illetve* a beszélő önkorrekcióját szolgálja; írásban ennek nincs helye, mert zavart okoz: itt is az *és* vagy a *vagy* kötőszó az egyértelmű. Sok a jóból: *megmérettetés* helyett elég a *megméretés*, *célkitűzés* helyett *cél*, *cisztercia* helyett *ciszterci*, beindul helyett *megindul*, *megkezdődik*. Nem elég az egyes számú birtokos személyrag: „szavazati *joga* [helyesen *joguk*] csak a felsőbb éveknek volt”. „A kételkedő, vívódó embereknek nem lehetett helye [helyük] ebben a politikai rendben.” A szembeállító *azonban* ellentétes kötőszó nem a mondat elején áll, hanem a szembeállított tagot követi. A 151. lapon az egyik mondat alanya Orbán László. Az utána következő mondatban csak *ő* az alany, s bár hamarosan kiderül, hogy ez nem Orbánt, hanem Bruszn yait rejti, a Kosztolányi-törvény szerint („az olvasót egy másodperc ezredrészéig sem szabad bizonytalanságban tartanunk”) célszerűbb lett volna a nevét újra leírni. Nem „emberléptékű”, hanem „emberarcú” szocializmus volt a reformerők jel-szava Csehszlovákiában és nálunk is.

Bizonyára csak nyomdahiba a korabeli politikai rigmusban az *állhatunk* alak. Helyesen: „Nem állunk meg félúton, *sztálinizmus* pusztuljon!” (1946-ban a *sztálinizmus* helyén még *reakció* volt!) Hasonlóan: Medve Imola könyvének címében (kétszer is) nem *Büntetlenül*, hanem *Büntelenül* áll. Bruszn yai Árpádné személyes közlésének kelte a 424. jegyzetben 2000., a többiben 2001. július 21. A latin idézetben sajtóhiba az *Audiator*, a helyes *Audiatur* helyett. Zavar van a betűszavak és a mozaikszavak írásában: helyesen MEFESZ és Áfor. Itt pont fordítva van. A Neviki is így, s nem csupa nagybetűvel írandó, de kár volt rövidíteni, mert az olvasó nem köteles tudni, hogy a Nehézevegypari Kutatóintézetet rejti. *Az alternatíva* eleve két lehetőséget jelent; fölösleges tehát „két alternatíváról” beszélni. A *fehéren feketén* szólás azt jelenti, hogy fehér papíron fekete betűkkel, azaz egyértelműen, letagadhatatlanul világosan. Amit Sebő József két helyen is (196., 221.) akar mondani (először *fehéren-feketén*, másodsor *feketén-fehéren*) nem ez, hanem a dolgot vagy embert sematikusan, csak vagy fehérnek, vagy feketének látó szemellenzöst akarta ezzel jellemezni. De akkor így kellett volna írni! Nevetésre ingerlő képzavar ezt olvasni: „A vak is láthatta a szomszédos szentkirályszabadjai reptérre sűrűn föl-le szálló gépeket.” A *hejzet* (245) is a szedő és a korrektor rovására írandó. A 314. lapon Keresztury Dezső versében *Nem* helyett *Ne* a helyes.

Néhány név hibás: *Blazovich* László a helyes; *Tolbuhin*; *Ferrari* Violetta; Ugyanazon a lapon (237) Szamosközi keresztneve hol László,

hol István; a 296. lapon Rózsás először József, azután János, a lapalji jegyzetben megint József.

Szokatlan, hogy valamely könyvet nyelvi és szerkesztői szempont szerint is mérlegre tegyék. Olykor érdemes ezt is megtárgyalni, mivel napjainkban az elszaporodott könyvkiadók nem állanak hivatásuk magaslatán. S ifjú szerzőről lévén szó, netán hasznát veszi jövőre, ígéretes kutatói, szakírói pályáján. Talán nem áltatom magam azzal a hittemmel, hogy észrevételeimmel ezt szolgáltam.

A kötet elején *Ajánlást* Dávid Ibolyától, *Előszót* Kahler Frigyesztől olvashatunk. Ez utóbbiból idézem egyetértéssel: „Méltó és igazságos, hogy a hősök sorsát megőrizze szívében az utókor. Ezt a célt szolgálja – és jól szolgálja – Sebő József kitűnő könyve, tanulságul mindenkinek.”

A Város cselédje című könyvemből. 2006.

LAKOS ENDRE (1919–1969)

Ki emlékszik még Lakos atyára? Akik a negyvenes és ötvenes évek fordulóján voltak egyetemi és főiskolai hallgatók meg a fölsővárosi templom látogatói, talán még. Ma volna nyolcvanéves, de már harminc éve halott. Viszontagságos, mártír élete volt.

Szegény, református családba született. A cserkészletben találkozott a piarista Révai Józseffel, a 124. sz. Sziráki cserkészcsapat parancsnokával, a *talpasok* (így hívták a szegény gyerekekből, inasokból verbuvált csapat tagjait) nagy nevelőjével. Bizonyára neki volt szerepe abban, hogy a tizennyolc éves Lakos Endre katolikus hitre tért, s hamarosan a szegedi hittudományi főiskolán kezdett teológiai tanulmányaihoz. 1942-ben szentelte pappá Glattfelder Gyula megyés püspök. Segédlelkészként Battonyán kezdte pályáját, 1944-ben Makó-Újvároson, 1945-ben Eleken, 1946-tól Szegeden folytatta. Egyetemi lelkész lett, amíg lehetett. 1950-től, amikor a minoritákat elhurcolták Fölsővárosról, ott lett segédlelkész.

Az ifjúsággal nem szakította meg kapcsolatait. Hívását teljesítve kis közösségekben tanított hittant, nevelt erkölcsre, magyarságra. Ezt a sztalinista hatalom nem tűrte. Letartóztatták, és 1952. december 10-én a budapesti megyei bíróság „a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése büntetőjében” bűnösnek mondta ki, s ezért tízévi börtönre ítélte. Harmadrendű vádlott volt az egyetemi lelkészek pörében, amelyben az elsőrendű vádlottat, Bulányi György piarista tanárt életfogytiglanra, a másodrendű Juhász Miklós piaristát 14 évre ítélték.

Váci börtönéből az 1956-i forradalom szabadította ki. A második szovjet támadás után Bécsbe távozott. Ott is a magyar egyetemi hallgatók lelkipásztoraként írta be nevét az emigráció történetébe. Savonarolai indulattal ostromozta mind a bolsevista, mind a kapitalista materializmust; örökké elégedetlen volt az eredményeivel; zsörtölődött a közömbösség láttán. Talán ez is hozzájárult betegségéhez. Alig múlt ötvenéves, amikor 1969. június 13-án agyvérzés végzett vele.

Barátom volt. Egy napon születünk; bár ő hét évvel előbb. 1947-ben velünk táborozott Nagymaroson; együtt másztuk meg a Csóványost, együtt látogattuk meg a márianosztrai fegyházat... 1951. március 25-én ő esketett meg – nászmise keretében – a felsővárosi templomban. Ez ott is merészség volt részünkről; Szőregen nem mertük, mert az egyházi esküvő feleségem pedagógusi állásába is kerülhetett volna.

Utána már csak bécsi híreket hallottam felőle, így korai halálának hírért is. Bálint László, akinek több hasznos történeti földolgozást köszönhetünk (1956, *a forradalom Szegeden és Csongrád megyében*, 1996; *Földesi Tibor*, 1998; *Kováts József*, kéziratban) alapos levéltári bűvárlatok alapján megírta Lakos atya életrajzát, főként pörét és bécsi éveinek történetét. Munkája sajnos lekészte az évfordulót, de reméljük, hamarosan közkinccsé válik¹. Erkölcsi kötelességünk, hogy az üldözött egyház mártírjainak emlékéért ne feledkezzünk el. Lakos Endre tiszta hőse volt hitének és magyarságának.

Nyolcvanadik születése napján, 1999. január 21-én a Délmagyarország nem közölte.

¹ 2000-ben megjelent

HEIMAN PÁL

(1914–2001)

November 19-én 88 éves korában Budapesten elhunyt Heiman Pál villamosmérnök. Szegeden született 1914. április 22-én. A Szegedi Közlekedési Vállalat mérnöke volt. 1956-ban a dolgozók bizalmából a munkástanács elnökévé választották.

1957 májusában együtt vittek a szegedi rendőrségi fogdából hetűnket egy láncra fűzve rabszállító autón Tökölre. „Magának olyan fasiszta képe van” – fenyegetőzött gumibotját lóbálva egyik pufajkás kísérőnk, Varga András. Csak szorongatott helyzetünk gátolt bennünket, hogy nevetésre ne fakadjunk.

Heiman Pali tartotta bennünk a lelket az internálótáborban kifogyhatatlan derűjével, a dolgokat mindig a legkedvezőbb oldaláról magyarázó, a nehézségeket is könnyedén fogadó természetével. Sokat köszönhetünk neki, akik szegediek ott voltunk, s összetartottunk, a vaságya köré gyűlve hallgattuk történeteit...

Szabadulása után Pestre költözött. Utoljára tavaly június 3-án járt szülővárosában: mint a hazai szabadkőműves nagypáholy helyettes nagymestere ő mondta az ünnepi beszédet a szegedi Árpád páholy megalakulásának 130. évfordulóján a hajdani székházban, a Kálvin téren.

A zsidótemető ravatalozójában búcsúzunk tőle pénteken délelőtt 10 órakor.

Délmagyarország, 2001. november 29.

SZELES JÓZSEF (1922–1999)

Őt választották Szőregen 1956-ban a községi forradalmi bizottság elnökévé. A Rózsa (most Rózsató) utcában született 1922. november 6-án. Ötéves volt, amikor édesapját, Szeles Mihályt (1886–1927) elvitte a magyar betegség, a tüdőbaj. Özvegy édesanyja, Csányi Mária (1899–1977) taníttatta: az első gimnáziumi osztályokat a piaristáknál, a felsőket a Klauzálban végezte. Érettségije után 1941-ben bevonult a nyíregyházi huszárokhoz. Híradós kiképzést kapott, négy hónapot töltött el a fronton, hadnagyi rangot ért el. Németországból jött haza; ez és a Horthy-tiszti megbélyegzés lehetetlenné tette, hogy végzettségének megfelelően helyezkedjék el. Végül 1956-ban a kübekházi község-házán a pénzügyi osztályon kapott állást. 1957. március 9-én éjjel a pufajkások a Tisza Szálló pincéjébe vitték, meggumibotozták, majd négy nap múlva Kistarcsára szállították. Október 30-án szabadult. Jelentkeznie kellett a szőregi rendőrőrsön. A parancsnok úgy elverte a talpát, hogy egy hónap múlva tudott lábra állni. Az újszegedi kendergyárban segédmunkás, majd 1960-tól nyugdíjba vonulásáig, 1982-ig az Áfornál benzinkútkezelő volt. Anyagilag nem panaszkodhatott, de másodrendű állampolgárságát a rendszerváltoztatásig éreznie kellett.

Nem volt hős, csak áldozat. De mint egy a százazrek közül, megérdemli, hogy elhunytá alkalmából fölidézzük sorsát.

Szőregélő, 1999. június.

MEGTAGADOTT VERSEK

Az Irodalmi Újság 1956. november 2-i, történelmi nevezetességű számában hét vers jelent meg. A mindössze négy lap terjedelmű hetilapszám első kolunáján, a vezércikk helyén Petőfi Sándor *Ismét magyar lett a magyar...* című és kezdetű költeménye. A második kolumnán egymás alatt négy vers: Kassák Lajos *A diktátor*, Tamási Lajos *Piros vér a pesti utcán*, Kónya Lajos *A magyarokhoz* és Fodor József *Viharban*. A velük szemközti oldalon, a régi tipográfiai szokás szerinti tárcatördelésben Illyés Gyula nagy verse: *Egy mondat a zsarnokságról*. A negyedik lapon Jobbágy Károly verse: *A rádió mellett*.

Ezek közül kettő vált máig emlékezetessé, sokszor idézetté: Illyés Gyuláé és Tamási Lajosé. A Rákosi-korszak jellemzésére mennyiszor idézték Illyés hatalmas költeményének zseniális megfogalmazásait, az október 23-i fölkelés történelmi levegőjének érzékeltetésére pedig a *Piros a vér a pesti utcán* sorait. Különösen a változatban ismétlődő költői kérdést: *belügyminiszter, kit lövetsz?*

1.

Milyen kár, hogy '56 e hat kortárs költőjének éppen a fele hűtlen lett a forradalom eszméjéhez és saját akkori hitvallásához. Fodor József (1898–1973) november 4-e után rögtön szembefordult költőtársával, átállt a Kádár-féle ellenforradalom táborába: a hallgató írókkal, költőkkel szemben szerepet vállalt, támogatta az írószövetség fölszámolását. Kónya Lajos (1914–1972) 1956-ban azt írta:

*Verje meg az Isten, veretlen ne hagyja.
lobogó hitünket ki lábbal tiporta,
s az idegen fegyvert ölésünkre hozta!*

Két év sem telt, és Kónya Lajost is megtörte a megszilárdult Kádár-rendszer. Az Élet és Irodalom 1958. október 3-i számában magányára panaszkodott. Új versének címe: *Egyedül*. Kirekesztődött az irodalmi életből, s ezt nem tudta elviselni: önbírálatra – öngyalázásra –

kényszerült. „Elszakadtam valahol a seregtől” – keseregte, és fájt neki, hogy mások megelőzik: „Már messze járt, s új utat tört a had.”

Aki azokban a nehéz napokban nem tudta elviselni, hogy másodrendű állampolgár legyen; hogy ne érvényesülhessen tehetsége, képessége, szorgalma szerint; hogy mindenhol szegény Lázárként az asztal végére szoruljon – az betört, megalázkodott, megtagadta önmagát. Szegény Kónya Lajos is:

*Szégyen sütötte arcomat. Szívemből
sisterege ki-kicsapott a kín.*

*Tudtam, valahol mégis át kell törjek,
el kell érnem a messzetűnt hadat...*

Elérte-e? Megérte-e, hogy hamut szórt a fejére? Tőle már nem kérdezhettük meg.

2

De Tamási Lajostól (1923-1992) még igen. Csakhogy ő a rendszerváltoztatás után hallgatott; besöpörte a *Piros a vér a pesti utcán* erkölcsi s tán anyagi előnyeit, de nem beszélt arról, hogy ő is megalkudott. A Magyar Nemzet 1990. október 21-i számában Marafkó Lászlónak azt nyilatkozta: „Én ezt teljes hittel és szívvel írtam meg.”

Valóban: nagy vers volt ez is, történelmi vers. De szintén nem kellett hozzá két év sem, az Élet és Irodalom 1958. szeptember 26-i számában *A csepeli gyorsvasúton* című versében a pisztolytáskás, pufajkás munkásőr borostás arcában saját apját vélte fölismerni. Múltjának megtagadását a Kádár-huszár ihlette vers csattanójaként ható utolsó strófába sűrítette:

*Bizony, apám, én sok vitában,
botlásban vergődtem nemegyszer,
azt hiszem mégis, az a lényeg,
hogy jó helyen van ez a fegyver.*

Mikor botlott nagyobbat Tamási Lajos?

3

Amikor Varga Domokos (1922–2002) szerkesztésében megjelent Tamási Lajos posztumusz verseskötete (*Hazatérés*, 1993), s benne a hí-

res vers, elküldtem neki, régi cserkésztestvéremnek, barátomnak, *A csepeli gyorsvasúton* fénymásolatát. „Köszönöm, ha fáj is” – nyugtázta leveleiben. Ő akkor, 1958-ban, börtönben volt. Költőbarátját így mentette: „még ilyet is írnia kellett, ha élni akart, s nem halni éhen, holott nekünk, bent levőknek ezt elengedték”.

Sinkovics Imre (1928–2001) 1999. október 23-án a televízióban szavalta a verset. Neki is megküldtem az ellenverset. Képeslapon válaszolt: „ez a szomorú, de teljes igazság”. „Talán éppen ezért kell még nekünk örködnünk a forradalom tisztaságán, hogy ne a »költészet«, de a megtörtént igazság maradjon fenn az utánunk jövő nemzedékeknek kovászul is!”

4

Most megint azt olvasom a Magyar Nemzet április 20-i számában, hogy a Hét Krajcár Kiadó *Keserves fáklya* címmel ismét kiadta Tamási Lajosnak az 1956-i forradalommal és szabadságharcral kapcsolatos költeményeit.

Ez akkor lesz teljes, hogy közhírré tétetik benne *A csepeli gyorsvasúton* című vers is. Megértem, ha Varga Domokos módjára a rendszer kíméletlenségével magyarázzuk, és megbocsátjuk a költő megaluvását, de az utókor hiteles tájékoztatása akkor is megköveteli, hogy többé ne hallgassuk el.

Magyar Nemzet, 2005. április 30.

MÉG EGYSZER TAMÁSI LAJOSRÓL

Baráti kéz juttatta hozzám a fénymásolatot, amely a Márkus Béla szerkesztette, *Sarkadi Imre emlékezete* című gyűjteménynek két lapját tartalmazza. Sajnos, eddig ez elkerülte a figyelmemet. Mint ahogyan az is, hogy már 1989. április 2-án elhangzott a Magyar Rádió 168 óra című műsorában. De most, hogy a hivatkoztam Marafkó László e hasábokon megszólalt (*Tanúként – perben*, ÉS júl. 8.), nélkülözhetetlennek tartom közzétételét. Ennél hitelesebben ugyanis nem erősíthetném igazamat.

Mesterházi Lajosnak Aczél Györgyhöz 1958. június 26-án írott leveléről van szó. Néhány héttel tehát Tamási Lajos a *Piros a vér a pesti utcán* ellenversének minősített *A csepeli gyors-vasúton* című (gyűjteményes kötetébe csak *Gyorsvasúton* címmel fölvelt) költeményének megjelenése előtt; *talán éppen ezekben a napokban írhatta, bizonyításként*, hogy amit Mesterházinak mondott, őszintén mondotta.

Mit mondott Mesterházinak? Prózában azt, amit a részemről fölrott versben költői szavakkal. *Megérti, nem vitatja, hogy 1956 októberében ellenforradalom volt Magyarországon.* „Tamási ma már nemcsak elfogadja, hanem szereti is ezt a rendszert” – újságolta örömmel Aczélnek Mesterházi. – Egyre inkább jól érzi magát, különösen mióta a szakszervezeti központban dolgozik.” „Belátja, hogy másfél évvel ezelőtti ingadozásai, visszahúzódása hiba volt. Belátja, hogy súlyos kárt okozott; meggyőződéséhez és múltjához méltatlanul viselkedett. Ő az, aki a leghatározottabban kommunistának tartja magát ma is, és aki kommunista mivoltával összeegyeztethetetlennek tartja azt, hogy szervezetileg nem tartozik a párthoz, vagy hogy éppen egy gyanús frakcióhoz tartozzék. Szeretne erről a holtpontról végre elrugaszkodni.”

Kinek higgyünk? A barátját csaknem fél évszázad után jó szándékkal, de hamis érvekkel mentető Benke Lászlónak, vagy a korabeli dokumentumból pártos buzgósággal jelentő Mesterházi Lajosnak? Nem vitás, hogy az egykorú vallomás a hiteles.

A baráti kéz, amely eljuttatta hozzám e perdöntő fénymásolatot, kísérlével így fejezte be: „Jól tetted, hogy fölemelted a szavad ebben

az ügyben, de azt ne várd, hogy a mai szellemi viszonyok közt, a vörösök fehérre mosása korában, a nyilvánosság előtt is visszaigazolják az érintettek figyelmeztetésed igazságát.”

E hasábokon volt alkalmam fölhívni a figyelmet, hogy a belügyminiszter egykori ávóst, későbbi III/III-as nyomozót léptetett elő, nyugdíjas státusa ellenére, ezredessé, s épp a napokban olvastam, hogy a külügyminiszter meg egy másik III/III-as nyomozót diplomátának nevezett ki moszkvai nagykövetségünkre. Az igazságügy-miniszter pedig a bírót, aki 1966-ban Bálint Sándort elítélte, köztársasági érdeméremre terjesztette föl az államfőhöz, ő meg gyanútlanul ki is tüntette. Ezekhez képest Tamási Lajos ügye belterjes irodalmi perpatvar. De az utókort nem hagyhatjuk félrevezetni.

Élet és Irodalom, 2005. július 22.

A MAGYAR HÉROSZTRATOSZ

A Délmagyarország 2006. január 30-i számának gyászközlménye szerint 13-án (nyilván Szegeden), életének 89. évében elhunyt Piros László.

Ezt az adatot az utókor és a történelem számára föl kell jegyeznünk. A mai magyarok zöme már nem tudja, kit rejt e név. Ötven éve, 1956-ban ő volt a belügyminiszter. Ha nevét nem is, alakját, szerepét Tamási Lajos verse tette halhatatlanná. Hérosztratosz, az epheszoszi görög, azzal került a történelembe, az egyetemes művelődéstörténet szókinsébe, hogy Kr. e. 356-ban fölgyújtotta Artemisz istennő templomát. Nevét honfitársai hiába kárhoztatták feledésre: ellenkezőleg, megörökölt. Azóta a hérosztratoszi tett, ahogy a lexikon meghatározza: a közösség ellen gonoszságból elkövetett cselekmény.

Piros a vér a pesti utcán – írta versének címében Tamási Lajos, s bár két évvel később, éppen az Élet és Irodalom hasábjain közölt új versében (*A csepeli gyorsvasúton*) megtagadta forradalmi múltját, '56-ban született versét vissza többé nem vonhatta. Ebben vált szállóigévé a refrén: „Belügyminiszter, kit lövetsz?”

Ez a belügyminiszter volt Piros László. Dicstelen szereplése után a szegedi szalámigyár igazgatója. Így került Szegedre. „Óhaja szerint családi körben helyeztük örök nyugalomra a Belvárosi temetőben” – közölte gyászoló családja.

Lexikonokban, *Ki kicsodákban* nem találom, de meg kell örököznünk hérosztratoszi nevét.

Ezt a cikket sem az Élet és Irodalom, sem a Népszabadság nem közölte.

56 FORRÁSAI

Valószínű, hogy minden rendőrség él a módszerrel: a gyanúsítottat többször, különböző időpontokban megvallatja viselt dolgairól, ismételten leírta vallomásait, mert így az esetleges eltérések, sőt ellentmondások réseibe kapaszkodva könnyebben kényszerítheti az igazság elismerésére.

Velem is ez történt. Amikor 1957. március 12-én őrizetbe vettek, a lélektani megtörést szolgáló, hosszas megvárakoztatás után először írtatták meg vallomásomat a Csillagbörtön zárkájában. Arra emlékszem, hogy nagyszombat volt, tehát – amint most az *Oklevéltani naptárban* megnéztem – április 20-a. Saját gyöngybetűs Continental írógépet kértem és kaptam erre a célra, mivel bűnjelként velem együtt behozták. Másodszor valamikor júliusban a tököli internálótáborban kézzel írtam újabb vallomást, majd amikor onnan visszahoztak Szegedre, ismét a rendőrségi fogdába, augusztus végén önéletrajzot kellett írnom, ismét gépen, de nem az enyémen, mert azt akkor hirtelenében nem találták. (November 19-i szabadulásom után, jóval később visszakaptam, s bár ezt a cikket számítógéppel írom, csaknem ötvenéves, de kitűnő írógépem most is itt van az asztalomon.)

Idén június 12-én levélben kértem dr. Barna Sándor rendőr ezredes, Csongrád megyei rendőrfőkapitányt, hogy a nyomozati anyagomból a *történetírás számára* bocsássa rendelkezésemre említett vallomásaimat. Emlékezetem fölfrissítésére volna rájuk szükségem, írtam, hiszen akkor, még közel az október végi, november eleji eseményekhez, pontosabban rögzítettem a történeteket. Magam is kíváncsi voltam, vajon mai emlékeimet 32 évvel ezelőtti írásaimmal szembesítve, milyen tanulságokat vonhatok le az emberi emlékezet törvényszerűségeiről. Gyakran szotktam emlegetni Juhász Gyulának azt a cikkét, amelyet Kelemen Bélának a szegedi ellenforradalomról írott könyve kapcsán 1922 karácsonyán írt. Minthogy ő is előfordult benne, mégpedig nem éppen előnyös beállításban, kételkedett a szegedi ellenforradalmi kormány egykori miniszterének némely állításában. Kételyének érveléséhez idézte Sir Walter Raleigh-nek (1552–1618) Anatole France-tól és az anekdotagyűjtő Tóth Bélától egyaránt megörökített esetét. A derék historikust, I. Jakab elleni

összeesküvés vádjával 1603-ban a Towerba zárták. Ott írta *Világtörténetét*. Juhász Gyula szavaival folytatom: „Ez a szerencsétlen férfiú valami jelentéktelen csetepaténak volt szemtanúja, amelyet másnap minden egyes tanú másképpen mesélt el neki, és ő is másképpen emlékezett az esetre, mint ahogy a szereplők és a szemtanúk elmondották. Erre már Walter Raleigh-ban is fölébredt a történeti kritika és szkepticizmus szelleme, és a *Világ közönséges históriáját*, ahogy a mi jó öreg Gvadányink az *Allgemeine Weltgeschichte*t fordítja, szépen kihajította a rácsos ablakon, mert mit tudunk mi arról, amit nem láttunk, ha arról, amit tulajdon két szemünkkel szemléltünk, sem tudunk semmi bizonyosat.”

1956 eseményeinek fölidézésében a történetírásnak az átlagosnál nagyobb mértékben kell a visszaemlékezésekre, az *oral history* forrásaira támaszkodnia. De a memória törvényszerű korlátait szembesíteni kell az egykorú forrásokkal. Nem csupán a korabeli hírlapi cikkekkel és a rádióadások írásba áttett szövegeivel, hanem az események után viszonylag kevés idővel rögzített, a nyomozati anyagokban megőrzött vallomásokkal is. A vallomás műfajából következő másfajta korlátozottságok magától értődő leszámítolásával.

A megyei rendőrfőkapitány június 21-én értesített, hogy nyomozati anyagom nincs náluk, így kérésemet a Belügyminisztériumba továbbította, majd július 14-én megküldte az 1957. augusztus 27-én írt, 30 gépelt lap terjedelmű önéletrajzom fénymásolatát. Ezt megköszönve megismételtem kérésem a többi vallomásom másolatának megküldésére is. Különösen az elsőre, az április 20-án papírra vetett emlékezésemre lett volna nagy szükségem, mert – ahogy ma rémlik előttem – abban írtam meg legrészletesebben a szegedi eseményeket október 23-a és november 4-e között, s bennük saját szerepemet. A főkapitány július 26-i levelében sajnálattal közölte, hogy a többi vallomásom nincs a Belügyminisztérium birtokában. „Nem kétlem – úgymond –, hogy ön ezeket megírta, de tényként kell közölnöm, hogy a fénymásolatban megküldött önéletrajzon kívül, más személyesen írt anyaggal nem rendelkezünk.”

Ez kelt bennem aggodalmat. Nem tudom, ki és milyen szempontok alapján selejtezhette ki a nyomozati anyagomat tartalmazó irattartót, de sajnálom a mára történeti forrássá érlelődött írásom megsemmisítését. S még inkább félek, hogy esetem nem kivétel.

Fontosnak tartom, hogy a levéltárügy illetékesei azonnal járjanak el a Belügyminisztériumban; vegyék át megőrzésre a törvény megszabta időnél régebbi nyomozati anyagokat, és bocsássák a történeti kutatás rendelkezésére.

Magyar Nemzet, 1989. szeptember 26.

A VÁROS MOSTOHAGYEREKE

Vibráló egyéniség, szókimondó természet, intellektuális alkat. E néhány tulajdonság elég ahhoz, hogy az ilyen vidéki értelmiségit a környezete különcnek nevezze. Pedig aki jól ismeri, tudja, nem az. Péter László, az irodalomtudomány kandidátusa, a Somogyi-könyvtár egykori főmunkatársa csak a munka rabja, és nagy szenvedélye Szeged iránti szerelme. Írt tíz könyvet, körülbelül kétezeröttszáz cikket, szerkesztett 50-60 kötetet. Könyveit, riportjait „a szerette Város”, Szeged ihlette. Munkásságát az irodalomtörténet majd mérlegre teszi. Valószínű, az elismerést nem méri szűk marokkal. Remélhetőleg pótolja azt, ami nem adatott meg; Péter Lászlót mindig a gyanakvás vette körül. Ő a Város mostohagyereke, mondják azok, akik pályáját ismerik.

Felmentés (felmondás) a munkáltató részéről.

Értesítem, hogy 1945. február hó 1. napjától fennálló munkaviszonyát 1986. január hó 22. napjától számított 14 heti felmondási idővel 1986. április hó 30. napjával megszüntetem. A felmondási idő tartama alatt összesen 70 napra – 1986. évi január hó 22. napjától 1986. április hó 30. napjáig – a munka végzése alól felmentem.

A munkaviszonya megszűnéséig járó munkabérét, továbbá a még igénybe nem vett szabadságára járó munkabérét, munkakönyvét és egyéb igazolásait az utolsó munkában töltött napon felveheti.

Ha a munkaviszony megszüntetését sérelmesnek tartja, 15 napon belül kérelmet terjeszthet elő a munkaügyi döntőbizottságnál.

Indoklás: Tekintettel arra, hogy nyugdíjjogosultságát elérte, közös meg egyezéssel biztosítom nyugállományba vonulását azzal, hogy ezúton is megköszönöm az intézményben kifejtett több évtizedes eredményes munkáját.

Tóth Béla könyvtárigazgató.

Szeged, 1986. január 15.

Kedves Béla,

119/1986. sz. fölmondóleveledben az a kitétel, hogy „közös megegyezéssel” biztosítod nyugállományba vonulásomat, nem felel meg a valóságnak. Nagyon jól tudod, hogy 1985. november 29-én, amikor Papp Gyula levelét megmutattad, kijelentettem, hogy én nem kérem nyugdíjazásomat, nem írok fölmondólevelet, hanem hagyom, hogy korábbi ígéreteteket Ti szegjétek meg, mondjátok föl ti.

Természetesen nem föllebbezek, de kérlek, hogy ezt a leveletem tétesd irattárba a fölmondóleveled másolata mellé, hogy legalább az utókor azt ne higgye, nem történt velem sérelem, hiszen „közös megegyezéssel” mentem nyugdíjba.

Köszönettel dr. Péter László.

Szőreg, 1986. január 23-án.

A furcsa levélváltásról Péter László magyarázatot ad:

– Tóth Béla, a Somogyi-könyvtár igazgatója, mint a levélből is kiderül, közölte velem, amint 60 éves leszek, el kell mennem nyugdíjba. Fölszólított, kérjem a nyugállományba vonulást. Kilátásba helyezte, ha kérem, kitüntetést kapok. Fölszólítása mellbevágott, hiszen bő egy évvel korábban én ajánlottam föl nyugdíjba menésem, és kértem, gondoskodjanak az utánpótlásról, adjanak mellém valakit, hogy bevezessem a könyvtári kiadványok szerkesztésének műhelytitkaiba. A vezetői értekezlet egyhangúan marasztalt. Most Tóth Béla megmutatta Papp Gyula tanácselnök levelét. Miután elolvastam, világos lett minden. Tóth Béla „parancsba tette”.

(Tóth Bélát is megkérdeztem a levélről. Megígérte, megpróbálja előkeresni. Ám nem találta, így be kellett érnem azzal, hogy a levél tartalmáról megerősítette Péter László szavait.)

– Ekkor viszont már én nem akartam nyugdíjba menni. Méltánytalanak éreztem az eljárást, hiszen korábban ők marasztaltak. 1986. május elsején kellett volna nyugdíjba mennem, de április 16-án az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója, Klaniczay Tibor áthelyezéssel átvett. Főmunkatárs vagyok, és az *Új magyar irodalmi lexikon* főszerkesztője. Tóth Bélának köszönöm, hogy megőrizhettem a régi szobámat. Ugyanis a két intézet megállapodást kötött, maradhatok

dolgozószobámban, innen irányítom a lexikon szerkesztését, amelyben így a Somogyi-könyvtárnak is része van. Mellékfoglalkozású munkatársam is a könyvtár dolgozója.

– Ön miért állhatott Papp Gyula útjába?

– Jogtiprás nem történt. A *munka törvénykönyve* szerint, aki eléri a 60. évét, nyugdíjazható. Engem az eljárás bosszantott, és az, hogy Tóth Béla parancsra cselekedett. Állítólag Papp Gyula azzal fenyegetőzött, ha Béla nem küld el, akkor őt is nyugdíjazza, hiszen ő nálam is idősebb, 1924-ben született. Megértem persze, hogy nem akarta miattam fölrúgni a tanácselnökkel való jó viszonyát. Papp Gyula azért haragudott rám, mert a Délmagyarországban sorozatban megjelenő cikkeimben bíráltam a *Szeged története* köteteit. Helyesbítettem és kiegészítettem lényeges hiányait. Más, érdemi módon nem tudtak válaszolni, inkább a primitív bosszút választották. Egyébként a *Szeged története* vállalkozást én kezdeményeztem; Tóth Béla járta ki; én voltam az induláskor, 1975-ben a sorozatszerkesztő, de megbízatásomat Papp Gyula visszavonta.

„Értesítem, hogy a Szeged monográfia szerkesztői feladatainak ellátása alól 1978. június 1-jei hatállyal felmentem. A felmentést az indokolja, hogy az eddigiek során a szerkesztő és a kötet szerkesztők között nem alakult ki az a megfelelő összhang, amely a monográfiai munkálatok eredményes menetét biztosítaná.

Ebben a helyzetben éltem azzal a lehetőséggel, amelyet a kötet szerkesztőkkel kialakult ellentétek kapcsán – személyes beszélgetésünk alkalmával – felvetett, felajánlva lemondását.

Kérem, hogy a monográfia összegyűlt dokumentációs anyagát a Somogyi-könyvtár igazgatójának adja át.

Eddig végzett munkájáért, a monográfia beindításában kifejtett tevékenységéért ezúton mondok köszönetet.”

Papp Gyula, a szerkesztőbizottság elnöke.

Szeged, 1978. június 1.

– Nem hagytam ennyiben a dolgot, levelet írtam az MSZMP Központi Bizottsága titkárának, Óvári Miklósnak.

Tisztelt Óvári Elvtárs!

Papp Gyula, Szeged Megyei Városi Tanács elnöke, a Szeged története címmel tervezett monográfia szerkesztőbizottságának elnöke, ma magához rendelt, és közölte velem, hogy 1976. január 16-án adott szerkesztői megbízását visszavonja; ahogyan hangsúlyosan mondotta: „megvonjuk bizalmunkat”. Indokot nem volt hajlandó adni, csupán annyit, amennyit már tudtam, hogy az öt kötet szerkesztő nem hajlandó velem együtt dolgozni.

Az említett kötet szerkesztők 1976. szeptember 1-jén megtagadták szerkesztői kívánságomat az öt kötet tervének összehangolására. Erre vonatkozó szakmai érveimet a Somogyi-könyvtári Műhely 1977. évi összevont számában kifejtettem; ezt senki nem cáfolta meg. 1978. január 16-án Komócsin Mihály és Koncz János elvtársakkal abban állapodtunk meg, hogy az általam betervezett dokumentumok alapján a vitatott kérdéseket megtárgyaljuk. Január 20-án benyújtottam a vitaanyagot, azonban sem a kötet szerkesztőket, sem a tágabb szerkesztőbizottságot nem hívták össze, hanem meghallgatásom, érveim cáfolása nélkül, egyoldalú, adminisztratív intézkedésként megvonták a megbízásomat, „bizalmukat”. Ahelyett, hogy elfogulatlan szakértők bevonásával az ellentétek érdemi tisztázását vállalták volna, a „sok lúd disznót győz” elve Komócsin elvtársnak kapóra jött, hogy engem fosztasson meg szerkesztői tisztemtől.

Maga az eljárás is sérelmes és igazságtalan; a bizalom megvonása, a szerkesztői megbízás visszavonása pedig hitelrontással ér föl: sérti tudományos hírnevem, kétségbe vonja szakmai és szerkesztői tudásomat, és rossz színben tünteti föl emberi magatartásomat.

Nem háborgatnám Óvári Elvtársat és Ön révén a Politikai Bizottságot, ha helyben orvoslást remélnék. Számos jelből azonban kénytelen vagyok arra következtetni, hogy mind a fölmentésben hozott döntés, mind ez a sajátos, méltánytalan eljárás Komócsin Mihály elvtárs személyes ellenszenvének közvetlen következménye.

Ezt az ellenszenvet évtizedek óta érzem. 1957 júniusában a szegedi nagyaktíván nem kisebb személyiség, mint Révai József emelt szót börtönből való kiszabadításomért; ám Komócsin elvtársnak ez sem volt elég ahhoz, hogy intézkedjék. Csak miután nyolc hónapot leültem, másodfokon mentett föl a Legfelsőbb Bíróság.

1974 novemberében Komócsin elvtárs sugalmazására indult ellenem mint „történelemhamisító” ellen egyidejű támadás a Délmagyarország és a Csongrád Megyei Hírlap hasábjain. A mellettem szóló vitát Komócsin elvtárs elfojtotta, nem engedte megjelenni még Strassenreiter Erzsébetnek a Párttörténeti Intézettől Vass Henrik elvtárs által leküldött cikkét sem. Ártatlanul történt kipellengérezésemért máig sem kaptam elégtételt.

Ugyanebben az évben nem engem bíztak meg Szőreg monográfiájának szerkesztésével, holott a döntésre illetékesek jól tudták, hogy 45 éve lakom az időközben Szegedhez csatolt faluban, 30 éve foglalkozom vele tudományosan, és szerkesztői képességeimet sok ízben bebizonyítottam. Amikor pedig az idén a könyv – ahogy ez előrelátható volt – hiányosan és hibáktól hemzseggve megjelent, a róla írott 72 lap terjedelmű szakbírálatom megjelenése elől minden utat elzártak.

1975-ben a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magyar irodalmi tan-székén megüresedett tanári állásra hirdetett pályázat föltételeinek mindenben megfelelttem, mégis helyettem a pályázati föltételeknek meg nem felelő, csak docensnek kinevezhető jelöltet választottak.

1976 őszén Szegedről írott könyveim alapján városi alkotói díjra javasoltak. Ezt is a megyei pártbizottság akadályozta meg.

1977-ben a városi tanács két centenáriumi kiadványról döntött: 1979-ben Móra Ferenc és a szegedi nagyárvíz emlékére kívánt egy-egy könyvet kiadni. Megint köztudomású, hogy Móra életművének alapos ismerője vagyok, mégsem bíztak meg egyik mű szerkesztésével sem. Nem is lesz Móra Emlékkönyv, mert akire gondoltak, nem vállalta, s mikor az idén, jócskán megkésve, „ha ló nincs, számár is jó” alapon mégis engem akartak megbízni, már természetesen nem vállalhattam.

Ugyanebben az évben lehetetlenné tették, hogy a Délmagyarországban munkásmozgalmi harcosokról portrékat írjak. Ezt a műfajt én honosítottam meg Szegeden; én tartottam nyilván évfordulóikat, s rendre megemlékeztem róluk. Ilyen tárgyú írásaimból egy kötetnyit gyűjtöttem össze; kéziratuk karácsony óta Koncz elvtársnál van, várva kötetben való kiadását. Tavaly a megyei pártbizottság olyan határozatot hozott, hogy csak azokról és azok írhatnak ilyen cikkeket, akikről a pártbizottság úgy dönt. Engem természetesen kihagytak. Amikor ezt elpanaszoltam Koncz elvtársnak, megígérte, hogy az 1978. évi terv összeállításába és a megírandó cikkek elosztásába engem is bevonnak. Erre sem került sor. Cikkeimet a Délmagyarország a pártbizottság utasítására hivatkozással adta vissza.

1977 végén a József Attila Tudományegyetem bölcsészkarja egyetemi docensi címre terjesztett föl. Az egyetemi tanács 1978 elején ezt elutasította. Minthogy ezen a szinten a megyei pártbizottságnak van az ügyekbe beleszó-lása, ebben is Komócsin elvtárs beavatkozását vagyok kénytelen látni.

Tisztelettel kérem a Politikai Bizottságot, személyesen Óvári elvtársat, szíveskedjék a Magyar Tudományos Akadémia történettudományi osztályá-nak bevonásával a Szeged monográfiája ügyében elfoglalt elvi álláspontomat megvizsgáltatni, és megállapítani, volt-e ok arra, hogy ezért szerkesztői tisz-temtől megalázó módon megfosszanak. De kész vagyok egész tudományos

munkásságomat szakértő bizottság elé bocsátani, mert nyugodt vagyok afelől, hogy szakirodalmi tevékenységemmel alapján véve eredményesen szolgálok a nemzeti kulturális örökség feltárását, közkinccsá tételét, ápolását. Kiüntetést ezért nem várok, de arra joggal tartok igényt, hogy méltatlan mellőzés, bizalmatlanság és gyanúsítás ne érjen, s kivált egzisztenciális fenyegetésnek se legyek kitéve. Teljes bizalommal maradok tisztelettel.

dr. Péter László.

Szeged, 1978. május 31-én

- Milyen választ kapott?
- Semmilyen.
- Ekkor meg tudta-e már fejteni, vajon miért lett Ön kellemetlen színfolt Szeged közéletének palettáján?
- Én Komócsin Mihály szemében mindig szálla voltam.
- Ismeri ennek okát?
- A történet 1950-ben kezdődött, akkor rúgtak ki először az egyetemről. A nyelvészeti tanszéken gyakornokként dolgoztam. Szabolcsi Gábor titóizmus vádjával följelentett, ezért kellett távoznom. Jogorvoslatért többek között Komócsin Mihályhoz, a szegedi pártbizottság akkori titkárához fordultam. Akkor figyelhetett föl rám, hogy „titóista” vagyok. Következő incidensem 1956-ban volt. November 4-én cikket írtam a helyi lapba *Humanizmust és demokráciát!* címmel. 1957. március 12-én letartóztattak. November 19-én volt a tárgyalásom, és épp annyi hónapra ítélték, amennyit vizsgálati fogságban töltöttem. Egy évvel később a Legfelsőbb Bíróság fölmentett.

A Népköztársaság nevében! A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Budapesten, az 1958. évi augusztus hó 4. napján tartott nyilvános fellebbezési tárgyaláson meghozta a következő

ítéletet:

Az izgatás büntette miatt dr. Péter László ellen indult bűnügyben a szegedi megyei bíróság B. I. 1113/1957/3. számú ítéletét megváltoztatja annyiban, hogy vádlottat a népi demokratikus államrend elleni gyűlöletre izgatás büntette miatt ellene emelt vád alól felmenti.

A felmerült bűnügyi költség az államot terheli.

Indokolás.

A szegedi megyei bíróság B.I.1113/1957/3. számú 1957. november 19-én kelt ítéletével dr. Péter Lászlót a népi demokratikus államrend elleni izgatás büntette miatt 8 (nyolc) hónapi börtönre ítélte.

Az elsőfokú bíróság ítélete ellen a vádlott és védője a bűnösség megállapítása, a téves minősítés, az egyes jogoktól eltiltás kiszabása miatt és felmentésért, illetve enyhítésért jelentett be fellebbezést.

Az elsőfokú bíróság a vádlott terhére nem állapított meg mellékbüntetést, így egyes jogoktól eltiltást sem. A védelemnek ezek kiszabását sérelmező fellebbezését ezért tévedésnek kellett tekintetni, és az így érdemi vizsgálódást nem igényelt.

A megállapított tényállásból kitűnik, hogy a vádlott az 1956. novemberi események során az országosan tárgyalt és vitatott politikai kérdések tekintetében szűk baráti körben nem uszító módon, hanem egyszerű vita keretében, kifejezésre juttatta nézeteit.

Kijelentései tükrözik, hogy voltak olyan kérdések, amelyekben a vádlott ebben az időben még nem látott tisztán, és amelyekben akkor még nem is tudott helyes álláspontra helyezkedni. De a nézeteit is nem sokkal később már ő maga is helytelenítette.

Felmerültek a perben a tárgyalás során a vádlott egyéniségére, munkájára és politikai állásfoglalására vonatkozó olyan okirati bizonyítékokkal alátámasztott adatok, amelyeket az elsőfokú bíróság a tényállás részévé nem tett.

A Legfelsőbb Bíróság ennek észlelése után a Bp. 203. §. (3) bekezdése alapján biztosított jogánál fogva szükségesnek látta a tényállást a következőkkel kiegészíteni.

Vádlottat a tanúk úgy ismerték, mint aki demokratikus nézeteket valló, a szocializmusban bízó baloldali ember.

Vádlott cikket írt „Humanizmust és demokráciát” címmel, amely a Szeged Népe elnevezésű napilapban 1956. november 4-én jelent meg. Ebben az akkori időnek megfelelő túlfűtött nemzeti érzületet tükröző, „magyar szocializmust” kívánó néhány megállapítása mellett, többek között kijelentette azt is, hogy: „valamiféle új 19-et... kapitalista-feudalista restaurációt” csinálni nem lehet.

A földreformot, a nagyipar államosítását s egy sor más demokratikus és szocialista vívmányt nem lehet visszacsinálni.

Figyelmeztetett az ellenforradalmi veszélyre is „... egyre aggasztóbbá válik egyes ellenforradalmi hangok megerősödése”.

Felemelte szavát az „ávós üldözések és a személyi bosszú ellen”. Tilta-

kozott „a becsületes kommunista párttagok üldözése és meghajszolása ellen”.

Az így kiegészített tényállás mentes a Bp. 203. §-ban írt hibáktól és az irányadó volt a fellebbezési eljárásban.

A védelem arra hivatkozva kért felmentést, hogy a szűk baráti körben elhangzott kijelentéseit a vádlott nem izgató célzattal tette meg.

Az izgatás nem célzatos, hanem veszélyeztető jellegű bűncselekmény. Ennélfogva az említett körülmény nem zárja ki vádlott cselekményének bűncselekményként való értékelését, annál kevésbé, mert tárgyi és alanyi oldalról is fellelhetők azok az ismérvek, amelyek az izgatás büntette megállapításához elegendők, egyben szükségeselek.

Emellett azonban a Legfelsőbb Bíróság úgy találta, hogy figyelembe kell venni a vádlott beállítottságát, aki az ellenforradalmi terror legvéresebb napjaiban kiállt az üldözött kommunisták védelmében, felismerte e mozgalom kifejezett ellenforradalmi jellegét, és felhívta a figyelmet az ellenforradalom veszélyére. Az a cselekvősege tehát, hogy szűk körben téves politikai nézeteket is fejtett ki, olyan zavaros időkben, amikor az eseményekhez közelebb álló, politikai kérdésekben jártasabb egyének sem láttak tisztán, bár ezek a megnyilatkozásai a BHO 2. pont b) alpontja alá eső izgatás büntettének tényelemeit alkalmasak is betölteni, mégis az elkövetés körülményeire, a vádlott politikai beállítottságára és egyéb pozitív magatartására figyelemmel, olyan csekély jelentőségűnek mutatkozik, hogy a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés is szükségtelen.

Mindezek folytán a Legfelsőbb Bíróság a vádlottat a bűnösség megállapítása és a büntetés kiszabása mellőzésével a Bt. 56. §-nak első fordulata alkalmazásával a Bp. 180. §. c) pont értelmében a büntethetőséget kizáró ok folytán az ellene emelt izgatás büntettének vádja alól felmentette.

A Bp. 245. §. (1) bek. értelmében a vádlottat mentesítette a büntügyi költségek viselése alól is, arra figyelemmel, hogy hosszabb ideig tartó letartóztatása folytán keresetcsökkenése volt, anyagilag károsodott.

Budapest, 1958. évi augusztus hó 4. napján.

Dr. Tordai Gyula s. k. a tanács elnöke, dr. Schönvald Pál s. k. előadó, dr. Miess Egon s. k. bíró.

– Akkor a zivataros időben nem állt senki maga mellé?

– Révai József 1957 júniusában a Szabadság moziban tartott pártaktíván védelmébe vett. Nagy Sándor író ezt hallva értesítette a feleségemet, remélve, hamarosan szabadulok. De nem ez történt.

– Rövid beszélgetésünk alatt már többször hangzott el Komócsin Mihály neve. Haragudott Önre?

– Meghatározta a sorsomat. Pedig személyesen csak kétszer találkoztam vele, először 1978-ban [1978. jan. 16.], amikor a *Szeged történetéről* tárgyaltunk, majd már nyugdíjazása után az Ortutay kollégium névadó ünnepségén [1985. okt. 10.] egymás mellett ültünk. Köszöntünk egymásnak, de nem beszélgettünk. Bizonyos ügyek miatt mindig keletkeztek konfliktusok.

– Melyik volt a következő ügye?

– Sárközi Istvánnak 1974. november 10-én megjelent a Délmagyarországban és a Csongrád Megyei Hírlapban cikke: Oltvai Ferenc nyugalmazott levéltár-igazgatót és engem történelemhamisítással vádolt. Úgy kerültem az ügybe, mint Pilátus a Credóba. Sárközi a levéltár munkatársa volt, és igazgató akart lenni. Engem azért szemelt ki céltáblául, mert egy meghívót tévesen úgy címeztek, hogy „Péter László levéltár-igazgató”. Azt hitte, én lettem vagy leszek az igazgató. Okkal föltételezem, hogy Komócsin Mihály ösztönözte a történelemhamisítási vádra.

– Miből állt ez a vád?

– Pálffy György városi tanácsnoknak és társainak szerepe Szegednek 1944. őszi átadásában sértette a Komócsinok vélt érdemeit. Ők fölnagyították a maguk szerény ellenállását. Sárközi mint „udvari történész” jó pontot akart szerezni levéltár-igazgatóságához Komócsin Mihály szemében. Pedig hiteles okmányok bizonyítják, hogy Pálffy és öt társa október 10-én este levelet küldött az alsóvárosi temető környékén állomásozó szovjet egység parancsnokának. Bohó András vitte az üzenetet. Azt kérték, hogy a város lövetését szüntessék be, és Pálffy felelősséget vállalt, nem lesz polgári ellenállás. S valóban, a város lövetése megszűnt, a szovjet csapatok még aznap éjjel benyomultak a városba, és október 11-én reggelre elfoglalták. Az erről szóló jegyzőkönyvet nemcsak Oltvai közölte a *Szeged múltja írott emlékekben* című kötetében, hanem tartalmazza a *Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéhez* is. Ezt a pártkiadványt persze Sárközi sem merte megtámadni, csak Oltvait és engem.

– Választottak?

– Megpróbáltunk. Írt ellenvéleményt Ruszoly József jogtörténész, Strassenreiter Erzsébet is. Komócsin Mihály megtiltotta, hogy válszaimat a helyi lapok közöljék. Így a történelemhamisítás vádja ma is rajtam van. Akkor ismét írtam levelet az MSZMP KB titkárainak, előbb Óvári Miklósnak, majd Győri Imrének. Választ megint nem kaptam. Ám amiért Strassenreiter Erzsébet levelét odaadtam néhány embernek, Koncz János, a megyei pártbizottság titkára behívatott, és megfenyegetett, mert – úgymond – följelentettem Komócsin Mihályt a pártközpontban. Holott én csak az igazamat kerestem.

– A Párttörténeti Intézet munkatársának levele mit tartalmazott?
 – Nem a hivatalban lévők szubjektív óhajai szerint kell visszamenőleg értékelni a történelmet. A történésznek az igazság föltárására és marxista értékelésére kell törekednie.
 – Gondolom, ezután sem lett az élete habostorta.
 – 1975-ben meghalt Hegedűs András, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magyar irodalom tanszékének vezetője. Meg akartam pályázni a megüresedett katedrát. Puhatolóztam, mit szólnának az illetékesek. Komócsin Mihály azt mondta az érdekemben nála járó barátomnak: „Péter László írhat amit akar, azt ellenőrizni tudjuk, de hogy a főiskolán mit adna elő, nem tudhatjuk.” Koncz Jánossal magam beszéltem. „Miért kellett Bálint Sándort szentté avatnod?” – korholt, utalva a Tiszatájban megjelent Bálint Sándor-interjúmra. Aztán 1980-ban, mikor meghalt Bálint Sándor, ismét összeütköztem Komócsin Mihállyal. Tisztelettel arra kértem, engedje meg, hogy Szegednek Juhász Gyula óta legnagyobb szülöttjét, Bálint Sándort a nemes hagyománynak megfelelően a Közművelődési Palotából búcsúztassák el az őt ismerő és becsülő szegediek. Elutasítottak. Akkor ismét írtam Komócsin Mihálynak. Nem tarthat – írtam – annyira ostobának, hogy elhitesse velem, „mint a megye első embere” nem ő döntött abban, hogy Bálint Sándort ne a Közművelődési Palotából temessék. A következő választ kaptam:

Május 14-én kelt levelét megkaptam. Nagy meglepetéssel olvastam az abban foglaltakat. Hosszú szegedi – Csongrád megyei működésem során sajnos Szeged számos kiváló fia és leánya halálozott el, de sohasem én döntöttem a temetés módjában. Valószínűleg Önt tévesen informálták Bálint Sándor temetésével kapcsolatos tanácsi vagy más egyéb illetékes szervek állásfoglalásáról.

Ami Bálint Sándor személyét illeti, bár mi soha nem álltunk azonos ideológiai és elvi platformon, mégis őt városszeretetéért, hasznos néprajzi tudományos tevékenységéért életében is tiszteltem és halála után is tisztелеm. Több alkalommal egyengettem műveinek kiadását különböző szerveknél, egyes esetekben az ő személyes kérésére, más esetekben hozzá közelállók megkeresésére. Ezért számomra nagyon meglepő és rágalmazásszámba menő az a vád, amelyet Ön levelének befejező részében velem kapcsolatban állít.

Bár más esetben is tapasztaltam, hogy Ön az információinak megfelelő ellenőrzése nélkül velem kapcsolatban – írásban is – különböző vádakat hangoztat, mégis meglepett ez a mostani, abszolút méltánytalanul ért vádaskodása.

Szeretném, ha a jövőben személyemet kikapcsolná az ilyen jellegű kombinációi köréből.

Üdvözlettel: Dr. Komócsin Mihály.

Szeged, 1980. május 15.

- A nyolcvanas évek milyen meglepetést tartogattak a számára?
- A Függetlenségi Front megalakulásának évfordulójára 1984-ben javasoltam, hogy adjuk ki az 1944. december 3-i nagygyűlés beszédeiről megjelent füzetet hasonmásban. Az ilyen kiadványokban utószó szokta a történelmi viszonyokat, a kiadvány történetét ismertetni. Természetesen ehhez is ilyen utószót akartam írni. Üzentek azonban, hogy ez fölösleges. Nyilván Komócsin Mihály utasítására, hogy a kiadványon ne szerepeljen a nevem. Elégtételek az volt, hogy a Népszabadság 1984. november 30-i számában *Utószó helyett* címmel mégis közölte. Nem engedték, hogy 1525 példányban megjelentessem, megjelent 700 000 példányban! A Magyar Nemzetben 1978-ban javasoltam, hogy a mai Komócsin Zoltán teret Kodályról nevezzék el. Városi szabályrendelet szerint utcát valakiről csak öt évvel halála után lehet elnevezni. Korábban 10 év volt, előbb 5-re csökkentették, de Komócsin Zoltán 1974-ben hunyt el, tehát még az öt évet sem várták meg. Behívtak a városi pártbizottságra, és most Török József első titkár dorgált meg.
- Konfliktusainak a végére értünk?
- Sok apró dologról nem beszéltem. Többször bíraltam a városi vezetést ügyetlensége, lustasága miatt. Szeged még 1956-ban megkaphatta volna Pátzay Pál Hunyadi-szobrát, de a Város, amelynek történetében a Hunyadiaknak oly nagy szerepük volt, nem nyújtotta kezét. A szobor Pécsre került. A Csontváry-gyűjtemény tulajdonosa méltó helyet keresett a páratlan értékű festményeknek. Csontváry részt vett az 1879-i árvízi mentésben, élményei képein tükröződnek. Pécssett ismét gyorsabban gondolkodtak, övék lett a Csontváry-képtár. Moldován Domokos azonos föltétellel egyenesen Szegednek ajánlotta föl a naiv festők gyűjteményét. Szeged ezt is elszalasztotta. Hol található ma a naiv gyűjtemény? Kecskeméten.
- Ne folytassa...!
- Azt még hadd tegyem hozzá: kritikai magatartással elértem, hogy fizetésem mindig az átlag alatt maradt. Vezetői kinevezéseknél soha nem jöttem szóba.

*

Péter László *Szegedi örökség* című könyvének egyik fejezetében így ír: 1970-ben Erdei Ferenc anyagot gyűjtve a *Város és vidékéhez* az egyetemi könyvtár igazgatói szobájába összehívott néhányunkat kis diskurzusra a város dolgairól. Ott elmondtam nagyjából a főntieket is. Mint „2. sz. történésznek” szerepel is a véleményem egy része a könyvben a

146. lapon. De kissé szőrmentén tolmácsolta, amit mondtam. Úgy fogalmaztam, a kulturális életben, a tudományos és művelődéspolitikai tevékenységben az eddiginél több bizalomra volna szükség az illetékesek részéről, az alkotó értelmiségiek kezdeményezései iránt. Nálunk még mindig óvatosan – hogy ne mondjam, gyanakvóan – fogadják az olyan javaslatot, amely nem felülről jön. Erdei, amikor már tán harmadszor ismételtem a bizalom és a kezdeményezés kulcsszavait, tréfásan megnyugtatót: nézd, nagy betűkkel írom fel a füzetembe ezt a két szót: „Bizalom és Kezdeményezés.”

Halász Miklós: Suttog a Város. Szeged, 1989. 47–51.

DÍSZPOLGÁRI BESZÉD

*Tisztelt Polgármester Úr! Tisztelt önkormányzati közgyűlés!
Kedves vendégeink!*

Én Szegeden *gyüttmönt* vagyok. Nem itt születtem, hanem a felső-bácskai Jánoshalmán. Onnan már kétéves koromban áthelyezték édesapámat Mindszentre: ott kezdtem beszélni – ott tanultam meg a csak a gyermekkorban elsajátítható *ő-zést*, a szegedi nyelvjárás legfőbb sajátosságát –, ott tanultam meg – hálístennek most is élő, akkor fiatal és szépséges Tóth Emmike tanító nénitől – az írást és az olvasást, amely egész életemben fő foglalkozásommá lett. Hétéves voltam 1933-ban, amikor Szőregre kerültünk. Szőregre, ahol ma is – tehát idestova hatvan éve – lakom; amely ugyan 1950-ig más megyébe is tartozott, mint Szeged, de történelme során sajátos szimbiózisban élt a Várossal. Fél évszázadon át, 1781-től 1831-ig a szőregi uradalmat Szeged bérelte; a Város mérnöke, Vedres István tervezte a falu templomát is. A közigazgatási határ ellenére a község gazdasági, egészségügyi, művelődési fejlődése később is szorosan összefonódott Szegedével. Századunkban, 1926-tól az autóbusz-közlekedés, az 1938-tól helyi beszélgetésnek számító telefon-összeköttetés úgy kapcsolta egybe Szőregot Szegeddel, mintha már akkor a része lett volna. 1944 őszén is a Város körüli községek, köztük Szőreg, úgy futottak Szeged oltalmába, mint a héjától megijedt csirkék a kotlós alá. S ha nemrég éppen én emeltem szót a Szegedhez való erőszakos csatolás hátrányos következményei ellen, egyidejűleg azt is leszögeztem, hogy nem a teljes elszakadást, hanem a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködést, „a város és vidéke” egymásra utaltságát, a mára értelmét veszített hagyományos megyerendszernek fölváltását kívánom az Erdei Ferenc és Bibó István kidolgozta „városmegyével”.

1935 óta életem java Szegeden telt el. Akkor lettem a Baross Gábor Gimnázium, később Gyakorlógimnázium tanulója. Olyan tanárok neveltek, mint Vajtai István és Visy József. 1943-ban iratkoztam be a szegedi egyetemre: Sík Sándort, Marót Károlyt, Bálint Sándort hall-

gattam. Klemm Antal mellett nyelvésznek indultam, de sorsom hánytvetett, s mint Németh László, magam is gályapadból csináltam laboratóriumot, lettem karcagi száműzetésemben néprajzkutató, Makón irodalomtörténész; visszakerülve Szegedre, előbb az egyetemi, majd a Somogyi-könyvtárban bibliográfus. Szétszórtam magam. Ha nem két éve, hanem legalább két évtizede kaptam volna egyetemi katedrát, bizonyára tanítványokat nevelhettem volna. De Szeged Komócsin-korszaka másodrendű állampolgárrá, a pártnemesség jobbágyává szorított le. Óriási közegellenállás közepett alkottam, amit alkottam. Csak családom, feleségem támogatása enyhített terheimen. Hűségem a *szerette Város* iránt viszonzatlan maradt.

Szeged nagy írója, Tömörkény István sem Szegeden született, hanem, véletlenül, Cegléden. De egyet értek vele: „csak az a város a szülőváros, amelynek a földje apáék és nagyapáék csontjait barátságosan méhébe fogadta”. Nagyanyám, anyám, apám, néném a szőregi temetőben pihen, egyedül a húszévesen elpusztított bátyám nyugszik valahol a foksáni fogolytábor pusztja földjében. Az én sírhelyem is meg van váltva a szőregi Budzsákon.

Mert hogy mióta a nevem írásom alatt nyomtatásban megjelent, szinte minden betűm Szeged ügyét szolgálta.

Kölcsey Ferenc százhatvan éve, 1832-ben, amikor Szatmár megye a követévé választotta, e szavakkal mondott köszönetet: „Ily megtiszteltetés kétség kívül legforróbb hálámat érdemli. De köszönet, mely szóval mondatik, nem egyéb, mint üres hang. Való köszönet csak tett által mutattatik meg, csak teljesítés által bizonyíttatik be.” Kölcsey akkor 42 éves volt. Én meghaladtam a hatvanhatodikat. Mikor Arany János ennyi idős volt, Sejtelem című versében így jövendölt:

*Életem hatvanhatodik évébe,
Köt engemet a jó Isten kévébe,
Betakarít régi rakott csűrébe,
Vet helyemre más gabonát cserébe.*

Arany fél év múltán, Kölcsey hat év múlva halott volt. A halál biztos, a halál órája bizonytalan. Hogy számomra mennyi idő adatik e megtisztelő díszpolgári címet további alkotásokkal megszolgálnom, nem tudhatom. Csak azt ígérhetem, hogy erőmtől függően mindent megteszek érte.

Móra Ferencnek egy ismeretlen tisztelőjétől kapott gyűrűjére ez volt rávésve: *Semper idem*. Mindig ugyanaz. Szívesen választom ezt

magam is jelszavamul. A szegedi író Szeged nem, de szülővárosa, Kiskunfélegyháza 1929-ben díszpolgárává választotta.

Tisztelt hallgatóim! Az ő díszpolgári beszédének befejezésével zárom a magamét: „Most a városommal is örök frigyre léptem, de ígérem, hogy hűségemet megszegni soha nem fogom. Isten engem úgy segítsen!”

Délmagyarország 1992. május. 22.

ÖNÉLETRAJZOM

1990

Jánoshalmán születtem 1926. január 21-én, de beszélni, írni, olvasni Mindszentén kezdtem. A négy elemi Szőregen befejezve 1935-ben a szegedi Baross Gábor Gimnáziumba iratkoztam, és 1943-ban az akkor már gyakorlógimnáziummá minősített intézetben tettem kitüntetéssel érettségi vizsgát. Kiváló tanáraink voltak, mint Vajtai István és Visy József.

1943 őszén lettem a szegedi tudományegyetem bölcsészeti karának hallgatója. 1947-ben itt szereztem nyelvjárastanból mint fő-tárgyból, irodalomból és néprajzból mint melléktárgyakból *summa cum laude* doktorátust, 1948-ban magyar, latin és filozófia szaktárgyakból középiskolai tanári oklevelet. Közben 1945-től fizetéstelen gyakornokként, 1946. szeptember 1-től demonstrátorként a Magyar Nyelvtudományi Intézetnek munkatársa, mellékfoglalkozásként pedig 1946/47-ben a Püspöki Tanoncotthon nevelőtanára, 1948-ban a Pázmány Péter Népi Kollégium igazgatója, 1948/49-ben a Baross Gábor Gimnázium óraadó tanára voltam.

1950 februárjában – visszamenőleg január elsejével – eltávolítottak az egyetemről; mint később kiderült, titoizmus vádjával. Csak december elsejével kaptam állást: kineveztek a karcagi, majd 1952-ben áthelyeztek a makói múzeum igazgatójának. 1954-ben visszakerültem Szegedre, az egyetemi könyvtár bibliográfiai csoportjához, amelynek hamarosan vezetője, majd tudományos kutatója lettem. 1957. január elsejével visszahelyeztek a bölcsészeti karra, a Néprajzi Intézetbe, de valójában az Irodalomtörténeti Intézetben a Juhász Gyula kritikai kiadásán dolgoztam. Március 12-én letartóztattak. November 19-én a megyei bíróság ízgatás vádjával nyolc hónapra ítélte. Közben, július 27-én az egyetem elbocsátott. A Legfelsőbb Bíróság 1958. augusztus 4-én fölmentett. Az egyetem 1989. december 21-én rehabilitált.

Szabadulásom után, 1958. január 1-jétől akadémiai célhiteleből, szerződéssel, ismét az egyetem alkalmazott a Juhász Gyula kritikai kiadás folytatására. Amikor e szerződést már többé nem lehetett meghosszabbíttatni, az egyetem viszont politikai ellenszenv miatt státust nem

adott, 1961. június 1-jén a Somogyi-könyvtárba kerültem. Ott dolgoztam csaknem negyed századon át. 1986. április 16-ával Klaniczay Tibor akadémikus, az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója átvett az *Új magyar irodalmi lexikon* főszerkesztői feladatainak ellátására. Azóta az Intézet tudományos főmunkatársa vagyok.

*

Az egyetemen Bálint Sándor és Szeghy Endre előadásai révén a néprajz, népköltészet, Klemm Antal kollégiuma nyomán pedig a nyelvjáráskutatás kérdései foglalkoztattak. Doktori értekezésem falumnak, Szőregnek nyelvjárását vizsgálta hangtani szempontból, de sokáig alapvetőnek minősített dolgozatot írtam a szegedi nyelvjárás legjellemzőbb vonásáról, az *ö*-zésről. Első közleményeim a folklorisztika felé mutattak; ezért írtam meg Kálmány Lajos életrajzát is. Múzeumi tevékenységem szorított rá, hogy tárgyi néprajzzal (pl. a hagymatermesztéssel), sőt középkori régészettel (!) is foglalkozzam.

Irodalomtörténésszé Makón váltam. József Attila helyi emlékeinek kutatása során számos kéziratot gyűjtöttem, közöltem, s így lettem az éppen akkor megjelent *József Attila összes művei* kritikai kiadásának bírálója, majd a két további kiadás (1955, 1984) lektora. József Attila révén jutottam el Espersit János alakjához, majd az ő révén Juhász Gyulához. Így amikor visszakerültem Szegedre, Baróti Dezső meghívott a Juhász Gyula kritikai kiadás munkálatainak irányítására. E munka 1958-tól teljesen rám maradt. Így lettem a *Juhász Gyula összes művei* szerkesztője. Mint a Somogyi-könyvtár tudományos főmunkatársa kötelességemnek éreztem, hogy korábbi munkaterületeimen kívül helyi művelődéstörténeti és bibliográfiai tevékenységet is végezzek. „Gályapadból laboratóriumot” – Németh Lászlónak e szellemes meghatározását magamra is érvényesnek tartottam: ahova a sorsom vetett, ott kerestem meg magamnak a tudományos tennivalókat. Így foglalkoztam pl. a szegedi munkásmozgalom történetével, de ez egyébként is elválaszthatatlan szűkebb szegedi irodalomtörténeti témáimtól (Juhász Gyula, József Attila, Radnóti Miklós életművétől stb.). Foglalkoztam a bibliográfiai munka elméleti és módszertani kérdéseivel. Ma a szakirodalom a személyi és helyismereti bibliográfiák, folyóirat-repertóriumok készítésében „szegedi iskoláról” beszél, és a szerénytelenség látszatát is vállalva mondhatom, hogy ebben a magam kezdeményező és újíító szerepének elismerését látom.

Sohasem szakadtam el a nyelvtudománytól: számos névtani és nyelvművelő cikket közöltem. A néprajzi, népköltészeti ismereteimet ma jobbadán csak kritikai írásaimban kamatoztatom.

Az irodalomtörténeti, néprajzi, nyelvtudományi, történelmi társaságokon kívül tagja vagyok a Magyar Tudományos Akadémia textológiai bizottságának és sajtótörténeti bizottságának. A textológiai bizottság megbízásából elkészítettem az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzatát*-t (1988).

1953–55 között Bálint Sándort, akitől a *venia legendi*-t megvonták, helyettesíttem: a magyar szakos hallgatók számára heti 2 órában népköltészetet adtam elő. 1973-ban vendégtanára voltam az újvidéki egyetemnek, és – magyar nyelven a világon elsőként – ott adtam elő textológiát. Ezt azóta még kétszer (1980-ben és 1986-ban) megismételtem. Hallgatóim a mai vajdasági szellemi élet különféle posztjain munkálkodnak. A szegedi egyetemen az 1976/77. tanév II. félévében Juhász Gyuláról, az 1977/78. II. és az 1978/79. I. félévben textológiáról, az 1978/79. II. félévben Móra Ferencről, 1979/80. II. félévben ismét textológiáról, 1980/81. I. félévben Juhász Gyuláról, 1981/82. I. és II. félévben megint textológiáról, 1982/83. I. félévben ismét Juhász Gyuláról, 1983/84. I. félévben újfent textológiáról adtam elő. Az 1988/89. tanév I. félévében *Fejezetek Szeged művelődéstörténetéből* címmel heti 2 órában joghallgatóknak tartok speciálkollégiumot. Ezt a II. félévben is folytatom.

1986–88 közt három ízben tagja voltam a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a magyar nyelvi és irodalmi államvizsgabizottságnak.

Kandidátusi fokozatom óta megjelent könyveim, dolgozataim közül az irodalmiak szintén főként Szegedhez kapcsolódnak, elsősorban Juhász Gyulához. Számos Juhász-kiadványt szerkesztettem: összes verseinek hat, válogatásainak két kiadását. Az *Így élt* sorozatban életrajzot írtam róla (két kiadása volt), centenáriumakor két könyvecskét adtam ki róla. Tömörkénynek és Móra Ferencnek műveit is gondoztam, tanulmányokat írtam róluk. Kisebb-nagyobb közleményekkel folytattam József Attila-kutatásaimat is. Ezekből most van sajtó alatt válogatásom.

Az irodalom határterületén Bartóknak és Kodálynak szegedi kapcsolatait tártam föl. *Szeged irodalmi emlékhelyei*-ről összefoglaló képet adtam. Ezt beledolgoztam a két kiadást megért szegedi útikönyvembe is. A Szegedi Nyomda dolgozóinak miniatűrkönyv-sorozatát is fölhasználtam, hogy elfeledett, kötetekben nem szereplő Tömörkény- és Móra-írsokat tegyek közkinccsé.

A szakfolyóiratok hasábjain főként kritikai munkásságommal szerepeltem. Két ízben kaptam meg az Akadémiai Kiadó kritikai nívódíját: először az Ady-bibliográfiáról, másodszer a Móra-levelezésekről írott bírálataimért.

Munkásságom egy része nem a szakfolyóiratokban, hanem a helyi és országos lapokban tükröződik. E cikkeim is többnyire önálló kutatáson alapulnak, és új eredményeket hoznak. Bizonyítják ezt a belőlük válogatott köteteim (*Szegedi örökség*, 1983; *A szerette Város*, 1986). E könyveimben a szegedi klasszikusokon kívül más írókkal is foglalkozom (Krúdy, Móricz, Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter, Tamási Áron, Lukács György stb.). Módszeresen földolgoztam Juhász Gyulának a kortársaival (Babitscsal, Kosztolányival, Tóth Árpáddal, Osvát Ernővel stb.) való kapcsolatait. Fölmutattam Szeged szerepét Moholy-Nagy László, Politzer György stb. életművében. Pályaképet rajzoltam Szeged nagy polihisztoráról, Bálint Sándorról. A Szépirodalmi Kiadónál van az említett két kötetemnek az előzőkkel azonos fölépítésű és jellegű folytatása *Szőregi délutánok* címmel.

Változatlan tervem a Juhász-monográfia megírása. Most azonban néhány évre egy nagy föladat köti le minden időmet és erőmet: az MTA Irodalomtudományi Intézetének és az Akadémiai Kiadónak az Országos Tudományos Kutatási Alap keretében adott megbízásából héttagú szerkesztőbizottság élén az *Új magyar irodalmi lexikon* munkálatait irányítom.

A gályapad kényszere miatt figyelmem talán túlságosan is sokfelé szóródott. Bizonyos, ha szűkebb tárgyra vonhattam volna össze kutatói érdeklődésemet, időmet, erőmet, még néhány jelentősebb művet alkothattam volna. E kétségtelen hátrány ellenére láttam előnyét is e sokféleségnek. Nem zárkoztam be egyetlen szűk tudományterületbe, „átpillantását vágytam az egésznek”, és az irodalomtörténetet művelődéstörténétté kitágítva ismereteimnek a szűkebb szakterületem tanulmányozásában is hasznát láttam.

Politikai okok miatt a kéziratban már 1958-ban benyújtott kandidátusi értekezésemet csupán megjelenése (1965) után fogadták el, így csak 1968-ban lehettem kandidátus. Doktori értekezés benyújtására tett kérésemet 1972-ben a TMB elutasította. Utána fölhagytam a kísérletezéssel, és csak az Irodalomtudományi Bizottság ajánlata, valamint a politikai változások késztettek, hogy újból benyújtsam kérésemet.

Szeged, 1990. január 31-én.

EZREDFORDULÓI GONDOLATOK

Találkozónk véletlenül, mert hiszen korábban határoztunk úgy, hogy – tekintettel korunkra és halandóságunkra – kétévenként jöjjünk össze, jubileumi esztendőre esik. Tíz éve a rendszerváltoztatásnak, amelynek létünket is köszönhetjük, hiszen azelőtt gyanús, ellenforradalmi szervezkedésnek látszott volna a hatalom szemében, ha csak néhányan barossisták összejövünk. Ezer éve a magyar királyság, a magyar állam megalapításának, jelképesen a kereszténység fölvetelésének, és kétezer éve a kereszténység megszületésének. Művelődésünk – a keleti, finnugor és türk nyelvűnkre, műveltségünkre mint alapra épülve – ezer éven át a nyugati, görög-római kultúra és a zsidó-keresztény hit.

Petőfi azt írta: *„Isten csodája, hogy még áll hazánk!”* Valóban: amit ezer év után ünnepelhetünk, éppen az, hogy az eltűnt trákok, illírek, kelták, rómaiak, szarmaták, hunok, avarok után honfoglaló őseink meg tudtak kapaszkodni a Kárpát-medencében, s

*annyi balszerencse közt, oly sok viszály után,
megfogyva bár, de törve nem,
él nemzet e hazán.*

Muhi, Mohács, Világos, Trianon időről időre elüldözte szülőföldről, megtépázta e népet, de szívós fajtánk visszatelepült, újjáépítette viskóit, faluit, városait, utódokat nemzett, s fölvirágoztatta hazáját. Közhely, de lehetetlen nem említeni most is: Mátyás idejében ugyanúgy négymillió magyar élt, mint angol; s miközben létrejött a brit világbirodalom, Magyarország másfél századon át három részre szakadva küzdött a túlélésért.

Közhely az is, de ma ezt is ismételni kell: Szent Istvánnak fiához intézett intelmeiben szólt a jövevények, az idegenek megbecsüléséről. Történelmünk igazolta tanítását. Petrovics – Petőfi a legszebb példa. Mindig meghatódom, amikor a mindkét ágon tót szülőjű költő büszke, de megmosolyogtatóan naiv sorait olvasom:

*Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én...*

Ám a magyarság csodálatos asszimilációs vonzása rengeteg példát nyújt. Árpád-házi királyaink vérebe anyjuk révén germán, szláv gének szűrődtek; ki merné magyarságukat kétségbe vonni? Zrínyi Miklós annyira horvát, amennyire öccse, Petar Zrinski. Ez utóbbi horvátul verselt, Zrínyi Miklós pedig klasszikus magyar költő és hadvezér. Éppen ő hirdette a legnemesebb patriotizmus tételét: „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!” Ahogyan évszázadokkal később mintegy tükörképként a nemzetből kitaszított Radnóti Miklós fogalmazta meg: „Mert bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép...”

Ebben az évszázadban a magyarság Trianonon kívül két rettenetel is szembekerült: a hitlerizmussal és a sztalinizmussal. Mindkettő a nemes, utópista eszmékből táplálkozó szocializmus véres karikatúrája. Mi ebben az iskolában mestereinktől olyan szociális gondolkodásmódot tanultunk, amely az istenhit és a magyar költészet legszebb tanításait összegezte. Madách a krisztusi tanítás nyomán a társadalom alaptörvényéül ezt hirdette:

*Az egyén szabad
Érvényre hozni mind, mi benne van,
Csak egy parancs kötvén le: szeretet.*

Előtte már Vörösmarty ezt látta az újabb szellem, az új irány alaptörvényének:

*S uralkodjék igazság, szeretet.
Hogy a legalsó pór is kunyhájában
Mondhassa bizton: nem vagyok magam!
Testvérim vannak, számos milliók;
Én védem őket, ők megvédnek engem.
Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.*

Ismét Madáchhoz fordulok: az ő társaságának, a társadalomnak gyökszava a társ, ennek latin megfelelője a szocializmus alapszava, a *socius*. S a *Tragédia* költője Vörösmartyval egybehangzóan bírálta a korában már ellentmondásait kimutató tőkés társadalmi rendet:

*Mi verseny ez, hol egyik kardosan
Áll a meztelen ellenek szemében.
Mi függetlenség, száz hol éhezik,
Ha az egyes jármába nem hajol.
Kutyáknak harca ez egy konc felett.*

*Én társaságot kívánok helyette,
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik...*

Ez a szocializmus, amely költészetünk legnagyobbjainak eszméiből táplálkozik, a huszadik század vérözönbe torkolt kísérletei ellenére – a jövő század reménye.

Ami most azt is jelenti: a harmadik évezredé.

Mi, akik itt ülünk, ebből már keveset érünk meg. De a második évezrednek, amelynek végét átszenvedtük, számunkra csak ez lehet az egyetlen tanulsága: a reményé.

Elhangzott a Baross Öregdiákok Szövetségének 5. világtalálkozóján, 2000. augusztus 19-én. Megjelent a szövetség 21. sz. körlevelében.

NÉVMUTATÓ

- Abrahám Ambrus 54 60
 Aczél György 195
 Ady Endre 10–11 33 78 218
 Almási Mihály 172
 Antalffy György 36 40 42 47 57
 62–63
 Apró Antal 185
 Apró Ferenc 42
 Arany János 11 213
 Babits Mihály 78 218
 Bakos János 129
 Balázs Béla 13
 Bálint László 60 148 189
 Bálint Sándor 59 196 209 212
 216–218
 Bánkúti Imre 83 85 90
 Bánkúti Imréné Schmidt Janka
 Katalin 84–86 90
 Baranyai Árpádné Honti Ilona 178
 Barna Sándor 198
 Baróczi Imre 126
 Baróti Dezső 29 31 34–43 45–46
 50–54 57 60–62 64–65 69 84
 87 90 93 95 97 100 111–112
 114 118 123 216
 Bartók Béla 217
 Bartucz Lajos 60
 Batizfalvy János 54 107 118
 Benke László 195
 Benkő Sándor 118
 Berecz János 29
 Berki Mihály 31 123
 Bessenyi Ferenc 127
 Bethlen Gábor 11
 Bezerédy István 35
 Bibó István 36 40 151 212
 Biczó György 113
 Bihari Ottó 63
 Biró József 84 90
 Biszku Béla 183
 Bitskey Károly 30
 Blazovich László 35 186
 Bóday Pál 133 141
 Bohó András 208
 Bólya Lajos 72
 Bónis György 45 50–52 57 60 71
 Borbély János 167
 Bosnyák Ferenc 129–130
 Botond Gábor 31
 Bottyán László 148
 Bozsó Péterné 163 167–168
 Brassai Sámuel 11
 Brusznay Árpád 175–184 186
 Brusznay Árpádné 185–186
 Brusznay József 175
 Ifj. Brusznay József 176
 Budó Ágoston 60
 Bulányi György 188
 Búza László 60
 Camus, Albert 165
 Csákány Béla 29 70
 Csányi Mária 191
 Csatkai Endre 159
 Csepí József 151
 Csonka István 129–130
 Csontos Magda 29
 Csontváry Koszta Tivadar 210
 Dankó Pista 10
 Danner János 163 169–171 174
 Id. Danner János 169
 Danner Jánosné 170
 Danner László 169
 Danner Mihály 169
 Danner Péter 169
 Danner Sándor 169
 Dapsi Károly 184
 Dávid Ibolya 187
 Deér József 169–170
 Dettre János 19–20 32
 Dézsi Lajos 96
 Dirner Zoltán 67
 Dobos Ferenc 143
 Dobosi Imre 182
 Dóczi János 163 167–168
 Domokos József 179
 Dormány László 184–185
 Dögei Imre 185
 Dudás József 171

- Dugonics András 10
 Eötvös József 11–12 164
 Erdei Ferenc 176 210–212
 Erdős János 33
 Erős Istvánné Balázs Julianna 103 116
 Ertsey Péter 33 133 139–140
 Erzsébet királyné 12
 Espersit János 216
 F.[öldeáki] Nagy István 27 91 99 101 105 155
 Fábián Ferenc 33 140
 Falus Róbert 178
 Farkas Mihály 85
 Fejér Dénes 25 34 149
 Fekete Sándor 184
 Fenyvesi István 151
 Ferenczi László 184–185
 Ferrari Violetta 186
 Fodor András 178
 Fodor Ferenc 157
 Fodor Gábor 50–52 60 66 87 90 92 95 97 104 111 118
 Fodor József 192
 Földesi 184
 Földesi Ernő 172–173
 Földesi Gusztáv 172
 Földesi József 172
 Földesi Katalin 173
 Földesi Tibor 163 172 174 189
 Ifj. Földesi Tibor 173
 Földesi Tiborné Hág Katalin 173
 Förgeteg Szilveszter 151
 France, Anatole 198
 Franczia Kiss Mihály 94
 Gaál Endre 17–20 86 90
 Gera József 151
 Gerő Ernő 93
 Giday Kálmán 20 33 133–134 141 150–152
 Giró-Szász László 26 84 90
 Glattfelder Gyula 188
 Gorkij, Makszim 115
 Göncz Árpád 70 175
 Görgényi Erika 87 90
 Grasselly Gyula 60
 Greguss Pál 60
 Gulya Károly 84 90
 Gvadányi József 199
 Győri Imre 208
 Hajas Mihály 127
 Halász Aladár 41
 Halász Előd 45 57 60
 Halász Gyula 140
 Halász Miklós 211
 Hegedűs András 209
 Hegyközi Ferenc 129
 Heiman Pál 160–161 190
 Héjjas Iván 94
 Hencz Aurél 35 96
 Hencz Péter 35
 Henszlmann Imre 11
 Hermann István 135
 Hetényi Géza 54
 Hevesi János 47 58
 Híres József 60
 Hitler, Adolf 81–82
 Hollós József 19
 Homérosz 177 179 184
 Horatius, Q. F. 75
 Horváth Ferenc 180 184
 Horváth János 60
 Horváth Lajos 150
 Horváth Lászlóné 167
 Horváth Zsíkó László 42
 Hruscsov, Ny. Sz. 180
 Huszák István 54
 Ilia Mihály 69 156
 Illyés Gyula 137–138 144–145 164 218
 Ivanovics György 54
 Jäger László 173
 Jakab király, I. 121 198
 Jobbágy Károly 192
 Joszt István 100–101 122 140
 József Attila 11–12 96 111 116 131 133 145 147 155 216–217
 Juhász Gyula 11 19–20 33 69 116 121 131 145–147 152 158 198–199 216–218

- Juhász Miklós 188
 Jung, C. G. 170
 K. Tóth Emma 112
 Kádár Attila 185
 Kádár István 185
 Kádár János 34 51 55 76 96 102
 104 137–138 144 155 180 184–
 185
 Kahler Frigyes 176 187
 Kállai Gyula 55–56
 Kálmány Lajos 12 216
 Kalmár László 60
 Kalocsai Dezső 85 89 90
 Kána Lőrinc 185
 Karácsonyi Béla 17 47–48 58 63
 84 90 140 154
 Karády István 54
 Kardelj, Edvard 15 145
 Karsai Ferenc 126
 Karsai József 102
 Kása Ferenc 129
 Kassák Lajos 37 72 192
 Kasza István 128
 Kasza Pál 127
 Kedves András 87 90
 Kelemen Béla 198
 Kerényi György 140
 Keresztury Dezső 186
 Kéri József 183
 Keszérű Bálint 92 117 141 143–144
 155
 Keszérű Bálintné 83 90
 Király István 95
 Király Sándor 45
 Kiss Károly 91
 Kiss Lajos 84 90 131 140–141 144
 Klaniczay Tibor 201 216
 Klauzál Gábor 11
 Klebelsberg Kunó 10
 Klemm Antal 178 213 216
 Koch Sándor 45–46 50–52 57 60–61
 Kocsis György Ferenc 66
 Kodály Zoltán 179 210 217
 Kolozsvári Gábor 60
 Koltay-Kastner Jenő 96
 Komócsin Mihály párttitkár 91 93 95
 100 103–106 108–110 112–114
 116 156 203–205 207–210
 Komócsin Mihály vasúti tiszt 33
 Komócsin Zoltán 210
 Koncz János 203–204 208–209
 Kónya Albert 52 63
 Kónya Lajos 192–193
 Kordé Imre 88 90
 Korpássy Béla 31 49 54 118
 Kossuth Lajos 10 165
 Kosztolányi Dezső 218
 Kovács Antal 150–153
 Kovács Béla 23 45 52
 Kovács István 43 48 57 62–63
 Kovács József 126 128
 Kováts József 34 140 150 163
 171 174 189
 Kovács Ödön 60
 Kölcsey Ferenc 164 213
 Kölcsey Kálmán 164
 Kövesdi Lajos 34
 Krajkó Gyula 85 89–90
 Krassó György 122
 Krúdy Gyula 218
 Kulcsár Zsuzsanna 84–85 89–90 94
 Kun Béla 19
 Ladányi Benedek 30 96 110 112
 117 150 154
 Lajos Ferenc 173
 Lakatos Imre 178
 Lakos Endre 188v189
 Lám Leó 178
 Landau, Lev 165
 Láng Imre 54 118
 Lator László 178
 Lázár György 10
 Lazúr Barna 122–123
 Lengyel Mátyás 126
 Lenin, V. I. 80 115
 Ligeti Miklós 12
 Liszt Vilmos 184
 Lomax, Bill 29 122
 Lóránd Imre 180 184
 Losonczy Géza 103

- Lódi Ferenc 25 28 111–112 117–118 133 137 143 155
 Lőkös Zoltán 133 139 141 143–145 153–154 156
 Lukács György 218
 Madách Imre 220
 Madácsy László 33 139
 Madl Ferenc 175
 Makk István 126
 Makó Lajos 11
 Marafkó László 193 195
 Márai Sándor 170
 Marián István 171
 Markovics Iván 11
 Márkus Béla 195
 Marót Károly 176 179 184 212
 Márta Mihály 20
 Martonyi János 54 60 70–72
 Marx, Karl 80
 Masaryk, T. G. 14
 Medve Imola 186
 Mérei Gyula 47 57 63 84–85 90
 Mesterházi Lajos 195
 Mészáros Gyula 176 184
 Metternich, K. L. W. 12
 Mező Imre 77
 Mezősi József 60
 Miháltz István 60
 Mihály Erzsébet 32 163 167–168
 Miklós Pál 151–152
 Milassin László 69
 Mison Gusztávné 148
 Mogyorósi István 64 68 150
 Moholy-Nagy László 218
 Moldován Domokos
 Molnár István 133 158
 Molnár János 29 101 118
 Molotov, V. M. 106
 Móra Ferenc 10–12 19 32–33 101 116 152 204 213 217–218
 Móra Lajos 126
 Moravcsik Gyula 177–180
 Móricz Zsigmond 218
 Morvay Sándor 167
 Nacsády József 88 90 139
 Nagy Andor 183
 Nagy Gáspár 157
 Nagy Imre (1896–1958) 55–56 88 132–134 137–138 141–142 144 147 154 179 182
 Nagy Imre (1919–?) 67–68 96 103–104 116
 Nagy Imre 160
 Nagy István 91 153
 Nagy László 84 90
 Nagy Sándor 116 119–120 207
 Návay Lajos 12
 Nemes Dezső 19
 Nemeskürty István 165
 Németh Ferenc 139 160
 Németh László 23 25–26 33–34 76 138 144–145 151 153 155 213 216 218
 Novobáczky Sándor 177 185
 Nyíri Antal 31 45–46 50 57 60–62 118 123
 Oltvai Ferenc 33 208
 Orbán László 186
 Orbán Viktor 165
 Orbán Vilmos 184
 Ormos Mária = Szekeres Lászlóné
 Ortega, y Gasset 170
 Osváth Béla 84 87 90 111 141
 Osvát Ernő 218
 Óvári Miklós 202–204 208
 Ökrös István 128
 Ökrös László 133 141 143–144 147 154
 Ördögh Szilveszter 25
 Pajkó Péter 163 167–168
 Pálffy György 208
 Pálincás Ferenc 158 160
 Palotás József 122
 Palotás Péter 125 127
 Pap János 179–180 182–183
 Papp Gyula 201–203
 Pásztor János 10
 Pátzay Pál 12 210
 Pauncz Rezső 60
 Péntek Károly 185

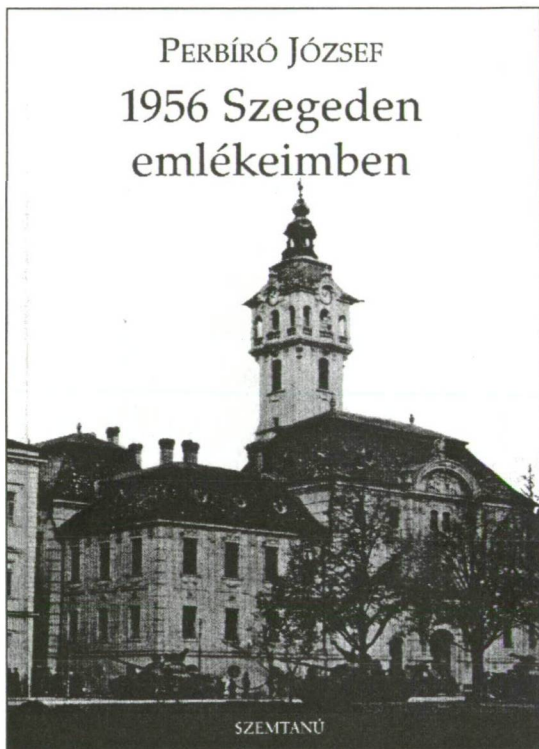
- Perbíró József 32 34 48 59 61 66
 140 173 180
 Péter Ferenc 175
 Péter Gergely 146 175
 Péter Gergelyné Cselenák Ágnes 146
 Péter László 69–72 84 88 96–97
 111–112 129 131–138 142 146–
 147 151 153 184 200–201 205–
 206 208–210
 Péter Lászlóné Lakatos Aranka 146
 Péter Pál 185
 Pétery József 178
 Petőfi Sándor 101 192 219
 Petrovác István 33 132–133 137–141
 Pfann József 169
 Piros László 197
 Polányi Imre 35 49 53 59 62 96
 Pólay Elemér 45–46 49–50 53 57
 59 60–61 94
 Politzer György 218
 Pósa Péter 87 90 135
 Rác Károly 151–152
 Radnóti Miklós 11 116 216 220
 Rákóczi Ferenc 10 164
 Rákosi Mátyás 19 23 93 154
 Raleigh, Walter 121 198–199
 Rapaics Radó 11
 Rávnay Tamás 54
 Rédei László 54 60
 Révai József (piarista) 188
 Révai József 91 93 111 114–118
 120 131 145 203 207
 Romain, Rolland 78
 Rózsás József 187
 Rusvay Tibor 178
 Ruszoly József 37 208
 Ruttkai György 37
 Salamon Pál 100–101
 Sándor János 109
 Sánta Károly 185
 Sarkadi Imre 195
 Sárközi István 84 90 208
 Schilling Lajos 169
 Schmidt K. Péter 43
 Schönvald Pál 207
 Schulteis Emil 32 36–43 45–46
 50 52 54 57 60–62
 Schwartz Lajos 31–32 118 163 165–
 167 171 174
 Sebő József 175–180 186–187
 Sík Sándor 212
 Simon Béla 30
 Sinkovics Imre 194
 Sipos Aladár 85 89–90
 Soltész Gyula 177
 Somfai László 140
 Somkuti Gabriella 169
 Somogyi Aladár 98 117
 Somogyi Szilveszter 19
 Sövényházi Ferenc 38 61
 Stirb Mihály 128
 Strassenreiter Erzsébet 203 208
 Szabó Bálint 91
 Szabó Imre 158
 Szabó József 39 48 58 64
 Szabó Lőrinc 145
 Szabolcsi Gábor 107 111 133 137–
 138 143 147 155
 Szabolcsi Miklós 97
 Szádeczky-Kardoss Samu 60 85 89–
 90
 Szalay László 60
 Szalma János 101–102
 Szamosközi László 187
 Szántó János 128
 Szász Gábor 160
 Szász Imre 178
 Szauder József 156
 Széchenyi István 12
 Szeghy Endre 216
 Székely Lajos 17–18 47 58 63 84–
 85 90 96 111 132 136 140–141
 143–144 147 154
 Szekeres András 126
 Szekeres László 88 90
 Szekeres Lászlóné Ormos Mária
 85–86 90 184
 Szekszárdi János 112–113 119
 Szeles József 127–128 191
 Szeles Mihály 191

Szendrényi Zoltán 160
 Szentirmai László 49
 Szepessy Tibor 178
 Szigeti Jenőné 101
 Szigligeti Imre 128
 Szilárd János 104 106
 Szimler János 183-184
 Szirovicza József 129
 Szőke István 102 118
 Szőkefalvi-Nagy Béla 44 50-51 57
 60
 Szöllősy Pál 179
 Sztalin, J. V. 27 81-82
 Tabódy Zsolt 19
 Takács Péter 37
 Tamási Áron 26 145 218
 Tamási Imréné 148
 Tamási Lajos 138 192-193 195-197
 Telkes György 30
 Tisza Lajos 11
 Tito, Joszip Broz 145
 Togliatti, Palmiro 15
 Tolbuhin, F. J. 186
 Tolsztoj, Alekszej 132
 Tordai Gyula 207
 Tóth Árpád 218
 Tóth Béla 198 200-201
 Tóth János 163 167
 Tóth József 126 128
 Tóth Péter 143
 Tóth Sándor 184
 Tömörkény István 10 116 213 217
 Török József 210
 Török Sándor 184
 Ugyan Mihály 185
 Vágás István 170
 Vágvolgyi András 87 90
 Vágvolgyi Andrásné Burián Éva 90
 Vajda László 15 96 111 135 150
 154
 Vajtai István 15 96 111 135 140
 150 154 212 215
 Varga András 162 190
 Varga Domokos 193-194
 Varga Endre 23
 Varga János 128
 Varga Sándor 171
 Varga Vince 101
 Vásárhelyi Pál 11
 Vass Henrik 203
 Vedres István 12 212
 Végh Joachim 17-18 20 33 133
 Vekerdi József 178
 Venczel Imre 163 167-168
 Veres Péter 122-123 145 150 218
 Vereska András 102 151
 Vergilius, P. M. 177
 Vetés Béla 183
 Vidor Miklós 140
 Visy József 212 215
 Vörös Balogh István 65
 Vörösmarty Mihály 11 220
 Wagner Richárd 89-90
 Wallisch Kálmán 19
 Waltner Károly 54
 Zrinski, Petar 220
 Zrínyi Miklós 220

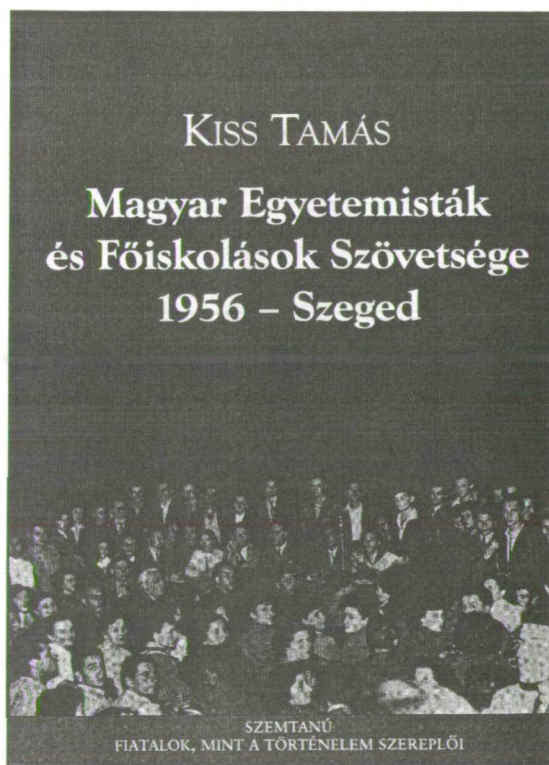
A BELVEDERE MERIDIONALE KIADÓ KORÁBBI KÖTETEI

PERBÍRÓ JÓZSEF: 1956 Szegeden – emlékeimben.
(életrajzi írások, 2002)

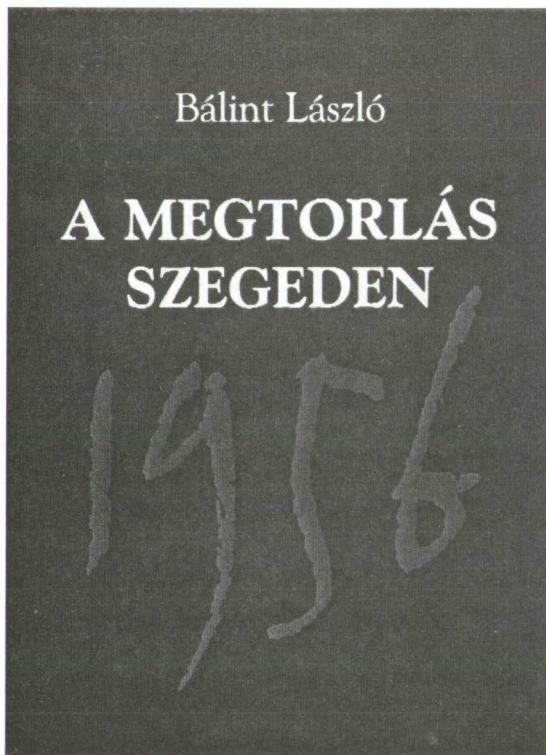
Perbíró József a Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának dékánhelyettese volt. Mint vezető elnök részt vett a MEFESZ alakuló ülésén. A kötet a forradalmi Szeged polgármestere (a Városi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke) életrajzi írásainak második, bővített, javított, fotó- és dokumentummelléklettel ellátott, reprezentatív formátumba szerkesztett kiadása.

KISS TAMÁS: Magyar Egyetemisták és
Főiskolások Szövetsége –1956, Szeged

A szerző, a MEFESZ szervezője, vezetője (később a megtorlás áldozata) tanulmánya mellett első alkalommal kerül publikálásra a szervezet 1956. október 20-i ülésén készült rádiófelvétel szövege. A szerző a kötetben szereplő interjúban az eseményekben résztvevők érzelmi kötődéseiről és saját személyes sorsáról is vall az értő olvasónak. A szakmai közélet szerint is hiánypótló mű értékes dokumentum-melléklettel záródik, amelyben közlése kerülnek az események archív fotói és a megtorlás jegyzőkönyvei is.

BÁLINT LÁSZLÓ: Megtorlás Szegeden

Bálint László könyvének megírásakor hatalmas mennyiségű levéltári anyag feldolgozására vállalkozott. Bemutatja a megtorlás okait és következményeit. Részletes képet közöl a politikai rendőrség módszereiről és a megtorlás végrehajtóiról. A kötet tartalmaz egy kimutatást, amelyből nyomon követhetők a büntető eljárások, névszerint feltüntetve minden szereplőt.

OT, 6 943.9H SZÜZ

Kiadta: BELVEDERE MERIDIONALE
6725 Szeged, Hattyas sor 10.
belvedere@jgytf.u-szeged.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
terjesztes@belvedere.meridionale.hu
www.belvedere.meridionale.hu
Felelős kiadó: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ
Kiadóvezető: JANCÁS CSABA
Műszaki szerkesztő: SZUPERÁK ATTILA
Nyomta: BABA NYOMDA
Felelős vezető: DR. MAJZIK ISTVÁN

